مەملەکەتی ئەستێرە

خوێندنەوەیەکی نوێ بۆ ژیانی هاوەڵان

بەرگی یەکەم

ماکوان کەریم

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنْتَدى إقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدى إقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. iqra.ahlamontada.com

منتدى إقراء الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ,عربي ,فارسي)

مەملەکەتی ئەستێرە

بەرگی یەکەم

نووسینی: ماکوان کەریم

نووسینەوە و پێداچوونەوەی زمانەوانی: باران ئاریایی

دەزگای حاجی

بەڕێوەبەری گشتی: محمد خضر احمد 07824671394 - 07504671394
بەڕێوەبەری هونەری: مصطفی محمد کوردی 07509998182
فەیسبووک: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی/M.Ktebxana
ئینستگرام: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی/M.Ktebxana
لقی یەکەم: چوارڕیانی شێخ مەحمود - بەرانبەر مزگەوتی مەحمود عەلاف
لقی دووەم: بەرانبەر دەرگای قەڵا - بازاڕی ڕۆشنبیری
ئیمێل: mdmaktaba@gmail.com

نەخشەسازی ناوەوە: موستەفا موحممەد کوردی

چاپی دووەم: ١٤٤٧ک - ٢٠٢٥ز

پێوانە: ١٤ * ٢١

تیراژ: ١٠٠٠

لاپەڕە: ٤٥٠

نرخی هەردوو بەرگ: ١٥٠٠٠

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان/ هەرێمی کوردستان ژمارەی سپاردنی (٣٧٣) ساڵی (٢٠٢٤)ی پێدراوە.

مەملەکەتی ئەستێرە

بەرگی یەکەم

نووسینی:

ماکوان کەریم

چاپی دووەم:

١٤٤٦ك - ٢٠٢٥ز

چۆن محەمەد ئەو موڵکە نەعیمەی پێگەیشت
مانگی لە دوو نیوەدا لەت کرد
چۆن ئەبوبەکر بوو بە ئایەتی تەوفیق
لەگەڵ پەیامبەرێکی وادا بوو بە ساحیب و سدیق
چۆن عومەر شەیدا بوو بە حەقیقەت
بە حەق و باتڵ لە دڵدا بوو بە فاروق
چۆن عوسمان بوو بە دید ڕوونی
ڕووناکی ئازادبوو کە کردی بە (ذي النورين)
چۆن عەلی بوو بە مورتەزای درەخشان
بوو بە شیری خودا لە تاڵاوی ژیان

مەولانا[1]

وەک مەحوی دەڵێت: لە نووری عەکسی پێغەمبەر ﷺ
ئەوەندە مونعەکس بووبۆون
غەریبی تازە هاتوو دەیووت ئەمە پێغەمبەرستانە

---

[1]- و: باران ئاریایی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

پێشەکی لە پێشەکییەکدا

کاتێک بیردەکەمەوە لە گۆڕانکاری شارستانییەتی عەرەب لە جاهیلیەوە بۆ شارستانییەتی لوتکە، نەک جارێک هەزار جار و بگرە زیاتریش سەرسام دەبم بەو هەڵگەڕانەوە خێرایە و بەو جۆرە باشەی کە ڕوویدا، زۆر نایاب بووە و هاوشێوەشی نییە ئەوەندە ناوازەیە.

ئەم سەرسام بوونە و واق وڕمانەم ئەنجامی سۆزداری و کاری سادە و سانای کلتوری دینیم نییە، تا کاریگەری لەسەر هەست و شعورم دانابێت، نا؛ بەڵکو خوێندنەوەیە بۆ گۆڕانکارییەکانی جیهان و ئایینەکان و بەتایبەت گۆڕانکاری ڕۆژئاوا لەساڵی ١٥٠٠ ز. تا دۆزینەوەی ئەمەریکا و سەردەمی جیهانگیری. گۆڕانکاری ئەوان ٢٤٠٠ ساڵی خایاندووە، تا گەیشتوونەتە ئاستی زۆر بەرز، واتا بنەڕەتی گۆڕانکارییەکە سەردەمی کلاسیکە بە زانست دەستی پێکردووە.

تەماشای ڕۆژهەڵاتم کرد لە گۆڕانکاری ئەوان مێژوویەکی دێرینی هەیە و بەچەندین قۆناغی ژیار و شارستانیەتدا تێپەڕیوون تا توانیویانە هەسارەیەک بۆ خۆیان دابمەزرێنن بەتایبەت وڵاتانی وەک ژاپۆن و چین.

سەرسامییەکەی من لە زیندانی ڕۆژئاوایی سەرمایەداریدا کات و سەردەمێکە کە جاهیل و نەخوێندەوار و نەزان و تەنانەت (ڤایکینگەکان) کە چەتە و دز بوون لە هۆڵەندا و سکەندەناڤیا و...هتد زۆر لەمان بەهێزتر بوون.

لێرەدا نامەوێت قەڵەمەکەم بەکار بهێنم بۆ زمانی پیاهەڵدان بۆ ئەو سەردەمە و هەوڵبدەم سەروەری و شکۆیان بە سۆز و عاتیفەی ئایینەکەم بۆ تۆی خوێنەر باس بکەم، ئەمە کاری من نییە بەڵکو کاری ئەو کەسانەیە کە ئامۆژگاری خەڵکی دەکەن بە واعیزانە لە سەر مینبەرێکی مزگەوتەوە بۆ خەڵکی ناو مزگەوت، هەڵبەت بەواتای ئەوەش نییە کە ئەو کارە بەکەم تەماشا بکەم، خۆشم بەیەکێک لەو بانگخوازانە دەبینم، بەڵام ڕاستی و دروستی ئەم باسە ئەوەیە کە بکۆڵمەوە لەو شارستانییەتە چۆن دەستی پێ کرد و فراوان بوو، بنەڕەت و بێخی بۆ ئێوەی خوێنەر دەربهێنم. پاشان لە جۆرییەتی، چەندێتی، چۆنایەتی، بۆچییەتی، کوێیەتی و کەیەتی و زۆر پرسیاری تر بکۆڵمەوە و لە وێنە و تابلۆدا بە جۆرەها ڕەنگ بینەخشێنم تا لەهەموو پرسیارەکان حاڵی ببن و بە چاوی سەرسوڕمانەوە تەماشای بکەین و بڵێین بۆچی، چۆن، کەی و کوێ؟

لەهەموو ئەوانە گرنگتر ئەو پرسیارانەیە کە بەشێوەیەکی زۆر ڕاستەخۆ خۆیان زیت دەکەنەوە و دەبێت وەڵامێکی زۆر نوێیان بۆ دەستەبەر بکرێت تا لەگەڵ مێشک و تێگەیشتنی ئێستای خەڵکیدا بگونجێت و دووربێت لەوەڵامە پووکاوەکانی سەردەمی ساڵانی دواکەوتووی فیکری ئیسلامی کە

دوو شێوە بوو، بەداخەوە شێوەیەکیان هەمیشە باس لە ڕۆڵی ڕەوشت و ئاکاری بەرزی ڕابردووی دەکرد بێ ئەوەی سەرچاوەکەی بزانرێت، بەشی دووەمیش باسی غەنیمەت و زەکات و جزیە و خەراجی دەکرد کە خەڵکی نەیدەزانی بۆچییە و بۆ دەبێت وابێت!

سەردەم هات و ڕۆژانی لەگەڵ خۆیدا برد ئێمەش زیاتر سەرسام بووین بەو گۆڕانکارییە خێرایە، بەڵام ئێمە لە جێگای خۆماندا چەقیووین، بگرە بووینەتە قیر و زفت بە زەوییەوە لکاوین و لێنابینەوە و ڕێژەی نەگۆڕین، لەکاتێکدا ئیسحاق نیوتن و ئەنشتاین وتیان هەموو شتێک "نیسبی"یە بەڵام هەریەکەیان پیاوی سەردەمی خۆی بوو، بەداخەوە نازانم ئێمە پیاوی کام سەردەمین؟ ئەگەر ئیسحاق نیوتن بە سێویک هێزی ڕاکێشانی دۆزییەوە لە دارەکە کەوتە خوارەوە، ئاخر چەندین ساڵە باخەوان و خواناسانی ئێمە لە ژێر دارسێوەکاندا دانیشتوون هەر سێوێک بکەوێتە خوارەوە قەپێکی لێ ئەدەن بۆ ئەوەی بزانن تامی خۆشەو گەیووە، ئیتر کوا گەڕاوە بەدوای بۆچی و لە کوێوە و چۆن و..هتد دا.

کەواتە کێشەکە سەرسام بوون نییە، بەڵکو دەمەوێت ئەوە بڵێم یا من سەرسام بم بە تەلارسازی و جوانی باڵەخانەیەک کە پڕە لە نەخش و نیگار، بەڵام تەنها چاوم بۆ ماوەیەکی کاتی کەم لە ڕوانینی و بیرکردنەوەم لە جوانی و چاکی و تەکنیک و هونەری تەلارسازیەکە بەهرەمەند دەبێت، بەڵام ئەی

خودی خۆم چیم؟ پرسیارەکە دووبارە دەکەمەوە ئەی جێگا و شوێنی من لەو تەلار و باڵەخانە گەورەیە لەکوێدایە؟

زۆر بەسادەیی پێت دەڵێت: "بەسە ئیتر ئەوەندە ڕێگامان داویت بۆ ماوەیەک بیبینیت، ئیتر لە محەلی ئیعراب دا هیچ بوونت نییە، تۆ سفریت و هیچ نادەیت بە دەستەوە".

ئەوە حاڵی ئومەتی ئیسلامییە لەچاو ڕۆژاواو ڕۆژهەڵات دا کە ئێمە ئێستا لەناوەندی هەردوولاین.

لێوردبوونەوەمان نەبوو بۆ ئاکار و ڕەوشتی جوانی ئیسلام کە ئیمانە و پاشان زەکات و جزیە کە دامەزراندنی دەوڵەتە و گوێڕایەڵییە. هەردووکیان تەواوکەری یەکترن کە یەکەمیان دینە و دووەمیان سەنتەری دەسەڵاتی دەوڵەتە، ئەم تێگەیشتنە بەچاوی کۆمەڵگای دواکەوتوو دژ بەیەکن، بەڵام بەچاوی کۆمەڵگای پێشکەوتوو واقیعی دامەزراندنی ژیار و شارستانییەتە.

نمونە: بۆ ئەوەی لە پێشکەوتنی ئەوروپا تێبەگەین ئەوان پێشینێکیان هەیە کە سەردەمی یۆنان و پاشان گواستنەوەی ئەو ژیارەیە بۆ ڕۆم، ئەوان لە هەندەسە و بیرکاری و کاری ئەندازیاری و تەلارسازی نمونە بوون، بەڵام دینیان نەبوو، پاشان شارستانیەتی ڕۆم کە پێکهاتەی یۆنان و ڕۆم بوو کۆکردەوە لە ئایینی مەسیحیدا، خاوەنی هێز نەبوون، بەڵام بە زانستییان و بە ئاینی مەسیحی و هێزی جێرمەنی دڕندەیان ڕاکێشا و توانیان بەهێزترین شارستانییەت دابمەزرێنن.

ئەو سێ فاکتەرە گەورەیە ڕۆم و مەسیحی و جێرمەن ڕۆژاوای دامەزراند، بەڵام ماوەیەک لە ماوەکان شکستیان خوارد، چونکە ئەڵتەرناتیڤێکی تر هاتە مەیدانەکەوە بەهەمان هۆکار، بەڵام بە دیوێکی تردا ئەویش بریتی بوو لە یەکتاپەرستی، ئومەت و بانگەواز! ئەم سێ چەمکە لە موعجیزەیەکدا بوو کە ناوی قورئانە، تاوەکو موعجیزەکەمان پێ بوو کارمان پێی دەکرد و وامان دەزانی موعجیزەکە لەناوماندایە شارستانیەتیان گەیشتە نزیک پاریس و لەڕۆژهەڵاتەوە خۆی کشاند بۆلای چیاکانی نەمسا، لە نیوەدوورگەی عەرەبییەوە تا مالیزیا و ئەندەنوسیا ڕێگای بڕی، لە ئەفەریقاش تاکو ناوەندی ئەو کیشوەرە نەوەستا و بەردەوام بوو تا ئەم ساتە وەختەش ئوممەتەکە ماوە، بەڵام بێ شارستانیەتی دەسەڵات و هێز و بانگەوازیشی زۆر کز و لاوازە و خودی پیادەکردنی ئایینەکە لە ناو ئومەتەکەدا بەگوێرەی پێویست نییە.

ئەشێت کەسێک بپرسێت: کاکی نووسەر تۆ ئەم هەموو فەلسەفاندنەت کرد، ئادەی وەڵامی ئەو پرسیارەمان بدەرەوە بۆچی لەئاستی پێویست دا نییە؟ خۆ ئەمە دینی خوایە!

پرسیارەکە زۆر نایابە و دەبێت هەموو گەنجێک لە کوڕ و لە کچ و هەموو پێگەیشتوویەک لەپیاو و لە ژن ئەم پرسیارە بکەن، کە بۆچی ئەم دینە وەکو جاران نییە و ئەگەر ڕاستە و دینی خوایە بۆ دەبێت سەرکەوتوو نەبێت؟ خوای گەورە بۆ دینی خۆی سەرناخات؟ کەواتە ئەم پرسیارە دەکەینە پێشەکی ئەم مەملەکەتە و وەڵامەکەی لە تێگەیشتنی قورئاندایە.

دیسان دەزانم خوێنەر پرسیار دەکات و دەڵێت هەزارەها گەنج و کەسایەتیمان هەیە کە دەتوانن تەفسیری قورئان بکەن و ملیۆنەها کەسی تر هەیە هەمووی لەبەرە، ئەی ئەمە وەلامی ئەو پرسیارە قەبەیە نییە کە تۆ کردوتە؟ دیسان لە وەڵامدا دەڵێم ئاخر کێشەکە لێرەوە دەست پێدەکات، چەندەهای تر هەیە لە نوێژی تەراویح و شەونوێژی شەوی قەدر فرمێسک بەچاویدا دێتە خوارەوە و دڵیان پڕ لە ئیمانە زیاتر لەوەی ئێوە چەندین زانای (نحو و صرف) واتا شارەزا لەبواری بەلاغە و بەیان و گراماتیک و جوانی و ڕێکخستنی قورئان و موعجیزەی زمانەوانی دەناسێت. لەڕاستیدا ئەوەی ئێوە ورووژانتان وەڵام نییە و پرسیاریش نییە، بەڵکو بنەڕەتی کێشەکەیە.

کەواتە ئەو کەسەی کە لەکاتی نوێژی تەراویح یان شەونوێژ دەگری لەوانەیە هەر لە وشەکانی قورئانیش تێنەگات! بگرە هەر ناشزانێت بیخوێنێتەوە، گریانەکەی بۆ خودی قورئانەکە نییە، بەڵکو لە ژینگە ئیمانیەکەدایە کە لە ناو ئیماندا دروست دەبێت، من دژی نیم بەڵکو زۆر بەرز دەینرخێنم بەڵام دەمەوێت حاڵەتەکان ڕوونبکەمەوە، خۆ ئەوەی کە هەموو قورئانی لەبەرە پێناچێت بزانێت واتای چییە، بەڵام کارێکی زۆر بەنرخ و پڕ بەهایە، بەلای کەمەوە لە ڕۆژی قیامەتدا دەبێتە شەفاعەت بۆی، یان ئەو کەسەی کە تەفسیری قورئان دەزانێت، لە کۆلیژی زانستە شەرعییەکان دەرچوون و تایبەتمەندن بە تەفسیر و فەرموودە زۆرن و کاری باشیان ئەنجامداوە وەکو ئەو زانایانەی کە قورئان لێکئەدەنەوە بە جوانی بەلاغە و بەیان و گرامەرەوە (ڕێزمان)...هتد.

هەموو ئەمانە هیچیان وەڵامی ئەو پرسیارە نەبوو کە پێشتر ئاماژەمان پێدا، بەڵکو تێگەیشتنە لە قورئان.

ئیتر دەزانم تاڕادەیەک بێدەنگی و خامۆشی دایگرتوویت، ئێستا دەتەوێت وەڵامەکە بەشیکاری وەربگریت؟

با بەراوردێک لە نێوانی شیعری جاهیلی و پاشان مرۆڤ و کۆمەڵگای جاهیلی لەگەڵ قورئان و مرۆڤی موسڵمان و کۆمەڵگاکەی. هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ داوای موعجیزەیان لێ نەکردووە، بەڵکو جاهیلەکانی سەردەم داوای موعجیزەیان دەکرد، ئەم وتەیەم بەچاوێکی سەرنج و بەبیرێکی قوڵ لێوەربگرە.

جاهیلەکان قورئانیان وەکو شیعر تەماشا دەکرد، ئەوانەشی کە شارەزا بوون لە شیعر ناچار دەیووت سیحرە، بەهەرحاڵ بۆ دڵنیابوونیان داوای موعجیزەی هەستەکانیان دەکرد وەکو لەتبوونی مانگ و ئاگادار کردنەوەیان لەبواری پەنهانی و غەیبیدا، هەرچەندە لەشاری مەککەدا پێغەمبەری خوا ﷺ موعجیزەی هەستەکان واتا حاسەکانی زۆر کەم بوو، بەڵام لەشاری مەدینەدا کاتێک موسڵمانان داوای موعجیزەیان نەدەکرد کەچی موعجیزەکان لەڕادەبەردەر بوون، نمونەی (هاتنی ئاو لە پەنجەی موبارەکی، تێرکردنی سوپایەکی هەزار کەسی لە خەندەق دا بەنانێکی کەم، قسەکردن لەگەڵ ئاژەڵان، ئاگادارکردنەوەی هاوەڵان لە ڕووداوەکان کە ڕوویانئەدا لەجەنگەکاندا، هەواڵ و ئاشکرا کردنی زانیاری کافران، زانیاری لەسەر پەنهانییەکان..هتد).

کۆمەڵگای مەدینە هیچ کات ئاوێتە نەدەبوون لەگەڵ ئەو موعجیزانەدا، ڕاستە بەچاوی ئیمان و گرنگییەوە تەماشایان دەکرد، بەڵام ئەوان وەکو مرۆڤی سەردەمی پێغەمبەرانی تر نەبوون کە سەرسام بن بە موعجیزەی پێغەمبەرەکەیان و گەردن کەچی بنوێنن، بەڵکو ئەوان بە قورئان گەردنکەچ بوون، ئەگەر موعجیزەی زۆر گەورەتریان ببینیایە لە موعجیزاتی هەستەکان زۆر کاریگەری لەسەر دروست نەدەکردن، چونکە کاریگەری قورئانیان لەسەر بوو، قورئان گوتارێکی ئەقڵانی بوو لەسەر هاوەڵان، وایان پەی دەبرد ئەگەر عیسا مردووی چاک کردبێتەوە ئەوا موعجیزەکەی لەگەڵ خۆیدا بردووە، ئەگەر موسا خاوەنی دار و گۆچانەکەی دەستی بووە، ئەوە وەفاتی کرد موعجیزەکەی کۆتایی هات، بەهەمان شێوە هەموو پێغەمبەرانی تر، کەواتە کۆدی پرسیارەکە و کردنەوەی وەڵامی پرسیارە ئاڵۆزەکە ئەوەیە، هاوەڵان کە لە جاهیلییەوە هاتنەوە بۆ ئیسلام خۆیان بەشێک بوون لە موعجیزەکە، ڕاستە قورئان بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتووە، بەڵام هەر ئەو قورئانە بوو گۆڕانکاری کرد لەناو کۆمەڵگادا، خۆ سەردەمی جاهیلی شیعری زۆر جوان و نایاب بەهێز بوون کە پڕ بوون لە بەیان و بەلاغەت، بەڵام کۆمەڵگای جاهیلی نەگۆڕی، خەڵکی تریش لەبەردەم بتەکان دا و کەعبەدا دەپاڕانەوە و دەگریان، بەڵام هیچ گۆڕانکاری ڕوونەدا. عەرەب هەر جاهیل و ژێردەستەی فارس و ڕۆم بوون، بەڵام کە موسڵمان بوون و بەشداریان کرد لە خودی قورئانەکەدا و خۆیان بوون بە بەشە موعجیزە گرنگەکەی کە قورئان داوای دەکات، حوکمی هەموو جیهانیان گرتە دەست.

خۆ ئەم پەیامەی قورئانە تایبەت نەبوو بە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ یان بە خودی پێغەمبەر و سەردەمەکەی، بەڵکو تا ڕۆژی قیامەتە، تۆش وەکو ئەوان کاری پێبکە، ئەوان بەچی گەیشتن دڵنیابە تۆش پێی دەگەیت.

پێشەکی مەملەکەتەکە

کەسایەتی خۆت بەشدارە لە خودی موعجیزەی پێغەمبەردا، وەکو مرۆڤێکی ئیماندار، هەروەکو پێشتر ئاماژەم پێداوە هەموو پێغەمبەران کە کۆتاییان هات موعجیزەکانیان کۆتایی هات، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ موعجیزەکەی خۆی بۆ بەجێ هێشتین.

لەوانەیە بپرسی چۆن، خۆم دەبمە بەشێک لەو موعجیزەیە؟!

قورئان بێجگە لەوەی کە وەحی خوای پەروەردگارە و بنەڕەتی وەحییە بۆ پێغەمبەر ﷺ، بەڵام خودی موعجیزەکە کە پێغەمبەر ﷺ گۆڕانکاری پێکرد لەناو کۆمەڵگایەکی چەقبەستووی وێراندا.

گوتاری قورئانی بزوتنەوەیەکی هەڵگەڕانەوەی زۆر ئەرێنی کرد لەسەر تاکی مرۆڤ لە بینەرەوە، بۆ بەشدار بوو، واتا ئەگەر موعجیزەی عیسا عَلَيْهِ السَّلَامُ مردووی زیندوو بکردایەتەوە، خەڵکی لەئاستیدا تووشی سەکتەی ئەقڵ دەبوون و واقیان وڕ دەما و خێرا تەسلیم دەبوون، بەڵام موعجیزەی قورئان و ئیسلام خودی خۆت بەشداری پێدەکات لە موعجیزەکە و بەفراوانی ئەقڵ و ئەقڵانی بوونت و بوژانەوەی ئەقڵت پێ دەبەخشێت بەو کەسەی هەڵگری قورئانە و دەزانێت مەنهەجی گۆڕانکاری ژیانە، نایەوێت خەڵکی موسڵمان بە جوانی بەیان و بەلاغەی تووشی سەکتەی ئەقڵی بن و تەسلیمی بن لەبەر

جوانی و زامانەوانی، ڕێک قورئان و گوتارە قورئانیەکە پێچەوانەی دەوێت، بوژانەوەی ئەقڵی و ئەقڵانیەتی دەوێت، تا ئەو کۆمەڵگایەی توشی سەکتەی ئەقڵی بووە بە پەلە و بێدواکەوتن بیانبات بۆ بەشی بوژانەوە لەوێوە دەست بکات بەکار کردن بە ئامێرە قورئانییەکان کە بریتییە لە: "عەقیدە، یاسا و ڕێسا، مێژوو، ڕەوشت" بەشێوەیەکی گشتی تا هەڵگرەکەی کەسێکی ئوصولی یاخود ڕادیکاڵی لێدەربچێت نەک بەواتای جنێو بەکارهێنانی ڕۆژئاوا عەلمانیەکان، ئوصولی بوون یاخود ڕادیکاڵی بوونی ئیسلامی واتا پێنج بنەمایە، ئەویش گەڕانەوە بۆ (قورئان، سوننەت، واقیع، مێژوو، ئەقڵ) هەرکەس بەم شێوەیە کاری کرد ئەوا ڕادیکاڵی زانستییە، نەک ڕادیکاڵی زاراوەی ڕۆژئاوا کە وەکو تیرۆرو ئیرهاب بەکاری دەهێنێت.

دەگەڕێمەوە ناوباسەکەم، گوتارە قورئانییەکە کە بەچ شێوەیەک کاردەکات، گوتارەکە تەنها کار لەسەر گوتاری ئەقڵانی بوون ناکات و وازت لێ بهێنێت، بەڵکو سەرەتا مەرجی ئەقڵ بوونی هەیە، پاشان بەردەوام هانی ئەدات و ئەی پارێزێت و جارێکی تر تورەی دەکات و یاخی دەبێت، بەهەمیشەیی لەچالاکی ئەقڵیدایە لەگەڵتدا بەم گوتارە قورئانییە.

ئایا دەتوانیت کاریگەریەکەی دەست نیشان بکەین لەڕووی تاکەکەسی و کۆمەڵگاوە؟

کاریگەری لە ژماردن نایەت ئەنجامێکی زۆر سەرسوڕمانت پێ دەبەخشێت لەڕووی کاریگەری دەروونی و کۆمەڵایەتی و شارستانیەت و

سیاسی و ئابووری و ڕەوشتی و...هتد، زۆر بە سادەیی و بەڕاستی موعجیزەیەکی وات پێشەکەش دەکات کە دەبێتە مرۆڤێکی گۆڕانکار و لە خودی خۆت و چواردەورتا سەرلەنوێ بونیادی تەواوی پێدەبەخشێت لە تەکوین و شێوە و شکڵدا خۆت دەبینیت و بە موعجیزە بە دوو قاچ دەڕۆیت.

ئەمەش ئەو جیاوازییە گەورەیە لە نێوانی مرۆڤی سەردەمی شیعری جاهیلیدا بۆ مرۆڤی موسڵمان، ئەمەش وەکو مەنهەجەکانی تر نییە کە بەگوێرەی سەردەم و سەدەکان لەگەڵتا بڕوات، نا؛ بەڵکو لەدەستپێکی خودی تۆوە دەست دەکات بەکارکردن و گۆڕانکاری و چالاکی پۆزەتیف جا گۆڕانکارییەکە ڕەوشتی بێت یان دینی یاخود سیاسی.

دەرئەنجام لەم یاسایەدا ئەوەیە موعجیزەی قورئان کاریگەری دروست ناکات، ئەگەر ئەقڵ لەکایەی خۆیدا ڕۆڵی نەبێت و تێگەیشتوو نەبێت، گوتارە قورئانییەکان ئەگەر ئەقڵانی نەبوونایە لەگەڵ هاوەڵان هەرگیزا و هەرگیز موعجیزە کە ڕووینەئەدا و دروست نەدەبوو.

لەماوەی ٣٠ ساڵدا مرۆڤی دەشتەکی و جاهیل چۆن توانییان ببنە سەنتەری هێز و دەسەڵات لە جیهان دا، ئەگەر تەماشای مرۆڤی پێش قورئان بکەین و دوای قورئان بکەین و دوای قورئان جیاوازییەکە موعجیزەیە.

ئەگەر بە چاوی موعجیزەی تری حسی و هەستەکان تەماشای بکەین دەبینین عیسای کوڕی مەریەم کوێری زگماک و بەڵەکی چارەسەر دەکرد، مردووی زیندوو دەکردەوە بەفەرمانی خوای گەورە، بەڵام موعجیزەی گوتاری

قورئان چارەسەری دواکەتووی و جاهیلی و بێنەقڵی چارەسەر کرد کە کوشندەترین نەخۆشی کۆمەڵگان کە ترسناکترە لە کوێری زگماک و بەڵەکی سەرلەنوێ ژیانی بەخشیوەوە بە هەموو مرۆڤ و کۆمەڵگا.

موسا بە گۆچانەکەی هەرچی گوریس و کەرەستەکانی سیحری ساحیرەکانی فیرعەونی قوت داو کۆتایی پێهێنان، گوتاری قورئانی هەرچی چەمکی زشت و تێگەیشتنی خورافی و پرنسیپی مردوو هەیە لەناو نیوەدوورگەی عەرەبی و چوار دەوریدا گۆڕانکاری بەسەردا هێنا و دڵێکی نوێی بۆلێدان دانایەوە و هەموو شتێکی زیندوو کردەوە لە ژیان و بزوتنەوەی گۆڕانکاری.

موسا توانی بە گۆچانەکەی ئاوی دەریای سوور بکاتە دوو بەش تا خەڵکی بپەڕنەوە، گوتاری قورئانی دنیای بیابان و دەشتی وشکی ئاوەدان کردەوە و کردیە شارستانیەت و سەوزایی و سەرلەنوێ بوژانەوەی ژیاری ئامادەکردەوە بە چەمک و تێگەیشتن و بیروباوەڕی نوێ، کەواتە جیاوازییە گەوهەرییەکە ئەوەیە کە عیسا خوای گەورە بردیەوە بۆ ئاسمان و کۆتایی هات بە موعجیزەکەی، بەڵام موعجیزەی قورئان بەردەوامە، هەروەها موسا کە وەفاتی کرد هیچ ئاسەوارێکی موعجیزەی نەما، بەڵام قورئان ماوە و بەردەوامە، کەواتە قورئان بزووتنەوەیەکی پەیوەندی لەگەڵ جیل و ڕەوەندەکانی موسڵمانانە تا ڕۆژی قیامەت.

پوختەی مێشکی ماکوان دەیەوێت بڵێت چی؟

دەمەوێت بڵێم زۆر ئاسانە و جارێکی تر دەتوانین بە گوتاری قورئانی جەهل و خورافات و نەزانی و بێئەقڵی[2] بگۆڕین بۆ زانست و زانیاری و سەرکەوتن و گۆڕانکاری کۆمەڵگای ناو موسڵمان کە گوتارە قورئانییەکە لەناویدا زۆر لێڵە و دەبێت و ڕوون بکرێتەوە و ئەجندای کاری پێشینانمان بەکار بهێنینەوە بۆ هەڵساندنەوە، کورت و پوخت ئەم پەرتوکە کار لەسەر ئەوە دەکات چۆن بتوانین هەڵبسینەوە و لەخەوی قوڵ و غەفڵەت ئاگادار بینەوە، شۆڕشێک ئەنجام بدەن جا شۆڕشی سپییە یان هەر ڕەنگێکی ترە بۆ گۆڕانکاری لەسەر بنەمای گوتاری قورئانی، پاشان کێ بوون ئەم گوتارە قورئانییەیان هەڵگرت و چۆن توانیان ببنە ئەستێرە.

خۆ ئەستێرە بوون بە واتای ئەوە نییە تەنها ناووناوبانگ پەیدا بکەیت،کەس نییە لە موسڵمان ناو و ناوبانگی ئەبو جەهل و ئەبو لەهەب نەناسێت و نەزانێت، با ناویان هەبێت بەڵام چ سودی هەیە یاخود فیرعەون و هامان و قاروون...هتد.

بوون بە ئەستێرە بەواتای چەندە خزمەتت کردووە، ئایا وەکو هەموو هاوەڵان بوونەتە ئەستێرەی ئاسمانی ئیسلام؟

هاوەڵان زۆرن لەسەد هەزار تێپەڕ دەکات، بەڵام ناسراوەکانیان لە ١٠٠ بۆ ١٥٠ هاوەڵە، خۆ ئەگەر ئەوانەی ژیانیان نووسراوەتەوە نزیکەی حەوت

---

[2]- مەبەست لە بێئەقڵی نائەقڵانی بوونە.

هەزار هاوەڵە، ئەوەی ناویان زانراوە نزیکەی حەفتا هەزار هاوەڵە، کەواتە ئەستێرە بوونی تۆ لە ئاسمانی ئیسلامدا دەبێت ڕۆڵ ببینێت خۆ دەشێت ببیتە ئەستێرەیەکی چالاک وەکو پیاوانی دوای هاوەڵان کە ئاسمانی ئیسلامیان گەشاندەوە بە نوری خۆیان جا لە زانایانی گەورەی ئەم ئیسلامە لە بواری فیقهی و تەفسیر و فەرموودە و زانستەکانی تری شەریعە یان وەکو ئەستێرە سەرکردە و موجاهیدەکانی ئەم دینە و یاخود وەکو زانای پزیشکی و ئەندازیاری و تەلارسازی... هتد.

خۆت بەشێکی لە موعجیزەی ئیسلام ئەگەر بتەوێت دەتوانیت ببیتە ئەستێرە و بڕۆیتە پەنای ئەستێرەکانی تر.

زیاتر بەم پێشەکییەوە ماندووتان ناکەم، بەڵکو بۆ ئەوەی تۆش بتوانیت ببیتە ئەستێرە، بۆ ئەستێرە بوونت چەند تابلۆیەکم بەڕەنگی ژیان و ئەزموونی هاوەڵان کێشاوە، لەم گەلەری مەملەکەتەدا ١٦ تابلۆم تێدا دروست کردووە، یاخود نەخشاندووە.

بفەرموو بۆ تەماشای تابلۆکان کە ڕەنگی تابلۆکان لەناو وشەکاندایە لە مێژووی ژیانی هاوەڵان و پیاوچاکان.

تەنها داوام لە تۆی خوێنەر نزای خێرە، پاشان هەڵەکانم بەدیاری بۆ بگەڕێننەوە.

ماکوان کەریم

زیندانی ئیولەشمۆ/نەرویج

٢٠٢٣/١٢/٢٤

سەرەتای مەملەکەت

ڕۆژێک لە هۆڵی گشتی لە زیندانی ئیولەشمۆ بووە گفتوگۆ و دەمە دەمێ لەنێو زیندانییەکان لەسەر ئەوەی کام ئەستێرەی هۆڵیود و کام گۆرانیبێژ باشترە، هەریەکە بە شانوباڵی ئەستێرەی خۆیدا هەڵی ئەدا، یەکێک لە زیندانییەکان خەڵکی فەڵەستین بوو لە منی پرسی "ماکوان تۆ لە ئەستێرەکانی جیهان کەست بە دڵە یان تۆ گوێ بەو شتانە نادەیت؟"

ماکوان: چۆن منیش ئەستێرەی زۆرم بە دڵە و فاڤۆریتی ژیانمن، زۆر خۆشم ئەوێن بەڵکو ئەوەندە سەرسامیانم هەوڵ ئەدەم ژیانی خۆم لەسەر ژیانی ئەوان دابڕێژم و بیان کەمە پێشەنگ بۆ خۆم.

کوڕە فەڵەستینییەکە ناوی خەلیل بوو پێی وتم: "بە ڕاست کێن ئەو ئەستێرانەی تۆ؟"

ماکوان: ئاخر خۆ دوو کەس و سێ کەس نین، زۆرن!

خەلیل: لە هۆڵیودن یان بۆڵیود؟

ماکوان: لە هیچیان، ئەستێرەکانی ژیانی من هاوەڵانی پێغەمبەری خوا - ﷺ-ن.

دیار بوو قسەکەم کاریگەریی لە خەلیل کرد وتی: "بە ڕاستی باشترین ئەستێرەت کردووەتە فاڤۆریتی ژیانت". ئیتر لەو کاتەوە خولیای ئەم بیرۆکەیە

کەوتە مێشکم کە باسی ژیانی ئەستێرەکانم بکەم، سەرچاوەی ئەم بیرۆکەیە لە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ چەند ساڵێک پێش دەستگیرکردن، لەساڵی ٢٠٠٨ لەتۆڕی کۆمەڵایەتی پاڵتۆک دە وانەم وتەوە لە ژیانی هاوەڵان کە منیش لە زانایەکی گەورەی میسری (د. ڕاغیب سەرجانی)م وەرگرتبوو، بیرۆکەی ئەم کتێبە لەو دە وانەیەوە وەرمگرتووە[٣]، دەمویست پرۆژەیەکی گەورە بێت بە لایەنی کەمەوە ژیانی سەد هاوەڵ بنووسم، بەڵام لە زیندانی ئیتالیا کتێبێکی کۆنم بینی بە ناوی ژیانی هاوەڵان، دوو بەرگ بوو هەر چەندە ناوی نووسەرەکەیم بیر نەماوە، دیارە لە نووسەرەکانی سەردەم نەبوو زۆر کۆن بوو مێژووی نووسەرەکە سەدان ساڵ پێش ئێستا لە ناوماندا نەما بوو، کوڕێکی توونسی بە دیاری دایمێ کە ئەو ئازاد بوو منیش خەریکی خوێندنەوەی بووم پاشان کە منیان گەڕاندەوە نەرویج بە دیاری دامە مامۆستا کرێکار. شێوەی نووسینی سەردەکەی زۆر سەرسامی کردم، باسی هەڵوێستی هاوەڵان و چۆنیەتی سیفاتی دەکرد بە گشتی یەکەم جار بوو ئوسلوبی وا ببینم لە ژیانی هاوەڵاندا پێشتر ژیانی هاوەڵانم زۆر خوێندبووەوە هەموو جۆری سەردی لە دایک بوون تا مردن بە و شێوە کلاسیکییە هەموو خەڵک پێی ئاشنایە.

هەروەها لەمڕۆدا بە هۆکاری تۆڕی کۆمەڵایەتی و هەموو دەزگا و ئامێرە بینراو بیستراوەکان کەمتر خەڵک حەز بە خوێندنەوە دەکات بە تایبەتی گەلی کورد بە تایبەتی تریش خەڵکی هەرێم، چونکە هەموو لە ناووسکی حووتی جیهانگیری، سەرمایەداری، دیموکراسی و دیکتاتۆریەتی نوێی سەردەم

---

[٣]- كن صحابيا/راغب السرجاني.

گیرمان کردووە، پێویستمان بە زیکر و فیکرێکە تا لە ناو سکی ئەم حوتانەدا ڕزگارمان ببێت.

بۆیە ئەزموونی حەزرەتی یونس-م لەبەرچاودا بوو چۆن بتوانم خۆم و ئازیز و خۆشەویستانم لە سکی ئەو حووتانەدا ڕزگار بکەم ڕزگارکردنەکە بە هێزی فیزیکی نییە، بەڵکو تێگەیشتنە لە ژیانی ئەو کەڵەپیاوانە کە ئەستێرەیان هەمیشە لە ئاسماندا دەدرەوشێتەوە هەر وەکو پێغەمبەری خودا ﷺ دەفەرموێت: "هاوەڵان ئەستێرە و پارێزەری ئاسمانن، ئەگەر ئەستێرە نەمان ئاسمانیش خۆی ناگرێت جا پێغەمبەری خودا ﷺ خۆی پارێزەری هاوەڵانیەتی، هاوەڵانیش پارێزەری ڕەوەندی دوای خۆیانن.[٤] پێغەمبەری خودا ﷺ ئەم نموونە جوانانەی کە دەیهێنێتەوە خۆی بە ئاسمان شوبهاندووە، هاوەڵانیش بە ئەستێرە، ئەوەندەی تر ناوی پرۆژەی مەملەکەتی ئەستێرەیان لا جوانتر کردم.

ئەوەی زیاتر لام گرنگە لەم باسەدا کە موسڵمانان ئەستێرەی ڕاستەقینەی خۆیان و فاڤۆریتی (شکۆمەند، پەسەند) ژیانیان بە هاوەڵان دەست نیشان بکەن نەک بە کەسانێک لە هۆڵیود و ڤۆیس و بۆڵیود و هەتا دوایی خۆی سەرقاڵ بکات کە لە ڕاستیدا ڕەوشت بوونی نییە لای ئەو جۆرە خەڵکانە، لاتان سەیر نەبێت کە دەڵێن ڕەوشتیان نییە!

٤- النجومُ أمنَةٌ للسماءِ، فإذا ذَهَبَتِ النجومُ أتىَ السماءَ ما توعَدُ وأنا أمنَةٌ لأصحابى فإذا ذهبْتُ أتى أصحابِى ما يوعدونَ وأصحابى أمنَةٌ لأمَّتِى فإذا ذهبَ أصحابى أتى أمتى ما يوعدونَ/صحيح الجامع، ڕەقم ٦٨٠٠.

چۆن خاوەن ڕەوشت لەگەڵ پیاوێک لە ناو فیلمێک دا دەخەوێت و ناوی دەنێت هونەر هەروەها پیاوەکەش بەهەمان شێوە، ئەگەر بۆ پارەیە کەواتە جیاوازی نییە نێوانی ئەکتەرەکان و سۆزانییەکان، ئەوان بە ئەکادیمی و خوێندن و ئەزموونی هۆلیوود گەیشتوونەتە بێ ڕەوشتی.

چۆن بە کەسێک دەوترێت خاوەن ڕەوشت هەموو لاشەی خۆی دەردەخات و سەما دەکات و وروژێنەری هەست و سۆزی لاوانە، ئەوە کامە ڕەوشت دەیگرێتەوە دوایی ناوی دەنێن کچە شەرمنەکە ئەگەر کەسێک شەرمن بێت کاری وا ناکات، زۆر نموونەی تر نامەوێت بەو جۆرە خەڵک و باسانەوە سەرقاڵتان بکەم.

فاڤۆریت و ئەستێرەکانی ئێمە

لێرەدا کە باسی ئەستێرە دەکەین تەنها مەبەستمان هاوەڵانی پێغەمبەری خوایە ﷺ ئەو ئەستێرانەن بە دوای جلوبەرگی مارکە و پێڵاوی مارکە و سەیارە و باڵەخانەی بەرز و خاوەنی کاتژمێری ڕۆلێکس نەبوون، زۆرێک لەو ئەستێرانەی ئێمە[٥]، هیچ جۆرە ئەتیکێتێکی خواردن و ڕۆشتن و هەڵسوکەوتیان نەبووە خەڵکێکی زۆر سادە و ساکار بوون، بەڵام بەڕەوشتیان بوون بە ئەستێرە.

[٥]- لێرەدا وشەی ئێمە مەبەست لە هەموو موسڵمانانە بەگشتی.

ئەوەی کردوونیەتییە ئەستێرە جوانی ڕوخسار و قژ و چاو برۆیان نەبووە نا، بەڵکو بوون بە ئەستێرەی ئەوان لە ژیانیان دا هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ: لێبڕان، ڕاستگۆیی، بەوەفایی ئازایەتی، دەستپاکی، ئارامگری، بەخشندەیی هاوکاری کارکردن، خاوەن ئیخلاس، خۆشەویستی، برایەتی، ڕێزگرتن، لێبووردەیی، چاونەترسی، دان بە خۆدا گرتن، دوور بوون لە تووڕەیی و هەڵەشەیی، سیفەتیان کۆتایی نایەت لە باشەدا، وەکو مەحوی شاعیر دەڵێت: وەکو پێغەمبەرەکەیان ڕەوشتیان پێغەمبەرانە بووە بە پێغەمبەرستان، ئاخر چۆن دەکرێت موسڵمان بیت ئەستێرەکانی ژیانت حەمزە، خالید، تەڵحە، زوبێر، عەلی، ئەبو هورەیرە و عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود نەبێت؟ چۆن دەکرێت ئەم قارەمان و پاڵەوانە ڕاستەقینانە بگۆڕیتەوە بە ئەکتەر و گۆرانیبێژ.

لە کام کۆمەڵگای جیهاندا لە ئێستا و ڕابردووشدا هاوشێوەی ئەنسار و موهاجیر دەبینرێت؟ لە کام کۆمەڵگای هۆلیود و بۆلیود دا، کە شەرم لە پەڕاوەکەم دەکەم نموونەی هاوەڵان لە بەرامبەر ئەواندا بهێنمە بەڵام ناچارم بۆ زیاتر تێگەیشتنی خوێنەر.

کەسێکی وەکو عوقبەی کوڕی ئەبی وەقاس لە قەڵای ئەنباردا لە بەرانبەر فارسدا، فارسەکان شێرێکی برسییان کردە دەرەوەی قەڵاکە و بە موسڵمانانیان وت: کەوا لەگەڵ شێری فارسدا بجەنگن!

عوقبە بە جەستە کەسێکی لاواز بوو، بۆ شێرەکە دەرپەڕی و خۆی هەڵدایە سەر ملی شێرەکە و بە خەنجەرەکەی کوشتی، موسڵمانان هەموویان

هاواریان کرد شێری ئیسلام شێری فارسی کوشت ئەمە فیلمی هۆڵیود نییە، ئەمە ڕاستی ژیانی ئەستێرەکانی ئێمەیە، کاتێک ژیانی ئەم کەڵە پیاوانە دەخوێنینەوە هەست بە عیزەت و سەربەرزی دەکەین. ناکرێت عوقبەی کوڕی ئەبی وەقاس نەکەینە فاڤۆریتی خۆت و تۆم کروز یان جانی دیپ فاڤۆریتت بێت، چۆن دەبێت ئازایەتی و قارەمانی عەلی کوڕی ئەبی تالیب، حەسەن و حوسێن کوڕی عەلی نەزانیت، ڕۆمانی سێ پاڵەوانەکەی فەڕەنسات لا گرنگتر بێت؟ لە کاتێکدا هەمووی هەڵبەستراوە و خورافیاتە و وجوودیان نەبووە، وەکوو ئەوە وایە گوڵە باخێک لە باخێکدا بە دارەکەیەوە ڕۆژانە بۆنی بکەیت و لە بازاڕیش بۆ جوانی چەپکێک گوڵەباخی پلاستیکی بکڕێت و لە ژوورەکەدا دای بنێیت لەبەر ئەوەی باخت نییە و بڵێیت بۆنی ئەو گوڵەباخە پلاستیکەی کڕیومە زۆر خۆشە، ئاخر خۆ لەوانەیە خەڵک جاری یەکەم بڵێن ڕاستە چونکە عەتر و گوڵاوی پێدا کراوە، بەڵام لە ڕاستیدا پلاستیک بۆنی نییە وەکو گوڵی ناو باخچەکە. کەواتە ئەستێرەکانی ئێمە ڕاستین و بۆن و بەرامی خۆش و ڕاستییان هەیە وەکو ئەستێرەکانی هۆڵیود و بۆلیود نین دەستکرد بن و بە کامێرا و تەکنەلۆجیای سینەمای بوو بێتن بە ئەستێرە.

ئەستێرەکانمان هەمیشە درەوشاوەیە

هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ چونکە لەگەڵ پێغەمبەردا بوون هەمیشە ناویان بە بەرزی و پیرۆزی دەمێنێتەوە، چونکە ناوی پێغەمەرەکەیان بە گەورە و بەرزی ڕاگرتووە (ورفعنا لک ذکرک)، ئەوانیش هاوەڵی ئەو پیغەمەرەن ﷺ بە دڵنیاییەوە ناوی ئەوانیش بە بەرزی دەمێنێتەوە، چونکە هاوەڵ و قوتابی پێغەمبەر ﷺ بوون ئەستێرەی ئێمەن و هەمیشە بە درەوشاوەیی دەمێننەوە، زۆرێک لە شارستانییەتەکانی ڕۆم، فارس، توبا و هیند لە کۆندا ون بوون، تەنانەت ناوی پاشاکانی ون بوون، خەڵکی نەک نایزانن بەڵکو خەڵکی تایبەتمەند لەو بوارەدا دەبێت بە دوای سەرچاوەی کۆندا بگەڕێت ناوی یەک دوو پاشایان ئەدۆزنەوە لە کاتێکدا هاوەڵان بە پیاو و ژنانیانەوە بۆ ئێمە سەرچاوەی یاسایی و شەرعین. زۆربەی ئەحکامە شەرعییەکان و هۆکارەکانی لەوانەوە وەرگیراوە، کتێبی تەفسیر و فیقهو ئوسول و...هتد پڕیەتی لە ناوی پیرۆزی ئەوان، ئەوان بەشدار بوون لە هۆکاری دابەزینی قورئان و ئەحکامەکانی ئیسلام، ئەوان بەشدار بوون لە بەدیهێنانی سونەتی پێغەمبەر ﷺ جا بە دانپێدانانی پێغەمبەر ﷺ بێت یاخود لە ڕێگەی پرسیارکردنیانەوە بێت، لەوە زیاتر هەندێک هاوەڵ لەسەر فەرمان و هەڵسوکەوتیان دوای وەفاتی پێغەمبەر ﷺ

ژیانیان دەبێت بە سوننە، بە دەقی فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە دەفەرمووێت: (فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ)[6].

ڕەوەندێکن بۆ خوا ژیاون و بۆ خوا کاریان کردووە و لەبەر خوا مردوون و شەهید بوون، لە دوای پێغەمبەران عَلَيْهِمُ السَّلَامُ باشترین خەڵکی سەر زەوین، خوای گەورەش لە پشتیان بووە، هەزاران کەرامات لە هاوەڵان دەگێڕنەوە بەبێ ئەوەی خۆیان دەستیان تێیدا هەبووبێت، ئەم ڕەوەندە ئەوەندە خوای گەورە خۆشیویستوون و هەڵیبژاردوون کە لەگەڵ پێغەمبەرەکەیدا ﷺ بژین.

---

[6] -وأخرجه أحمد (١٧١٤٤)، والدارمي (٩٦)، والترمذي (٢٦٧٦)، وابن ماجه (٤٤)، ومحمد بن نصر في «السنة» (٦٩) و(٧٢)، والآجري في «الشريعة» (٨٩)، وإبراهيم الحربي في «غريب الحديث» (٣/ ١١٧٤)، وابن أبي عاصم في «السنة» (٢٧) و(٣١) و(٥٤) و(١٠٣٧) و(١٠٣٩)، والطحاوي في «مشكل الآثار» (١١٨٦)، وفي «معاني الآثار» (٥٠٠)، والطبراني في «الكبير» (ج١٨) (٦١٧) و(٦١٨)، وفي «مسند الشاميين» (٤٣٧) و(١١٨٠)، والحاكم (٣٢٩) و(٣٣٠)، واللالكائي في «شرح أصول اعتقاد أهل السنة» (٨٠) و(٨١) و(٢٢٩٦) و(٢٢٩٧)، وأبو نعيم في «الضعفاء» (ص٤٦)، وفي «المستخرج على مسلم» (١)، وفي «معرفة الصحابة» (٥٥٥٤)، وفي «الحلية» (٥/ ٢٢٠)، والبيهقي في «الكبير» (٢٠٣٦٤)، وفي «الشعب» (٧١١٠)، وفي «الدلائل» (٦/ ٥٤١)، وفي «مناقب الشافعي» (١/ ١٠)، وابن عبد البر في «جامع بيان العلم» (٢٣٠٥)، والبغوي في «شرح السنة» (١٠٢)، والجورقاني في «الأباطيل والمناكير» (٢٨٨)، وابن عساكر في «تاريخه» (٤٠/ ١٧٨) و(٤٠/ ١٨٠)، والمزي في «التهذيب» (١٧/ ٣٠٦)، من طرق، عن خالد بن معدان، عن عبد الرحمن بن عمرو السلمي، وحده، عن عرباض بن سارية رضي الله عنه، به.

ئیبن ئەسیری جزیری دەگێڕێتەوە دەڵێت: لە جەنگی مەدائین لە بەرانبەر قەڵایەکی فارسدا موسڵمانان گەمارۆی قەڵایەکی فارسیان دا بوو، قەڵاکە زۆر بەهێز و توند و تۆڵ بوو لە ڕووی دیوار و ستراتیژی سەربازییەوە. ڕۆژێک یەکێک لەسەر قەڵاکەوە ڕووە و موسڵمانان هاواری کرد بە فارسی هەندێک قسەی کرد، موسڵمانان هیچی لێ تێنەگەیشتن، لە پڕ یەکێک لە هاوەڵان لە ناو سوپاکە دا بۆ گاڵتەپێکردنی لاسایی زمانەکەی ئەوی کردەوە بێ ئەوەی بزانێت چی وتووە، کە ئەو هاوەڵە وتە گاڵتە ئامێزەکانی تەواو کرد کەمێکی پێچوو دەرگای قەڵاکە خرایە سەرپشت بۆ موسڵمانان و بەئاسانی چوونە ناو قەڵاکە، سەعدی کوڕی ئەبی وەقاس بانگی ئەو هاوەڵەی کرد وتی: چیت وت وا دەرگاکەیان بۆ کردینەوە؟ هاوەڵەکە وتی خۆشم نازانم چیم وتووە هەر لاسایی ئەوم کردەوە زمانەکە جۆرێک بوو هیچی لێتە نەگەیشتین، پاشان سەعد چوو لەسەرکردەکانی ئەوانی پرسی چی وای لێکردن دەرگای قەڵاکەمان بۆ واڵا بکەن؟

یەکێک لەوان وتی: ئەی نازانی هاوەڵەکەتان چی وت؟

سەعد: چی وت؟

سەرکردە فارسەکە پێی وتن: "وتی ئەگەر دەرگاکە واڵا نەکەن دێین و بە هەنگوین و سێوەوە دەتانخۆین!".

ئەمە کەراماتی خوای پەروەردگار دەیبەخشێت بە هاوەڵان، ئەوان بە پاکێتی و ئافێراییان گەشتوونەتە ئەو ئاستە هاوەڵی وا هەبوو کە دەخەوت

کیسێک پارەی خۆی لە گیرفان دەکەوتە خوارەوە، پاشان هەڵدەسا لە خەو کیسە پارەکە لە تەنیشتی بوو، لە دڵی خۆیدا دەیوت کێ ئەڵێ من خاوەنی ئەو کیسە پارەیە بم؟

لەوانەیە کیسەی کەسێکی تر بێت لە کیسەکەی من بچێت، پارەکەش درهەمە هەمووی لەیەک دەچن، لەوانەیە من لە جێگایەکی کە پارەکەم لێ کەوتبێت لەبەر وەرع وپاکی خۆیان وازیان لە پارەکە دەهێنا، بانگەوازیان بۆ دەکرد یا خود بە سەر هەژاراندا دابەشیان دەکرد ئەوە پاکی و وەرعیان بوو ئەوانی کرد بە ئەستێرە تا لە ئاسمانی ئێمە دا هەمیشە بدرەوشێنەوە.

سەیرتر لە خەیاڵ کردن

یەکێک لە خیانەتەکانی عەرەب دژی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لەسەر بیرێکی ئاو کۆمەڵێک هاوەڵیان بە خیانەت و غەدر شەهید کرد و چەند هاوەڵێک بە سەختی بریندار بوون، داوای ئاویان لە یەکتری دەکرد مەرکانەیەکی بچووک ئاویان پێ بوو، هیچیان ئاوەکەیان نەخواردەوە بۆ براکەیان بە جێ هێشت با ئەو تینوویەتی بشکێت تا لە کۆتاییدا لەبەر خۆشەویستی زۆریان بۆ یەکتری و برایەتییان هەموویان شەهید بوون، کەسیان ئاوەکەیان نەخواردەوە ئەمە ڕاستی ئەو ئەستێرانەی ئێمەن کە ژیان و هەڵسووکەوتیان لە خەیاڵ خەیاڵتر بوو.

کوڕ و باوک هەڵبژاردنیان دەکرد لەسەر چوونیان بۆ جیهاد و پێش بڕکێیان دەکرد کە کامیان زوو شەهید بن، ئافرەتانیان پێش پیاوانیان هەوڵی چوون بۆ جیهادیان بوو، دایکی عیمارە سێ کوڕی لەگەڵ هاوسەرەکەی لە جەنگی ئوحود دا شەهید بوون، پێغەمبەری خوا ﷺ چووە لای سەرخۆشی لێ بکات و دڵنەوایی بکات، بە پێغەمبەری خوا ﷺ-ی وت: "خۆزگە کوڕی چوارەمیشم هەبووایە تا لە پێناوی ئەم دینەدا شەهید ببوایە".

ئەم بیرکردنەوەیە گیانی فیداکاری هاوەڵانی بە ژن و پیاوەوە کردە ئەستێرەی ئاسمانی ئێمە و هەمیشە جریوەیان دێت لە ئاسمانماندا.

ئەبوبەکر ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت بۆ هاوڕێییەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ هیجرەت لە خۆشیدا گریا، پێغەمبەری خوا ﷺ لەبن بەردێک دا خەوی لێکەوت لەکاتی هیجرەتیاندا ئەبوبەکر چوو جامێک شیری کڕی هێنای بۆ پێغەمبەر ﷺ کەبینی خەوتووە بە جامە شیرەکەوە وەستا تا پێغەمبەری خوا ﷺ خەبەری بوویەوە لەکاتی چوونە ناو ئەشکەوتی (سەور)دا، ئەبوبەکر بە پەنجە و قاچی کونی ئەشکەوتەکەی خنی بۆ ئەوەی مار و مێروو و ئازاری پێغەمبەر ﷺ نەدەن، بەڵام دووپشکێک دای بە ئەبوبەکرەوە ئازارەکەی ئەوەندە زۆر بوو دەنگی بەرز نەکردەوە ئاخ و ئۆفێک یان هاوارێک بکات بۆ ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ خەبەری نەبێتەوە، بەڵکو بە دڵۆپێک فرمێسکی پێغەمبەری خوا ﷺ بەئاگا هات، ئەوان ئاوا لەو ئاستە بەرزەدا بوون بۆیە بوونە ئەستێرە.

هاوەڵان لە تەرازووی بیروباوەڕدا

هاوەڵانی بەڕێز بەشێکن لە بیروباوەڕی ئیسلامی، بەگشتی بەهەموویان دەوترێت دادپەروەر، خوای پەروەردگار باسی چاکە و باشەی کردوون، کەواتە خۆشەویستی هاوەڵان لە ئیمانەوەیە، بۆیە هەرکەس قسەیان پێ بڵێت و بەخراپە باسیان بکات تانە دانە لە قورئان و خودی ئایینەکە، چونکە دوای پێغەمبەری خوا ﷺ هاوەڵان بەگشتی دینیان بۆ ئێمە گواستۆتەوە.

زۆرێک لەوانەی کە زۆر بێ ئابڕوانە قسە بەهاوەڵان دەڵێن دوو گرووپی سەرەکین، ئەوانیش شیعەی ئێستا و موعتەزیلەی جارانن.

شیعە بە هەنجەتی ئەوەی گوایە لەناو هاوەڵاندا مونافیق هەبووە لەدوای پێغەمبەر ﷺ هەڵگەڕاونەتەوە.

لەکاتێکدا ئەوەی دژایەتی هەڵگەڕاوەکانی کردووە ئەو کۆمەڵە هاوەڵەن کە شیعە بەگشتی لەعنەتیان لێ دەکەن.

بەمەش شیعە خۆی دەخاتە خانەی بێ باوەڕی و بێ ئیمانی وەکو شێخ و ئیسلام دەڵێت: "هەرکەس لە زانا و ئیمامەکانی شیعە قسە بە هاوەڵان بڵێن بەتایبەت چوار خولەفای ڕاشیدین بە ئیجماعی ئوممەت کافرە، چونکە ئەوانە هەموو خاوەنی (مناقب)ن، عامی شیعە کە شوێن ئیمامەکانیان کەوتوون قسە بە هاوەڵان بڵێن فاسقن، جا ئەمە بەگشتی تەنها شیعە ناگرێتەوە، بەڵکو

هەرکەس ئەو کارەی ئەنجامدا بە دڵنیاییەوە کافرە، بە بەڵگەی قورئان ئەحکامەکانیان بەسەردا پیادە دەکرێت، چونکە خوا بەدرۆ دەخەنەوە" خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُواْ عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًاۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ۝١٠٠﴾ التوبة

واتە: خوای میهرەبان لەوانەی کە پێشکەوتن و یەکەم کەس بوون لە ئیسلام بوون و خزمەت کردنی ئیسلامدا لەکاروانی کۆچبەران و پشتیوانان و ئەوانەی کە بە ڕێکوپێکی شوێنیان کەوتوون، ڕازی بووەو ئەوانیش لەو ڕازی بوون، باخەکانی بەهەشتی بۆ ئامادە کردوون کە چەندەها ڕووبار بە بەردەم کۆشکەکانی و بەژێر درەختەکانیدا دەڕوات، هاوڕێ لەگەڵ نەمریدا بۆ هەمیشەیش تیایدا دەمێننەوە، ئەو سەرئەنجامە سەر کەوتنێکی زۆر گەورەیە.

هەروەها دەفەرمووێت:

﴿مُّحَمَّدٞ رَّسُولُ ٱللَّهِۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلۡكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيۡنَهُمۡۖ تَرَىٰهُمۡ رُكَّعٗا سُجَّدٗا يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٗاۖ سِيمَاهُمۡ فِي وُجُوهِهِم مِّنۡ أَثَرِ ٱلسُّجُودِۚ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِۚ وَمَثَلُهُمۡ فِي ٱلۡإِنجِيلِ كَزَرۡعٍ أَخۡرَجَ شَطۡـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسۡتَغۡلَظَ فَٱسۡتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ يُعۡجِبُ ٱلزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلۡكُفَّارَۗ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِنۡهُم مَّغۡفِرَةٗ وَأَجۡرًا عَظِيمَۢا ٢٩﴾ الفتح

واتە: محمد ﷺ ڕەوانەکراوی خوایە، ئەوانەش کە لەخزمەتیدان و شوێنی کەوتوون توند و تیژن بەرامبەر بێ باوەڕان و بەبەزەیی و میهرەبانن لەنێوان خۆیاندا، دەیانبینیت سەرگەرمی نوێژ و خواپەرستین، کڕنوش و سوجدە دەبەن، هەردەم ئاواتیان بەدەست هێنانی ڕەزامەندی و پایە بەرزییە لەلای خوا، نیشانەی چاکی و پاکییان لەناوچەوانیاندا دیارە و دەدرەوشێتەوە لەئەنجامی سوجدەبردن و خوا پەرستییاندا، جا ئەو بەڕێزانە ئەوە نموونە و پێناسەیانە لەتەوراتدا، نموونە و پێناسەشیان لەئینجیلیشدا وەک ڕوەکێک وایە کە لەسەرەتاوە چەکەرە بکات، جا چەکەرەکەی بەهێز کردبێت، پاشان ئەستوور ببێت و ڕابوەستێت لەسەر قەدەکەی، ئەوەندە زوو پێ بگات کشتیارەکان سەرسام بکات و پێیان سەیر بێت: چۆن وا پێگەیی؟! چۆن ئاوا خۆی گرت؟! ئەم پێناسەیە بۆ ئەوەیە خوا کافران داخ لەدڵ بکات، جا خوای بەدەسەڵات بەڵێنی بەوانە داوە کەباوەڕیان هێناوە و کردەوە چاکەکانیان ئەنجام داوە لەوان: کە لێخۆشبوون و پاداشتی گەورەو بێ سنووریان پێببەخشێت.

بەهەمان شێوە لە سورەتی الفتح دا دەفەرموێت:

﴿لَّقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَٰبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴿١٨﴾﴾ الفتح

واتە: سوێند بەخوا بەڕاستی خوا ڕازیی بووە لەو باوەڕدارانەی کاتێک پەیمانیان لەگەڵدا بەستیت لەژێر درەختەکەدا خوا خۆیشی ئاگادار بوو بەوەی لەدڵەکانیاندا هەیە (لەنیاز پاکی و دڵسۆزی) هەر بۆیە ئارامی و هێمنی و ئاسودەیی دابەزاندە سەریان و پاداشتی بەمژدەی سەرکەوتنێکی نزیک دانەوە.

پاشان لە سورەتی الأنفال دا دەفەرموێت:

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍۚ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمْ يُهَاجِرُواْ مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْۚ وَإِنِ ٱسْتَنصَرُوكُمْ فِي ٱلدِّينِ فَعَلَيْكُمُ ٱلنَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمِۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴿٧٢﴾﴾ الأنفال

واتە: بەڕاستی ئەوانەی کە باوەڕیان هێناوە و کۆچیان کردووە و تێکۆشاون لە پێناوی ئاینی خوادا بە خۆیان و ماڵ و سامانیانەوە، ئەوانەش کە پێشوازیان لە کۆچبەران کرد و لەماڵ و حاڵی خۆیاندا جێیان کردنەوە و پشتگیریان کردن، ئا ئەوانە هەندێکیان پشتیوانی هەندێکی تریانن، ئەوانەش کە باوەڕیان هێناوە و کۆچیان نەکردووە، ئەوە بۆتان نییە پشتگیریان بکەن لەهیچ شتێکدا

هەتا ئەوانیش کۆچ دەکەن (بۆ بەهێزکردنی دەوڵەتی ئیسلام)، خۆ ئەگەر ئەو ئیماندارانەی (کە کۆچیان نەکردووە) داوای یارمەتی و پشتگیریان لە ئێوە کرد بۆ سەرخستنی ئاینی ئیسلام، ئەوە پێویستە لەسەرتان بکەن، جگە لەسەر ئەو عەشرەت و لایەنەی کە لە نێوان ئێوە و ئەواندا پەیمانێک هەبێت (ئەو پەیمانە مەشکێنن)، خوای گەورەش بینایە بەو کارو کردەوانەی کە دەیکەن.

بەهەمان شێوە لە سورەتی الحديد دا دەفەرمووێت:

﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۚ لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ ٱلْفَتْحِ وَقَٰتَلَۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ ٱلَّذِينَ أَنفَقُواْ مِنۢ بَعْدُ وَقَٰتَلُواْۚ وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾﴾ الحديد

واتە: جا ئیتر ئەوە چیتانە و بۆچی ماڵ و سامانتان نابەخشن لەڕێگەی خوادا، خۆ هەرچی لەئاسمانەکان و زەویدا هەیە بۆ خوا دەمێنێتەوە، بێگومان چوونیەک نین ئەوانەتان کەپێش ڕزگاری مەککە، یاخود پێش سەرکەوتن، ماڵ و سامانی بەخشیوە و جەنگاوە، چونکە ئەوانە پلەو پایەیان زۆر بەرزترە لەوانەی کەدوای ڕزگاری مەککەو بەدەست هێنانی سەرکەوتن ماڵ و سامانیان بەخشیوە و جەنگاون، بە هەردوولاشیان خوا بەڵێنی بەهەشتی بەخشیوە، بێگومان ئەو خوایە وەئاگایە بەکاروکردەوەتان.

پاشان لە سورەتی الحشردا دەفەرمووێت:

﴿لِلْفُقَرَآءِ ٱلْمُهَـٰجِرِينَ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُوا۟ مِن دِيَـٰرِهِمْ وَأَمْوَٰلِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا وَيَنصُرُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّـٰدِقُونَ ﴿٨﴾﴾ الحشر

واتە: هەروەها لەو دەستکەوتانە، بەشی کۆچبەرانی هەژار دەبێت بدرێت، ئەوانەی لە شوێنەوارو سامانیان دوور خراونەتەوە و دەرکراون، ئەوانە بەتەمای بەخششی خوا و ڕەزامەندیی ئەون و بەبێ هیچ تەماعێک پشتیوانی لە خوا و پێغەمبەرەکەی دەکەن و هەوڵی سەرخستنی بەرنامەکەیان دەدەن، هەر ئا ئەوانە ڕاستگۆن.

﴿وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلْإِيمَـٰنَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا۟ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾﴾ الحشر

واتە: ئەوانەی کە پێشتر ماڵ و شوێنی خۆیان ئامادە کرد بۆ پێشوازیی لە کۆچبەران و دڵ و دەروونی خۆیان ڕازاندەوە بەئیمان، ئەوانەشیان خۆش دەوێت کە کۆچیان کردووە بۆ لایان و لە دڵ و دەروونیاندا جێی هیچ جۆرە حەسوودی و بەخیلیەك نابێتەوە (لەسەر ئەوەی کە بەشی کۆچبەران دراوە و بەشی ئەوان نەدراوە)، حەز بە بەخشینی دەستکەوتەکان بەوان دەکەن، فەزڵی ئەوان دەدەن بەسەر خۆیاندا هەرچەندە هەژار و نەداریشن، جا ئەوەی خۆی لە نەفسی ڕەزیلی بپارێزێت و زاڵ بێت بەسەریدا، ئا ئەوانە هەر سەرفرازن.

﴿وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ ۝١٠﴾ الحشر

واتە: ئەوانەش کە بە شوێن کۆچبەران و پشتیوانانددا هاتن (تا کۆتایی دنیا ئەمە دوعا و نزایانە و بەردەوام) دەڵێن: پەروەردگارا لە ئێمە و لە برایانەشمان خۆش ببە کە پێش ئێمە ڕێبازی ئیمانیان گرتەبەر و لە دڵەکانماندا هیچ جۆرە بوغزو کینەیەک مەخەرە دڵمانەوە لە ئاستی ئەوانەی ئیمانیان هێناوە، پەروەردگارا تۆ بەڕاستی بەسۆزو بەخشندە و میهرەبانیت.

هەموو ئەم ئایەتانە وەسف و سەنای هاوەڵانی پێغەمبەرە ﷺ لەلایەن خوای پەروەردگارەوە ناکرێت خوای گەورە بە کۆمەڵێک بڵێت باشە، بەڵام بە خەڵکێکی تر بڵێت وانین و چاك نین، کەواتە لەخانەی ئیسلام دەردەچن و بە دڵنیاییەوە هەرکەس و لایەکە کەوا جنێو بە هاوەڵان بدات کافرە و مورتەد و خوانەناسە.

پێغەمبەری خوا دەفەرمووێت: قسە بە هاوەڵانم مەڵێن، چونکە ئەوانە هەموو چاکە خوازن خۆ ئەگەر هێندەی شاخی ئوحود ئاڵتوون ببەخشن لە پێناوی خوادا هێشتا ناگاتە چاکەی هاوەڵان[7].

---

[7]- لا تَسبُّوا أصحابي فوالَّذي نَفسي بيدِهِ لَو أنَّ أحدَكُم أنفَقَ مثلَ أُحُدٍ ذَهَبًا ما أدرَكَ مُدَّ أحدِهِم ولا نصيفَهُ/صحيح ابن ماجه، رقم ١٣٢.

هەروەها ئیبن عەباس دەفەرمووێت: نەكەن هەرگیز قسە بە هاوەڵانی موحەممەد ﷺ بڵێن ماوەی مانەوەی كاتێكی كەم واتا لە چەند خولەكێكدا، باشترە لە كار و پیشە و بەندایەتی چل ساڵی ئێوە.

عیمرانی كوڕی حوصین دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی باشترین ڕەوەند ڕەوەندی هاوەڵانە، دوای ئەو شوێنكەوتوانی هاوەڵان، دوای شوێنكەوتوانی شوێنكەوتوانی هاوەڵان[8].

كەواتە وەرن با بەچاوی پێوەری شەرع تەماشای ئەم ڕەوەندە ناوازەیە بكەین كە هاوشێوەیان هەرگیزا و هەرگیز دروست نابێتەوە.

پێوەری ئەم ڕەوەندە بەهیچ جۆرە مرۆڤێك ناكرێت لەسەر زەویدا بێجگە پێغەمبەران دوای پێغەمبەران عَلَيْهِمُ السَّلَامُ باشترین ڕەوەندن لەسەرزەوی تا ڕۆژی قیامەت.

ئەم تێگەیشتنە لەژیانی هاوەڵان لە دوو توێی چەند تابلۆیەك دا بۆ ئێوەی وێنا دەكەین بە پشتیوانی خوا، وەك پەلكە زێڕینە بۆتان ڕەنگاو ڕەنگ دەكەین كە ناسراوە بە (قوس الله).

٨- خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ/ صحيح البخاري ٢٦٥٢

تابلۆی یەکەم:

لە ژیانی هاوەڵان ڕەوەندێک هاوشێوەی نییە

پێویستە بزانین چۆن هاوەڵان گەیشتوونەتە ئەو پلە نایابە و ئەو ئاستە بەرزە، بوونەتە ئەستێرەی ئێمە، ئایا ئێمە ئەتوانین وەکو ئەوان بین؟ چۆن بتوانین ڕێگا و شوێنی ئەوان بگرین تا ئێمەش ببینە ئەستێرە لە ئاسمانی درەوشاوەی ئەم ئیسلامەدا.

پێویستە بزانین: بەهای گرنگی ئەم ڕەوەندە لەتەرازووی ئیسلامدا و نرخ و گەورەیی ئەم ڕەوەندە لە مێژوودا لە سەروو هەموویانەوە لە تەرازووی خوای پەروەردگاردا، تاکە ڕەوەندێکە کە دەتوانین بزانین قیمەتیان یاخود گەورەیی و سەنگینییان چەندە لە تەرازووی خوای موتەعال دا. ئەمەش هەرگیز ڕوو نادات تەنها لە ڕێگای هەواڵ و وەحییەوە نەبێت لە قورئانی پیرۆزدا یاخود لە ڕێگای سوونەتەوە. بەڵام ڕەوەندەکانی دوای ئەوان کەس ناتوانێت بڵێت چۆن بوو یان باشترین بوون، چونکە هیچ پێوەرێکمان نییە و هەواڵمان پێ ناگات، دەتوانین بڵێین کەسێکی چاکەخواز و مرۆڤێکی باش بووە، چونکە ڕێگای هیدایەتی گرتووە و کاری باشی ئەنجام داوە، بەڵام ناتوانیت بڵێین باشترینە و ئەهلی بەهەشتە و خوای گەورە لێی ڕازی بووە.

ئێمەی مرۆڤ لەسەر ڕووکەش و کاری مرۆڤ دەتوانین بڕیار بدەین ئەوەی کە بە چاو دەیبینین یاخود لەسەر ئەو گوفتار و وتانەی مرۆڤ دەیانڵێت، بەڵام لەسەر نییەت و ئیخلاسی مرۆڤ ئاستەمە بتوانین بڕیار بدات

و هەڵسەنگاندن بکات، چونکە لە توانای هیچ مرۆڤێکی سەر زەوی دا نییە هەندێک کەس دەبینیت مرۆڤێکی زۆر باشە و چاکەخوازە، بەڵام لە ناخدا بۆگەنە و هەموو کارەکانی فاسد و گەندەڵییە ئەوەش تەنها و تەنها خوای پەروەردگار دەیزانێت، بەڵام هاوەڵان یەقینمان هەیە بۆ نموونە ئەوانەی لە پەیمانی حودەیبیە دا بەشدار بوون خوای موتەعال لە بارەیانەوە دەفەرمووێت:

﴿۞ لَّقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَٰبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾﴾ الفتح

واتە: سوێند بەخوا بەڕاستی خوا ڕازیی بووە لەو باوەڕدارانەی کاتێک پەیمانیان لەگەڵدا بەستیت لەژێر درەختەکەدا خوا خۆیشی ئاگادار بوو بەوەی لەدڵەکانیاندا هەیە (لەنیاز پاکی و دڵسۆزی) هەر بۆیە ئارامی و هێمنی و ئاسودەیی دابەزاندە سەریان و پاداشتی بەمژدەی سەرکەوتنێکی نزیک دانەوە.

ئەم ئایەتە باسی یەک کەس و دوو کەس ناکات، بەڵکو باسی هەزار و چوار سەد هاوەڵ دەکات کە خوای گەورە لێیان ڕازی بووە، هەروەها پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلۡعُسۡرَةِ مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡۚ إِنَّهُۥ بِهِمۡ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ۝١١٧﴾ التوبة

واتە: بەڕاستی خوا تەوبەی قبوڵ کرد لە پێغەمبەر و کۆچبەران و پشتیوانان، ئەوانەی کە شوێنی پێغەمبەر کەوتن لەکاتی سەغڵەتی و تەنگانەدا (لە غەزای تەبووک)دا، دوای ئەوەی کە خەریک بوو دڵی دەستەیەکیان لە خشتە بچێت و (بێزاری دەربڕێت)، لەوەودوا تەوبەو پەشیمانی ئەوانیشی قبوڵ کرد، چونکە بەڕاستی ئەو پەروەردگارە بەسۆزو میهرەبانە لەگەڵیاندا.

ئەم ئایەتە لە حەقی سی هەزار هاوەڵ دابەزیوە کە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ دا لە غەزوەی تەبوک بەشدار بوون، بەڵام بە هیچ ڕەوەندێک بێجگە هاوەڵان ناتوانین بگەینە یەقین و بڵێین خوای گەورە لێیان خۆش بووە، ناگەین بەو ئاستەی بڵێین خوای گەورە لە فڵان و لە عیلان خۆش بووە، ئەوە هەرگیز ڕوو نادات یان بڵێین لە ئەهلی بە هەشتە یاخود ئاگر بە یەقینی و دڵنیایی شتی وا هەرگیزا و هەرگیز ڕێگە پێ نەدراوە لە ئیسلامدا کەس خاوەنی زانستی پەنهانی نییە بێجگە لە پەروەردگار.

پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەیەوە پێوەرێکی گەورەی دایە هاوەڵان تا ئێمەش لەوانەوە فێر بین ئافرەتێک بە ناوی دایکی عەلا لە ئافرەتانی ئەنسار بوو بەیعەتی دایە پێغەمبەری خوا ﷺ، موهاجیرەکانی بە سەر ئەنسارەکاندا دابەش دەکرد ئەوەی لە قورعە ڕاکێشانەکەدا بەر دایکی عەلا

کەوتووە هاوەڵی بەڕێز عوسمانی کوڕی مەزعوونە -ڕەزامەندی خوای لێبێت- پاشان لە ماوەیەکی زۆر کورتدا عوسمانی کوڕی مەزعوون تووشی نەخۆشی و ئازارێکی زۆر دەبێت، بەو هۆکارە کۆچی دوایی دەکات دایکی عەلا دەڵێت: "بە جلەکانی خۆی کفنمان کرد بۆ سەرخۆشی و تەعزێکەی پێغەمبەری خوا ﷺ تەشریفی هێنا و منیش لە بەردەم پێغەمبەردا وتم ئەی ڕەحمەتی خوات لێبێت ئەی باوکی سائیب مەبەستی عوسمانی کوڕی مەزعوون بوو من شاهید دەبم کە خوای گەورە ڕێزی گرتوویت".

ئینجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: چۆن دەزانیت خوای پەروەردگار ڕێزی گرتووە؟[٩]

لە کاتێکدا ئەوەی عوسمانی کوڕی مەزعوون پێی گەیشتووە کەس نەگەیشتووەتە ئەو ئاستە، بەڵام پێغەمبەر ﷺ دەیەوێت وانەیەک فێری ئوممەتەکەی بکات هەرچەندە هاوەڵی بەڕێزی پێغەمبەر ﷺ عوسمان -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- لە سەرەتای بانگەوازی مەکە موسڵمان بوو،

---

[٩] -يروي خارجة بن زيد، أن أم العلاء-امرأة من الأنصار- بايعتِ النبي صلى الله عليه وسلم، أخبرته : أنه اقتُسِمَ المهاجرون قُرعة، فطار لنا عثمان بن مَظْعون، فأنزلناه في أبياتنا. فَوَجِعَ وجَعَهُ الذي تُوُفيِّ منه. فلما توفي وغُسِّل وكفِّن في أثوابه، دخل رسولُ الله صلى الله عليه وسلم، فقلت: رحمة الله عليك أبا السائب، فشهادتي عليك: لقد أكرمك الله. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: "وما يدريك أن الله أكرمَهُ؟"، فقلت: بأبي أنت وأُمّي يا رسول الله، فمن يكرمه الله؟ فقال: "أمّا هو فقد جاءه اليقين. والله إني لأرجو له الخير. والله ما أدري-وأنا رسول الله- ما يُفعَلُ بي؟"، قالت: فوالله لا أُزَكّي أحدًا بعده أبدًا يا رسول الله.

پاشان هیجرەتی کرد بۆ وڵاتی حەبەشە و دواییش بۆ مەدینە، هەروەها چاوێکی لە دەست دا لە پێناوی ئیسلامدا ئەوەی عوسمان لە پلە و پایە پێی گەیشتووە ئاستەمە کەسی تر پێی بگات لە خۆگری و عەزیمەت و جیهاد و هاوەڵایەتی پێغەمبەری خوا ﷺ دا بە ڕاستی مرۆڤێکی کامڵ و ئیمان تەواوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەر ﷺ بە دایکی عەلای فەرموو: چۆن دەزانی خوای گەورە ڕێزی گرتووە لێرەدا فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ پەیوەندی بە خودی عوسمانی کوڕی مەزعوونەوە نییە، بەڵکو فێرکردنی دایکی عەلا و ئوممەتەکەی دوای خۆی و نەمانی وەحی، پاشان دایکی عەلا بە پێغەمبەر ﷺ-ی فەرموو: دایک و باوکم بە قوربانت بێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەی خوای گەورە ڕێزی کێ دەگرێت؟[١٠]

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: لە ڕاستیدا ئەو مردن بە سەری داهاتووە لە خوای پەروەردگار داواکارم بۆی لەسەر خێر[١١].

عوسمانی کوڕی مەزعوون بە دڵنیاییەوە بەهەشتییە پێغەمبەر ﷺ داوای خێری تەواوی بۆ کردووە، بەڵام دەیویست لە ناخی دایکی عەلا دا و لە ناخ و دڵی هەموو موسڵمانێکدا ئەوە بڕوێنێت کە ناتوانین بە یەقین و دڵنیایی ئێمەی مرۆڤ بڵێین کە ئەو کەسە خوای گەورە خستوویەتییە بەهەشت، تەنها و تەنها لە ڕێگای وەحییەوە نەبێت، یاخود هەواڵێک بێت خوای گەورە بیداتە پێغەمبەرەکەی پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ فێری کرد کە چی بڵێت،

---

[١٠] -لە پەراویزی پێشوتردا ئاماژە بەتەواوی فەرموودەکە دراوە.

[١١]- هەمان فەرموودەی پێشوو.

بەڵام پێش وەخت خۆی قسەیەکی زۆر سەیر و غەریب و عەجیبی کرد کە بە دڵنیاییەوە لە تەوازع و بەرزی ڕەوشتی پێغەمبەر ﷺ خۆیەتی و لایەقی پێغەمبەرایەتیەکەیەتی فەرمووی: "سوێند بە خوا من خۆم نازانم کە پێغەمبەرم خوای گەورە چیم لەگەڵ دا دەکات"[١٢].

پاشان دایکی عەلا وتی: "سوێن بە خوا ئیتر لە ژیانم دا تەزکیەی کەس ناکەم"[١٣].

دایکی عەلا وانەکە بە جوانی فێر بوو باش لە حیکمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ حاڵی بوو کە بە شێوەی دڵنیایی هەرگیز بەرانبەر مرۆڤی تر بەهەشت و جەهەننەم دابەش نەکات، ئەمەش لە کاتێکدا زۆر جار دەبینین کۆمەڵێک لە خەڵکی تازە پێگەیشتوو لە ناو ئیسلامدا ئەوەی لە گرووپ و کۆمەڵ و هێزەکەی خۆی بێت و دەینێرێت بۆ بەهەشت ئەوەشی بە دڵی نەبوو ڕێک بۆ جەهەننەم وەکو تەرمیناڵی پاس و شەمەندەفەری دانابێ بۆ بەهەشت و جەهەننەم. نە خەڵکێکی زۆر بەرز بکەنەوە نەکوو زۆر کەمی بکاتەوە بێ ئینساف بێت.

بەڵکو پێغەمبەری خوا ﷺ فێرمان دەکات چۆن مامەڵە بکەین، هاوەڵێکی پێغەمبەر لە لای پێغەمبەر ﷺ وەسف و پیاهەڵدانی زۆری کرد بۆ هاوەڵێکی تر، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی خاک بە سەرت

---

[١٢] -هەمان فەرموودەی پێشووتر.

[١٣] -هەمان فەرموودەی پێشووتر.

بۆ ملی هاوڕێکەت دەپەڕێنی؟ ملی هاوڕێکەت پەڕاند چەند جار دووبارەی کردەوە پێغەمبەری خوا ﷺ پاشان فەرمووی ئەگەر هەر کەسێکتان ویستتان مەتحی براکەتان بکەن با بڵێت وا پەی دەبەم کە باشە، خوای گەورە باشتر دەیناسێت و لە خۆمەوە کەس لای خواوە بە پاک ڕاناگرم هەست دەکەم کە کەسێکی باش و چاکەخوازە ئەگەر لە بارەی براکەتانە چاکە و باشەتان زانی[١٤].

مەبەست لە وتەکەی پێغەمبەر ﷺ کە چەند جاری تر جەنابیان دووبارەیان کردووەتەوە لە کات و جێگای تردا کەوا لە دوای ڕەوەندی هاوەڵان هیچ کەس ناتوانێ شاهیدی و خێر و چاکە بدات بۆ خەڵکی تر، بە دڵنیاییەوە هیچ کەس ناتوانێت بە باشە و خێری کەسێک دەستنیشان کات لە ژیانی دوای مردنی ئەگەر قورئان یاخود پێغەمبەر ﷺ لە سوننەت بۆمانیان باس نەکردبێت، بەڵام ئێمە لەگەڵ ڕەوەندی هاوەڵاندا ناتوانین ئەوە بەکار بهێنین، چونکە دڵنیاین و یەقینمان هەیە لە خێر و چاکەی هاوەڵان.

بۆ ئێمە نەشیاوە بڵێین بە ئەبوبەکری سدیق، عومەری کوڕی خەتاب یان هەر هاوەڵێکی تر -ڕەزامەندی خوا لەسەر هەموو هاوەڵان بێت- خوای گەورە

١٤- أَثْنَى رَجُلٌ علَى رَجُلٍ عِنْدَ النبيِّ ﷺ فَقالَ: ويْلَكَ، قَطَعْتَ عُنُقَ أخِيكَ- ثَلَاثًا مَن كانَ مِنكُم مَادِحًا لا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ: أحْسِبُ فُلَانًا، واللَّهُ حَسِيبُهُ، ولَا أُزَكِّي علَى اللَّهِ أحَدًا، إنْ كانَ يَعْلَمُ/صحيح البخاري، رقم ٦١٦٢.

باشی دەناسێت پەی دەبەین کە لە چاکەکاران بن، ئەوە بۆ ئەوان جائیز نییە بڵێین: (نحسبه عمر بن خطاب والله يحسبه ولا نزكي على الله أحدا).

لەبەر ئەوەی ئەوانە خوای گەورە پاکی کردوونەتەوە هەواڵی پاکێتیانمان هەیە و یەقینمان هەیە کە خەڵکی بەهەشتن، کەواتە بەم هۆکارە ڕەوەندی هاوەڵان هاوشێوەیان نییە و هەرگیز دووبارە نابنەوە، ڕەوەندێکی ناوازە و هەڵبژاردەن، ئەستێرەی مەملەکەتی ئێمەی موسڵمانانن.

هاوەڵان چۆن بوون بە ئەستێرە

هۆکاری گەیشتنی هاوەڵان بەو ئاستە بەرزە دەگەڕێتەوە بۆ سێ میحوەری سەرەکی.

میحوەری یەکەم: خوای گەورە هەڵی بژاردوون، واتە ڕەوەندێکی هەڵبژاردەن لە لایەن خوای پەروەردگار بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ دروستی کردوون بۆ ئەوەی هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ بن، بوونی ئەبوبەکر لەو سەردەمەدا هەر دەبوو ببێت، دەبوو ڕۆڵی خۆی ببینێت لە شانۆی ژیاندا، هەروەها عومەر دەبوو ڕۆڵی ئەرێنی خۆی بگێڕێت بێ ئەو نەدەبوو. کەواتە وجوودی عوسمان و عەلی و زوبێر و تەڵحە و گەشت هاوەڵان -ڕەزامەندی خوا لەسەر هەموویان بێت- هەڵبژاردەی خوای پەروەردگارن.

هەروەها بە هەمان شێوە ئافرەتانی هاوەڵ -ڕەزامەندی خوایان لەسەر بێت- هەموویان هەڵبژاردەن لە لایەن پەروەردگارەوە، دایکانمان خاتوو خەدیجە و خاتوو عایشە...هتد.

خوای گەورە لە ناو فریشتەکاندا پەیامبەری خۆی هەڵدەبژێرێت، هەروەها لە ناو مرۆڤدا پێغەمبەر ﷺ هەڵدەبژێرێت بە هەمان شێوە لە ناو مرۆڤەکاندا بۆ هاوڕێ و هاوەڵایەتی پێغەمبەران مرۆڤی تایبەت هەڵدەبژێرێت.

﴿ٱللَّهُ يَصۡطَفِي مِنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلٗا وَمِنَ ٱلنَّاسِۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٞ ٧٥﴾ الحج

واتە: هەر خوا بە ویستی خۆی لە فریشتەکان و لەخەڵکیش فرستادە هەڵدەبژێرێت، بەڕاستی خوا بیسەرو بینایە (چاك دەزانێت کێ هەڵدەبژێرێت بۆ گەیاندنی پەیامەکەی).

خوای پەروەردگار لە ڕێگای وەحییەوە بۆ هاوەڵانی عیسای کوڕی مەریەم ئاگاداریکردوونەتەوە کە پەیامەکەی بگەیەنن

﴿وَإِذۡ أَوۡحَيۡتُ إِلَى ٱلۡحَوَارِيِّـۧنَ أَنۡ ءَامِنُواْ بِي وَبِرَسُولِي قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَٱشۡهَدۡ بِأَنَّنَا مُسۡلِمُونَ ١١١﴾ المائدة

واتە: هەروەها کاتێک نیگام نارد بۆ هاوەڵە دڵسۆز و تایبەتیەکانی عیسا (حەواریەکان) کە ئیمان و باوەڕ بهێنن بە من و بە پێغەمبەرەکەم، ئەوانیش وتیان: ئیمان و باوەڕی تەواومان هەیە، خوایە تۆش بەشایەت بە کە بەڕاستی ئێمە موسڵمان و (ملکەچ و دڵسۆزین).

خوای گەورە لە ڕێگای ئیلهامەوە واتە ناڕاستەوخۆ وەحییان بۆ دەکات و پێیان دەفەرمووێت: "پەیامی پێغەمبەرەکەتان بگەیەنن"، کەواتە خوای گەورە

هەڵی بژاردوون بۆ ڕێگایەکی تایبەت، تەنانەت هاوڕێکانی مووسا -علیه السلام- هەڵبژاردووە لەگەڵ ئەوەی کە ناسراو بوون بە خراپەکار و ئازاری پێغەمبەرەکەشیان داوە و بە بێ ئەدەبییەوە قسەیان لەگەڵ دا کردەوە خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَقَدِ ٱخۡتَرۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ عِلۡمٍ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ٣٢ وَءَاتَيۡنَٰهُم مِّنَ ٱلۡأٓيَٰتِ مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٞاْ مُّبِينٌ ٣٣﴾ الدخان

واتە: ئێمە ئەو کاتە نەوەی ئیسرائیلمان هەڵبژارد لە ڕووی ئاگایی و زانیاریەوە و ڕێزی ئەوانماندا بەسەر هەموو خەڵکی ئەو سەردەمەدا ﴿٣٢﴾ ئێمە بەڵگە و نیشانەی ئاشکرای زۆرمان پێبەخشین و بەجۆرەها شێوەی ئاشکراو ڕوون تاقیمانکردنەوە ﴿٣٣﴾

خوای پەروەردگار لە حەقی هاوەڵانی مووسادا بەم شێوەیە دەفەرموێت: کە چەندە ئازاری پێغەمەرەکەیان دا لە فەرموودەیەکی خۆشەویستماندا بە ڕوونی ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە هەڵبژاردەی خوای پەروەردگارن بۆ پێغەمبەری نازدار.

عەبادەی کوڕی سامت دەڵێت: "شەوێک پێغەمبەر ﷺ لە ناومانا دیار نەما، هاوەڵان ئەگەر بڕۆشتنایەتە جێگایەک یاخود سەفەرێک یان بۆ جیهاد، پێغەمبەری خوایان ﷺ لە ناوەڕاستی خۆیاندا دەخەواند وەکو پاسەوانی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، شەوێک هاوەڵان لە گەشتەکەیاندا لە نیوەی شەودا بە ئاگا هاتن، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناویان دا

نەمابوو! هاوەڵان زۆر ترسان وا پەییان برد کە خوای پەروەردگار هاوەڵ و هاوڕێی تری بۆ هەڵبژاردووە؟ هەموو هاوەڵان لە خەیاڵی پێغەمبەر ﷺ دا بوون داخۆ چی لێ هاتبێت لە پڕ پێغەمبەر ﷺ گەڕایەوە ناویان، هەموو لە خۆشیان دا کەبینیان تەکبیریان کرد واتا (الله اکبر)یان وت، پرسییان ئەی ڕەسوولی خوا ﷺ زۆر بێ تاقەتت بووین، لەوە ترساین خوای پەروەردگار بێجگە ئێمە هاوەڵی تری بۆ هەڵبژارد بێتیت، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: نەخێر؛ بەڵکو ئێوە هاوەڵمن لە دنیا و قیامەتدا[١٥].

کەواتە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵبژاردەن هەر دەبێ وا بێت دەبێت بە ئەرکی سەرشانیان ئەم دینە بگەیەننە ئەوانەی دوای خۆیان، ئەوان کۆڵە قورسەکەیان هەڵگرتبوو باشترین کەس بوون تێگەیشتبوون لەم دینە، چونکە لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ دا بوون هەر لەسەر ئەوانیش بوو سەرەتا کە بیگەیەنن بە خەڵکی هەموو سەر ئەم زەوییە، چیمان بکردایە ئەگەر درۆزن و خیانەتکار بوونایە یان تەمەڵ و بێهێز بوونایە، چیمان بکردایە ئەگەر دنیا لە دڵیاندا بچەسپایە و بۆ خۆشەویستی ژیان بژیانایە، ئەو کات حاڵی سەر زەوی چۆن دەبوو؟ حاڵی موسڵمانان چۆن دەبوو ئەگەر ئایینێکی

---

[١٥]- عبادة بن الصامت قال: فَقَدَ النَّبيُّ ﷺ لَيلةً أصحابَه-وكانوا إذا نَزَلوا أنزَلُوه وسَطَهم- ففَزِعوا، وظَنُّوا أنَّ اللهَ اختارَ له أصحابًا غيرَهم، فإذا هم بخَيالِ النَّبيِّ ﷺ، فكَبَّروا حين رَأَوه، وقالوا: يا رسولَ الله، أشفَقْنا أنْ يَكونَ اللهُ اختارَ لك أصحابًا غيرَنا، فقال رسولُ اللهِ ﷺ: لا، بل أنتم أصحابي في الدُّنْيا والآخِرةِ/رواه احمد.

پڕ خورافیات و شێوێنراویان بۆ بگواستینایەتەوە. حاڵمان چۆن دەبوو ڕۆژی قیامەت یان بە ئارەزووی خۆیان دەستکارییان بکردایە و گۆڕانکاریان تێدا بکردایە؟ جا لەبەر ئەم هۆکارانە بووە خوای گەورە ئەو ڕەوەندەی هەڵبژاردووە تاوەکو لەگەڵ پێغەمەرەکەیدا بن، گوێڕایەڵ و بە ئەدەب و حورمەت و ڕاستگۆ بوون بەڕێزەوە لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دا گوێگر بن بە جوانترین شێوە ئەم ئایینەیان گەیاند، چونکە زانییان ئەوان دوای پێغەمبەر ﷺ حوججەن بۆ خەڵکی، ئەرکی سەرشانیان زۆر سەخت دەبێت ئەم ئایینە بڵاو بکەنەوە ئەگەر وا نەبێت ئەی چۆن خوای گەورە لێپرسینەوە لەگەڵ خەڵکیدا بکات ڕۆژی قیامەت لە دوای پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو ڕەوەندانەی کە دێن چۆن خوای گەورە لێپرسینەوەیان لەگەڵ دا بکات ئەگەر شوێنکەوتووی پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەم ئایینە بە گەورە و بچوکی نەگەیەنن.

خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿مَّنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾﴾ الإسراء

واتە: ئەوەی هەوڵی دابێت ڕێبازی ڕاست و دروست بگرێت ئەوە بەڕاستی بەقازانجی خۆی تەواو دەبێت و هەر خۆی بەهرە لە هیدایەتەکەی وەردەگرێت، ئەوەش گومڕا بووەو ڕێبازی سەرلێشێواوی گرتۆتەبەر، ئەوە بێگومان هەر خۆی زەرەر دەکات و گومڕاییەکەی لەسەری دەکەوێت، کەس گوناهی کەس هەڵناگرێت، کەس بەرپرسیار نییە لە هەڵەی کەسانی تر، ئێمەش سزای کەسمان نەداوە تا پێغەمبەرێکی بۆ دەنێرین.

کەواتە خوای پەروەردگار بۆیە ئەو ڕەوەندەی بە ناوازە هەڵبژاردووە چونکە هەڵگری ئەمانەتن دوای پێغەمبەری خوا ﷺ پێغەمبەری تر نییە، ئەوان لە سەریانە کە ئەم ئایینە بە جوانترین شێوە بگەیەنن ئەمەش هۆکاری میحوەریەتی بە ئەستێرە بوونی ئەم ڕەوەندە و هەرگیز دووبارە نابنەوە، چونکە پێغەمبەریتر نایەت تا خوای پەروەردگار هاوەڵانی تری بۆ هەڵبژێرێت کەواتە ئەم ڕەوەندە هەرگیز دووبارە نابێتەوە و هەڵبژاردەی خوایە بۆ پێغەمبەرەکەی.

میحوەری دووەم: ئەم ڕەوەندە بە ئەزموونێکی زۆر ناوازەدا تێپەڕ بوون، زانیاریی زۆریان لە لا کەڵەکە بووە، کە هیچ موسڵمانێک نەگەیشتووەتە ئەو ئاستە بێجگە هاوەڵان بە ئەزموونێکی زۆر تایبەتدا ڕەت بوون کە بریتییە لە:

یەکەم: پێغەمبەر ﷺ-یان بە چاوی خۆیان بینیوە لە خزمەتی دا بوون و لەگەڵیدا کۆ بوونەتەوە، لە دوای پێغەمبەرەوە نوێژیان کردووە، گوێیان لە فەرمایشتەکانی بووە ئەمەش لە ڕاستیدا زۆر گرنگە. گرنگییەکەی لەوەدایە هەموو موسڵمانێک واتا دوای ڕەوەندی هاوەڵان کە پێغەمبەر ﷺ-یان نەدیوە خۆ ئەگەر بە خەون بیبینن کارێکی زۆر گرنگە و بە ڕووداوێکی گرنگ و ئیمانی باس دەکرێت لای موسڵمانان تا ڕۆژی قیامەت، چونکە خودی کەسایەتی پێغەمبەرە کە لە خەوەکەیدا دەیبینێت.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێت: هەر کەس لە خەودا من ببینێت ئەوە خۆمم چونکە شەیتان ناتوانێت خۆی بخاتە سەر شێوەی پێغەمبەری خوا[16].

لە ڕیوایەتێکی تری بوخاریدا دەفەرمووێت: هەر کەس لە خەودا من ببینێت لە ڕاستیدا منی بینیوە[17].

بینینی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خەوندا زۆر گرنگ و گەورەیە چ جای ئەوەی کە بە ڕاستی بە چاوی خۆت بینیبێتت لە خزمەتیدا بیت نەک سەعات و دوو سەعات و ڕۆژ و دوو ڕۆژ یاخود چەند هەفتە و مانگێک، بەڵکو تەمەنێکی دوور و درێژ بە تەواوەتی لە خزمەتی جەنابیاندا بیت.

با بەیەکەوە وێنای ڕووداوێک بکەین تا بزانین هاوەڵان چۆن لەگەڵیدا ژیاون.

بۆ نموونە ئەگەر کەسێکی ناسراوت خۆشویست لەبەر ئەوەی خاوەنی سیفات و پێناسەیەکی جوانە پاشان ئەو مرۆڤەی کە خۆشت دەوێت ئەو سیفات و پێناسە جوانەی لەگەڵ تۆدا بەکاری هێناوە، بێگومان زیاترت خۆش دەوێت چونکە پێشتر بە سیفات و کرداری جوانی ناوی دەرکردووە.

---

[16]- من رآني في المنام فقد رآني فإن الشيطان لا يتمثل بي/البخاري.

[17]- من رآني في المنام فكأنما رآني في اليقظة إن الشيطان لا يستطيع أن يتمثل بي/البخاري.

تۆش خۆشت ویستووە کە لێی نزیک دەبیتەوە ڕەفتاری جوانی لەگەڵدا بەکار دەهێنێت، بێگومان کاریگەری لەسەرت بەجێ دەهێڵێت.

ئەی ئەگەر بیستت پێغەمبەری خوا ﷺ خاوەنی دەست و دڵی فراوان و بەخشینە ئەوەندە دەبەخشێت هەرگیز لە هەژار بوون ناترسێت، بێگومان بەم سیفاتەی پێغەمبەر ﷺ خۆشەویستی جەنابیان دەخاتە ناودڵت، ئەی چی دەڵێیت خودی پێغەمبەر ﷺ بەدەستی خۆی پێت ببەخشێت و تۆش کەسی وەرگر بیت لەدەستی موبارەکی، بێگومان زیاتر خۆشەویستی دەخاتە دڵت.

عەبدوڵڵای کوڕی حارس دەڵێت: نەمدیووە هیچ کەس هێندەی پێغەمبەر ﷺ هەمیشە زەردەخەنە لەسەر لێوی بووبێت[18].

بێگومان زیاتر و زیاتر خۆشەویستی دەچێتە ناو دڵت کە دەیبیستی پێغەمبەر کەسێک بووە کە هەمیشە خەندە لەسەر لێوی بووە، ئەی چی دەکەیت ئەو خەندەیە ڕووبەڕووی دەموچاوی تۆ بێت، ڕوخساری موبارەکی خۆشەویستیان زیاتر و زیاتر خۆشەویستی دەخاتە دڵتەوە، بێجگە لەوەی هاوەڵانی بەسەرکردۆتەوە لە خۆشی و نەخۆشی و ناخۆشیاندا بووە.

[18] -ما رأيتُ أحدًا أكثرَ تبسُّمًا من رسولِ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم/الترمذي، رقم ٣٦٤١، وأحمد ١٧٧٠٤.

بینینی پێغەمبەر ﷺ کاریگەری ئیمانی لەسەر مرۆڤ دروست دەکات بەتایبەت لەسەر هاوەڵان، تەماشاکردنی دەموچاوی موبارەکی کاریگەری تایبەتی هەبوو لەسەر هاوەڵان، لە فەرموودەیەکیدا هاوەڵی بەڕێز عەبدوڵڵای کوڕی سەلام ئەو کاریگەریە ڕوون دەکاتەوە.

عەبدوڵڵا دەڵێت: کاتێك پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هێنا بەرەو مەدینە، خەڵکی بۆ پێشوازی بەرەو جەنابیان ڕۆشتن، هەموو هاواریان دەکرد پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هێنا، منیش لەگەڵ ئەو خەڵکەدا ڕووە و پێغەمبەر ﷺ کەوتومەڕێ تا بەجوانی دەم و چاوی موبارەکیم بینی، هەر بەبینینی دەموچاوی زانیم کەسێکی ڕاستگۆیە، ئیمامی ترمزی دەڵێت: بینینی دەموچاوی پێغەمبەر ﷺ کاریگەری ئیمانی زۆر دروست دەکات[١٩].

هەروەها بینینی (مۆری) پێغەمبەرایەتی بە پشتی پێغەمبەر ﷺ-ەوە بەهەمان شێوە کاریگەری زۆر بەجێ دەهێڵێت و هەرگیز بیرناچێتەوە، زۆرێک لە هاوەڵان ئەو مۆرەی پشتی پێغەمبەریان بینیووە بەچاوی خۆیان کە نیشانەی کۆتا پێغەمبەرە و (خاتم الأنبياء) لەو نیشانە و مۆرە لە ناوەڕاستی پشتی موبارەکیدا بووە، لەو هاوەڵە بەڕێزانەی کە ئەو مۆرەیان دیووە، سەلمانی فارسی، عەبدوڵڵای کوڕی سەرجس، عومەری کوڕی خەتاب و زۆرێکی تر

---

[١٩]- أوَّلُ ما قَدِمَ رسولُ الله صلّى اللهُ عليه وسلَّم المدينةَ انجَفَلَ الناسُ إليه فكُنْتُ فِيمَن جاءَهُ فلما تَأمَّلْتُ وجهَه واسْتَبْنَتُهُ عَلِمْتُ أنَّ وَجْهَهُ ليس بوَجْهِ كَذّابٍ/الترمذي

قال ترمذي: فمجرد لروية لوجه رسول الله تترک في القلب اثرا لاينسى).

لە هاوەڵان -ڕەزامەندی خوا لەسەر هەموویان بێت-، ئەم بینینە کاریگەری زۆری لەسەر هاوەڵان داناوە.

جا ئەم خاڵە ئەزموونێکی زۆر گەورەی ئیمانی و ناوازەی بەهاوەڵان بەخشیوە بۆیە بوونەتە ئەستێرە لەدەوری (نوور)دا کە پێغەمبەری خوایە ﷺ.

دووەم: ئەوەی هاوەڵانی کردۆتە ڕەوەندێکی بێوێنە و ناوازە، لەبەر ئەوەی ئەوان لەگەڵ خودی قورئان دا ژیاون، ئەگەر ئێمە قورئان بخوێنینەوە و بەدوای هۆکاری دابەزینیدا بگەڕێین و ببینین، بەڵام هاوەڵان خۆیان بەشێکی سەرەکی بوون لەو هۆکارانە لەناویدا ژیاون، لە هەرکاتێکدا و لە هەر ڕووداوێکی جیاوازدا دابەزیایە ئەوان لەڕەوشەکەدا بوونیان هەبوو، ئەمەش بەدڵنیاییەوە جێگاو مەکانەتی هاوەڵان و ئیمانیان زۆر ئاستێکی بەرزدا دەبێت، دەچێتە پلەو ئاستێک کە بەخەیاڵدا نایەت.

بۆ نموونە: ئەو هاوەڵە ئافرەتە بەڕێزە ناوی (خەولەی کچی سەعلەبە) بووە سەرەتای سورەتی المجادلة لەسەری دابەزی:

﴿قَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّتِي تُجَـٰدِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَٱللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَآ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ①﴾ المجادلة

واتە: ئەی محمد ﷺ بێگومان خوا بیستی و وەریگرت وتووێژی ئەو ئافرەتەی کە گفتوگۆت لەگەڵدا دەکات دەربارەی هاوسەرەکەی، سکاڵای خۆیشی بۆلای خوا دەبات، خوایش گوێی لە گفتوگۆکەتان بوو، بەڕاستی خوا

بیسەرو بینایە. (چوار ئایەتی سەرەتای ئەم سوورەتە دەربارەی خەولەی کچی ئەعلەبە و مێردەکەی هاتۆتە خوارەوە... ڕۆژێک مێردەکەی لێی تووڕە دەبێت و پێی دەڵێت: تۆ لەجێگەی دایکمی، خەولە دێت بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ باسەکەی بۆ دەگێڕێتەوە، دوای تاوێک حاڵەتی وەحی بەسەر پێغەمبەردا دێت و چوار ئایەتی سەرەتای ئەم سوورەتە دادەبەزێت).

دەبێت حاڵی چۆن بێت لەڕووی ئیمانیەوە کە خۆی ئەو ئایەتانە بخوێنێتەوە لە نوێژدا کە خوای پەروەردگار گوێی بۆ سکاڵاکەی گرتووە!

بە دڵنیاییەوە ئاوێتە بوونی ئەو خاتوونە بەڕێزەی هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ جیاوازترە لەگەڵ ئاوێتە بوونی موسڵمانانی تر.

پاشان کاریگەری هاوسەرە بەڕێزەکەی دەبێت چۆن بێت کە سورەتی المجادلة ئایەتی ٢ لەسەر ئەو هاوەڵە بەڕێزە دابەزیووە، بەناوی (ئەوسی کوڕی سامت) سکاڵای خێزانی و ئاگادار کردنەوەی خوای پەروەردگار لە وتەکەی ئەوس، بە دڵنیاییەوە ئەو خۆی لە واقیعەکەدا بووە لەناو ڕووداوەکەدا ژیاوە، وەکو ئەوە نییە کە ئێمە ئێستا دەیخوێنینەوە، یان دەبێت حاڵی دراوسێکانیان چۆن بێت کە ئەو سورەت و ئایەتانەیان دەخوێندەوە لەسەر دراوسێکەیان (خەولەی کچی سەعلەبە)، یاخود کۆمەڵگاکە بەگشتی، شارەکەش بەتایبەتی، لە ئێستا کەسێک لە تۆڕە کۆمەڵایەتیەکاندا لەلایەن کەسێکی ترەوە ناوی دەبرێت و باسی کێشەکەی دەکات، چەندە خۆشحاڵ دەبێت، بەڵام ئەگەر

خوای پەروەردگار لەئاسمانەوە لەبەر هۆکاری ئەو خانەوادە سورەت و ئایەت دابەزێت، داخۆ چ کاریگەری و ئەسەرێک جێ دەهێڵێت.

﴿ٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَآئِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَٰتِهِمْۖ إِنْ أُمَّهَٰتُهُمْ إِلَّا ٱلَّٰٓـِٔى وَلَدْنَهُمْۚ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ ٱلْقَوْلِ وَزُورًاۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ۝٢﴾ المجادلة

واتە: ئەوانەتان بەهاوسەرانیان دەڵێن: تۆ لە جێگەی دایکمدایت، هاوسەرەکەیان بەو قسەیە نابنە دایکیان، چونکە دایکیان تەنها ئەوانەن کە ئەوانیان لێ بووە، ئەوانە قسەیەکی نابەجێ دەکەن و بوختانێکی ناپەسەند دەڵێن، بێگومان خوا چاوپۆشی دەکات و لێخۆش دەبێت (ئەگەر ئەوانە پەشیمان ببنەوە و داوای لێخۆشبوون بکەن)...

ڕۆژێک عومەری کوڕی خەتاب لەگەڵ کۆمەڵێک لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ سەرقاڵی حوکمڕانی و فتوحات و ڕێکخستنی کاروباری خیلافەت بوون، لەو سەرقاڵییەدا پیرێژنێک عومەری وەستاند بۆ ماوەیەک، پاشان خەڵکەکە وتیان عومەر هەموومانت وەستان لەبەرخاتری ئەو پیرێژنە؟!

ئینجا عومەر توڕە بوو فەرمووی: ئەی وەیل بۆ ئێوە نازانن ئەوە کێیە؟

ئەوە خوای گەورە لەئاسمان گوێی بۆ سکاڵاکەی گرتووە ئەوە (خەولەی کچی سەعلەبە)یە، ئینجا سەرەتای سورەتی المجادلەی خوێندەوە و فەرمووی: سوێند بەخوا ئەگەر تا نیوە شەو بوەستایە لەگەڵیدا دەوەستام، تەنها لەکاتی نوێژ کردندا جێم دەهێشت و دوای نوێژەکەم دەگەڕامەوە لای.

تەماشای عومەری کوڕی خەتاب بکەن چەندە ئەو ئافرەتەی بەگەورە ڕاگرت، لەبەرئەوەی لە حەقیدا قورئان دابەزیوە، ئەوە ڕەوەندی ناوازەی هاوەڵانە بۆیە بوونەتە مەملەکەتێک لە ئەستێرە.

هەروەکو ئاماژەمان پێدا زۆری ئایەتەکان هۆکاری دابەزینی هاوەڵان بوون، ئەوان لەگەڵ وشە بە وشەیدا ژیاون، ئەوانەی لە بەدردا بەشدار بوون ئەوان لە ئوحود دا بەشدار بوون، لە ئەحزاب دا بەشدار بوون، جیاوازە لەگەڵ کەسانێک تەنها سورەتی الأنفال کاتێك سەرەتاکەی دەخوێنینەوە دەزانین چۆن ڕایجیاواز کەوتۆتە نێوانیان.

﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَنفَالِ ۖ قُلِ ٱلْأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَصْلِحُوا۟ ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝١﴾ الأنفال

واتە: ئەی محمد ﷺ پرسیارت لێ دەکەن دەربارەی دەسکەوتەکان، تۆ بڵێ: هەموو دەسکەوتەکان هی خواو پێغەمبەرن (هەر ئەوان بۆیان هەیە بڕیاری چۆنیەتی دابەش کردنی بدەن)، کەواتە لە خوا بترسن و چاکسازی نێوانی خۆتان بکەن (مەیەڵن لەسەر تەماعی دنیا نێوانتان بشێوێت) و فەرمانبەرداری خوا و پێغەمبەرەکەی بن، ئەگەر ئێوە ئیماندارن.

کاتێک سورەتی الأنفال ئایەتی ٧ دەخوێنینەوە دەزانین هاوەڵان بۆ قافڵەکەی قوڕەیش چوونە دەرەوە بۆ جەنگ بەڵام سەرکەوتن بەسەر کافرەکاندا لە قافڵەکە گرنگتر بوو، ئەوان لەگەڵ واقیعی ئایەت و سورەتەکاندا ژیاون.

﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ ٱللَّهُ إِحْدَى ٱلطَّآئِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ ٱلشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُحِقَّ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَيَقْطَعَ دَابِرَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧﴾﴾ الأنفال

واتە: یادی ئەو کاتە بکەنەوە خوا بەڵێنی پێدابوون کە یەکێک لەو دوو دەستەیە بەڕاستی بۆ ئێوە دەبێت (یان کاروانەکە یان سەرکەوتن بەسەر لەشکرەکەدا) ئێوەش بەڕاستی ئاواتەخوازن و حەز دەکەن کاروانە بێ چەک و ئاسانەکە بۆ ئێوە بێت، خوایش دەیەوێت حەق و ڕاستی بەفەرمانەکانی خۆی بچەسپێنێت و کافرانیش بنەبڕ بکات و ڕیشەکەنیان بکات...

بۆ نمونە: ئەبو تەڵحەی ئەنساری لەکاتی جەنگی ئوحود دا، وەنەوزی ئەدا و چەند جار شمشێرەکەی لەدەست کەوتە خوارەوە ﴿ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ ۖ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ وَلِيَبْتَلِىَ ٱللَّهُ مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾﴾ آل عمران لەسەر دابەزی.

واتە: پاشان، دوای ئەو غەم و پەژارەیە ئارامیی و هێمنی بەسەردا دابەزاندن کە وەنەوزێک بوو دەستەیەکتانی داگرتبوو، دەستەیەکی تریش بەڕاستی خەمی خۆیان بوو، گومانی ناڕەوایان دەبرد بەخوای گەورە بە گومانی

نەفامانە، دەیانووت: ئایا ئێمە لەم کارەدا (لە بەدەستهێنانی سەرکەوتن) هیچ شتێکمان هەیە؟! (ئەو پشتیوانەی کەخوا بەڵێنی پێدابووین بۆ نەهات؟!) ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: بێگومان هەموو شتێک بەدەست خوایە، ئەوانە هەندێک شت دەشارنەوە لە دەروونی خۆیاندا و بۆ تۆی دەرناخەن، هەروەها دەڵێن: ئەگەر (بەڵێنی سەرکەوتن ڕاست بوایە) ئێمە شتێکمان بەدەست بوایە ئالێرەدا نەدەکوژراین! پێیان بڵێ: ئەگەر لەماڵی خۆشتاندا بوونایە، ئەوانەی کە بڕیارە بکوژرانایە، دەبوا هەروایان بەسەر بهاتایەو لە شوێنی کوژرانیاندا ڕاکشانایە بێگومان خوا ئەم شتانەتان بەسەر دەهێنێت تا ئەوەی لە دەروونتاندا هەیە تاقی بکاتەوە و چی لەدڵەکانتاندا هەیە خاوێنی بکاتەوە و حەقیقەتی دەربخات، ئەو خوایەش زانایە بەوەی کە لە ناخی سینەکاندا حەشار دراوە.

لەگەڵ زۆرێک لە ئایەتەکان ئاوێتە بووبوون لە جەنگی بەدردا هاوەڵان بە سوپای قوڕەیشیان دەبینی لە حەفتا بۆ سەد کەس بن، عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود دەڵێت: لە یەکەم ڕۆژی بەدەردا کەسێک لە تەنیشتمەوە بوو وتی حەفتا کەسن یەکێکی تر وەڵامی دایەوە وتی نا هەست دەکەم سەد کەسن خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ ٱلْتَقَيْتُمْ فِىٓ أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِىٓ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِىَ ٱللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤٤﴾﴾ الأنفال

واتە: کاتێکیش بەیەکگەیشتن لە گۆڕەپانی جەنگدا لەبەرچاوی ئێوە، خوا ئەوانی بەکەم نیشان دەدان و ژمارەی ئێوەشی لەبەرچاوی ئەوان بە کەم

دەنواند، بۆ ئەوەی هەر ئەوە پێش بێت کە خوا بڕیاری لەسەرداوە، هەر بۆ لای خوا سەرەنجامی هەموو کارو کردەوەیەک دەگێڕدرێتەوە.

لە کاتێکدا کە خەڵکیان بە دیل گرت و وتیان هەزار کەس بووین.

هاوەڵان لەگەڵ ڕووداوەکان و ئایاتە قورئانیەکان دا ئاوێتە دەبوون لەگەڵ ڕووداوەکانی بەدر، ئوحود، تەبووک...هتد.

نموونەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتوم کە ڕووداوێکی زۆر دیارە، ئەم هاوەڵە بەڕێزە سورەتی عبس ئایەتی ١،٢،٣، لەسەر دابەزی چۆن لە نوێژەکەیدا گەردن کەچ و خشوع نایگرێت لەسەر ئەو دابەزیووە.

﴿عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ۝١ أَن جَآءَهُ ٱلۡأَعۡمَىٰ ۝٢ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّهُۥ يَزَّكَّىٰٓ ۝٣﴾ عبس

واتە: ڕووی گرژکرد و ڕووی وەرگێڕا (مەبەست پێغەمبەرە ﷺ کاتێك (عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتوم) کە ئیماندارێکی نابینابوو هات بۆ خزمەتی، ئەویش هەندێك لە سەرانی قورەیشی کۆ کردبۆوە بە ئومێدی هیدایەتیان، عەبدوڵڵا وتی: ئەی پێغەمبەری خوا، خوا چی فێرکردوویت منیش فێر بکە، پێغەمبەر ﷺ پێی ناخۆش بوو کە قسەکانی پێ دەبڕێت، لەبەرئەوە ڕووی گرژکرد و ڕووی وەرگێڕا.

بۆیە سەرەتای ئەم سوورەتە دابەزی کە گلەییە لە پێغەمبەر ﷺ ۝١ واتە: لەبەرئەوەی نابیناکە هات بۆ لای ۝٢ واتە: جا تۆ چوزانیت بەڵکو ئەو هاتبێت تا دڵ و دەروونی خاوێن بکاتەوە ۝٣

لەنوێژی جەماعەت پێغەمبەر ﷺ ئەو سورەتەی دەخوێند، خودی عەبدوڵلا لە ڕیزەکەدا بوو ئەوانەی تەنیشت و دواوەی و پێشەوەی داخۆ دەبێت چ هەستێکیان هەبووبێت، ئەم لایەنانەیە هاوەڵانی گەیاندۆتە ئاستی بێ وێنەیی یاخود ئەبوبەکری سدیق -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- پلەی ئیمان و نزیک بوونەوەی لەخوای پەروەردگار کە ئایەتی لەسەر دابەزاندوون و دەفەرمووێت:

﴿وَسَيُجَنَّبُهَا ٱلْأَتْقَى ﴿١٧﴾ ٱلَّذِى يُؤْتِى مَالَهُۥ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰٓ ﴿١٩﴾ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾﴾ الليل

جا خواناس و پارێزکاران لەو سزاو ئاگرو ناخۆشیە دوور دەخرێنەوە ﴿١٧﴾ ئەو جۆرە کەسەی ماڵ و سامانی دەبەخشێت بەوە دڵ و دەروونی خۆی خاوێن ڕادەگرێت... ﴿١٨﴾ لە کاتێکدا کە کەس چاکەیەکی وای بەسەریەوە نییە کە پاداشت بدرێتەوە ﴿١٩﴾ (چونکە) تەنها مەبەستی بەدەستهێنانی ڕەزامەندیی پەروەردگاری بەرزو بڵندە سوێند بەخوا ڕازی و خۆشنوود دەبێت پێی ﴿٢١﴾

ئەم ئایەتانە تایبەتە تەنها بە ئەبوبەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- داخۆ لەکاتی خوێندنەوەیدا چ هەست و سۆزێکی هەبوو بێت.

یاخود کاتێک زەیدی کوڕی حارس -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- خوای گەورە لە قورئان دا باسی دەکات و دەفەرمووێت:

﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ ۖ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَـٰكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾﴾ الأحزاب

واتە: تۆ ئەی محمد ﷺ کاتێ بەو کەسەی کە (زید)ە و خوا نیعمەتی ئیمانی پێبەخشیوە، تۆش نیعمەتی ئازادیی و پەروەردەت لە نزیکی خۆتەوە پێداوە دەڵێت: هاوسەری خۆت بهێڵەرەوە لای خۆت کە (زەینەب)ە، لە خوا بترسە و (تەڵاقی مەدە)، شتێک لە دڵ و دەروونی خۆتدا دەشاریتەوە کە خوا دەیەوێت ئاشکرای بکات، لە خەڵکی دەترسیت، (لەبەر ئەوە) کاتێ کە زەید خواستی و بوو بە هاوسەری (پاشان ڕێک نەکەوتن و جیابوونەوەو تەڵاق کەوتە نێوانیان)، ئێمە (زەینەب)مان لە تۆ مارە کرد، بۆ ئەوەی هیچ جێ پێ لێژبوون و دڵتەنگییەک بۆ ئیمانداران دروست نەبێت، لە هێنانی هاوسەرانی بەناو کوڕیان کاتێک کە پێشتر هاوسەرو حەڵاڵیان بوون، فەرمانی خواش دەبێت جێبەجێ بکرێت.

داخۆ ئیحساسی چۆن بووبێت کەخوای پەروەردگار ناوی دەبات بەناوی خۆی (فلما قضى زيد)، خوای پەروەردگار بەناوی خۆت باست بکات چ عەزەمەتێکە!

یان خێزانی ڕابردووی زەید -ڕەزامەندی خوا لەسەر هەردووکیان بێت- کە باسی دەکات لە قورئان دا و دەفەرمووێت: خوای گەورە (...وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا...)، کە خاتوو زەینەب-ە، لەدوای ئەوەی شووی کرد بە پێغەمبەری خوا ﷺ ئیحساسێکی زۆر گەورەی هەبوو، فەخری دەکرد و دەیووت بە شانازییەوە ئێوە کەسوکارتان داویانن بە شوو، بەڵام من خوای گەورە لەسەر حەوت تەبەقی ئاسمانەوە منی داوە بە شوو.

بەو شێوەیە ژیانیان لەگەڵ قورئان دا بوو، خێزانە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ ئەو ئایەتانەیان دەخوێندەوە کە لەسەر زەینەبی کچی جەحش دابەزیبوو، بەگشتی هاوەڵان بەو شێوەیە بوونە ڕەوەندێکی بێوێنە، ئەمەش میحوەری دووەم بوو.

میحوەری سێیەم: ڕەهەندێکی گرنگ کە هاوەڵانی کردۆتە ڕەوەندێکی بێ وێنە و ناوازە بەچاوی خۆیان و گوێی خۆیان هەواڵی پەنهانی و غەیبی پێغەمبەری خوا ﷺ-یان بینیوە، یاخود بەچاوی خۆیان موعجیزەی پێغەمبەریان بینیووە.

ئێمەش بیستوومانە، بەڵام وەکو ئەوە نییە کە بەچاوی خۆی بینیویەتی لە واقیعەکەدا ژیاوە، ڕووداوەکان بۆ ئەوان بەرجەستە بووە، ئەوان ڕووداوەکانیان لە زەمەنێکی کورتدا بینیووە و چاوەڕێی ڕووداوەکەیان کردووە، وەکو ئێستا نییە دوای هەزار ساڵ گوێ بیستی بین.

پێغەمبەری خوا ﷺ هاوەڵانی ئاگادار کردووەتەوە کە لە دووری حەوسەد کیلۆمەتر چی ڕووی دا و چی ڕوو ئەدات، وەکو نموونەی سوپای موئتە، هاوەڵان لە دەوری پێغەمبەر ﷺ کۆبووبوونەوە لە شاری مەدینەدا، جەنابیان باسی ڕووداوی موئتەیان بۆ دەکات کە جەنگ چۆن پێش هات و کێ شەهید بوو، کێ ئەمیرە، هەموو وەسف و پێناسەی جەنگی بۆ کردن لەدووری چەند سەد کیلۆمەترێکەوە.

هاوەڵان گوێیان هەڵخستووە لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ و جەنابیان فەرموویان: ئاڵاکە لەدەستی زەید دایە، بەڵام لێیدرا و شەهید بوو، پاشان جەعفەر ئاڵاکەی گرتە دەست ئەویش لێیدرا و شەهید بوو، پاشان عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە ئاڵاکەی گرتە دەست و ئەویش شەهید بوو -ڕەزامەندی خوا لە سەر هەموو هاوەڵان بێت-، (ئەم ڕووداوانە کە ئێستا تۆی خوێنەر لە چەند ڕستەیەکدا دەیخوێنیتەوە، ئەو کاتەی کە پێغەمبەر ﷺ باسی دەکرد بۆ هاوەڵان ئاوا بە خێرایی نەبوو، بەڵکو لەگەڵ ڕووداوەکان وشە بە وشە و یەک بەدوای یەکدا بۆی باس دەکردن)، چاوەکانی پێغەمبەر ﷺ فرمێسکی پێدا دەهاتە خوارەوە لە پڕ فەرمووی کەوا ئاڵای موسڵمانان شمشێرێک لە

شمشێرەکانی خوا گرتییە دەست، خوای گەورە لەسەر دەستی فەتح دەبەخشێت[20].

لەدوای ئەوەی کە سوپا گەڕایەوە، موسڵمانان دەیانزانی چی ڕوویداوە، ئینجا خەڵکەکە ڕووداوەکانیان بۆ سوپاکە دەگێڕایەوە لە شاری مەدینەو سوپاکەش لایان سەیر نەبوو، چونکە دەیانزانی سوپای پێغەمبەرێکن و تەرەفی خوان و خوای گەورە هەواڵی غەیبیی و موعجیزە دەبەخشیتە پێغەمبەرەکەی ﷺ، دەیانزانی پێغەمبەرەکەیان ﷺ ڕاستگۆترین کەسە و هەموو وتەکانی حەقە.

پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە داخۆ ئیمانی هاوەڵان بەم ڕووداوانە لە چ ئاستێکدا بێت لەگەڵ ئەم ڕووداوە پەنهانیانەدا ژیاون، ئەمە وایکردووە هاوەڵان ناوازە بن.

یاخود کاتێک گەورەی فارس کیسرا بۆ دەستگیرکردنی پێغەمبەری خوا ﷺ دوو کەس لە جەنگاوەرەکانی خۆی دەنێرێت بۆ شاری مەدینە کە پێغەمبەری خوا ﷺ بە قۆڵبەستی ببەن بۆلای کیسرا! بەڵام پێغەمبەری

---

[20]- أنَّ النبيَّ ﷺ، نَعى زَيْدًا، وجَعْفَرًا، وابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ، قَبْلَ أنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ، فَقالَ أخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ، فَأُصِيبَ، ثُمَّ أخَذَ جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أخَذَ ابنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ، وعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ حتَّى أخَذَ سَيْفٌ مِن سُيُوفِ اللَّهِ حتَّى فَتَحَ اللَّهُ عليهم/صحيح البخاري، رقم ٣٧٥٧.

خوا ﷺ فەرمووی بەڕاستی خواکەی من خواکەی ئێوەی کوشت ئەم شەو!

هەموو هاوەڵان گوێیان لەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ بوو، هەموو شەوەکەیان دەست نیشان کرد، کە شەوی سێ شەممەی مانگی جەمادی یەکەمی ساڵی ٧ی کۆچی بوو، بەڵکو پادشای یەمەنیش وتەکەی پێغەمبەری خوای ﷺ بەهەند وەرگرت ئەویش دەست نیشانی کات و بەروارەکەی کرد. دوای سێ مانگ هەواڵ گەیشتە ئەوان کە ئەو شەوەی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی کوڕەکەی کیسرا باوکی خۆی کوشت، هاوەڵان لەناو ئەم واقیع و ڕووداوانەدا ژیاون، وەکو ئێمە نەبوون کە هەواڵمان پێ بگات، لەکاتێکدا هەواڵەکە چەندە ئیمانی ئێمە بەرز دەکاتەوە، داخۆ هاوەڵان ئیمانیان چۆن بووبێت کە خۆیان ڕووداوەکانیان بەرجەستە دەکرد.

هاوەڵان تەنها موعجیزەی پەنهانی و هەواڵە غەیبییەکانیان بەرجەستە نەدەکرد، بەڵکو دەیان موعجیزەی تری پێغەمبەر ﷺ-یان بەرجەستە دەکرد کە مەوعجیزەی (حسی) بوو.

نمونەی کەرتبوونی مانگ، زۆرێک لە فەرموودەوانەکانی وەکو بوخاری و مسلم...هتد، لە جوبەیدی کوڕی موطیعەوە بۆیان گێڕاوینەتەوە وەکو لە شاری مەککەدا مانگ بووە بە دوو بەش بە ئیشارەتی پێغەمبەری خوا ﷺ کە بە دوو شاخی شاری مەککەوە هەردوو بەشەکە دەبینرا، ناسراون بە شاخەکانی ئەبو قوبەیس پاشان پیاوانی قوڕەیش وتیان خۆ ئەگەر

سیحر بێت، ناتوانێت سیحر و جادوو لەهەموو خەڵکی بکات، بۆیە هەموو کۆبوونەوە بڕیاریان دا نوێنەرەکانیان بنێرن بۆلای ئەو کاروانچییانەی بەرەو شاری مەککە دەهاتنەوە، تا دڵنیا بن لەوەی ئایا ئەوانیش ڕووداوی کەرت بوونی مانگیان بینیووە.

خۆ ئەگەر ئەوان وەکو ئێمە نەیاندیبایە ئەوا ئەیان وت جادووی لێکردووین، نوێنەرەکانی قوڕەیش بڵاوبوونەتەوە بە چواردەوری شاردا پرسیاریان لە کاروانچییەکان دەکرد ئایا مانگتان بینی دوو کەرت بووبێت؟ هەموو وتیان بینیمان.

پاشان خوای گەورە ئایەتی ١ی سورەتی القمر دابەزاند، خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ ۝١﴾ القمر

واتە: ڕۆژی قیامەت نزیک بۆتەوە و مانگیش لەت بوو، (هەندێ ڕیوایەت هەیە کە ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی کە: خوانەناسان داوای موعجیزەیان لە پێغەمبەر ﷺ کردبێت ئەویش پەنجەی موبارەکی ڕووە و مانگ بزواند و بەویستی خوا لەت بوو) بەڵام هەندێک لەموفەسیرین دەڵێن: ئەم ڕووداوە لەسەرەتای بەرپابونی قیامەتدا پێش دێت.

هاوەڵان ئاوێنەی ڕووداوەکان بوون، ئەمەوێت تۆی خوێنەر ئەو دیدەت بۆ دروست بێت، ئەگەر تۆ بیت لەو زەمەنەدا بەچاوی خۆت مانگ ببینی کە

دووکەرت بووە دەبێت ئیمانت چۆن بێت؟ هاوەڵان لەو هێزی ئیمان و توانا بەرزەی ئیمانییەدا دەژیان.

هاوەڵان پێغەمبەر ﷺ-یان ڕۆژانە لەکاتی و نوێژ و جەنگ و خواردن و خواردنەوە تەنانەت لەگەڵیاندا دەخەوت و هەڵسوکەوتی تەواوی لەگەڵیاندا دابوو.

بینییان پێغەمبەری خوا ﷺ لە پشتی سەریدا دەبینێت، کاتێک لە نوێژدا بوو کەسێک هات بەهەڵە نوێژی دابەست پێغەمبەری خوا ﷺ پشتی لێبوو، بەڵام فەرمووی هەڵەت کردووە و هەڵەکەی بۆڕاست کردەوە، یاخود دەیفەرموو ڕیزبن و ڕیزەکانتان خوارە لە پشتمەوە دەتان بینم!

یاخود هاوەڵان بە چاوی خۆیان بینییان کە وشترێک سوجدەی برد بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ و قسەی لەگەڵ کرد سکاڵای لە خاوەنەکەی کرد، هاوەڵان هەرگیز نەیانبینیوە مێش بە پێغەمبەر ﷺ بنیشێت، یاخود گوێیان لە گریانی کۆتەرە دارێک بوو کە پێشتر پێغەمبەری خوا ﷺ وتاری لە سەر ئەدا پاشان مینبەریان بۆ دروست کرد ئەو کۆتەرە دارخورمایە بە هۆکاری جابوونەوەی پێغەمبەر ﷺ دەگریا خۆی دەلاواندەوە تا هەموو هاوەڵان گوێیان لە گریان و سۆزەکەی بوو پێغەمبەری خوا ﷺ گرتییە باوەش ئیتر دەنگی نەما پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ئەگەر باوەشم پێ نەکردایە تا ڕۆژی قیامەت ئەو سۆزەی دەکرد گریانی ئەم کۆتەرە دارخورمایە هەموو خەڵکی مزگەوت گوێبیستی بوون. هاوەڵان بە چاوی خۆیان دەیان بینی کە بەرەکەت لە خواردندایە و لە چەکدایە و لە

تەندروستیان دایە، بەرەکەتیان لە هەموو شتێکدا دەبینی کە پێغەمبەری خوا ﷺ-یان لەگەڵدا بوو نموونەی خواردنی ڕۆژی خەندەق جابری کوڕی عەبدوڵلا -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- دەگێڕێتەوە کە ڕۆژی هەڵکەندنی خەندەق زانیم پێغەمبەر ﷺ زۆری برسییە و ئێمەش لەماڵەوە هەندێک گۆشتی بزن و نانمان هەبوو بەشی دوو تا سێ کەسی دەکرد جابر چووە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و فەرمووی هەندێک خواردنم هەیە، ناوی نابوو (طعیم) واتا خواردنێکی کەم بەشی پێغەمبەری خوا ﷺ دوو کەسی تری دەکرد، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ هاواری کرد لە خەڵکەکەی کە لە خەندەق کاریان دەکرد و لە هەزار کەس تێدەپەڕی، بانگی هەموویانی کرد و فەرمووی جابری براتان دەعوەتی کردوون. بەو موعجیزەیە هەموو هاوەڵان کە زیاد لە هەزار کەس دەبوون پێغەمبەری خوا ﷺ پارووی بۆ دەکردن پاشان قاپەکەی بەپڕی مایەوە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد بە خێزانی جابر کە بەشی دراوسێکانی لێ بدات ئاخر زۆر جیاوازە بە دەستی موبارەکی پێغەمبەری خوا ﷺ پارووت بۆ بکرێت و سکت تێر بکەیت ئەم ڕووداو موعجیزەیە بیست کەس یان سەد کەس نەیبینیوە، بەڵکو هەزار هاوەڵ ئاوێتەی ئەو ڕووداوە بوون و بە دەستی موبارەکی پێغەمبەر ﷺ تێریان خواردووە، قەتادەی کوڕی نوعمان -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- لە جەنگی ئوحوددا چاوێکی لە دەست دا و چاوی هاتە دەرەوە خستیە سەر دەستی، چووە خزمەت پێغەمبەر ﷺ و پێغەمبەری خوا ﷺ بە موعجیزەیەک چاوی خستەوە جێگای خۆی. قەتادە دەڵێت باشترین بینینم بەو چاوە بووە کە پێغەمبەر ﷺ خستییەوە

جێگای خۆی، هاوەڵان بەو شێوەیە ژیاون لەگەڵ پێغەمبەردا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داخۆ حاڵ و ئیهانی قەتادە چۆن بوو بێت کە چاوی خستەوە جێگای خۆی و هاوەڵانی تر چ هەستێکیان هەبوو بێت کە قەتادە چاوی لە دەست دا و خرایەوە جێگەی خۆی بینیان، هەزارەها وێستگەی تری موعجیزە کە بە سەر هاوەڵاندا هاتووە، هاوەڵان بە چاوی خۆیان بینیویانە و ئاوێتەی بوون یاخود بینینی فریشتە لە جەنگی بەدردا[21].

ئیهامی موسلیم لە ئیبن عەباسەوە دەگێڕێتەوە کە یەکێک لە هاوەڵان لەگەڵ موشریکێکدا لە جەنگدا بوو، موشریکەکە زۆر بەهێز بوو، لە پڕ لە بەردەم هاوەڵەکەدا کەوت و گوێی لێ بوو کە دەنگی قامچی هات و گوێی لە دەنگی

٢١- ويَرْوي ابنُ عبَّاسٍ رَضيَ اللهُ عنهما أنَّه بيْنما رجُلٌ من المُسلمينَ يومَ غَزوةِ بَدرٍ «يشتَدُّ»، أي: يُسرِعُ ويَعْدو «في أثَرِ»، أي: وَراءَ رجُلٍ من المُشركين يَهرَبُ منه أمامَه؛ إذ سَمِعَ هذا الرَّجلُ المُسلمُ صوتَ ضربةٍ بالسَّوطِ فوق المُشرِك، وصوتَ الفارسِ يقولُ: «أقدِمْ حَيْزومُ»، وهو اسمُ فرَسِه، والمعنى: تَقدَّمْ أو أَسْرِعْ يا حَيْزومُ نحْوَ العدوِّ، فنَظَرَ المُسلمُ إلى المُشركِ أمامه فوجده «خرَّ مُستلقيًا»، أي: سقَط على ظَهرِه، فإذا المُشرِكُ، قد "خُطِمَ أنفُه"، وهو الأثَرُ على الأنفِ، أي: كُسِرَ، «وشُقَّ وجهُه» قُطِعَ طُولًا، والجرحُ ظاهرٌ عليه أثَرُ سَوطٍ لا أثَرُ سَيفٍ ونحوِه، فاخضَرَّ ذلك أجمعُ، أي: صار موضعُ الضَّربِ كلُّه أخضرَ، أو أسودَ؛ فإنَّ الخُضرةَ قد تُستعمَلُ بمعنَى السَّوادِ، وذلك مِن شِدَّةِ الضَّربةِ وأثَرِ السَّوطِ، أو أنَّه زيادةٌ في التَّنكيلِ مِن اللهِ عزَّ وجلَّ بالكافرِ، فرجَعَ المسْلمُ وكان أنصاريًّا-وهُم أهلُ المدينةِ- إلى رَسولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وأخبَرَه بما سَمِع ورَأى، فصَدَّقه النَّبيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقال: «ذلك من مَدَدِ» أي: إنَّ هذا مَلَكٌ مِن ملائكةِ السَّماءِ الثَّالثةِ، الَّذي أمَدَّ اللهُ سُبحانه بهم نَبيَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والصَّحابةَ المجاهِدين في المعركةِ، ثمَّ أخبَرَ ابنُ عبَّاسٍ رَضيَ اللهُ عنهما أنَّ المُسلِمين قتَلوا يومَئذٍ مِن المشرِكين سَبعين وأسَروا سَبعين. رواه المسلم.

ئەسپی سوارچاکەکە بوو، هەروەها گوێی لە فریشتەکە بوو ئەی وت بڕۆ بە ئەسپەکەی ناوی ئەسپەکەی حەیزون بوو، پاشان هاوەڵەکە تەماشای موشریکەکەی کرد لووت و دەموچاوی شەقبوو بوو بەو پێداکێشانەی فریشتەکە جێگاکەی شین بووبووەوە، هاوەڵە ئەنسارییەکە هاتە خزمەت پێغەمبەر و ڕووداوەکەی بۆ گێڕاوە، پێغەمبەر فەرمووی ڕاست دەکەیت ئەوە هاوکاری ئاسمانی سێیەم بوو بۆمان هات.

هاوەڵان بەیەکەوە لەگەڵ فریشتە دا دەجەنگین دژی کافرەکان ئەوان لەو ژینگەیەدا ئیمانی خۆیان پەروەردە کردبوو کەسێکی وەکو ئەبو داود و دیمازنی هاوەڵی پێغەمبەر لە جەنگی بەدردا دەڵێت؛ شوێن موشریکێک کەوتم بۆ ئەوەی بیکوژم بەڵام هەر ئەوەندەم زانی کەللەی سەری پەڕی پێش ئەوەی من شمشێرەکەم بوەشێنم، ئیتر نازانم کەسێک کوشتی کە نادیار بوو، بێگومان فریشتە بوو، هاوەڵان جوبریلیان دەبینی بە چاوی خۆیان لەسەر شێوەی یەکێک لەو پیاوانە هاتە ناویان و لەگەڵیاندا بوو کە گەورەترین فریشتەیە، عومەری کوڕی خەتاب دەڵێت: "کاتێک ئێمە لە خزمەت پێغەمبەردا بووین ڕۆژێک پیاوێک لێمان پەیدا بوو خاوەن تەمەن و جلوبەرگی سپی لە بەردا بوو هەروەها لەگەڵ بوونی تەمەنیدا، بەڵام مووی قژی ڕەش بوو هەست دەکرا لە دوورەوە هاتبێت هیچ کەس لە ئێمە نەیدەناسی هات و دانیشت و ئەژنۆکانی نا بە ئەژنۆی پێغەمبەری خواوە دەستی خستە سەر ڕانی)تەماشای ئەو پێناسە و وەسفە پڕە بکەن چۆن بۆمان وێنا دەکات بە دەقیقی(پاشان دەستی کرد بە پرسیارکردن لە پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەری خوا ﷺ وەڵامی گشت پرسیارەکانی دایەوە پاشان دەڵێن پیاوەکە ڕۆیشت و پێغەمبەر

ﷺ فەرمووی دەزانی ئەوە کێ بوو عومەر؟ عومەر دەڵێت: "وتم خوا و پێغەمبەر ﷺ دەزانن"، پێغەمبەر فەرموویەوە جوبریل بوو". زۆر جار جوبریل لە سەر شێوەی دەحیەی کەلبی دەهات بۆ لای پێغەمبەر و ناو هاوەڵان چونکە دەحیە هاوەڵێکی جوان خاس بوو ناسراو بوو بە جوان خاسی و تەنانەت زۆر جار هاوەڵان ئەچوونە لای دەحیەی کەلبی و لێیان دەپرسی تۆ جبریلی یاخود دەحیەی کەلبیت؟ ئەوە ئیحساس و هەستە جوبریل گەورەترین فریشتە بوو لە پلە و پایەدا لەناو هاوەڵاندا بوو بیهێنە بەرچاوی خۆت، هاوەڵان لە خزمەت پێغەمبەر دا دانیشتوون و باسی مێژووی کۆنی عەرەبیان بۆ دەکات باسی عەمری کوڕی لوحەییان بۆ دەکات کە یەکەم کەس بوو لەناو عەرەبدا بت پەرستی داهێنا و ئایینی تەوحیدی گۆڕی بۆ بت پەرستی و کۆمەڵێک بتی لە شامەوە هێنا بۆ شاری مەککە پێغەمبەری خوا ﷺ باسی ئەو کەسەیان بۆ دەکات و تەنانەت دەم و چاوی عەمری کوڕی لوحەییان بۆ وێنا دەکات و دەفەرموێت ڕووخساری لە ڕووخساری مەعبەدی کوڕی ئەکسەم دەچێت، مەعبەدیش یەکێک بوو لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ هەر بۆیە خێرا مەعبەد پرسی: "ئەی ڕەسوولی خوا ئایا هیچ کاریگەرییەکی شێوە و ڕووخساری لەسەر من دەکەوێت؟" پێغەمبەری خوا فەرمووی نەخێر تۆ موسڵمانیت و ئەویش کافر.

پێغەمبەری خوا ﷺ بەڵکو لەوە زیاتر باسی فیتنەی دەجاڵ و هاتنی دەجاڵی بۆ دەکردن لە باسەکانی نیشانە گەورەکانی قیامەت، پێغەمبەر باسی شێوە و ڕووخساری دەجاڵیان بۆ دەکات و وەسفی دەکات بۆیان و تەنانەت بۆیان وێنا دەکات و دەفەرمووێت چاوێکی کوێرە و چاوێکی تری خێلە، نیوەی

قژی پێشەوەی پێوە نییە. وەسف و پێناسەی تری کرد پاشان لە کۆتاییدا فەرمووی لە قوتنی کوڕی عەبدولعزی دەچێت لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە بە عەبدولعیزی کوڕی قوتن، ئەویش یەکێک لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بوو فەرمووی ئەی پێغەمبەری خوا شێوەی ئەو بۆ من هیچ زیانێکی هەیە؟ پێغەمبەر فەرمووی نەخێر تۆ پیاوێکی موسڵمانیت و ئەویش کەسێکی کافرە پێغەمبەری خوا ﷺ وێنای دەموچاوی دەجاڵ و خەڵکانی تری نیشانی هاوەڵان ئەدا و هاوەڵان بێ جگە خەیاڵکردن دەیانزانی شێوە و ڕووخساری ئەو کەسانە چۆنە بەڵام ئێمە دەبێت خۆمان وێنای بۆ دابتاشین.

هاوەڵان مژدەی بەهەشتیان پێدراوە

هاوەڵان تاکە ڕەوەندێک کە بە سەر زەویدا دەڕۆن و دەزانن ئەهلی بەهەشتن، چونکە لە ڕێگای وەحییەوە موژدەیان پێ دراوە کە بەهەشتین. ئەم حاڵەتە زۆر گەورەیە بە خەیاڵیش ناکرێت، بەڵام هاوەڵان لە سەر ئەم خاکە دەڕۆیشتن و دەیانزانی ئەهلی بەهەشتن ئیتر چۆن ئارامیان دەگرت لە ژیاندا کە دەیانزانی دەبنە خاوەن بەهەشتی خوای پەروەردگار، نەک تەنها دە کەسە مژدە پێدراوەکە کە ناسراون بە عەشەرەی موبەشەرە (العشرة المبشرة) وەکو (-ئەبوبەکری سدیق، عومەری کوڕی خەتاب، عوسمانی کوڕی عەففان، عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب، زوبێری کوڕی عەوام، سەعدی کوڕی ئەبی وەقاس، عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف، تەڵحەی کوڕی عوبەیدوڵڵا، ئەبا عوبەیدەی جەڕاح و سەعدی کوڕی زەید) -ڕەزامەندی خوا لەهەموویان بێت- تەنها بەمانە مژدە نەدراوە، بەڵکو بە تەواوی هاوەڵان مژدەی بەهەشت دراوە جا

هەریەکە و بە جۆرێک لە جۆرەکان ناوی هاتووە. بەهەشت یاخود لە ڕووداوێکدا بەهەشتی پێ بەخشراوە. نموونەی بیلالی کوڕی ڕەباحی حەبەشی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: گوێم لە خشەی نەعلەکانت بوو لە بەهەشتدا، بیلال فەرمووی یا ڕەسوولی خوا ﷺ شەو و ڕۆژ گەر دەستنوێژ بگرم دوو ڕکات نوێژی سوننەتی دەستنوێژ دەکەم، ئەوە بووە هۆکاری چوونە بەهەشتی، لە سەرەمەرگدا بوو خێزانەکەی هاواری دەکرد و بۆی دەگریا بیلال دەیوت بۆ دەگریت سبەینێ کە مردم ئەگەم بە خۆشەویستانم محەممەد و هاوەڵانم[٢٢].

یاخود نموونەی عەبدوڵای کوڕی مەسعود کە بۆ هێنانی سیواک یاخود بۆ هێنانی خورما چووە سەر دارێک قاچی باریک بوو هاوەڵان پێی پێکەنین، بەڵام پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: سوێند بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە ئەو دوو قاچەی لە میزاندا قورسترە لە شاخی ئوحوود. ئەی چۆن حەز بە ژیان دەکات کە بزانێت تەنها قاچی لای خوای پەروەردگار لە شاخی ئوحوود بەهێزترە و سەنگینترە، داخۆ خۆی لەو تەرازووەدا سەنگی چی بێت لای پەروەردگار؟ ئیتر چۆن گیانی خۆی فیدا ناکات بۆ ئەم دینە یان حەسەن و حوسەین باپیریان کە پێغەمبەری خوایە ﷺ دەفەرمووێت: حەسەن و حوسێن گەورەی لاوەکانی بەهەشتن، دەی داخۆ قیمەتی دنیا لە بەر چاوی ئەم دوو پیاوە عیملاقە و سەیدە گەورەی لاوانی بە هەشتا چەند بێت؟ بەدڵنیاییەوە بە هاونرخی باڵی مێشوولەی نەبووە یاخود خاتوو خەدیجە دایکی

---

[٢٢]-غداً نلقى الأحبة محمداً وصحبه.

ئیماندارن حەزرەتی جوبرەیل سڵاوی خوای پێدەگەیەنێت بە پێغەمبەری خوا ﷺ دا دەفەرموێت: خوای گەورە سڵاوی بۆ خاتوو خەدیجە ناردووە هەروەها جوبریل دەڵێت سڵاوی منیشی پێ بگەیەنە، موژدەشی بەرێ خاوەنی خانوویەکە لە بەهەشتا سەقفەکەی لە لوئلوئە، بێدەنگە و هیچ دەنگێک ئیزعاجی ناکات. ئیتر خاتوو خەدیجە بزانێت جێگای بەهەشتە بەڵکو خوای پەروەردگار و جبریل سڵاویان بۆ ناردووە، خاوەن باڵەخانەیە لە بە هەشتدا، ئیتر چۆن دڵی دەلکێت بە دنیاوە؟ چۆن هەموو پارەی خۆی نابەخشێت لە پێناوی ئیسلامدا چۆن لە نوێژەکانیدا گەردن کەچ نابێت بۆ خوای گەورە چۆن هەموو سامانی نابەخشێت؟ چۆن ئیتر گیانیان نابەخشن بۆ ئەم دینە کە دەزانن خاوەن بەهەشتن. پێغەمبەری خوا ﷺ باسی حەفتا هەزار کەسی کرد کە دەچنە بەهەشت بەبێ لێپرسینەوە عوکاشەی کوڕی موحسەن وتی: "ئەمەوێت لەوانە بم" پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: لەوانیت! ئیتر عوکاشە بۆ شەهیدی دەژیا لە هەموو غەزووەکاندا بوو لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ تا دوای وەفاتی پێغەمبەر لە جەنگی یەمامەدا شەهید بوو، دەیزانی ئەهلی بەهەشتە ئەم قۆناغە لە مێژووی مرۆڤایەتی بۆ هاوەڵان زانستی و دڵنیاییان هەبوو کە ئەهلی بەهەشتن خاوەنی ئیمانێکی شەلال ئاسا بوون کە گەیشتبوونە (عین الیقین) واتا لە پلەی (علم الیقین) تێپەڕیان کردبوو خوای گەورە لەم بارەیەوە دەفەرمووێت:

﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ ٱلْيَقِينِ ۝٥ لَتَرَوُنَّ ٱلْجَحِيمَ ۝٦ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ ٱلْيَقِينِ ۝٧﴾ التكاثر

واتە: واز بهێنن، ئەگەر ئێوە دەتانزانی، بەزانین و دڵنیایەکی تەواوەوە (وا بێ ئاگا نەدەبوون لە خواناسی) ﴿٥﴾ واتە: سوێند بەخوا بێگومان دۆزەخ دەبینن (دۆزەخێکی تۆقێنەر و پڕ لە ئازارو ناسۆرە) ﴿٦﴾ واتە: دووبارە سوێند بەخوا دۆزەخ بەچاوی سەرتان دەیبینن بە ئاشکرا و دڵنیا دەبن (کە چەندە سامناکە) ﴿٧﴾

هاوەڵان هەموو شتێکیان بە چاوی خۆیان دەبینی تەنانەت بوارەکانی غەیبیش لە ڕێگەی پێغەمبەرەوە ﷺ، کەواتە ئەوان لە ئەزموونێکی ناوازەدابوون جیاوازتر لە هەموو ڕەوەندەکانی تر بەڵکو هاوشێوەیان نییە و پێشبڕکێ لەگەڵیاندا ناکرێت، ئەوان ئەستێرەی مەملەکەتی ئوممەتی ئیسلامین بەم هۆکارانە:

یەکەم: ڕەوەندێکی هەڵبژاردەن خوای پەروەردگار هەڵیبژاردوون بۆ ئەوەی هاوەڵی پێغەمبەرەکەی ﷺ بن.

دووەم: بە ئەزموونێکی ناوازەدا تێپەڕ بوون کە خودی بینینی پێغەمبەرە ﷺ هیچ ڕەوەندێک بەو ئەزموونەدا تێنەپەڕیوە.

سێیەم: پێغەمبەری خوا ﷺ شاهیدی بۆ داون کە ڕەوەندێکی (نەوە) زۆر پڕ خێرن دەفەرموێت باشترین و چاکترین واتا پڕ خێرترین

ڕەوەندن و پاشان ئەوانەی دوای ئەوان دێن پاشان ئەوانەی دوای ئەوانیش[٢٣].

وەسفی خوای پەروەردگار بۆ هاوەڵان

دیمەنێکی بێوێنەیە هیچ قەڵەمێک ناتوانێت ئەو دیمەنانەی کە پێناسە و باسی سیفاتی هاوەڵانی کردووە وەکو خۆی نیشان بدات و بتوانێت تەفسیری بکات، دیمەنەکان هەمووی بە وێنەوەیە، (تەشبیە) بە قورئان نەبێت ڕێک لە کۆلێکشنی سینەما دەچن، لە بڕگە و لەقتەی زۆر نایاب کە خوای گەورە ڕەهەندی ژیانی هاوەڵانمانی لەسەر ئایەت نیشان ئەدات، دەکرێت هەزارەها بەرگی کتێبی لەسەر بنووسرێت لاتان سەیر نەبێت خوێنەری بەڕێز هەر لە سەرەتای ئەو ئایەتەدا هەست بە ئاوازێکی زۆر نایابی فەیضی خوای پەروەردگار دەکەیت بۆ ئەو کۆمەڵە هاوەڵە کە هەڵبژاردەی خوان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئایەتەکە دەفەرموێت:

﴿مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلۡكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيۡنَهُمۡۖ تَرَىٰهُمۡ رُكَّعٗا سُجَّدٗا يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٗاۖ سِيمَاهُمۡ فِي وُجُوهِهِم مِّنۡ أَثَرِ ٱلسُّجُودِۚ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِۚ وَمَثَلُهُمۡ فِي ٱلۡإِنجِيلِ كَزَرۡعٍ أَخۡرَجَ شَطۡـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسۡتَغۡلَظَ فَٱسۡتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ يُعۡجِبُ ٱلزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلۡكُفَّارَۗ

-[٢٣] خَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. صحيح البخاري، رقم ٦٦٩٥.

﴿وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِنۡهُم مَّغۡفِرَةً وَأَجۡرًا عَظِيمَۢا ﴿٢٩﴾﴾ الفتح

واتە: محمد ﷺ ڕەوانەکراوی خوایە، ئەوانەش کە لەخزمەتیدان و شوێنی کەوتوون توند و تیژن بەرامبەر بێ باوەڕان و بەبەزەیی و میهرەبانن لەنێوان خۆیاندا، دەیانبینیت سەرگەرمی نوێژ و خواپەرستین، کڕنوش و سوژدە دەبەن، هەردەم ئاواتیان بەدەستهێنانی ڕەزامەندی و پایە بەرزییە لەلای خوا، نیشانەی چاکی و پاکییان لەناوچەوانیاندا دیارە و دەدرەوشێتەوە لەئەنجامی سوژدەبردن و خوا پەرستییاندا، جا ئەو بەڕێزانە ئەوە نموونە و پێناسەیانە لەتەوراتدا، نموونە و پێناسەشیان لەئینجیلیشدا وەک ڕوەکێک وایە کە لەسەرەتاوە چەکەرە بکات، جا چەکەرەکەی بەهێز کردبێت، پاشان ئەستوور ببێت و ڕابوەستێت لەسەر قەدەکەی، ئەوەندە زوو پێ بگات، کشتیارەکان سەرسام بکات و پێیان سەیر بێت: چۆن وا پێگەیی؟! چۆن ئاوا خۆی گرت؟! ئەم پێناسەیە بۆ ئەوەیە خوا کافران داخ لەدڵ بکات، جا خوای بەدەسەڵات بەڵێنی بەوانە داوە کە باوەڕیان هێناوە و کردەوە چاکەکانیان ئەنجام داوە لەوان: کە لێخۆشبوون و پاداشتی گەورە و بێ سنووریان پێببەخشێت.

سبحان الله وشەکان وەکو وێنە دەجووڵێن، قورئان زۆر موعجیزانە وێنای کردووون بە وشە بە ڕەوشێکی کۆمەڵسازی و جەماعەتکاری هەموو تواناکە دەگەڕێنێتەوە بۆ موحەممەد لەبەر ئەوەی پەیامبەرە و لە ڕێگای وەحییەوە پەروەردەی کردووون.

دیمەنی یەکەم: محمد رسول الله ﷺ هاوەڵان هەڵبژێردراون بۆ موحەممەد.

دیمەنی دووەم: لە بەرانبەر بێ باوەڕ و خوانەناساندا توندن و لە نێوان خۆیان دا بە بەزەیی و میهرەبان.

دیمەنی سێیەم: لە کاتی بەندایەتیان دا هەمیشە لە بەندایەتیدا دەیان بینیت.

دیمەنی چوارەم: بە دوای ڕازی بوونی خواوەن، هیچ سەرقاڵیان ناکات ڕەزامەندی خوا نەبێت.

دیمەنی پێنجەم: سیمای دەموچاو و خواناسییان هەمیشە لە کاتی سوجدە بردن دەچێت خواناسانە دەرکەوتوون.

دیمەنی شەشەم: نموونەیان بۆ گەلانی ڕابردوو هاتووەتەوە وەکو بەنی ئیسرائیل کە چاو لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بکەن لە کتێبەکانیاندا بەناوی تەورات.

دیمەنی حەوتەم: بەهەمان شێوە بۆ نەسارا.

ئینجا کۆمەڵێک سیفاتی تر بە دوای یەکدا کە لە شێوەی سەوز بوونی کشتوکاڵدا دیمەنەکان (کزرع أخرج شطأه) "فأزره" "فاستغلظ" پاشان "فاستو على سوقه" "يعجب الزراع" "ليغيظ بهم الكفار".

شیکارییەک بۆ تێگەیشتن لە وەسفی خوای پەروەردگار

ئەوان ڕەق و توند و سەختگیر بوون لەگەڵ کافراندا، بەرزی پلەکەیان لەوەدا نییە کە بەرامبەر ڕۆم و عەجەم توند بوون، نا بەڵکو "کوفار" مەبەست لێی باوک و برا و دایک و کەس و کار و هاوەڵانی جاهیلییانە هەموو ئەو پەیوەندییە نزیکانەیان واز لێهێنا لە پێناوی خوادا، بۆ سەرخستنی ئایینەکەیان پاشان چەندە توند بوون بەرامبەر بە کافران ئەوەندەش بە بەزەیی و میهرەبان بوون بۆ یەکتری، پەیوەندییان لەسەر بنەمای عەقیدە بوو، لە نێوانیاندا برایەتی و خۆشەویستی بۆ یەکتاپەرستی دامەزرا، بیلال و ئەبوبەکر جیاواز نەبوون، سەلمانی فارسی و سەعدی کوڕی عوبادە وەکو یەک بوون سوهەیبی ڕۆمی و عومەری کوڕی خەتاب جیاوازییان نەبوو لەناو کۆمەڵگاکەدا. هیچ خۆویستی و ئەنانیەت و دروستکردنی خەت و باڵ لەناویاندا نەبوو، چونکە بۆ خوای گەورە خۆیان ساغ کردبووەوە هەموو برا بوون بە هەست و سۆز و نەستیانەوە هەموو هەڵچوونێکیان لە پێناوی خوادا بووە، پەیوەندی نێوانیان توند و تۆڵ بووە. ئینجا خوای گەورە ڕێز و هەیبەتیان بە ڕەوشی ڕکوع و سوجدە ناو دەبات کە حاڵەتێکی عیبادەتە وەکو هەمیشە لەو هەیئەتە دابن، خوای گەورە وا نیشانیان ئەدات، ئەمەش حاڵەتێکی ڕاستەقینەی ژیانی ئەوانە خوای گەورە ئەو ڕەوەندە جیا دەکاتەوە بە هەیئەتی بەندایەتیان لە سەردەمەکانی تر کە هیچ کەس هاوشێوەی ئەوان نییە.

ئەوان هەمیشە سەرقاڵن بەوەی چی وا دەکات خوای پەروەردگار لە خۆیان ڕازی بکەن، ئەگەر بانگەوازە حەقی خۆی ئەدەن، ئەگەر جیهادە گیانی

خۆیان بەخت دەکەن، ئەگەر بەخشینی سەروەت و سامانە هیچ درێغی ناکەن، ئەگەر ڕێز و حورمەتی پێغەمبەرەکەیانە گوێ ڕایەڵن و لە وتەی دەرناچن.

دەڵێی خوای گەورە خەلقی کردوون بۆ ئەوەی ڕەزامەندی زاتی پاکی بە دەست بهێنن، ئەم ڕەوەندە ناوازە تەنها و تەنها سەرقاڵ بوون بە ڕازیکردنی خوای خۆیان.

سیمای دەموچاویان لە سیمای سوجدە بردوانە، خاوەن نوورن و درەوشاوەن و شەفافن، خاوەن پاکێتین. خەڵکانێک وا دەزانن کاریگەری سوجدە نیشانەیە و پێویستە بە نێوچاوانتەوە ببینرێت، بەڵکو ئەو سەری سوجدە و نیشانەی سوجدەیە عیبادەت کردنە نەک ناوچاوی خۆت لە خاک توند بکەیت بۆ ئەوەی خەڵکی بڵێن نیشانەی سوجدە بردنە. هاوەڵان بە دوای ئەو نیشانەیەوە نەبوون، بەڵکو نیشانەی ئەوان بەندایەتی پاک و پڕ ئیخلاس بوو بۆ پەروەردگاریان.

سیمای سوجدە یاخود وشەی سیمای سوجدە واتای زۆرە لە مانای گەردنکەچییەوە دێت بە واتای بەندایەتی و خۆساغکردنەوە بۆ خوای موتەعال دێت گەردنکەچی سیمای سوجدەیە. سیمای سوجدە بردن نییە بەناو چاوە وە، بەڵکو نیشانەی دەم و چاوە لە پاکێتی ڕەوشت و هەڵسوکەوت و دوورکەوتنەوە لە ڕیایی و خۆپاککردنەوە لە سافکردنی دڵ و دەروون و درەوشاوەیی دەموچاو و هێمنی و ئارامی لە گفتوگۆ و ڕەفتار و کرداری مرۆڤدا ئەمانە هەموو لە هاوەڵاندا هەبوون.

ئەم سیفاتانە خوای گەورە لە قەدەری خۆیدا دەستنیشانی کردووە بۆ گەلانی تر، نموونەی گەلی موسا و عیسا لە تەورات و ئینجیل دا، بە مژدەی هاتنی محەممەد پێغەمبەر ﷺ باسی هاوەڵانی و سیفاتی هاوەڵانی کراوە. بە هێنانەوەی نموونەی نەشونما و گەش و پڕی دانەوێڵەی کە ژیانی لە سەر بەندە، لە خاکێکدا ناوکێک یاخود دەنکێک دەڕوێت و نەشونما دەکات، بەڵکو کاتێک کە بەرەکەی پێدەگات خودی لاسک و لقەکە لاواز ناکات، بەڵکوو بەهێزی دەکات دار و دانەوێڵە و بە گشتی باخ و کشتوکاڵەکە جوانتر و ڕازاوەتر و بەهێزتر دەکات، ئەمەش کاری جووتیارە و زیاتر لەو بوارەدا شارەزایە و دەبێتە جێگای سەرسوڕمان و ئیعجابی، ئەو موعجیبییەش پێغەمبەری خوایە ﷺ کە خاوەنی زەرعاتەکەیە، ئەوەش کە کوفاری پێ ئەبوغزێنرێت بەرهەمی هاوەڵانە کە وجوودیان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ دا هەیە.

هەر لەبەر ئەمەیە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: قسە بە هاوەڵانم مەڵێن، سوێند بەخوا ئەگەر کەسێک ئەوەندەی شاخی ئوحد ببەخشێت بە ئاڵتوون ناگاتە نیوەی چاکەی هاوەڵێک.

ئەزانن بۆ؟

لەبەر ئەوەی ئێمە لەوانەوە فێری بەخشین بووین، دان بەخۆداگرتن و ئارامی لەوانەوە فێربووین، جیهاد و بانگەواز و شەونخوونی لەوانەوە فێربووین، بۆیە باشترین ڕەوەند و بەخێرترین ڕەوەندن، بە ڕەوشترین کۆمەڵگا بوون.

زۆر کەسی باش و چاک لە دەور و پشتانن بەڵام نازانن سەرگوزشتە و کۆتاییان چییە، تەنها دەتوانین دوعای خێریان بۆ بکەین، بەڵام هاوەڵان پێشەنگمانن پێشەوامانن باشترین خەڵک بوون، دڵپاکترین بوون بە زانسترین بوون لە بواری دیندا خوای گەورە هەڵیبژاردوون بۆ ئەوەی لەگەڵ پێغەمبەرەکەی ﷺ، دابن تا ئەم ئایینە بگەیەنن.

درێغیان نەکرد و فەزڵیان هەیە بە سەرمانەوە، لە سەرمانە شوێنیان بکەوین و پێویستە بیان کەینە پێشەنگ لە هەموو هەڵسوکەوت و گفتوگۆی ژیانماندا چاو لە ڕەوشتیان بکەین، چونکە ئەوان لەسەر ڕێگای نەواتی (تۆی) هیدایەت و ڕاستە ڕێگای ئەم ئیسلامە بوون، بێجگە لە پێغەمبەران هیچ کەس لەوان باشتر نییە.

ئەمانە بۆیە دەیانکەینە ئەستێرەی مەملەکەتەکەمان، چونکە بە ڕاستی لە ئیماندا بەرزن، لە ڕەوشتدا بەرزن، لە جیهاددا بەرزن، لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بەرز و پیرۆزن ناتوانین پێوەریان بکەین بە هیچ ڕەوەندێکی تر.

بە داخەوە ئێستا بەچکە موسڵمانەکانی ئێمە مەفتون بوون بە ئەستێرەی دوژمنان، ئەستێرەیەکی کشاو کە هیچ جێگایەکیان نەماوە لە ئاسماندا و هەموو کشاون، کەچی ئوممەتی محەممەد ﷺ تازە بە تازە ڕووگەی خۆی دەگۆڕێت بۆ ئەستێرە کشاوەکانی ئەوان! با گوزەرێک بە ناو ئەستێرەکانی ئەواندا بکەین[٢٤].

---

[٢٤]- مەبەست لەوان واتە کافران و دوژمنانی ئەم ئیسلامەیە.

تابلۆی دووەم:

ژیانی ناودارانی کافر و بێ باوەڕان

کاتێک باسی ناودارانی ئەستێرەی هۆلیود و پاشای بێباوەڕان بە ئیسلام دەکەین، بە هیچ جۆرێک مانای پێوەرکردنیان نییە بە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە وشەی پێوەرکردن بەرامبەر بە هاوەڵان بە هەموو شێوەیەک بێ ئەدەبی و بێ حورمەتییە پێیان، هیچ سەرکردە و ناودار و ئەستێرەیەکی دنیای ئەمڕۆ پێوەر ناکرێت بە زانایەکی وەکو ئیمامی شافیعی و ئەحمەد و حەنەفی و مالیک و ئیبن تەییمیە و ئیبن کەسیر و ئیبن قەییم و...هتد ڕەحمەتی خوا لە هەموویان بێت.

کەواتە ئەگەر پێوەر نەکرێت بەم زانا و بیرمەندانەی ئیسلام ئەی چۆن ئەتوانین پێوەری بکەین بە هاوەڵان کە خوای پەروەردگار هەڵیبژاردوون بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ؟

کەواتە مەبەست لەم لێکۆڵینەوەیە خوێندنەوەیەکە بۆ زیاتر ناسینی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ پاشان ناساندنی ئەستێرە و ناودارەکانی ئێستا و کۆنی ڕۆژاوا و ڕۆژهەڵات کە خەڵکانێکی موسڵمان پێیان سەرسام بوون لە گۆرانیبێژ و ئەکتەر و سەرکردە و شاجوانەکانیان...هتد، بە گشتی ئەوانە دەبنە ئەستێرەی ئەوان. لە هەمان کاتدا باسی ئەوانە ناکەین کە سەرقاڵی ژیانی

تایبەتی خۆیان بوون و هیچ کاریگەرییان لەسەر خەڵکی دانەناوە ئازاری گەل و خەڵکی نەداوە، نموونەی هەر ئەستێرەیەکی سینەما یاخود گۆرانیبێژ یاخود سیاسییەکی باش و سەرکردەی خزمەتکاری میللەتەکەی بووە، وەک ئەستێرەی سینەمای هۆلیود کە هیچ باکگراوندێکی فیکری سیاسی لە پشتەوە نییە، بەڵام کەسێکی وەکوو (مادۆنا)[٢٥] لاشەی خۆی و دەنگی خۆی بە کار دەهێنێت بۆ دامەزراندنی گەورەترین کۆمەڵەی ماسۆنیەتی یەهوودی، هەموو پارەکەی دەڕوات بۆ کوشتنی مناڵانی فەلەستین و بەرزکردنەوەی ئابووری ئیسرائیل و جوولەکە بە گشتی، پاشان لە دوای خۆی جێگری بۆ خۆی دانا کە کچێکی ناسراوە و ئەستێرەیەکی تری دنیای گۆرانییە بەناوی (بریتنی)[٢٦] هەمان کاری مادۆنا دەکات بۆ لەناوبردنی تۆی موسڵمان، بەداخەوە بەچکە موسڵمانانیش لە ژوورەکانیاندا وێنەکانیان هەڵئەواسن! ئێستا سەدان گەرای تریان داناوە لە شەیتانپەرست و لە ماسۆنیەت و لە جۆرەها ڕێکخراوی تر بۆ قوڕ کردن بە سەر مرۆڤایەتییدا. ئەوان کار بۆ لەناو بردنی موسڵمانان دەکەن، بەڵام ئوممەتی ئیسلامی بەو ئەستێرانە سەرسامن لە کاتێکدا دژیانن. هەردوو گۆرانیبێژەکە یەهودین لە لایەکی ترەوە بۆ پێشبڕکێی ئەوان ئەستێرەی تری گۆرانی (شەکیرا)[٢٧] هەڵبژاردەیە بۆ نەسارا، تا جێگا و مەکانەتی خۆیان

---

[٢٥]-Madonna Louise Veronica Ciccone.

[٢٦]-Britney Jean Spears.

[٢٧]-Shakira Isabel Mebarak Ripoll.

بپارێزن. ئەمە قارەمانەکانیانە لە جیهاندا و ئەستێرەکانی ئەوانن لە یەهوود و نەسارای ئەمڕۆدا.

پادشای بەریتانیا ئێدواردی هەشتەم[٢٨]

ئەم باسە دوو جەمسەرە؛ جەمسەری یەکەمی لە ڕووی ئەخلاقی کۆمەڵایەتییەوە پاشای بەریتانیا ئێدوارد سەری پێی بەرزە، بەڵام بۆ وڵاتی بەریتانیا ڕاستی ژیانی سیاسی و گەورەکانیان دەردەخات کەوا سەرشۆڕییە بۆ ئیمپراتۆریەتێک و پادشایەک ئاوا بەرخورد بکەن. لە ڕووی سیاسییەوە ئێدوارد خاوەنی تاجی پاشایەتی بەریتانیا و ئێرلەندا و وڵاتانی دۆمینۆ و خاوەنی ئیمپراتۆریەتی هیند بوو، چاوی بە ئافرەتێک کەوت بە ناوی (وێلز)[٢٩] ساڵی ١٩٣٠ز. دا ئەم ئافرەتە جارێک تەڵاق درا بوو شووی کرد بووەوە بە کەسێک بە ناوی (ئێرنێست ئاڵدریش سیمسن)[٣٠] لەو ساڵەدا حەز لە یەکتری ئەکەن. کۆتایی چیرۆکەکە بەم شێوەیەیە کەوا دوای شەش ساڵ ئێدوارد دەیکاتە خێزانی خۆی و پاشان وێلز داوای تەڵاق لە هاوسەری دەکات لە ساڵی ١٩٣٦ز. لە فەڕەنسا دەژین.

ئەم پاشایە لە پێناوی عەشقەکەیا وازی لە پاشایەتی هێنا و ژیانێکی سادەی لەگەڵ ئەم ئافرەتە ئەمریکییە بردەسەر. لێرەدا کەس ڕەخنە لە

٢٨- Edward VIII.

٢٩- Wallis Simpson.

٣٠- Ernest Aldrich Simpson.

کارەکەی ناگرێت بەڵکو بەرز دەنرخێنرێت، بەڵام سێ هەڵبژاردە درایە مەلیک ئێدوارد یان کوشتن یان وازهێنان لەو ئافرەتە یاخود وازهێنان لە پاشایەتی، ئێدوارد کۆتاییانی هەڵبژارد بەڵام ساڵانێک دوای ئەوە شازادە (چارڵز)[٣١] هات و هەمان چیرۆکی دووبارە بوویەوە لەگەڵ ئافرەتێکی تر بە ناوی (دایانا)[٣٢] کە لە باخچەی ساوایان کاری دەکرد، کۆتایی دایانا مەرگ بوو تا چارڵز لە نازناوەکەی دانەبڕێت. ئەستێرەکانی ئەوان و ناودارەکانیان وەکو ڕۆبۆت ئەژین لەناو خانەوادەکانیاندا، مانای وا نییە تەنها ئەم دوو پاشایە بەو جۆرە ژیاون، بەڵکو باپیرە گەورەیان بە ناوی (چارڵزی دووەم)[٣٣] ئافرەتێکی پرتەقاڵ فرۆشی خۆشدەویست و دوو منداڵی ناشەرعی لێ بوو ئافرەتەکە ناوی (نیلغۆین) بوو، لە دوای مردنی خۆی چارڵزی دووەم بە جێگرەوەکەی پاشا (جێمس)[٣٤]ی وت کە ئاگاداری (نیلغۆین) بێت، دوای ١٧ ڕۆژ نیل و هەردوو منداڵەکەی چارڵز بە ڕووداوێکی نادیار کوژران لە ساڵی ١٦٨٦ز. دا تا ئەم ساتە وەختە لە نێوان کوڕان و کچانی پاشایەتی بەریتانیادا ئەم زوڵم و زۆرکردنە بەردەوامە لە یەکتر و پاشان لەناو بردن لە سەر سادەترین ماف کە مافی هاوسەرگیری کردن و واز هێنانیانە لە پاشایی لە کۆتایدا هەموو بە کێشەی ئەخلاقی کۆتایی بە ژیانیان دێت، ئەمەش ناوداران و پیاوە

---

[٣١]- king charles III.

[٣٢]- diana princess of wales.

[٣٣]- charles II.

[٣٤]- James Scott.

گەورەکانی ئەوانەن مشتێک لە خەروارێک، (هێنرێی هەشتەم)[٣٥] دوو ژنی خۆی کوشتووە لە سەر ئەوەی زینایان لەگەڵ خەڵکی تردا کردووە.

چیرۆکی دامەزرێنەری حیزبی سەوزی ئەڵمانی

(پێترا کیلی)[٣٦] دامەزرێنەری حیزبی سەوزی ئەڵمانی ئەو ئافرەتە جوانە سیاسییە لەگەڵ جەنراڵێکدا بە ناوی (گێرت باستیان)[٣٧] بوو، جیاوازی تەمەنیان ٢٤ ساڵ بوو، پێترا لەگەڵ ئەوەی کچێکی وریا بوو وازی هێنا لە حیزبی سەوز بوو بە ئەندامی پارێزەری مافی مرۆڤ و دژی دەرچەی ئەتۆم ساڵی ١٩٩٢ لە ماڵەکەی خۆیدا و لە ژووری نوستنەکەی کاتێك کە نوستبوو، باستیان پێترا دەکوژێت و لەپاشان خۆی دەکوژێت، ئەمە چیرۆکی ژیانی سیاسییەکانی ئەوانە لە وڵاتی ئەڵمانیادا زۆرێک لە سیاسی و ناودارەکانیان ئەوە حاڵ و ژیانیان بوو، (هیتلەر)[٣٨] یەکێکە لەو خۆکوژانەی تر کە بە پرۆسەی دیموکراسی بە دەنگی زۆری نەهاتە سەر دەسەڵات، بەڵام لە دوایدا هەموو خەڵکەکەی موناfیق دەرچوون لەگەڵیدا لە سەرەتاوە هەر هەمان مەبدەئو پرەنسیپی هەبوو، خەڵکی ئەڵمان لەبەر نازیستی هەڵیان بژارد، بەڵام

---

[٣٥]- King Henry VII.

[٣٦]- petra Kelly.

[٣٧]- Gert Bastian.

[٣٨]- Adolf Hitler.

لە کۆتاییدا کە دۆڕا هەموو خەڵک ئەوکات و بە ئێستاشەوە ڕووکەش قسەی پێدەڵێن ئەوەش ژیانی هیتلەری گەورەنازیستی جیهان.

زۆر شەرمە سەرکردەکانیان پێوەر بکەن بە سەرکردەی موسڵمانان وەکو سەلاحەدینی ئەیووبی و محەممەد فاتیح و یوسفی کوڕی تاشفین و هاروونە ڕەشید و عەبدوڕەحمان کوڕی داخل و...هتد، هۆکاری لاوازی ئێمەی موسڵمان ئەوەیە کەوا سەرسام بووین بە سەرکردە و ئەستێرەکانی ڕۆژاوا، بۆیە زەلیلی دەستی ئەوان بووین.

دیمەنی چەند ناودارێکی ئەمریکی

(جۆن کینێدی)[٣٩] یەکێک لە سەرۆکەکانی ئەمریکا عاشقی ئافرەتێکی هۆلیود دەبێت بە ناوی (مارلین مۆنرۆ)[٤٠] لە ساڵی١٩٦٠ز. لە کاتی هەڵبژاردنەکان ئەم ئافرەتەی هۆلیود گۆرانی (ڕۆژی لەدایك بوون)[٤١]بۆ (جۆن) دەڵێ و بۆیە عاشقی ئەبێت. (مارلین مۆنرۆ) پێشتر سێ شووی کردووە، ماوەی دوو ساڵ بە نهێنی دەستیان تێکەڵ کرد پاشان (مارلین) هەڕەشە لە (جۆن کینێدی) دەکات و دەڵێت پێویستە بمهێنیت، چونکە هاوسەرەکەم پێی زانیوین، ناوی هاوسەرەکەی (دیماگیۆ)[٤٢] بوو. لە ساڵی

٣٩- John F. Kennedy.

٤٠- Marilyn Monroe.

٤١- Happy birth day.

٤٢-Joe DiMaggio.

١٩٦٢ز مارلین لە ماڵەکەی خۆیدا بە کوژراوی دۆزرایەوە، سی ئای ئەی وتی: "گوایە خۆی کوشتووە، بەڵام هەموو ڕۆژنامە و دەزگای ڕاگەیاندنەکان ئاشکرایان کرد(CIA) کە مارلین کوژراوە لە لایەن جۆن کینێدیەوە". لە ڕاپۆرتەکەدا هاتووە کە کینێدی پەیوەندی لەگەڵ ١٦٠٠ ئافرەت دا هەبووە، لەگەڵ هەموو فەرمانبەرەکانی کۆشکی سپی ڕای بواردووە، تەنانەت ئەڵمانیا لە ڕێگای ئافرەتێکەوە بە ناوی (ئەیلین فیباڵ ڕومتشی) توانی ئەوەی بیەوێت بە دەستی بهێنێت، دوو ساڵ لە سەر یەک جێگا خەوتن لەگەڵ جاسووسی ئەڵمانی، هەموو کاتەکانی لەگەڵ ئافرەتانی هۆلیودا بە سەر دەبرد (مارلین مۆنرۆ، جودیس کامبێڵ، ئێنجی دیکینسۆن، جێنەفەر مانسفێڵت) هەتا وایلێهات کۆشکی سپی بوبووە جێگای ژوانی دیبلۆماسی و ڕۆمانسی جۆن و ئافرەتانی هۆلیود. جۆن بۆ ماوەیەک لەگەڵ هێزی فڕۆکەوانی ئەمریکی بەناوی دەرچوونی کاری سەربازی دەڕوات لە کەناری دەریای ناوەڕاست بەرەو پاریس بۆ کات بەسەربردن لەگەڵ کچانی فەڕەنسا[٤٣].

هەروەها لە ڕێگەی جاسووسێکی نازی ئەڵمانییەوە بە ناوی ئینجا ئەرفارت دەیان کەس لە جاسووسی ئەڵمانی لە کۆشکی سپی دامەزراندن بوو جۆن کینەدی تەنها نەبووە لەو کارانەیدا پێش ئەو کەسێکی وەکو ئەبراهام لینکن[٤٤] درێغی نەکردووە لە کاری فەسادی، دوای جۆن کینیدی هاوشێوەکەی هات

-.-

[٤٣]-ئەم ئاشکرای کردووە CIA ئەم ڕاپۆرتە.

[٤٤]-Abraham Lincoln.

بیڵ کڵینتن[٤٥] لەگەڵ مۆنیکا لوینسکی[٤٦]، لە مانگی دوانزەی ساڵی ١٩٩٧ی ز. بیل کلینتن لەلایەن دادگای فیدراڵی بانگ کرا کە لە ساڵی ١٩٨٦-١٩٩٦ز. بێجگە لە وینسکی پەیوەندی سێکسی لەگەڵ ١١٧ئافرەتی تر هەبووە لە کۆشکی سپیدا بێجگە ئەمە خۆی لەناو خێزانەکەی دا واتە لەناو خێزانی کلینتۆنی گەورە پادلا کوربین، ویلیام جێفرسون کلینتن بەشداربوون لەو پەیوەندییە سێکسییانە و تا لە کۆتاییدا دەرکەوت حاکمی ئافرەت بە ناوی (مس جۆنس) حاکمی ئەرکنۆس بوو لە هوتێل (لیتڵ ڕۆک)[٤٧] دەستدرێژی سێکسی کردۆتە سەری، لە ساڵی ١٩٩٧ئەویش ئاشکرا بوو.[٤٨] پاشان پیاوە پرتەقاڵیە دەوڵەمەنەکەی ئەمەریکا بەناوی (دۆناڵد ترامپ)[٤٩] لە دوای چوار ساڵ سەرۆکایەتی پاشان تێوەگلانی بە کێشەی ئەخلاقی و ئابووری و ساختەکردنی هەڵبژاردەکانی ئەمریکا، یەکێک لە وتەکانی کە خەڵکی سەرسام کردووە دەڵێت: "کچەکەم ئەوەندە جوان و وروژێنەرە ئەگەر کچم نەبوایە لەگەڵی دەخەوتم!" بێجگە کێشەی ڕەوشتی کە بە زۆر لەگەڵ ئافرەتێکی سۆزانی دا خەوتووە و کێشەکە بۆی دروست بووە لەسەر خەوتنی نییە لەگەڵ ئافرەتەکەدا بەڵکو بە زۆر دەستدرێژی کردووەتە سەر پۆنستارێکی

---

[٤٥]- Bill Clinton.

[٤٦]-Monica Lewinsky.

[٤٧]- Little Rock, Arkansas.

[٤٨]-بۆ زانیاری خوێنەر تا ئەم ساتە وەختەش مەلەفی بیڵ کڵینتن کراوەیە.

[٤٩] Donald John Trump.

ئەمریکی بەناوبانگ ئەوانە ئەستێرە و ناودارەکانی ڕۆژاوا و ئەمریکا و جیهانن.

دیمەنێک لە ناودارانی فەڕەنسا

نموونەی پاشای فەڕەنسا (لویس شانزە)[٥٠] کە ڕۆچوو بوو لە خۆشەویستی ئافرەتێک بە ناوی (ماریا)[٥١] ئەوەندەیان پارەی میللەت بەکارهێنا و (باج) زەڕیبەیان خستە سەر خەڵکی هەتا هەموو گەل ڕقی لێیان هەڵگرت بە هۆکاری ئیسراف و بە هەدەربردنی سەروەت و سامانی خەڵکی شۆڕشی فەڕەنسا لە ساڵی ١٧٨٩ز. دەستی پێکرد شۆڕشەکە شۆڕشێکی خاوەن سومعە نەبوو، بەڵکوو بە دزی و بردنی ماڵی خەڵک و پاشاگەردانی دەستی پێکرد ماوەی ٤-٥ ساڵ بەردەوام بوو تا لە کۆتاییدا ملی هەردووکیان لویسی شانزە و ماریای خێزانی پەڕێندرا. (ماریا ئەنتوین)[٥٢] یەکێک بوو لە کچەکانی ئیمپراتۆری ڕۆما بە ناوی (فرانسیس)[٥٣] پاشان ڕەوشی فەڕەنسا لە ناودار و ئەستێرەکانی تا هاتنی (ناپلیۆن بۆناپارت)[٥٤] بەم شێوەیە بەردەوام بوو. خودی ناپلیۆنیش

[٥٠]- Louis XIV.

[٥١]- Maria Theresa.

[٥٢]- Marie Antoinette.

[٥٣]- Francis I, Holy Roman Emperor.

[٥٤]- Napoleon Bonaparte.

هەمان کرداری لەگەڵ (جۆزفین)[٥٥]دا دووبارە کردەوە بە دوایاندا پاشای بەناوبانگی مۆناکۆ عاشقی کچە ئەستێرەی سینەمای هۆلیوود بوو (گرەیس کیلی)[٥٦] لە سینەماوە بۆ پاشایەتی وڵاتی مۆناکۆ ئەمانە نموونەی ئەستێرەکانی ڕۆژاوان تاکو (ڕەینێری سێیەم)[٥٧] پاشای مۆناکۆ هەموو ژیانی تەرخان کرد بۆ کچە ئەستێرەی سینەمایی (گرەیس کیلی). ژیانی (لویسی پانزە)[٥٨] لە هەموویان خراپ و بەدتر بوو لەبەر یاریکردن و ئافرەت سەری نەئەپەرژایە سەر دەوڵەتەکەی، تاوای لێهات لە ساڵی ١٧٢٣-١٧٧٤ز. ئافرەتانی سۆزانی حکومداری فەڕەنسا بوون، ئەم کاتەش خراپترین سەردەمی حوکمڕانی بووە لە فەڕەنسادا لە ڕووی ئابووری و سەربازی و کۆمەڵایەتی و هەموو سێکتەرەکانی دەسەڵات ئافرەتی سۆزانی حوکمڕانی بوو، لە سەرووی هەموویانەوە کچی مەلیکی دەرکراوی پۆڵۆنیا بە ناوی (مارییە لێسکینسکا)[٥٩] پاشان ئافرەتێکی تری سەماکەر هاتە سەر شانۆی دەسەڵات لە فەڕەنسا کە بووە عاشقی لویسی پانزە بەناوی (مارکویس دی پۆمپادۆر)[٦٠] کە بە تەواوی ژیانی پاشای فەڕەنسای داگیر کردبوو ئەمەش مشتێک لە خەروارێکی ئەو

-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-

-٥٥ Joséphine Bonaparte.

٥٦- Grace Patricia Kelly.

٥٧- Rainier III.

٥٨- Louis XV.

٥٩- Marie Leszczyńska.

٦٠- Marquise de Pompadour.

ئەستێرانەی ڕۆژاوا بوون کە هەموو ڕۆژیان لێ ئاوا بووە، بەڵام بە داخەوە گەمژەیی هەندێک لە بەچکە موسڵمانان دەسەنەخواری ئەوان بووە بە هۆکاری تووشبوونی دەردی عەلمانیەت.

کۆی گشتی باس لەم تابلۆیەدا

لێرەدا مەبەست تەنها سەرکردە و گەورە پیاوانی وڵاتیان نەبوو بەڵکو فەیلەسوف و بیرمەندەکانیشیان هەندێکیان ڕۆچوون لە بێ ڕەوشتیدا، نموونەی کەسێکی وەکو (نیچە)[٦١] کە خاوەنی وتەی (خوا مرد)ە کۆتایی ژیانی بە نەخۆشی کوشندەی (سوفلیس)[٦٢] بوو کە هۆکاری هاوڕەگەزبازی بوو، یاخود کەسێکی وەکو (جان جاک ڕۆسۆ)[٦٣] لە ڕووی خانەوادە وە دایکی ئافرەتێکی سۆزانی بووە خۆشی لە جێگای مناڵانی فڕێدراو گەورە بووە کە خاوەنی کتێبی _گرێبەندی کۆمەڵایەتییە)، تەنانەت ڕۆشنبیران و بیرمەندان

-[٦١] Friedrich Wilhelm Nietzsche.

[٦٢]- Syphilis.

جۆرە نەخۆشییەکە کە لە ڕێگای جووت بوونەوە دەگوێزرێتەوە و دەبێتە هۆکاری دروست بوونی برین لەسەر کۆئەندامی زاوزی یاخود جێگاکانی تری جەستە، هۆکاری ئەم نەخۆشییەش باکتێریایەکە بە ناوی تریپونما پالیدوم.

-[٦٣] Jean-Jacques Rousseau.

ڕەخنەی ئەوەیان لە (جان جاک ڕۆسۆ) هەیە کە کەسێکی درامی بووە هەمیشە خەریکی دروستکردنی ڕووداو بووە بۆ خۆی بە شێوەیەکی درۆ تەنانەت کەسێکی وەکو (ڤۆڵتێر)[٦٤] ڕەخنەی لێ هەبووە.

ئەوانەشی کە فەیلەسوفی بەناوبانگی گەورە و خاوەن ڕەوشت بوون نموونەی (ڤۆڵتێر و دانتێ)[٦٥] هەردوو لایان کاریگەری جیهانی ئیسلامیان لەسەر بووە، نموونەی کاریگەری فەیلەسوفی ئیسلامی (ئیبن ڕوشد) لەسەر ڤۆڵتێر بووە و هەروەها دانتێ کاریگەری (ئەبوو عەلای مەعەری) لە سەر بووە، هەر لاسایی تەواوی ئەو بیرمەندەی کردووەتەوە کتێبەکەی لە کتێبی ئەبو عەلائی مەعەری وەرگرتووە و هەروەکوو ئەویش ناوی ناوە (رسالة الغفران) کەسێکی وەکو (مارکس)[٦٦] توانای بەخێوکردنی دوو کچەکەی نەبوو، هەتا هەردووکیان خۆیان کوشت. ئەو شیوعیانەی کە دەڵێن لەبەر برسێتی مردن ئەمە تەنها دیعایەی شیوعیەکانە. دوو کچی فەیلەسوف و ناودار و پاشان بنەماڵەی باوکی (هێنری کارل مارکس) دەوڵەمەند بوون، باوکی یەکێک بووە لە حاخامە بەناوبانگەکانی جوولەکە، کەسێکی وەکو (سارتەر)[٦٧] کە بێجگە لە پەیوەندی ناشەرعی لەگەڵ (سیمۆن دیبۆفوار)[٦٨] دەیان پەیوەندی

-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-

[٦٤]- François-Marie Arouet.

[٦٥]- Dante Alighieri.

[٦٦]- Karl Marx.

[٦٧]- Jean-Paul Sartre.

[٦٨]- Simone de Beauvoir.

تری بە ئافرەتانی ترەوە هەبووە، بە ئافرەتێکی ڕووسی بە ناوی (لینا) هەموو پەیوەندییەکانی منالّە ناشەرعییەکەی بە ناوی (لارین کایم سارتەر) هەروەها سیمۆنی هاوڕێی لە قوتابخانەی ناوەندی تا زانکۆ لەبەر وروژاندنی سێکسی و شاز چەند جار دەرکراوە تا لە کۆتایدا بە ڕاشکاوانە لێی قەدەغە کرا پەیوەندی بە هیچ قوتابییەکەوە هەبێت.

نموونەی تر زۆرە، بەڵام دەگەڕێمەوە بۆ ناو ژیانی ئێمە لە ئێستادا باسێکی نوێ دادەمەزرێنم ئایا ئێمە دەتوانین ببینە هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ و وەکو هاوەڵان ببینە ئەستێرە.

تابلۆی سێیەم:

بە هاوەڵ بوون چۆن ببینە هاوەڵی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

بە پرسیارێک باسەکە دەکەمەوە ئەویش ئایا ئێمە دەتوانین ببینە هاوەڵی پێغەمبەری نازدار صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ لەم تابلۆیەدا ڕەنگێکی سەیرە یاخود دەڵێین لەم مەملەکەتەدا پرسیارێکی زۆر سەیرە چۆن پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە ژیاندا نەماوە ئێمە دەتوانین ببینە هاوەڵی؟ ئەزانم سەرسام بوویت بە پرسیارەکە بەڵام لە ڕاستیدا هەرگیز شتی وا ڕوونادات کە دوای هاوەڵان خەڵکی تر پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یان نەدیوە و ئیمانیان پێهێناوە و بە دوای هاوەڵ بوونیدا وێڵ بن.

لەبەر سێ هۆکار:

هۆکاری یەکەم: ئەو کەسە دەبێتە هاوەڵی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کە بینیبێتی و لەگەڵیدا کۆ بووبێتەوە واتا بەخزمەتی گەیشتبێت تەنانەت لە سەردەمی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ژیابێت، ئەگەر خودی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-ی نەدیبێت ئەوا نابێتە هاوەڵ، نموونەی پاشای حەبەشە (نەجاشی)[٦٩] -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئیمانی پێهێناوە، بەڵام بە خزمەت پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نەگەیشتووە، زانایان دەڵێن یاخود لەگەڵیدا قسەی کردبێت و کۆبوبێتەوە لەگەڵی بە هۆکاری نابینایی نەیتوانیوە پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ببینێ، بەڵام لەگەڵ جەنابیانا کۆبوونەتەوە بە خزمەتی گەیشتووە و ئیمانی پێ هێناوە نموونەی هاوەڵی بەڕێز

---

[٦٩] النجاشي أصحمة بن أبجر

(عەبدوڵای کوڕی ئوم مەکتوم) کەسێکی نابینا بوو، بەڵام ئیمانی بە پێغەمبەر ﷺ هێنا و لە خزمەتیدا بوو بە هاوەڵ هەژمار دەکرا.

پاشان کەسێک بە خەو پێغەمبەر ﷺ ببینێت نابێتە هاوەڵ، مەرجە کە لە خزمەتیدا بووبێت لە زەمەن و سەردەمی جەنابیاندا، چونکە لە شەرعی ئیسلامدا هیچ ئەحکامێک لە سەر خەو دانامەزرێت بە هەر حاڵ ئەحکام لە سەر شتی نادیار دانامەزرێت وەکوو جنۆکە و فریشتە بۆ خەڵکی ئاسایی.

هۆکاری دووەم: پێویستە ئیمانی بە پێغەمبەر ﷺ هێنابێت لە ژیانی پێغەمبەر ﷺ خۆیدا، واتا نابێتە هاوەڵ ئەگەر پێغەمبەر ﷺ-ی دی بێت و بە خزمەتی گەیشتبێت و لە دوای وەفاتی ئیمانی پێ هێنا بێت واتا ماوەی ژیانی موشریک یاخود کافر بووە کە پێغەمبەر ﷺ وەفات بکات ئەو کەسە ئیمان بهێنێت، ئەمە پێی ناوترێت هاوەڵ بەڵکو دەبێتە شوێنکەوتووی هاوەڵان نموونە قەعقاعی کوڕی تەمیمی، موسەننای کوڕی حارس، نوعمانی کوڕی موقرن) ئەم پیاوە بەڕێزانە هەموویان بە خزمەت پێغەمبەر ﷺ گەیشتوون، بەڵام لە دوای وەفاتی پێغەمبەر ﷺ هاتنە ناو ئیسلام هەموو بە تابیعین واتا شوێنکەوتووان هەژمار دەکرێن.

هۆکاری سێیەم: پێویستە لەسەر ئیمانداری وەفاتی کردبێت خۆ ئەگەر ئیمانی هێنابێت و دوای مورتەد بووبێتەوە ئەگەرچی پێغەمبەریشی بینیوە، بەڵام کافرە و بە هاوەڵ هەژمار ناکرێت.

کەواتە ئەگەر ئەو سێ هۆکارە لە کەسێکدا نەبوو ئەوا بە هاوەڵ ناژمێردرێت، هاوەڵان زۆرن زیاترن لە ١٢٤ هەزار هاوەڵ کە مەرجی هاوەڵ

بوونیان هەبووە و هەر سێ هۆکارەکەیان تیا کۆبۆتەوە، کەواتە هەرگیز ئێمە ناتوانین مەرجی هاوەڵ بوون لە خۆماندا بە دی بکەین.

لەوانەیە خوێنەر پرسیار بکات ئەی کەوایە ئیتر چۆن لێکۆڵینەوە و باس لەسەر بونیادێک دادەمەزرێت کە بوونی نییە؟ یان چۆن پرسیارێک دەکرێت کە ئاستەمە بتوانین بگەیتە ئاستی وەڵامی پرسیارەکە چونکە پرسیارەکە تا ڕادەیەکی زۆر وەڵامەکەی دیارە کە نەخێرە؛ ئەی کەواتە مەبەست چییە؟ لە ڕاستیدا مەبەست لە بە هاوەڵ بوون لە بیروباوەڕ دایە، لە ئیمان دایە، لە بیرکردنەوە و فکریان دایە، چۆن ببنە هاوەڵ لە تێگەیشتن و فەهمیان دایە بۆ ئەم دینە، وەک ئەوان خاوەنی خەون و خەیاڵی گەورە بین و تموحاتمان زۆر بێت. ئامانجی ئەوان چی بوو چاو لە ئامانجی هاوەڵان بکەین، چۆن بەرگرییان لە ئیسلام کردووە ئێمەش بەو شێوەیە بەرگری لە ئیسلام بکەین، لە غیرەت و عیزەتدا هاوەڵ بین، لە دوورکەوتنەوە لە حەرام و خۆشەویستی سوننەتدا هاوەڵ بین، لە پیادەکردنی گەورە و بچووکدا هاوەڵ بین.

مەبەست لەم کتێبە ئەوەیە ئەو هۆکارانە بگرینە بەر کە هاوەڵانی کردە هاوەڵانی پێغەمبەر لەو ماوەیەدا کە ژیان لەگەڵ پێغەمبەردا چیان کرد ئێمە شوێن پێیان هەڵبگرین و شوێن هەنگاوەکانیان بکەوین دەبێت باش لەوە تێ بگەین تەنها و تەنها لەبەر ئەوە نییە کە لە سەردەمی پێغەمبەر داژیاون زۆر بوون ئەوانەی لەو سەردەمەدا ژیاون و موشریک بوون نموونەی ئەبو جەهل و ئەبو لەهەب و وەلیدی کوڕی موغیرە و هەتا دوایی فەزل و گەورەی هاوەڵان دەگەڕێتەوە بۆ پابەندبوونیان بە دین و فێربوونیان لە ئیسلام هەروەها

شوێنکەوتنی تەواوی پێغەمبەری خوا لە کردارەکانیدا گوێڕایەڵبوونیان بۆ فەرمانەکانی خۆشەویستییان بۆ شەرعی خوا لەم مەملەکەتەدا دەمەوێت ئەوە بە خوێنەر بڵێم کە ئارەزوومەندم لەم باسە بمان کاتە خەڵکێکی خاوەن کردار، لەوە دەرمان بکات حەز بە گوێگرتنی چیرۆک و ڕیوایەت و گێڕانەوە بکەین بەڵکو خەم و ئومێد و ئارەزوومان ئەوە بێت ئەوەی هاوەڵان پێگەیشتوون ئێمەش پێی بگەین مەملەکەتی ئەستێرە دەیەوێت تۆش بکاتە ئەستێرەیەک لە ئاسمانی ئەم ئیسلامەدا بەڵێ مەبەستم تۆیە کە ئەم کتێبە دەخوێنیتەوە نامەوێت لەوانە بیت کە پێت وایە ئەوەی هاوەڵان کردوویانە تۆ بۆت ناکرێت ئەوان جنسێکی تر بوون لە جۆری مرۆڤ نەبوون.

گەڕانەوەی مرۆڤ بوون بۆ هاوەڵان

زۆرێک لە خەڵکی هاوەڵان بە جۆرێک لە ڕەگەزی تر تەماشا دەکەن، پێیان وایە لاسایی کردنەوەیان ئاستەمە کاتێک کە ژیان و هەڵسوکەوتیان دەخوێننەوە تووشی نائومێدی و بێ هیوایی دەبن چونکە توانای هەڵگرتنەوەی هەنگاوەکانی ئەوانیان نییە و لاسایی کردنەوەیان ئاستەمە.

پێیان وایە لە جیهاد و خەباتیاندا بێ ڕکابەر بوون و توانای وەکو ئەوانیان نییە، دامەزراوییان لەسەر ئیمان و عەزم و توانا و هێزیان لەسەر نوێژ و ڕۆژ و شەونوێژ و هەوڵدان بۆ بەخشین و هەوڵدان بۆ چاکەکردن و خێرکردن بە شەو ڕۆژ لە هاوین و زستاندا و جیاوازی لە قۆناغی منداڵیاندا و گەنجێتیاندا و پیاوەتی و شێرە ژنانە یان تەنانەت پیربوونیان دا نابینێت.

هەموو تواناکانیان لە پێناوی خوادا بووە، پارە و سەروەت و سامانیان بۆ خوا بەخشیوە، بیر و هۆش و ڕەفتاریان لە پێناوی خوادا بووە هەموو ژیانیان بۆ خوا بووە کاتێک کە ئەو جۆرە خەڵکە ژیانی هاوەڵان بەو شێوەیە دەبینن ئیتر لایان وایە ئەوانە مرۆڤ نەبوون و ئێمە توانای لاسایی کردنەوەی ئەوانمان نییە!

هەست بە لاوازی و دوورکەوتنەوە لە ڕێگای ئەوان بە خۆیانەوە دەبینن، وا پەی دەبات کە ئەوان لە هەسارەیەکی ترەوە هاتوون. مرۆڤی موسڵمان لەم سەردەمەدا هەست دەکات توانای ئەوان تایبەت بووە لای ئێمەی مرۆڤی ئەم سەردەمە ئاستەمە دووبارە بێتەوە.

لە ڕاستیدا ئەم کتێبی مەملەکەتی ئەستێرەیە ڕێک پێچەوانەی ئەو دیدو بۆچوونە کار دەکات، بەڵام ئەوەمان لە یاد نەچێت کە هاوەڵان ڕەوەندێکی (نەوەیەکی) بێوێنەن، ئەو بەشەی تیۆرییەکە هەڵەیە کە پێی وایە مرۆڤ تووشی ئەوە بکات کە ئاستەمە چاولێکردنیان و نەتوانین بە ڕێگایاندا بڕۆین، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوانە دروست بوونەوەیان ئاستەمە، بەڵام لاساییکردنەوەیان زۆر ئاسانە هەروەها خوای پەروەردگار دەفەرموێت لە بارەیانەوە:

﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾﴾ التوبة

واتە: خوای میهرەبان لەوانەی کە پێشکەوتن و یەکەم کەس بوون لە ئیسلام بوون و خزمەت کردنی ئیسلامدا لەکاروانی کۆچبەران و پشتیوانان و

ئەوانەی کە بە ڕێکوپێکی شوێنیان کەوتوون، ڕازی بووە و ئەوانیش لەو ڕازی بوون، باخەکانی بەهەشتی بۆ ئامادە کردوون کە چەندەها ڕووبار بە بەردەم کۆشکەکانی و بەژێر درەختەکانیدا دەڕوات، هاوڕێ لەگەڵ نەمریدا بۆ هەمیشەیش تیایدا دەمێننەوە، ئەو سەرئەنجامە سەر کەوتنێکی زۆر گەورەیە.

لە ڕاستیدا مەرجی ئیمان و چاکەکاری بۆ هاوەڵان دانەنراوە، بەڵام ئەوانەی شوێنکەوتووی ئەوانن تا خوای پەروەردگار لێی ڕازی بێت وەکو هاوەڵان مەرجە چاکەکار و بە دوای ئیحسانەوە بن، لەبەر ئەوەی پێویست ناکات بەوان بوترێت دەبێت ئیحسانیان کردبێت، چونکە خۆیان کاریان بەئیحسان کردووە.

لە بەر ئەوە بۆ حاڵی هاوەڵان زانراوە و لە پێغەمبەر ﷺ دا بوون پلەیان بەرز و بێ وێنەیە خاوەن بەهان لای خوا و پێغەمبەرەکەی، هەروەها لای موسڵمانان بە گشتی بە دڵنیاییەوە ٥٠٪ بۆچوونەکەیان ڕاستە، بەڵام نیوەکەی تری هەڵەیە کە مرۆڤ لەم سەردەمەدا وابزانێت ناکرێت چاویان لێ بکرێت، لە جیاتی نائومێدی و لە مرۆڤ دەرکردنیان پێویستە خۆمان سەرقاڵ بکەین بە خوێندنەوەیەکی واقیعی بۆیان بزانین هاوەڵانی بەڕێز لە چوارچێوەی توانای مرۆیی دەرچوون، چۆن بتوانین بگەین بەوان؟

پێویستە عەقڵانی بیر بکەینەوە و ڕێگای هاوەڵان هەڵبژێرین، ڕێگای هاوەڵان زانراو و ئاشکرا و ڕوونە ڕێگاکە بۆمان وەسف کراوە، بە هەمان شێوە بۆ هاوەڵانیش وەسف کراوە لە قورئان و لە سونەتی پێغەمبەری خوادا

ﷺ کە مادام ڕێگاکە ئاشکرا و زانراوە بە دڵنیاییەوە دەمانگەیەنێتە جێگای مەبەست و مەنزڵگا.

بۆ نموونە ئەگەر ڕێگایەک هەڵبژێرین لە هەولێرەوە بۆ سلێمانی، ڕێگاکە ڕاستەوخۆ بۆ شاری سلێمانی دیاری کرابێت، تابلۆی سەر ڕێگاکە پێمان بڵێت چەپ و ڕاست مەکە، ڕاست برۆ زوو دەگەیتە ناو شار، ئەگەر شوێن ڕێگا ڕاستەکە بکەوین بە دڵنیاییەوە دەگەینە سلێمانی. هەروەها هاوەڵان ڕێگەی ڕاستیان هەڵبژارد و شوێن زانیارییەکانی پێغەمبەر ﷺ کەوتن گەیشتنە بەهەشت، ئەگەر ئێمە شوێن ڕێگەی هاوەڵان بکەوین و ئەم لەولا نەکەین بە دڵنیاییەوە دەگەینە ئەو جێگایەی کە هاوەڵان پێگەیشتوون. بە داخەوە زۆر جار دەمانەوێت ڕێگەی نوێ بۆ خۆمان بدۆزینەوە، بە ڕێگا لاوەکییەکاندا دەڕۆین، لە ڕاستیدا دوورمان دەخاتەوە یاخود سەرمان لێ تێک ئەدات و ڕێگا ون ئەکەین، وا بیر دەکەینەوە کە زیرەکترین لە شەرع و زۆر جار وا پەی دەبەین بە بیرکردنەوەی خۆمان ڕێگای کورت و خێراتر دەدۆزینەوە، بەڵام لە ڕاستیدا ڕێگەی ڕاست یاخود ڕاستە ڕێگەی شەرع خێراتر و کورترە. ڕێگای خوا ڕێگایەکی ڕاستە و هیچ خێچ و خواری تێدا نییە هەر ڕاست و چەپێکی ڕێگە ڕاستەکە بکەین دوور دەکەوینەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ٦﴾ الفاتحة

واتە: خوایە بەردەوام ڕێنموویمان بفەرموو بۆ ئەم ڕێبازی ڕاست و دروستی ئیسلامە.

هەموو ڕۆژێک بە دوای ڕێگە ڕاستەکاندا دەگەڕێین بە لای کەمەوە ١٧ جار لە نوێژە فەرزەکاندا دووبارەی دەکەینەوە، ئەو ڕێگایەش ڕێگای پێغەمبەران و هاوەڵان و پیاوچاکانە، خوای پەروەردگار ناونیشانی ڕێگا ڕاستەکەی داوینەتەوە پەروەردەمان دەکات لەسەری و دەفەرموێت:

﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٥٣﴾ الأنعام

واتە: بێگومان ئەمەی (کە باسکرا) ڕێبازی منە کە ڕاستە دە ئێوەش شوێنی بکەون شوێنی ڕێچکەکانی تر مەکەون چونکە جیاتان دەکاتەوە لە ڕێبازی خوا، ئەوەش پەروەردگارتان فەرمانی پێ کردوون، بۆ ئەوەی خواناس و پارێزکار بن.

هەمیشە ڕێگای ڕاستمان بۆمان پێناسە کراوە، هەر کەس بیەوێت لەسەر ڕێگای لابدات و ڕاست ڕێگای فەرعی هەڵبژێرێت بە دڵنیاییەوە هەرگیز ناگات، هەر کەس خوار بوویەوە بە ئەندازەیەکی کەمیش بێت ئەوا تەواو ڕێگای لێ ون دەبێت و ناگاتە مەنزڵ، هەر کەس وا بیر بکاتەوە یان پێی وا بێت ڕێگای پەروەردەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ هاوەڵان کە گرتیانەبەر دوور و درێژە.

بانگەواز و ناڕەحەتی و ئیبتیلاء و ئارامگرتنی دەوێت، شۆڕش و خەبات و بەرخودانی دەوێت، ئەو بە عەقڵی خۆی ڕێگایەکی کورت هەڵدەبژێرێت و دەڵێت ڕاستەوخۆ لەوەوە دەست پێ دەکەم و بە چەک گۆڕانکاری دەکەم کە چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ کردی، بەڵام ئەو لە بیری چووەتەوە

پێغەمبەری خوا ﷺ بە ڕێگایەكی دوور و درێژا تەشریفی برد تا گەیشتە دۆڵی بەدر، تۆ ئەگەر بتەوێت ڕێگاكە كورت بكەیتەوە دڵنیابە هەرگیز ناگەیتە ئامانج. ڕێگەی ڕاست هەمیشە خێراترین ڕێگایە، بەڵام ڕێگای عونف و چەكداری و ترس و تۆقاندن وابزانی خێرایە و ئامانج زیاتر بە دەست دەهێنێت و واز لە مەنهەجی پێغەمبەر ﷺ بهێنێت كە چاكەخوازی و نەرمونیانی و خۆشویستن و زەردەخەنە و كەسایەتییە، بڵێین ئەم ڕێگا دوور و درێژە تەنها ڕێگای چەك و جیهاد هەڵەبژێرم، ئەوە ڕێگای ئامانج نییە چونكە لە ڕێگای جیهادەكەشدا ڕەحم و بەزەیی و خۆشەویستی و پیاوەتی تیا بەرجەستە بووە، لە هەمان كاتدا ڕێگای پێكەنین و خۆشەویستی و چاكەخوازی زووتر دەڕواتە ناو دڵ تاكو ڕێگای جەنگ و جیهاد ئەمە مانای وا نییە جیهاد بە چاوی كەم تەماشا بكرێت نەخێر؛ بەڵكو مەبەست لە قۆناغبەندی و گەیشتنە بە ڕێگەی ڕاست و ڕێنوێنی. هاوەڵان بە ڕێگەی ڕاستی ئیسلاما ڕۆیشتن ئەم لاو ئەو لایان نەكرد.

كەسێک هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ پرسی كارێكم فێر بكە لە ئیسلامدا كە ئیتر پرسیاری لە دوا نەكەم، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "بڵێ ئیمانم بە خوا هێناوە و لەسەر ڕێگای بەردەوامم" [٧٠]

ئەوەش مانای ئایینە كە مرۆڤ بەردەوام بێت لە سەر ڕێگای ڕاست تا دەگاتە مەنزڵ، هیچ ئەم لاو ئەو لایەک نەكات، حوزەیفەی یەمانی گفتوگۆیەكی زۆر

---

[٧٠] قُلتُ: يا رَسولَ اللهِ، قُلْ لي في الإِسْلامِ قَوْلًا لا أَسْأَلُ عنه أَحَدًا بَعْدَكَ، وفي حَديثِ أَبِي أُسامَةَ غَيْرَكَ، قالَ: قُلْ: آمَنْتُ باللَّهِ، ثم اسْتَقِمْ/صحيح مسلم، رقم ٣٨.

نایابی هەیە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ دەفەرمووێت: "هەمیشە لە باسەکانی فیتنە و شەڕ و خراپەکارییەکان پرسیارم لە پێغەمبەر ﷺ دەکرد، بۆ ئەوەی خۆمی لێ لا بدەم تووشی نەبم"[٧١]

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ڕۆژانێک دێت بە سەر ئوممەتەکەمدا کە خێر و خۆشی و چاکەیە، پاشان حوزەیفە وتی: "دوای ئەو خێر و چاکەیە شەڕ و خراپەکاری دێت" پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: :بەڵێ دین و خێر و چاکە هەیە، بەڵام تەم و مژاویە و لە شێوەی دووکەڵدا داپۆشراوە"، حوزەیفە پرسی: "ئەی دوای ئەم خێرە شەڕی تر دێت؟" پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "بەڵێ؛ کۆمەڵێک بانگخواز پەیدا دەبن بانگەوازی خەڵکی دەکەن بۆ ناو ئاگری دۆزەخ، خۆیان لە بەردەرگاکەدا وەستاون خەڵکی فڕێ ئەدەن بۆ ناو جەهەننەم"، حوزەیفە وتی: "ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆمان پێناسە بکە واتا کێن ئەوانە کە لەبەر دەرگای جەهەننەم دا وەستاون و خەڵکی فڕێ دەدەنە ناو ئاگر؟" پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "ئەوانە لە نەوەی خۆمانن واتا موسڵمانن بە زمانی خۆمان ئاخاوتن و گفتوگۆ دەکەن"[٧٢].

---

[٧١]- فەرموودەکە هەمووی لە بوخاریدا هاتووە بەڵام لێرەدا کەمێکی باس دەکەین دەتوانن بۆ خوێندنەوەی تەواوی فەرموودەکە بگەڕێنەوە بۆ صحیح البخاري.

[٧٢]- كانَ النَّاسُ يَسْأَلُونَ رَسولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الخَيْرِ، وكُنْتُ أسْأَلُهُ عَنِ الشَّرِّ مَخَافَةَ أنْ يُدْرِكَنِي، فَقُلتُ: يا رَسولَ اللَّهِ، إنَّا كُنَّا في جَاهِلِيَّةٍ وشَرٍّ، فَجَاءَنَا اللَّهُ بهذا الخَيْرِ، فَهلْ بَعْدَ هذا الخَيْرِ مِن شَرٍّ؟ قالَ: نَعَمْ، قُلتُ: وهلْ بَعْدَ ذلكَ الشَّرِّ مِن خَيْرٍ؟ قالَ: نَعَمْ، وفيهِ دَخَنٌ، قُلتُ: وما دَخَنُهُ؟ قالَ: قَوْمٌ يَهْدُونَ بغيرِ هَدْيِي، تَعْرِفُ منهمْ وتُنْكِرُ، قُلتُ: فَهلْ بَعْدَ ذلكَ الخَيْرِ

ئەو بانگەوازچییانە تاوان و کرداری خراپت لە بەر چاودا جوان دەکەن، سیحر و جوانی باس دەکات، زیناکردن باسی ئافرەت و کاری نەشیاو و وروژاندنی لا ناسک و جواندەکات، هەندێک کاتت بە فیڕۆ دەدات ماڵ و سەروەتت بەهەدەر دەبات ڕەشوە و ڕیبا و هەموو جۆرەکانی تاوانت لا دەڕازێنێتەوە، لە کۆتاییدا فڕێت ئەداتە ناو ئاگری دۆزەخەوە.

بەم شێوەیە بانگخوازانی دەرگای جەهەننەم کار دەکەن کە ئەو پەڕی سەختی و ترسناکییە بۆ موسڵمانان، بە گشتی لێرەدا بە شوێن کردارێکدا ئەگەڕێین کامەی لە هەمووی خێراتر و باشترە، نەخێر؛ بەڵکو دەمانەوێت ڕزگارمان بێت لە ئاگری دۆزەخ. دەگەڕێین بە دوای ڕێگەی ڕاست و هیدایەت، بێجگە ئەو ڕێگایە هەموو ڕێگاکانی تر بەرەو دەرگایەک لە دەرگاکانی دۆزەخ دەڕوات، ڕێگای ئیسلام ڕێگایەکی ڕوون و ئاشکرایە و هیچ تەمومژی تێدا نییە. شەوی وەکو ڕۆژ ڕووناکە، ئیتر خەڵکانێک ڕێگا و تولە ڕێگای تر هەڵدەبژێرن دەبێت لە قیامەتدا بەرپرسیارێتی هەڵبژاردنی ڕێگەکەیان بخەنە ئەستۆ، کێشەکە لەوەدایە کە ڕێگای هەڵە هەڵدەبژێرێت و بەردەوام دەبێت لە سەری لە قیامەتدا هیچ هەلێک نییە بۆ گەڕانەوە لەو ڕێگایەی کە لە دنیادا هەڵت بژاردووە، تولە ڕێگا و لێڕەوارەکان زۆرن خەڵکانێک جارێک ئیشتراکی هەڵدەبژێرن جارێک سەرمایەداری جارێکی تر عەلمانی و...هتد، ئەم ڕێگایانە هیچی ناتگەیەنێتە شوێنی مەبەست، کەواتە

مِن شَرٍّ؟ قالَ :نَعَمْ، دُعَاةٌ إلى أبْوَابِ جَهَنَّمَ، مَن أجَابَهُمْ إلَيْهَا قَذَفُوهُ فِيهَا، قُلتُ: يا رَسولَ اللَّهِ، صِفْهُمْ لَنَا؟ فَقالَ: هُمْ مِن جِلْدَتِنَا، ويَتَكَلَّمُونَ بأَلْسِنَتِنَا.. صحيح البخاري.

لەم باسەدا ئەمانەوێت مەشخەڵی دەستی هاوەڵان هەڵبگرین ئەگەر بە ڕێگای هەڵەدا ڕۆیشتووین ئەوا زوو لەم دنیایەدا بگەڕێینەوە و شوێن و ڕێگای هاوەڵان بکەوین، ڕێگەی لاڕێ و کورت و پڕ چاڵ و تۆفانمان ناوێت، بۆ ئەوەی نەکەوینە ناو بازنەی بەتاڵ و هەر بە دەوری خۆماندا بسوڕێینەوە وەکو گوێدرێژی ئاش، یاخود گای ئاش کە تەنها بە چواردەوری خۆیدا هەڵدەخولێت تا بەردی ئاشەکە بسوڕێنەتەوە هیچ ئامانجی نییە تەنها خۆراک دەخەنە بەردەمی و دەخوات و هەڵدەخولێت لەو بازنەی بۆی دیاری کراوە. بەنی ئیسرائیل کەوتنە ناو ئەم حاڵەتەوە لە کاتێکدا کە ڕەتیان کردەوە ڕێگای ڕاست هەڵبژێرن خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿يَٰقَوۡمِ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡأَرۡضَ ٱلۡمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِي كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَرۡتَدُّواْ عَلَىٰٓ أَدۡبَارِكُمۡ فَتَنقَلِبُواْ خَٰسِرِينَ۝٢١﴾ المائدة

واتە: ئەی قەوم و عەشیرەتم بچنە ناو ئەو زەویە پیرۆزەی (القدس)، کە خوا پێویستی کرد لەبەر سوودی خۆتان بچنە ناوی، پاشگەز مەبنەوە و پاشەکشێ مەکەن تا خەسارەتمەندو زەرەرمەند نەبن.

خوای گەورە ٤٠ ساڵی ناو نان بە ساڵی بازنەی بەتاڵ (التيه)، لەبەر ئەوەی بە گوێی پێغەمبەرەکەیان نەکرد و ڕەتیان کردەوە، خەڵکێکی عیناد و لووتبەرز بوون. لەجیاتی ئەوەی گوێڕایەڵ بن بۆ فەرموودەی خوا و پێغەمبەر موسا عَلَيْهِ السَّلَامُ کەچی ڕێگای تریان هەڵبژارد وتیان: "خۆمان خاوەن پرۆژەین" ئەنجامەکەی ساڵی تیبە بوو، هەرچی ڕێگای تر بوو تاقییان کردەوە نەیانتوانی بڕۆنە ناو فەڵەستین، لە کۆتایدا تەنها گوێڕایەڵ بوون بە قسەی یەکێک لە

پێغەمبەرەکەیان کرد و چوونە ناو خاکی پیرۆز کە خوا بۆی دەستنیشان کردبوون، تەنها یەک ڕێگا گەیاندنی ڕێگای حەق ئەویش ڕێگای پێغەمبەران بوو، ئێمەش دەمانەوێت بزانین پێغەمبەری خوا ﷺ هاوەڵانی بە کام ڕێگادا برد تا شوێن ئەو ڕێگایە بکەوین، خوێندنەوەی جددی بکەین بۆ ئەستێرەکانی خۆمان، بزانین چۆن لە ئیخلاس تێگەیشتوون، یاخود لە عیلم و زانستە ئیسلامییەکان بە گشتی چۆن کاریان کردووە، دینیان چۆن بەکارهێناوە و هەوڵیان بۆ بەهەشت چۆن بووە، برایەتیان چۆن بووە لە کاتی تاوان دا چۆن تەوبەیان کردووە، لە ڕاستیدا هەموو ئەم چۆنیەتییە ئەوانی کردووەتە ئەستێرەی مەملەکەتی موسڵمانان. دەمەوێت بزانم واتای ڕێگەی ڕاستی ئەوان چییە؟ دەمەوێت ٪١٠٠ ڕاستی ئەو ڕێگایە بزانن کە هاوەڵانی کردۆتە ئەستێرە، بە واتای ئەوەش نا کە لە ڕووی تیۆریەوە، نا؛ بەڵکو لە ڕووی کردار و کار پێکردنەوە هەروەها مەبەست لە کۆکردنەوەی زانیاری زۆر و بێ شومار نییە لەسەر هاوەڵان بەڵکو تەنها ڕێگاکەیان کە چۆن گەیشتوونەتە ئاستی ناوازەیی و پلەی بەهەشتیان بە دەست هێناوە و لەسەر زەویدا ڕۆیشتوون لێرەدا پرسیار ئەوەیە کە ئەوان مرۆڤن ئێمەش مرۆڤین، بۆچی ناتوانین وەکو ئەوان بین؟ هۆکار چییە کە ناتوانین؟

بۆ کە گوێمان لە ژیانیان دەبێت، نائومێدی ڕوومان تێدەکات؟ خۆ ئەگەر بۆ کۆمەڵێک وا بێت دەبێت چارەسەری بۆ بدۆزینەوە و چارەی بکەین بە پشتیوانی خوای پەروەردگار.

هۆكاری نائومێد بوون

گومان لەوەدا نییە ئەوانەی كە دەڵێن كاتێک ژیانی هاوەڵان تەماشا دەكەین و لێوردەبینەوە تووشی نائومێدی دەبین لە بەر چەند هۆكارێک ناتوانین لاساییان بكەینەوە.

هۆكاری یەكەم: هاوەڵان لەسەر دەستی پێغەمبەر ﷺ پەروەردە بوون، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ كۆچی كردووە و گەڕاوەتەوە بۆ لای پەروەردگار، ئێستا ئەو نەماوە تاكو وەكو هاوەڵان پەروەردەمان بكات، مادام ئەو وجوودی نییە كەواتە هاوەڵانیش وجوودیان نابێت.

ئەم بیرۆكەیە زاڵە بە سەر ئەو جۆرە خەڵكانەدا، بەڵام پرسیار ئەوەیە وجوودی پێغەمبەر ﷺ لەناوماندا دەبێت بوونی هەبێت ئینجا دەتوانین شوێن ڕێگای هاوەڵان بكەوین؟ ئایا نەبوونی پێغەمبەری خوا ﷺ بەڵگەیە لەسەر ئەو ڕێگایەی خوای گەورە بۆی دەست نیشان كردووین؟ باشە پێغەمبەر ﷺ وەفاتی كردووە، ئەوە ڕاستییە و تا ڕۆژی قیامەت نایبینینەوە، كەواتە هیچ هیوا و ئومێدێكمان نییە بگەین بە ڕێگەی هاوەڵان؟

وەڵامی هۆكاری یەكەم:

پێویستە وەڵامەكەش زۆر ڕوون و ئاشكرا بێت بۆ ئەو كەسانەی كە خاوەن بیرۆكەی ئەم هۆكارەن، كەس ئینكاری وجوودی پێغەمبەری خوا ﷺ ناكات و كاریگەری گرنگی لە یاد ناكرێت، بەڵام ئایا بوونی پێغەمبەر ﷺ لەناوماندا مەرجی گەیشتنە بە ڕێگاكە؟ بە دڵنیاییەوە بۆ جیلی

یەکەم مەرج بوو، چونکە دین بەبێ بوونی پێغەمبەر ﷺ وجوودی نەبوو، خودی پێغەمبەر ﷺ دینەکەی لە لای پەروەردگارەوە هێناوە، خۆی پێشەنگ و ڕێ نیشاندەرە بۆ هەموو موسڵمانێک خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْآخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾﴾ الأحزاب

واتە: بەڕاستی لەپێغەمبەری خوا ﷺ دا چاکترین نموونەی تەواو ڕێك پێك هەیە تا چاوی لێ بکەن و شوێنی بکەون، بەتایبەت بۆ ئەو کەسانەی ڕەزامەندی خوایان مەبەستە، سەرفرازی قیامەت ئاواتیانە، هەمیشە و بەردەوام یادی خوا بە زۆری ئەنجام دەدەن و زمانیان پاراوە بەیادی ئەو.

پرسیارە جەوهەرییەکە ئەوەیە لەدوای وەفاتی پێغەمبەر ﷺ ئایا پێشەنگییەکەو مەنهەجەکەشی لەناوماندا وجوودی نەماوە؟

بە پێچەوانەوە زیاتر لە سەردەمی خۆی مەنهەج و هەڵسوکەوت و پێشەنگی لە ناوماندایە ئەگەر هاوەڵان هەریەک لە لایەنی خۆیەوە تەماشای ڕەهەندی ژیانی پێغەمبەر ﷺ-ی کردووە و مامەڵەی لەگەڵدا کردووە ئێمە لە ئێستادا هەموو لایەنەکانی ژیانی لەناوماندا ڕوون و ئاشکرایە و بە زیندوویتی دەمێنێتەوە تا ڕۆژی قیامەت.

کەواتە سوننەتی ئەبەدییە ڕێگای ڕوون و ئاشکرایە بۆمان، وشەکانی و فەرموودەکانی زیندوون و لە بەردەستماندایە تا کۆتایی دنیا دەمێنێت، خوای گەورە زۆر بە توندی ڕەخنەی لەوانەگرت کە لە نەبوونی پێغەمبەری خوا

ﷺ دا کارەکانی خۆیان بە باشی ئەنجام نادەن. فەرموودەکەی خوای پەروەردگار لە کاتی جەنگی ئوحوود دا بوو کە بڵاو کرایەوە گوایە پێغەمبەری خوا ﷺ کوژراوە خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّـٰكِرِينَ﴿١٤٤﴾﴾ آل عمران

واتە: محمد ﷺ تەنها پێغەمبەرێک نەبووە وەفات بکات، بێگومان پێغەمبەرانی پێش ئەمیش (وەفاتیان کردووە)، ئایا ئەگەر وەفاتی کرد یان کوژرا و شەهید بوو، ئێوە پاشگەز دەبنەوە و هەڵدەگەڕێنەوە؟! (لەو دین و ئایینەی کە پێی ڕاگەیاندوون) خۆ ئەوەی هەڵگەڕێتەوە و پاشگەزبێتەوە، ئەوە هەرگیز زیان بەخوا ناگەیەنێت، لە داهاتویەکی نزیکدا خوای گەورە پاداشتی سوپاسگوزاران دەداتەوە.

هاوەڵان ئەو پروپاگەندەیان بیست و تووشی نائومێدی بوون لە خاکی جیهاددا زۆربەیان سارد بوونەوە لە جیهادکردن لەناو مەیدانی جەنگدا ئەژنۆیان خۆی ڕانەئەگرت و چۆکیان دادا، هەموو ڕۆحی جەنگاوەریان لە دەست دا و بە تەواوەتی ورەیەن ڕووخا، ئومێدی سەرکەوتنیان لە دەست دا و هیوایان بە ژیان بەستەوە. خوای گەورە لەسەر ئەو حاڵەتەیان عیتابیان لێ دەگرێت بە کارێکی نەشیاوی لە قەڵەمدا بۆیان و پەروەردەی کردن کە لە نەبوونی پێغەمبەر ﷺ دا چۆک دانەدەن و لەسەر مەنهەج و ڕێبازەکەی بڕۆن ژیان لای هاوەڵان لە سەر زەویدا یەک سەعات لەگەڵ پێغەمبەر

ﷺ لایان خۆشتر بوو لە ئەبەدیەتی ژیان لە سەر زەویدا، خولوودی لای ئەوان بەبێ پێغەمبەر ﷺ موسیبەتێکی زۆر گەورە بوو لە دەستدانی پێغەمبەر ﷺ بە دڵنیاییەوە موسیبەتی لە دەستدانی زۆر زۆر گەورەتر بوو لای هاوەڵان تاکو ئێمە، چونکە ئەوان لەگەڵ جەنابیان دا ژیاون لەگەڵیدا تێکەڵ بوون و لە خزمەتی دابوون مامەڵەیان لەگەڵا کردووە، ژیانیان بە یەکەوە بە سەر بردووە لە یەک چرکەساتدا بڵێین محەممەد ﷺ کوژرا موسیبەتێکی زۆر گەورەیە بە هیچ شێوەیەک نەیان دەتوانی وێنای ڕەوشەکە بکەن و پێغەمبەریان لە دەست دەربچێت، لەگەڵ ئەو موسیبەتە گەورەیەدا خوای گەورە پێی دەفەرمووێت: هەنجەت و عوزرتان نییە ئاوا دابنیشن لە خاکی جیهاددا، خۆی پەروەردگار بە کەمتەرخەمی هەژماریکردن لەسەر هاوەڵان و لۆمەیان دەکات، هەڕەشەیەکی توندە بۆیان کە دەفەرمووێت:

﴿...وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔاۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ﴿١٤٤﴾﴾ آل عمران

واتە: خۆ ئەوەی هەڵگەڕێتەوە و پاشگەزبێتەوە، ئەوە هەرگیز زیان بەخوا ناگەیەنێت، لە داهاتویەکی نزیکدا خوای گەورە پاداشتی سوپاسگوزاران دەداتەوە.

بە پێچەوانەوە هەندێک لە هاوەڵان زۆر باش تێگەیشتوون لە مەنهەجەکە، هاوەڵی بەڕێز -سابتی کوڕی دەحداح- ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بە هۆکاری تێگەیشتنە قووڵ و ناوازەکەی کە بینی هەندێک لە هاوەڵان لە خاکی جیهاددا چۆکیان داداوە و ناجەنگن وایان بیستووە کە پێغەمبەر ﷺ

کوژراوە بەوانی فەرموو: "خۆ ئەگەر محەممەد کوژرا خوای پەروەردگاری زیندووە و نامرێت وەرن با بجەنگین لە سەر دینەکەمان خوای گەورە عەزیزی و سەرکەوتنمان پێ دەبەخشێت"[٧٣]

پاشان دەستی کرد بە جەنگ هەتاکو شەهید بوو، چونکە سابتی کوڕی دەحداح دیدی ڕوون بوو پیاوێکی واقیعی بوو لەگەڵ واقیعەکەدا مامەڵەی دەکرد، لەگەڵ ڕەوشەکەدا دەژیا لە وجوودی پێغەمبەر ﷺ دا کاری دەکرد بە هەمان شێوە لە غیابی پێغەمبەر ﷺ دا هەر کاری دەکرد لەگەڵ ڕووداوەکاندا بەرخوردی دەکرد و ئاوێتە بووبوو بە هەموو توانای کاری دەکرد، ئەمەش کارێکی ئاستەم و موستەحیل (مەحاڵ) نەبوو، بەڵکو کردی و گەیشتە ئامانجی خۆی! لەوانەیە کەسێک بڵێت: "ئەگەر منیش لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ دا بژیامایە ئەوەی کە هاوەڵان کردوویانە منیش دەمکرد توانای کردنی زیاتریشم دەبوو، بەڵام قەدەری خوای گەورەیە من لەم سەردەمەدا دەژیم و ناتوانم وەکو هاوەڵان بم، مرۆڤ هەرگیز دەرگای ئەگەر نەکاتەوە باشە چونکە دەرگای شەیتانە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرموێت: دەرگای ئەگەر مەکەنەوە چونکە شەیتان لەو ڕێگایەوە کار ئەکات.

ئەی کێ دەڵێت لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ دابژیایتایە و موشریک نەبوویتایە؟ هەزارەها موشریک و کافر دژایەتیی پێغەمبەر ﷺ یان کرد،

---

[٧٣] -إن كان محمد قد قتل فإن الله حي لا يموت، قاتلوا عن دينكم فإن الله مظفركم و ناصركم.

بگرە لەگەڵیدا جەنگان هەزارەهای تر مونافیق بوون دەچوونە پشتی پێغەمبەر ﷺ نوێژیان دەکرد بەڵام ئیمانیان نەبوو. کێ دەڵێت تۆ توانای وازهێنانت هەبوو لە ئایینی بتپەرستی باو و باپیرانت؟ کێ دەیزانی تۆ توانای ئەوەت هەیە زاڵ بیت بە سەر ئەوەی واز لە عەشیرەت و کەسوکارت بهێنیت و شوێن پێغەمبەر ﷺ بکەویت؟ یاخود کێ دەیوت توانای ئەوەت دەبێت بەرگەی برسێتی و لێدان و ئەشکەنجە و هیجرەتکردن بگریت؟ بە دڵنیایەوە ئەوەی خوای گەورە بۆی هەڵبژاردوویت باشترینە، هۆکاری نەبوونی پێغەمبەر ﷺ نابێتە عیللەتی شوێن نەکەوتنی هاوەڵان، هەمان تێگەیشتنی قووڵی هاوەڵی بەڕێز سابتی کوڕی دەحداحمان پێویستە. لەو تێگەیشتنەی ئەو گەورەتر و قوڵتر -ئەبوبەکری سدیقە کە فەرمووی: "کێ محەممەدی پەرست ئەوا محەممەد وەفاتی کرد، بەڵام ئەوەی خوا دەپەرستێت ئەوە خوای پەروەردگار زیندووە و هەرگیز نامرێت".[٧٤] دیدێکی ڕوون و ئاشکرای هەبوو هیچ کەس نییە لەسەر ئەم زەوییەدا ئەوەندەی ئەبوبەکر پێغەمبەری خوا ﷺ-ی خۆش ویستبێت و هێندەی ئەویش خەفەتبار بووبێت بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، هەر ئەویش بوو نزیکترین کەسێک لە دڵی پێغەمبەری خوا ﷺ-دا لە پیاوان، بەڵام وتەکە مانای ئەوە ناگەیەنێت کە خەمبار نەبووە، بەڵکو ئەبو بەکر پێشمەرگی بۆ مەرگی دەگریا ئەوەندە پێغەمبەر ﷺ-ی خۆش دەویست.

---

[٧٤] -قالَ أبو بَكْر: أمَّا بَعْدُ فمَن كانَ مِنكُم يَعْبُدُ مُحَمَّدًا ﷺ، فإنَّ مُحَمَّدًا قدْ مَاتَ، ومَن كانَ مِنكُم يَعْبُدُ اللَّهَ فإنَّ اللَّهَ حَيٌّ لا يَمُوتُ.

ئەو تێگەیشتنەی ئەبووبەکر و سابتی کوڕی دەحداح و هاوەڵانی تر بە گشتی بەڕاستی و درووستی پەیامەکە و مەنهەجەکەیە، ئەوە ڕاستی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەری خوایە ﷺ کاری بۆ ئەوە کرد کە خوای موتەعال هەرگیز نامرێت ئەوە ڕاستی بەندایەتی و عبودیەتە و بۆ پەروەردگار ئێمەی موسڵمان پێغەمبەر ﷺ ناپەرستین، بەڵکو کردەوەکانیشمان نابەستینەوە بە بوونی پێغەمبەری خوا ﷺ، بەڵکو خوای تاکو تەنها و هەمیشە زیندوو دەپەرستین هەموو کارەکانمان بۆ ئەوە و بەوەوە پەیوەستی دەکەین، چونکە باقیبە و نامرێت و زیندووە و لەناو ناچێت. کە مادام خاوەنی پەروەردگارێکی لەو شێوەیە بین، هەمیشە ئاگادارمانە و کاری بۆ دەکەین ئیتر بۆ تووشی نائومێدی و دڵەڕاوکێ و تەمەڵی ببین بە هەمان شێوە لە نەبوون و وجوودی پێغەمبەری نازداردا ﷺ ئێمە کاری خۆمان ئەکەین و ئەرکی سەرشانمان بۆ خوای موتعال جێبەجێ دەکەین:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾﴾ آل عمران

واتە: محمد ﷺ تەنها پێغەمبەرێک نەبووە وەفات بکات، بێگومان پێغەمبەرانی پێش ئەمیش (وەفاتیان کردووە)، ئایا ئەگەر وەفاتی کرد یان کوژرا و شەهید بوو، ئێوە پاشگەز دەبنەوە و هەڵدەگەڕێنەوە؟! (لەو دین و ئاینەی کە پێی ڕاگەیاندوون) خۆ ئەوەی هەڵگەڕێتەوە و پاشگەزبێتەوە، ئەوە

هەرگیز زیان بەخوا ناگەیەنێت، لە داهاتوویەکی نزیکدا خوای گەورە پاداشتی سوپاسگوزاران دەداتەوە.

با وەکو هاوەڵانی مووسا نەبین کە تەشریفی برد بۆ خزمەتی خوای پەوەردگار تا ئەلواحەکان وەربگرێت، هاوەڵەکانی دەستیان کرد بە پەرستنی گوێرەکەیەک توانای جیابوونەوەی پێغەمبەرەکەیان نەبوو ئارامیان لەسەر نەگرت، ڕاستە کەس لە ئێمە گوێرەکەی نەکردۆتە خوای خۆی، بەڵام بە داخەوە هەیە لە ناوماندا ئارەزووەکانی دەپەرستێت، یاخود شەهوەتەکانی یا هەیە حەزەکانی دەپەرستێت خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿أَفَرَءَيْتَ مَنِ ٱتَّخَذَ إِلَـٰهَهُۥ هَوَىٰهُ وَأَضَلَّهُ ٱللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِۦ وَقَلْبِهِۦ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِۦ غِشَـٰوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِنۢ بَعْدِ ٱللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾﴾ الجاثية

واتە: هەواڵم بدەرێ ئایا ئەوکەسەی کە ویست و ئارەزووی خۆی کردۆتە خوای خۆی؟! بەهۆی ئەوەوە خوایش گومڕای کردووە کە زانیوێتی شایەنی ئەوەیە، لە ئەنجامی بەد هەڵوێستی خۆیدا و مۆری ناوە بە دەزگای بیستن و دڵ و دەروونیدا و پەردەشی هێناوە بەسەر چاوو دەزگای بینینیدا، جا ئیتر کێ هەیە جگە لە خوا هیدایەت و ڕێنمووی بکات، ئایا بیر ناکەنەوە و ئامۆژگاری وەرناگرن.

واتە ئەگەر خوای گەورە فەرمانی پێ بکات حەز و ئارەزوو شەهوەتەکانی فەرمانی پێ بکە واز لە فەرمانی خوای پەروەردگار دەهێنێت بۆ حەز و ئارەزووەکانی ئەوەش مانای پەرستنە، چونکە بەندایەتی عبودیەت و

شوێنکەوتنە تەنها وتنی وشە و ڕستە نییە بە دەم، بەڵکو دەبێت کرداری لەگەڵدا بێت خوای پەروەردگار دەفەرموێت:

﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ آل عمران

واتە: (ئەی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بە ئیمانداران) بڵێ: "ئەگەر ئێوە خواتان خۆش دەوێت دە شوێنی من بکەون و لە فەرمانی من دەرمەچن، ئەوکاتە خوایش ئێوەی خۆش دەوێت و لە گوناهو هەڵەکانیشتان خۆش دەبێت، ئەو خوایە لێخۆشبوو و میهرەبانە".

شوێنکەوتنیش بە ئارەزوو ویستی خۆت نییە، بەڵکو بەوەیە ئاین دەیەوێت چونکە دینی ئیسلام لێی کەم ناکرێت و لێی زیاد ناکرێت دینی کێ تەواو کاملە خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحْمُ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ وَٱلْمُنْخَنِقَةُ وَٱلْمَوْقُوذَةُ وَٱلْمُتَرَدِّيَةُ وَٱلنَّطِيحَةُ وَمَآ أَكَلَ ٱلسَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا۟ بِٱلْأَزْلَـٰمِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ ٱلْيَوْمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَٱخْشَوْنِ ۚ ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَـٰمَ دِينًا ۚ فَمَنِ ٱضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ ۙ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾﴾ المائدة

واتە: لەسەرتان حەرام کراوە خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو، خوێن، گۆشتی بەراز، هەروەها ئەو ماڵاتەش کە سەر دەبڕدرێن و ناوی غەیری

خوای لەسەر دەبڕێت و ماڵاتی خنکاویش، ئەوەش کە بە ئازارو لێدان مردار بۆتەوە، ئەوەش کە دەکەوێتە خوارەوە، ئەوەش کە بەلێدانی ماڵاتێکی تر مردار بووبێتەوە، ئەوانەش کە دڕندە پەلاماری دابن و لێی خواردبن مەگەر فریای چەقۆ کەوتبن، (هەر حاڵەتێک لەوانەی باسکرا ئەگەر بە چەقۆدا بگات حەڵاڵە)، هەروەها حەرام کراوە خواردنی گۆشتی ئەو ماڵاتانەی لەو شوێنانەدا سەر دەبڕدرێن کە هاناو هاواری بۆ غەیری خوای تێدا دەبڕێت، هەروەها حەڕامە لەسەرتان داوا کردنی چارەنووستان بەهۆی (الأزلام) وە، وەکو ئەو شتانەی کە لە ڕێگەی هەڵدانی زارەوە دەست بکەوێت و فاڵگرتنەوە، بورجەکان، قاوە گرتنەوە،... هتد) ئەو جۆرە کردار و ڕەفتارانەتان سەرپێچی و دەرچوونە لە (فەرمانی خوا)، جا ئەمڕۆ (کە ڕۆژی عەرەفەیە) کافران نائومێد بوون لە دین و ئاینی ئێوە)ئیتر ناتوانن زاڵ بن بەسەرتانداو هەرگیز نووری خوایان بۆ ناکوژێتەوە (کەواتە لەوانە مەترسن، بەڵکو هەر لە من بترسن، ئەمڕۆ ئاین و بەرنامەکەتانم بەکۆتایی گەیاندو نازو نیعمەتی خۆمم بۆ تەواو کردن و ڕازیم بەوەی کە ئیسلام ببێتە بەرنامە و دین و ئاینتان (جا لەگەڵ بڕیاردانی ئەو شتانەدا کە حەرامیان کردووە) هەر کەس ناچار کرا لە گرانیی و برسێتیدا (مەترسی ئەوەی هەبوو بمرێت) دەتوانێت لەو شتانە بخوات کە حەرامیان کردووە (بەمەرجێک دەست درێژکار نەبێت و بەئارەزوو ژەمی زۆری لێ نەخوات) و خۆی تووشی گوناهو تاوان نەکات، ئەوە بەڕاستی خوا لێخۆشبووە و میهرەبانە (بۆ ئەو جۆرە حاڵەتانە).

هەموو شتێک ڕوون و ئاشکرایە لەم ئایینەدا ئەوەی لە هاوەڵاندا داواکراوە هەمان ئەحکام و شەرعە کە لە ئێمەش داوا کراوە، ئەوە لەسەر

ئەوان فەرز بووە و تەکلیفە لەسەر ئێمەش تەکلیفە و فەرزە نوێژی ئەوان و ئێمە هەر وەکو یەکە جیاوازی نییە، ڕۆژو و هەمان ڕۆژووە بەخشین و زەکات هەر هەمان بەخشین و زەکاتە، جیهاد هەر هەمان جیهادە جۆری مامەڵەی هەمان جۆری مامەڵە، ڕەوشت هەمان ڕەوشتە، دین ناگۆڕێت هەمان ئایینە کە لای ئەوان بووە و لای ئێمەشە، گۆڕانگاری بە سەردا نەهاتووە هیچ شتێکی زیاد و کەمی نەکردووە خوای پەروەردگار دادپەروەرە زوڵم ناکات، ئەگەر لە نەبوونی پێغەمبەر ﷺ-دا ئێمە نەمانتوانیایە پیادەی دینەکەمان بکەین ئەگەر هاوەڵان پێنج فەرزە نوێژیان کردووە ئەوە سێ فەرز نوێژمان دەکرد، هاوەڵان نزا و پاڕانەوەیان کردووە ئەوە نزا لە سەر ئێمە لادەبرا، یاخود هاوەڵان بانگەوازیان کردووە ئەگەر ئێمە نەمان توانیایە بە دڵنیاییەوە خوای گەورە بانگەوازی لە سەر ئێمەش لادەبرد، هاوەڵان بە سەر زەوییا گەڕاون و وڵات لەدوای وڵات فەتحیان دەکرد، ئەگەر ئێمە ئەو کارەمان بۆ نەکرایە خوای گەورە لەسەری لادەبردین، بەڵام شتی وا ڕووی نەداوە و ڕووش نادات. بڵێین لەبەر ئەوەی ئێمە لاوازین ناتوانین ئەوان بەهێز بوون، بەڵکو بە پێچەوانەوە سەردەمی هاوەڵان زۆر سەخت بوو تا ئەم سەردەمە لە ڕووی ئامێر و تەکنەلۆجیا و پێشکەوتنەوە خوای گەورە عالم و زانایە و قەدیرە بە سەر دروستکراوەکانیەوە بار و گوزەرانیان شارەزایە و ورد و درشتی خوای گەورە فەرزی کردووە لە سەرمان، ئەوە لە سەر ئەوان فەرز بووە هەمان شەریعەتە کە بۆ ئەوان هاتووە بۆ ئێمەشە، هەمان پیادەکردنە کە ئەوان پیادەیان کردووە، تەکلیفەکان لەسەرمان وەک یەکە بەبێ جیاوازی خوای گەورە شتێکمان لەسەر فەرز ناکات کە لە تواناماندا نەبێت.

﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَاۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآۚ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾﴾ البقرة

واتە: خواى گەورە ئەرک ناخاتە سەر هيچ کەسێک مەگەر بە قەدەر تواناى خۆى نەبێت، هەر کارێکى چاک ئەنجام بدات قازانجى تەنها بۆ خۆيەتى و هەر خراپەيەکى کردبێت تەنها يەخەى خۆى دەگرێت و لەسەر خۆيەتى (هەر بۆيە ئيمانداران دەڵێن): پەروەردگارا؛ لێمان مەگرە ئەگەر فەرامۆشيمان بەسەردا هات يان گوناهو هەڵەيەکمان لە دەست قەوما، پەروەردگارا؛ ئەرکى سەخت و کارى گران مەدە بەسەرماندا وەکو ئەوەى داوتە بەسەر ئەوانەى پێش ئێمەدا، پەروەردگارا؛ ئەرکێک مەدە بەسەرماندا لە تواناماندا نەبێت، تووشى بەڵاو ناخۆشيەکمان مەکە توانا و هێز و هەناومان لێ ببڕێت، گوناهمان بسڕەوە و چاوپۆشى بکە لە هەڵەو تاوانەکانمان و داى پۆشە، (داواکارين) بەزەييت بێتەوە پيامان‌دا، ڕەحممان پێ بکە، هەر تۆ پشت و پەناو ياريدادەرى ئێمەيت، جا بۆيە داوا دەکەين سەرمان بخەيت بەسەر قەومى کافرو خوانەناساندا،) ئا بەو شێوەيە پەروەردگارى مەزن فێرى نزاى ڕێک و پێکمان دەکات، ئومێدە کە لێشمان وەربگرێت..) کاتێک ئايەتى (٢٨٤) دابەزيووە هاوەڵانى پێغەمبەر ﷺ سەغڵەت بوون و چوون بۆ خزمەتى.. ئەويش فەرموويەتى: بڵێن گوێڕايەڵ و ملکەچين.. ئينجا خواى گەورە ئايەتى (٢٨٥، ٢٨٦)ى دابەزاند بۆ دڵدانەوەيان).

لە ڕۆژی قیامەتدا تەرازوو بۆ هەمووان هەریەک تەرازووە لە سەر یەک دین و مەنهەج پرسیارمان لێ دەکرێت بۆ ئەوان یاخود ئێمە تایبەت نییە، بەڵکوو هەروەکوو یەک یەکسان و بەشدارین تەرازوویەک نییە بۆ ڕەوەندی یەکەم یاخود دووهەم هەموو وەک یەکین.

هەمان میزان و تەرازووە کە ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان و عەلی و بیلال و سەعد و ئەبو هورەیرە و خالید و عائیشە و خەدیجە وئوم عەمارەی پێ دەپێورێت، هەروەها هەمان شایەن و تەرازووە کە پێوانەی چاکە و خراپەی مووسای کوڕی نووسێر و تارقی کوڕی زیاد و سەلاحەدینی ئەیووبی و ئیبن کەسیر و نەوەوی و بوخاری و شافیعی و..هتد هەرچی پیاو چاک و پیاو خراپە هەمان شایان و میزان و تەرازووە کە چاکە و خراپەی پێ دەپێورێت. لە دنیادا وابژی و وافێربە لەپرسی ئیمانی و عیبادەت و بەندایەتی چاو لە پیاوچاکان و شوێنکەوتووان و هاوەڵان و پێغەمبەران بکە، ئەوانەی خاوەنی ئیمانی بەهێز بوون لە کاروباری دنیا و بازرگانی بە گشتی تەماشای خوارووی خۆت بکە، دڵنیات دەکەم تۆش دەبیتە ئەستێرە ئەوەش گەورەترین نیعمەتی خوایە مرۆڤ پێی بگات.

پوختەی باس:

خوای گەورە بۆ هەموو لایەک شایەن و پێوەر دائەنێت هەموو وەکو یەک لە سەر یەک دین لێپرسینەوەیان لێ دەکات یەک ڕێگەی بۆ دیاری کردووین خوای موتەعال زانستی هەبووە بەوەی کە لەدوای بیست و سێ ساڵ پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر ﷺ وەفات دەکات، بۆ ئەوانەی کە لەگەڵ

پێغەمبەر ﷺ-دا ژیان هیچ ئاسانکاری و زیاد و کەمێک لە دین نەکراوە بۆ ئەوانەشی تا ڕۆژی قیامەت دێن گۆڕانکاری یاخود ئاسانکارییان بۆ ناکرێ ئەوانەی وەکو ئێمەن ئەوانەشی کە لە جیلی دوای ئێمەن بەبێ هیچ شک و گومانێک چرای ڕووناکی بۆ ڕێگای هاوەڵان ڕۆشن کراوە ئەویش شەرعی خوایە و ڕێگای هاوەڵانە، ڕێگەی ئیسلام و سوننەتی پێغەمبەری خوایە ﷺ بە دڵنیاییەوە تا ڕۆژی قیامەت دەمێنێت و بەردەوامە ئەوەی هاوەڵان پێیگەیشتوون بە دڵنیاییەوە ئەگەر ڕێگاکەیان بگرین ئێمەش پێیدەگەین ئەگەرچی خودی پێغەمبەر ﷺ وجوودی نەبێت لە ناوماندا، چونکە لە دینی خوای پەروەردگاردا هیچ لێڵی و ناڕوونیەک نییە ئایینێکی ڕۆشن و ڕووناکە وەکو خۆر هیچ شاراوە و کۆدی تێدا نییە، زاهیر و باتن وەکو یەک وایە هیچ نهێنی تێدا نییە هەندێک لە پیاوچاکان بیزانن و خەڵکی لێ شارەزانە بن بەڵکو، هەمووی ڕوون و ئاشکرایە و ڕێگا و چۆنیەتی بەندایەتی بۆ ژن و پیاو و مناڵ و زانا و نەزان ڕوون کراوەتەوە ئەویش قورئان و سوننەتە خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿وَيَوۡمَ نَبۡعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٖ شَهِيدًا عَلَيۡهِم مِّنۡ أَنفُسِهِمۡۖ وَجِئۡنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِۚ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ تِبۡيَٰنٗا لِّكُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُسۡلِمِينَ ۝٨٩﴾ النحل

واتە: ڕۆژێك دێت لە هەموو ئوممەتێکدا شایەتێك دەنێرین لە خۆیان بۆ سەریان، تۆشمان هێناوە (ئەی محمد ﷺ) کە شایەت بیت لەسەر ئەو

خەڵکە، قورئانیشمان بۆ تۆ دابەزاندووە، ڕوونکەرەوەی هەموو شتێکە، هیدایەت بەخش و ڕەحمەتە و مزگێنیشە بۆ موسڵمانان.

کەواتە...

هۆکاری یەکەم: شیمان کردەوە لاساییکردنەوەی هاوەڵان زۆر ئاسانە و کارەکە دەکرێت ئەگەرچی پێغەمبەری خوا ﷺ جەنابیان لە ناوماندا نییە.

هۆکاری دووەم: دەرکردنی هاوەڵان لە بازنەی مرۆڤ بوون هەندێک لە خەڵکی پێیان وایە کە جنسی هاوەڵان جیاوازە لە مرۆڤ خوای گەورە بە شێوەی مرۆڤ دروستی نەکردوون، ئەوەی لە ناخی ئێمە دایە لە هەست و سۆز و خۆشەویستی و هەستەکان و هەتا دوایی لەواندا جیاواز بووە. ئەم قسەیە بە هیچ شێوەیەک ڕاستی تێدا نییە، ئەگەر خودی جەنابی پێغەمبەری خوا ﷺ مرۆڤ بووبێت چۆن هاوەڵان مرۆڤ نین؟

هەموویان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ -دا نانیان خواردووە کار و کەسابەتیان کردووە بازرگان بوون، چوونەتە ناو بازاڕ ژن و ژنخوازییان کردووە ئازاریان چەشتووە خۆشەویستیان کردووە ڕق و پێ ناخۆش بوونیان هەبووە، لە شادیدا بوون هەروەها خەفەتیان خواردووە و خەمگین بوون بریندار بوون هەتا دوایی وەکو هەموو مرۆڤێکی تری ئاسایی بوون تەنانەت

زیاتر لە جێگایەک دەستنیشانی ناسنامەی پێغەمبەری خوا ﷺ دەكات و دەفەرمووێت لە قورئاندا كە محەمەد مرۆڤە:

﴿قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُوا۟ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾﴾ الكهف

واتە: (ئەی پێغەمبەر ﷺ پێیان) بڵێ: بەڕاستی من تەنها ئادەمیزادێكم وەک ئێوە، بەڵام ئەوەندە هەیە وەحی و نیگام بۆ دێت (ئەم ڕاستیەتان تێبگەیەنم) كە: بێگومان خوای ئێوە خوایەكی تاک و تەنهایە، جا ئەوەی دەیەوێت بەدیداری پەروەردگاری شادبێت، بەخۆشنودیەوە با كار و كردەوەی چاک و دروست ئەنجام بدات و بەهیچ شێوەیەک لە پەرستندا هیچ كەسێک نەكاتە هاوەڵ و شەریک بۆی.

تەنها ئەوەی كە لە پێغەمبەر ﷺ -دا جیاوازە ئەویش ئەوەیە خوای گەورە وەحی بۆ ناردووە واتە پلەی پێغەمبەرایەتی پێ بەخشیوە بەو وەحیە هەرگیز ناتوانین عوزر بهێنینەوە بۆ خۆمان و دوور بكەوینەوە لە كاركردن بیانو هەنجەت نامێنێت كە بڵێین توانای لاساییكردنەوەی هاوەڵانم نییە بە گشتی و بە تایبەتیش پێغەمبەری خوا ﷺ، چونكە حیكمەتی مرۆڤبوونی پێغەمبەر ﷺ بۆ ئێمە ئەوەیە كە بتوانین لاسایی بكەینەوە، خۆ ئەگەر بەهاتایە و پێغەمبەری خوا ﷺ فریشتە یاخود پەری بووایە ئەو كات عوزر و هەنجەتی زۆرمان دەبوو كە بڵێین ناتوانین لاسایی بكەینەوە

چونکە فریشتە بووە یاخود پەری بووە لە جنسی مرۆڤ نییە ئەستەمە ئەوەی بەوانەبکرێت بە ئێمە بکرێت یاخود بە پێچەوانەوە.

کەواتە بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ لە جنسی مرۆڤە، هەروەها هاوەڵان تا بتوانین لاساییان بکەینەوە لە هەموو کردار و هەڵسوکەوتێکیان دا ئەگەر ئەوان مرۆڤ نەبوونایە ئەوا دەمانوت ناتوانین نوێژ بکەین یاخود ڕۆژ و و بگرین یان شەونوێژ بکەین یان جیهاد بکەین، لەبەرئەوەی ئەوان مرۆڤ نەبوون بەڵام ئەوەی ئەوان کردوویانە لە بەندایەتی و بانگەواز و...هتد ئێمەش ڕێک دەتوانین بیکەین.

خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿قُل لَّوۡ كَانَ فِي ٱلۡأَرۡضِ مَلَٰٓئِكَةٞ يَمۡشُونَ مُطۡمَئِنِّينَ لَنَزَّلۡنَا عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَلَكٗا رَّسُولٗا ٩٥﴾ الإسراء

واتە: پێیان بڵێ: ئەگەر لەسەر زەویدا فریشتە هەبوونایە و بەدڵنیاییەوە هاتوچۆیان بکردایە و ژیانیان ببردایەتە سەر، ئەوە ئێمە هەر لە ئاسمانەوە فریشتەیەکمان دادەبەزاندە سەریان کە پێغەمبەر و فرستادە بێت بۆیان (چونکە فرستادە دەبێت لە جۆری خۆیان بێت).

هاوەڵانیش مرۆڤ بوون وەکو ئێمە و لاشەیان وەکو لاشەی ئێمە بووە سروشت و فیترەتیان وەکو ئێمە بووە غەریزە و پێداویستیان وەکو ئێمە بووە هیچ جیاوازییەک لە نێوانماندا نەبووە لە ڕووی لاشەیی و فیسیۆلۆجییەوە، هەموو خاسییەتێکی مرۆڤبوون لەناو ئەوانیشدا هەبووە بەڵام ئەوان جەختیان لەسەر ئەوە کردووەتەوە کە شوێنکەوتووی حەق بن، ئەگەرچی حەقەکەش

تاڵ و تفت بێت، بە ڕێگەیەکدا ڕۆیشتن کە خوا و پێغەمبەرەکەی بۆی دیاری کردوون، لە ڕاستیدا دەبێت خاوەنی ئەدەب و ئیحترام بین لە ئاستیاندا وەکو ئەوانە نەبین کە خاوەنی ئەدەب و ئیحترام نین و شەرمیان لێ هەڵگیراوە، بڵێین ئەوان پیاو بوون و ئێمەش وەکو ئەوان پیاوین، هەروەکو سێ کۆمەڵ ئەم وتەیە ئەڵێن (شیعە و خەواریج و موعتەزیلە) بەڵکوو ئەوە تانە دانە لە هاوەڵان و هێنانە خوارەوەی شکۆی ئەوان و بێ ڕێزییە لە خزمەتیاندا، لێرەدا مەبەست نییە لە شکۆی هاوەڵان کەم بکەینەوە کە نە لە زەوی و نە لە ئاسمان هیچ مەخلوقاتێکی تر نەیانتوانیوە بەو تاقیکردنەوانەدا تێپەڕێت، بەڵکو ڕێک پێچەوانەی ئەوانە دەڵێین ئەوان لە دوای پێغەمبەران بەڕێزترین و گەورەترین مرۆڤ بوون لە مرۆڤبوونیان کەم ناکەینەوە هیچ لە شکۆ و شان و شەوکەتیان کەم ناکەینەوە بەڵکو بە دوای ڕێگاکەیان دا دەگەڕێین ئەوان سەرکەوتوو بوون لە تاقیکردنەوە و پرسەکەی کە پێیدا تێپەڕیون، مادام ئەوان توانییان پێیدا تێپەڕن بۆ ئێمەش زۆر ئاسانە بتوانین لاسایی ئەوان بکەینەوە، ئەوان مرۆڤ بوون توانیان لەو تاقیکردنەوە خواییە دەربچن، خوای گەورە زانایە بە سەر تواناکانی مرۆڤەوە بە دڵنیاییەوە[٧٥].

-.-

[٧٥]- لێرەدا نووسەر داوای ئەوە ناکات کە هەموو ببنە نموونەی ئەبوبەکر و عومەر و هاوەڵانی بەڕێز بەڵکو داواکەم ئەوەیە کە ئەوان بکەینە پێشەنگ و کار بە کردەوە و کاریان بکەین ئەمەش لە توانامان‌دا هەیە لەبەرئەوەی هەردوولا مرۆڤین لە توانای مرۆڤی دەرناچێت کارەکانی ئەوان.

مەنهەجی ئیسلامی زۆر ڕوون و ئاشکرایە ئەتوانین لە ڕێگایاندا بڕۆین نەخشەڕێگای ئەوان لای ئێمە هەیە ئەوەی ئەوان پێگەیشتوون بە پشتیوانی خوا ئێمەش ئەتوانین پێی بگەین، ئەگەر خاوەن ئیرادە و عەزم بین

هۆکاری دووەم کە لە ناویانداین خەڵکی ئیحساسی ئەوە دەکات، هەڵبەت هەندێک بەلایانەوە سەختە و وا پەیدەبەن کە لاساییکردنەوەی هاوەڵان ناکرێت، لە بیریان چۆتەوە کە هاوەڵانیش سروشتیان مرۆڤە و هەروەکو ئێمە هەستیان هەبووە و جنسێکی تایبەت نەبوون نە فریشتە بوون، نە پەری و جنۆکە، بەڵکو مرۆڤ بوون و سەرکەوتوو دەرچوون لە تاقیکردنەوەی خوای پەروەردگاردا.

پێش ئەوەی بچینە ناو باسێکی تر پێویستە ئاماژە بە پرسێکی گرنگ بکەین کە لە هەندێک کتێب و یاخود بانگخوازان بەشدارن لەو پرسەدا ئەویش (بە سوپەرمانکردنی هاوەڵانە)، واتا موبالەغاتی زۆر کراوە بە دەم هاوەڵانەوە، جا ئەو زێدەڕۆییە یان ئەو درۆیە هیچ بنەمایەکی نییە و بە دەم هەوەڵانەوە کراوە. گرنگە هەموو خەڵک بزانێت کە ئەوان هاوەڵی پێغەمبەرن ﷺ ئەوە گەورەترین شەهادەت و ئاست بەرزی و پلە بەرزییە هیچ پلەیەک ناگاتە ئەو ئاستە، پێویست بە گەورەبوونیان ناکات لە دەمی کەسانی وەکو ئێمە و مانانەوە یاخود خەڵکانی پێش ئێمە، بۆ نموونە هەندێک لە بانگخوازەکانی عەرەب وەکو (دکتۆر وەجدی غونەیم) باس لە خواردنی ژەهر دەکات کە گوایە خالیدی کوڕی وەلید -بسم الله-ی کردووە و ژەهری خواردووە و هیچی لێنەهاتووە، گوایە یەکێک لە دوژمنەکانی ژەهری بۆ

کردۆتە ناو کووپێک تا بیخواتەوە ئەویش زانیویەتی ژەهرە بەڵام وتوویەتی: " بسمِ اللّهِ الّذي لا يضرُّ معَ اسمِهِ شيءٌ" ژەهرەکەی خواردووە و هیچی لێنەهاتووە.

ئەم ڕێوایەتانە هیچ ڕاست نییە و هەڵبەستراوە، چونکە خالیدی کوڕی وەلید -ڕەزامەندی خوای لێ بێت- زیرەک و دانا بوو هەموو شتێکی بە هۆکار و سەبەب دەگرتە بەر ژەهر ناخوات.

پاشان خۆی ڕزگار بکات بە دوعایەک کە خۆی پەروەردگار سوننەتی گەردوونی داناوە و نایگۆڕێت، پێغەمبەری خوا ﷺ کە مەڕێکی برژاویان بۆ هێنا و پاروویەکی لێ خوارد دوای ئەوە بە وەحی ئاگادار کرایەوە پێغەمبەر ﷺ پاروەکەی تفکردەوە قووتی نەدا، پێغەمبەری خوا ﷺ توانای ژەهر خواردنی نەبووبێت چۆن خالید ژەهری پێ ئەخورێت؟ بێگومان دەبێت واقیعبین بین و هۆکار و سەبەبەکان بگرێتەوە، یاخود هەندێک کتێبی تر کە بەهەموو زمانەکان تا ڕادەیەک بەربڵاوە، گوایە باس لە جەنگی خەیبەر ئەکەن کە عەلی کوڕی ئەبو تاڵیب دەرگای خەیبەری شکاندووە زیادەڕەوی وای تیایە کە فیلمی هۆلیودیش ناتوانێت درووستی بکات، یاخود گەورەکردنی (مەرحەب) کەسێکی یەهودەیە، بۆ ئەوەی لە کۆتاییا بڵێن عەلی کوشتی، ڕاستە جەنگەکە ڕووی داوە بەڵام وەکو هەموو جەنگەکانی تر لە توانا و هێزی مرۆڤی دەرنەچووە، بەڵکو هاوەڵان هەمیشە هۆکار و سەبەبیان ئەگرتە بەر بۆ سەرکەوتن لە بەدر، ئوحود، ئەحزاب، خەیبەر، حونەین، موئتە و لە تەبووک و...هتد.

لە ڕاستیدا هەندێک جار ئەم زیادەڕەویانە لە جێگای خۆیدایەتی هاوەڵان کردوویانە، بەڵام لە شێوەی کەراماتە کە تایبەتە بە خودی هاوەڵەکە، شتێکی نائاسایی ڕوو دەدات بێ ئەوەی هاوەڵەکە پێشتر خۆی ئامادە کردبێت، ئەم تێگەیشتنە زۆر گرنگە کە موسڵمان بیزانێت هاوەڵان لە دەسەڵاتی خۆیاندا نەبووە تا داوای کەراماتیش بکەن، ئەم جۆرە کەراماتانە بۆ پیاوچاکان خوای گەورە وەک دیاری و ڕێزێک پێیان دەبەخشێت کە نیعمەتێکی خواییە، ئەوەش بۆ هەموو هاوەڵان نەبووە بەڵکو بۆ هەندێک لە هاوەڵان ڕووی داوە پاشان هەرگیزا و هەرگیز نەیانتوانیوە جارێکی تر دووبارەی بکەنەوە وەکو نموونەی عومەری کوڕی خەتاب -ڕەزامەندی خوای لێ بێت- کە بەبێ ویست و ئیرادەی خۆی لە مزگەوتی مەدینەوە هاواری کرد ئەی (ساریە شاخەکە) سەرکردەی موسڵمانان (ساریە) لە دووری سەدان کیلۆمەتر گوێی لە جەنابی عومەری کوڕی خەتاب بوو کە لە مەدینەوە هاواری کرد تا سەر شاخەکە بگرێت پێش ئەوەی دوژمن ئەو جێگایە داگیر بکات ئەم کەراماتەی عومەر لە سوننەت و فەرموودەدا جێگیرە، بەڵام داوا لە ئێمە نەکراوە کە داوای ئەو کەراماتە بکەین، ئێستا جۆرەها ئامێر هەیە تۆ ئەوە بەکار بهێنە، جا لاسلکییە مۆبایلە، مانگی دەستکرد...هتد، هەرچی تەکنەلۆجیا و توانای خۆت هەیە بیخەرەگەڕ بۆ سەرکەوتن، ئەوەی کە ڕووی داوە یەکجار ڕووی داوە بۆ ئیمامی عومەر دووبارە نەبووەتەوە لە هەموو جەنگەکاندا لە نێوان فارس و موسڵمانان و ڕۆم و موسڵمانان، بەڵکو هەموو ژیانی لەسەر بنەمای بەرید و پۆست و پەیک کاری کردووە واتا سەبەبەکانی بەکارهێناوە کەواتە پێویستە لەسەر

ئەوانەی کە بانگخوازن ڕوونی بکەنەوە ئەوەتا عومەر و یەکجار ڕووی داوە لە ژیانیدا.

هەموو ژیانی هاوەڵان بە گوێرەی یاسای کەونی (گەردوونی) یاخود یاسای خوایی بەڕێوە چووە.

زۆر جار زیادەڕۆییەکان ڕووی داوە، بەڵام جێگای قبوڵکردن نەبووە لە هاوەڵان وەکو بە ڕۆژوو بوونی هەموو ڕۆژێکی (ئەبو دەرداء) شەونوێژی هەموو شەوێکی (ئەبوزەر) و بەڕۆژووبوونی هەموو ڕۆژێکی ژیان زوهد و تەقوایان زۆر زیادە ڕۆی بووە، تاکو پێغەمبەری خوا ﷺ بۆی ڕاست کردوونەتەوە، یاخود (عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص) هەموو شەوێک لە شەونوێژدا قورئانی خەتم ئەکرد، هەموو جارێک قاچ و پێکانی دەئاوسان، هەموو ڕۆژێک بە ڕۆژوو بوو. ئەمە کارێکی چاک نەبوو بۆیە پێغەمبەر ﷺ ڕێگری لێ کرد تا وای لێ کرد لە مانگێکدا سێ ڕۆژ بە ڕۆژوو بێت، عەبدوڵڵا وتی: "زیاتر ئەتوانم؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "دوو شەممە و پێنج شەمان بە ڕۆژوو بە. وتی: "زیاتر ئەتوانم؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ڕۆژێک ناو ڕۆژێک ئەوە سنووری کۆتاییە، خەتمی قورئانیش سنووری کۆتایی سێ ڕۆژە، واتا بە سێ ڕۆژ قورئان خەتم بکەیت. هەرچەندە داوای لێ کرد بە مانگێک قورئان خەتم بکا پاشان بە هەفتە کە ئەو فەرمووی زیاتر ئەتوانم، بۆیە پێغەمبەر ﷺ لە کۆتاییدا فەرمووی لە سێ ڕۆژدا خەتمێ بکە، هەر ئەمەیە خەڵکێک باسی (عەبدوڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص) ئەکات تووشی بێ ئومێدی و بێ توانایی ئەبێت لە

عیبادەتدا لە ڕاستیدا ئەم كارە تەنها تایبەت بووە بەو هاوەڵە بەڕێزە، تۆ دەتوانی لە مانگێك قورئان خەتم بكەیت لە هەفتەیەكا دوو ڕۆژ بە ڕۆژوو بیت...هتد.

جا ئەم جۆرە باسانە ئەگەر ڕوون نەكرێنەوە ئەوا مرۆڤ دووچاری بێ ئومێدی و بێ هیوایی دەكات دەڵێ لە توانامان نییە ئەم كارە ئەنجام بدەم.

لە ڕاستیدا لە توانای هەموو مرۆڤەكاندا نییە، دەبێت بزانێت ئایا ئەو كردارانە پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەری ڕازی بووە یاخود نا، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژووی ویساڵی دەگرت، واتە هەفتەیەك لە سەر یەك بە ڕۆژوو دەبوو، هاوەڵان ویستیان چاو لە پێغەمبەر ﷺ بكەن. پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگری لێكردن و فەرمووی ئێوە وەكو من ناتوانن، بەڵام دەتوانن پارشێو بۆ پارشێو بەڕۆژوو بن.

كەواتە دەشێت زۆر جار زیادەڕۆیەكە بوونی هەبووبێت و ڕووی دابێت، بەڵام پێویستە بانگخواز یان كەسی ئامۆژگاریكار ڕوونی بكاتەوە كە فەرمانی پێنەكراوە، نابێت كار لەسەر خەڵكی قورس بكرێت، لەوانەیە خەڵكانێك لە سەرەتای ڕێگەی پابەندی دابن ئەو زیادەڕۆیی و كارانەی كە هاوەڵان ئەنجامیان داوە لە توانای ئەو مرۆڤەدا نەبێت، خێرا تووشی ساردبوونەوە و نائومێدی ببێت لە بەندایەتی خۆی و هەست بكات هاوەڵان لە جنسی مرۆڤ نەبووبن و دروستكەرێكی تایبەت بووبێتن، ئەمەش هۆكاری دووەم بوو باس كرا كە خەڵكانێك هاوەڵان لە ناسنامەی مرۆڤبوون دەكەنە دەرەوە.

هۆكاری سێیەم: هەندێك موسڵمان وادەزانن لاسایكردنەوەی هاوەڵان ئەستەمە، چونكە هەموو توانای هاوەڵان لە هاوەڵێكدا كۆ دەكەنەوە جا پیاو

بێت هاوەڵەکە یاخود ئافرەت، پێیان وایە کە هاوەڵان لە هەموو ڕوویەکەوە کامڵ بوون.

بە دڵنیاییەوە ئەو بیرکردنەوە ڕاست نییە و وا نییە، هاوەڵان لە هەموو بوارەکاندا بە توانا نەبوون لە یەک ئاستا نەبوون، بەڵکو جیاوازی لە نێوانی بیرکردنەوە و توانا و چالاکییەکانیاندا هەبووە، (خالیدی کوڕی وەلید) -ڕەزامەندی خوای لێ بێت- لە بواری جیهاددا زۆر ئاستی بەرز بووە کەسێکی سەربازی و ستراتیژی و سەربازی نموونە بووە، بەڵام لە قورئان خوێندنا زۆر زۆر لاواز بووە، تەنانەت زۆر جار ئایەتی سوورەتە بچووکەکانی تێکەڵ دەکرد و نەیدەزانی بیخوێنێت، یاخود نموونەی (زوبێری کوڕی عەوام، محەممەدی کوڕی مەسلەمە، زەیدی کوڕی حاریس...هتد) هەموو ئەمانە لە بواری سەربازیدا نموونە بوون، بەڵام لە بواری تردا هاوەڵی تر پێشی داونەتەوە نمونە (زەیدی کوڕی سابت و ئوبەی کوڕی کەعب و ئەبو موسای ئەشعەری و عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود و...هتد) لە بوارەکانی زانستی قورئاندا نموونە بوون، بەڵام لە بواری سەربازیدا زۆر لاواز بوون نموونەی هاوەڵان لە بواری فەرموودەدا کەسێکی وەکو (ئەبو هورەیرە و ئەبو شاتی یەمەنی و عەبدوڵای کوڕی عەمری کوڕی عاس و ئیسرائیلی کوڕی یونس) بە گشتی چوار عەبادیلەکان دەزگای گووگڵی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ بوون، ئەو چوار عەبدوڵڵایە بریتین لە: عەبدوڵڵای کوڕی عەباس، عەبدوڵڵای کوڕی عومەر، عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاس و عبدوڵڵای کوڕی زوبێر. ئەم چوار هاوەڵە لە زانستەکاندا بێوێنە بوون یاخود عەلی کوڕی ئەبو تاڵیب نموونە بووە لە قازی و دادوەری و زانستی ئیسلامی بە گشتی و بواری سەربازیدا، بەڵام

لە ڕووی ئیداری و دەوڵەتەوە لاواز بووە، بە پێچەوانەوە معاویەی کوڕی ئەبو سوفیان لە بواری ئیدارە و بەڕێوەبردنی دەوڵەتدا زۆر بەهێز بووە، یاخود ئەبوبەکر و عوسمان و عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف لە بواری بەخشین و بازرگانیدا زۆر سەرکەوتوو بوون، هەرچەندە ئەبوبەکر و عومەر لە هەموو بوارەکاندا هەر نموونە بوون، بەڵام هاوەڵی واش هەبووە نەیتوانیوە لە ژیانیدا سوورەتی فاتیحە لە بەر بکات، کەواتە هاوەڵان پلە و ئاستیان جیاواز بووە، هەروەکو چۆن لەناو ئێمەدا لەم ڕۆژانەدا هەیە لە بواری بەخشین زۆر دەست و دڵ باشە بەڵام لە ڕووی وەرگرتنی زانستی ئیسلامییەوە زۆر لاوازە، یان کەسێک وتاربێژ و ڕەوانبێژە هەیە سیاسییە...هتد کەواتە تواناکان جیاوازن و بە گوێرەی پەروەردەی مرۆڤەکە گۆڕانکاری بە سەر تواناکانیاندا دێت، دەبێت بزانین کە ڕەوەندی هاوەڵان دەکەینە پێشەنگ لە چ بوارێکدا، ناتوانیت لە بواری قورئان خوێندن و ڕەوانبێژی (خالید کوڕی وەلید) بکەیتە پێشەنگ، یاخود لە ڕووی سەربازی (ئەبو دەرداء یا ئەبو هورەیرە) بکەیتە پێشەنگ، کەواتە هاوەڵانیش تواناکانیان جیاواز بووە، ئەمەش هۆکاری سێیەم بوو.

هۆکاری چوارەم: شاردنەوەی هەڵەکانی هاوەڵان و باس نەکردنی لە جێگای پێویستدا ئەگەر خەڵکی وا بزانێت هاوەڵان هەڵەیان نەکردووە ئەوە هەر بۆ خۆی نیشانەی لاوازبوونی ئیمانی خەڵکییە، بە گشتی توانای لاساییکردنەوەیان نامێنێت، چونکە دەڵێن ئەوان هیچ هەڵەیان نەکردووە زۆر جار بانگخوازەکان عەمدەن یاخود بۆ ئەوەی فیتنە دروست نەکەن باسی ناکەن و ئەیشارنەوە، لە ڕاستیدا زۆر هەڵەیە و نابێت موبەریر یاخود هەڵەی هاوەڵان داپۆشی، دەبێت وەکو خۆی باسی بکەین، عەیبە و تاوانکاری نییە

ئەمەش واتای فیتنە و باسی هەڵەکان بکەین بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەگەر باسی نەکەین هاوەڵان لە مرۆڤبوون دەردەکەین هیچ حیکمەتێکی تێدا نییە باس نەکردنی، بەڵکو حیکمەت لە باسکردنی دا هەیە بۆ نموونە ئەگەر باسی (ئەبو میحجەنی سەقەفی) بکەین کە هاوەڵ بوو و مەیخۆر بووە، بە سەرخۆشی چووەتە جیهاد، بەڵام نوێژ و ڕۆژووی نەفەوتاوە بۆ ئەو کەسانەی کەمەی خۆرن چۆن ئەو لە جەنگی قادسیدا وازی لێ هێنا. دەکرێت هەڵەی ژیانی ئەو چاکەکاری بێت بۆ هەڵەی ژیانی خەڵکانی تر یاخود زیناکردنی (ماعزی کوڕی مالیک) کە چۆتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ و داوای لێکرد حەددی لەسەر پیادە بکات تا پاک بێتەوە، هەموو هەڵەکانی هاوەڵان مرۆڤ فێری ئەوە دەکات کە چۆن تەوبە بکات و بگەڕێتەوە بۆ لای خوای پەروەردگار، یاخود زیناکردنی ئافرەتە غامیدییەکە، یاخود لە کاتی جەنگی بەدردا کە دەمەقاڵە دروست بوو، تەنانەت شمشێریان لە یەک دەرهێنا بۆ دەستکەوت و ئەنفال هەموو ئەم کارانە هیچ لە قەدری هاوەڵان کەم ناکاتەوە بەڵکو ئێمەی موسڵمان بە ڕێز و حورمەتەوە باسی ئەکەین و لە شان و شەوکەتیان کەم ناکەین، بەڵکو مەبەست لێی ئەوەیە کە بزانین ئەوانیش هەڵەیان کردووە، بەڵام دەبێت ئەوەش بزانین کە چەندە خێرابوون بۆ گەڕانەوە بۆ خزمەت پەروەردگاریان. خێرا بوون لە تەوبە کردن و پەشیمانی، بەڵام لە کاتی باسکردنی هەڵەکانا بە دڵنیاییەوە دەبێت ڕەچاوی ئەدەب و ئیحترام بکەین بۆ هاوەڵان، ڕێز و ئیحترامی تەواو بنوێنین بۆ مەقامی ئەو پیاوە عەزیمانە و گەورەییان نیشان بدەین لە زەریای چاکە و خواناسی و ئیحسانیاندا هەموو شەختە و بەستەڵەکی تاوان دەتوێتەوە، ئەم چوار هۆکارەی باسمان کرد و لە هەمان کات

دا وەڵامان بۆ دەستەبەر کرد هۆکارێک بوون بۆ نائومێد بوون وەلەگەڵ ئەوەشدا چارەسەر بوون، پوختەی وتە ئەوە بوو کە لاساییکردنەوەی هاوەڵان کارێکی ئاستەم نییە، بەڵکو کارێکی داواکراوە دەتوانین چاویان لێ بکەین، ڕاستە ئێمە ناتوانین ببینە هاوەڵان بەڵام دەتوانین وەکو ئەوان بیر بکەینەوە تێگەیشتنمان وەکو ئەوان بێت، جیهادمان وەکو ئەوان بێت تەوبە کردنمان وەکو ئەوان بێت، برایەتیمان وەکو ئەوان بێت.

ئایا دەتوانین ببینە هاوەڵی پێغەمبەر؟

پرسیارەکە ئاستەمە بۆ ئەوەی وەڵامی بۆ دەستەبەر بکەین بەڵام ئەتوانین لە هاوەڵان زیاتر و زیاتر یاخود پەنجا ئەوەندەی هاوەڵان ئێمە لەم سەردەمەدا ئەجرو پاداشت بە دەست بهێنین، واتا ئەگەر ڕاستگۆ بیت لەگەڵ خوای خۆمان و بانگەواز پاشان خەڵکەکەدا ئەوە بە دڵنیاییەوە پاداشتی پەنجا هاوەڵ لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بە دەست دەهێنیت، کەواتە ئەم پرسیارە مەعقوولترە بڵێین بەڵگە چییە کە پاداشتی پەنجا هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ بە دەست بهێنم لە کارەکانمدا بۆ ئیسلام؟ ئایا ئەو پەنجا هاوەڵە وەکو ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان و عەلی و... هتد؟

لە وەڵاما ئەڵێم بەڵێ پاداشتی پەنجا هاوەڵ وەکو هاوەڵانی چواردەوری پێغەمبەری خوا ﷺ، بە بەڵگەی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ خۆی دەفەرمووێت، بەڵام لە سەرەتادا ڕەوشەکە دیاری دەکات و چۆنێتی کارکردن و پاشان پاداشتەکەی دەگاتە پاداشتی پەنجا هاوەڵ. پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێت: "سەرەتای هاتنی ئەم ئیسلامە بە نامۆیی هات،

پاشان بە نامۆیی دەگەڕێتەوە بەهەشت و خۆشی بەهەشت و بۆ ئەوانەن کە دەبنە نامۆ بۆ ئەم ئیسلامە"[٧٦].

ئەم فەرموودەیە ڕێکڕەوشی ئەمڕۆمان بۆشیدەکاتەوە، پێشتر کە ئیسلام هات لەناو عەرەبدا بە تایبەتی قوڕەیش نامۆ بوو، موشریک بوون، ئیسلام داوای تەوحیدی کرد لایان نامۆبوو، باسی ڕێزی ئافرەتی کرد لایان غەریب بوو، ئەو باسی ڕێز و حورمەتی کۆیلەی کرد لایان غەریب بوو. ئیسلام هەرچی هێنا لە ئێستا و ڕابردوودا نامۆیە، بۆ نموونە ئەگەر بە ئافرەتێک بڵێی خۆت داپۆشە لای نامۆیە، ئەگەر کەسێک ڕیبا خۆر بێت بڵێ وازی لێ بهێنە لای نامۆیە، یاخود هەر باسی شەریعەت بکەیت خێرا بە نامۆ غەریبی دێتە بەرچاویان، چۆن لای ئەهلی مەککە نامۆ بوو لەم ڕۆژگارەدا بە هەمان شێوە ئیسلام نامۆیە.

ئافرەتێک لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن خۆی دەلەرزێنێ و جلوبەرگی وروژێنەر دەکاتە بەری و سەما دەکات، دەڵێن حەرامە وامەکە لای نامۆیە و ئێمە بە غەریب دەزانێت و دەڵێت ئەوە هونەرە! گەنجێکی جوانخاس ڕیشی هەیە شەرواڵەکەی کورتە لەبەر سوننەتی پێغەمبەر ﷺ لای خەڵکی نامۆیە، ڕێگری لە خراپە و فەرمان بە چاکە نامۆیە، فێربوونی ئەحکامی شەرعی زانستی ئیسلامی لای خەڵکی موسڵمانان نامۆیە نەک لای کافر و بێ دینیش، ئەگەر گەنجێک زۆر خواناس بێت لای خەڵکی غەریب و نامۆیە دەڵێن شێت بووە، ئەگەر باسی گەڕانەوەی فەلەستین بکەین دەڵێن کەسێکی

[٧٦] -بدأ الإسلام غريباً وسيعود غريباً كما بدأ، فطوبى للغرباء/رواه مسلم.

تەواو نییە و لایان نامۆیە، خۆ ئەگەر باسی خیلافەتی ئیسلامی بکەین نەک هەر لایەن نامۆ و غەریبە، بەڵکو ڕێک بۆ زیندان! ئەوانەشی کە کار بۆ ئیسلام دەکەن هەر نامۆن، هاوەڵان نامۆ بوون. نامۆکانی تریش ئەوانەن کە وەکو هاوەڵان لە جیهادیان لە بانگەوازیان لە نوێژ و ڕۆژ و عیبادەتیان لە فەرمان بە چاکە و ڕێگری لە خراپە نامۆن، لە هەموو زەمەن و سەردەمێکدا ئەو نامۆیانە پێغەمبەریان خۆش دەوێت و شوێن هاوەڵان کەوتوون، بەرگری لە ئایینەکەیان دەکەن. لە فەرموودەیەکی ترمذیدا هاتووە کە: "هاوەڵێک پرسیاری کرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ نامۆکان کێن؟ کێن ئەوانەی کە غەریب و نامۆن لە کۆمەڵگادا؟ من هم الغرباء؟ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: " نامۆکان ئەوانەن کە چاکەخوازی دەکەن، چاکسازی دەکەن لە هەمبەر خراپەکاری و فەسادی خەڵکی تردا، چاکەکاری و باشەیان ئەوەیە کە سوننەت زیندوو دەکەنەوە و بانگەشەی سوننەت دەکەن و خەڵکی لە بیدعەو گومڕایی ڕزگار دەکەن"[٧٧].

کەواتە وەرە با من و تۆ ببین بەو نامۆیانە، با لەوانە بین کە سوننەتی پێغەمبەر ﷺ زیندوو دەکەنەوە، با وەک و هاوەڵان بین تا خوای پەروەردگار ڕێگامان بۆ ڕۆشن بکاتەوە لە چاکەخوازان بین خوای گەورە دەفەرموێت:

٧٧- قال : هم الذين يُصلِحون ما أفسد الناسُ من سنتي/سنن الترمذي.

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾﴾ العنكبوت

واتە: ئەوانەش لە پێناوی ئێمەداو بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئێمە؛ هەوڵ و کۆششیان کردووە و خۆیان ماندوو کردووە، بەڕاستی ئەوانە ڕێنموویی دەکەین بۆ هەموو ڕێگەیەکی چاک و درووستی خۆمان (کە بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئێمەی لەدوایە)، بێگومان خوای پەروەردگار هەمیشە لەگەڵ چاکەکارانە.

بە ڕاستی ئەم نامۆبوونە دیارییەکە لە لایەن پێغەمبەر ﷺ-ەوە بۆ ئێمە واتا بۆ ئوممەتەکەیە بە گشتی، پاشان دیارییەکی گەورەترمان پێشکەش دەکات. پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموویت بە هاوەڵان: "ڕۆژانێک دێت کە ڕۆژانێکە زۆر سەختە و ئارامگرتنی دەوێت، هەروەها ئارامگرتن لەو ڕۆژانەدا وەکو هەڵگرتنی پشکۆیەک وایە بە لەپی دەست و چنگی پێدا بکەیت، هەر کەس لەو ڕۆژانەدا کار بکات و بانگەواز بکات ئەوا پاداشتی پەنجا کەسی هەیە لە ئێوە، واتا هاوەڵان کە کار دەکەن لە ئێستادا واتا سەردەمی پێغەمبەری خوا ﷺ[٧٨].

---

[٧٨] -من حديث أبي ثعلبة عند الترمذي (٣٠٥٨) أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: " إِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّامًا، الصَّبْرُ فِيهِنَّ مِثْلُ الْقَبْضِ عَلَى الْجَمْرِ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلًا يَعْمَلُونَ مِثْلَ عَمَلِكُمْ".

هاوەڵان هەموو سەریان سووڕما و پرسیاریان کرد لە پێغەمبەر ﷺ وتیان: "پاداشتی پەنجا کەس لە ئێمە یاخود لە خۆیان؟"[٧٩].

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "بەڵکو پاداشتی پەنجا کەس لە ئێوە!"[٨٠].

هەر کەس لەم سەردەمەدا بانگەواز بکات و دەست بگرێت بە دینی خوا و پابەند بێت، پاداشتی پەنجا هاوەڵی پێغەمبەری خوا ﷺ -ی هەیە. ئیتر بۆ تووشی نائومێدی بین کە بڵێین ناتوانین لاسایی و چاو لە هاوەڵان بکەین، ئەوەتا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرمووێت: ئەو کەسانەی کە کار و بەندایەتی چاکەخوازی دەکەن هەموو چانسی پەنجا هاوەڵیان هەیە خوای گەورە دادپەروەرە و هەرگیز بە ئەندازەی دەنکە خەردەلێک زوڵم ناکات، ئەگەر هاوەڵان لە سەربازگەی ئیمان بە سەرکردایەتی پێغەمبەر ﷺ پەروەردە بووبن و بوونەتە هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ و پلەیان بەرز بۆتەوە و بوونەتە ئەستێرە و جریوەیان دێت، هەمیشە لە ئاسمانی ئیسلامدا تەنها یەک کەسیان بە ئومەتێک هەژمار دەکرێت. پیاوانی وەکو ئەبوبەکر، عومەر، عوسمان و عەلی تێدا هەڵدەکەوێت و ئەبو عوبەیدەی جەڕاح و سەعد و زوبێری تێدایە، هەزارانی تریش وەکو مەعاز و عەبدوڵڵاکان و ئەنەس و ئەبی زەڕ و...هتد.

٧٩- قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَجْرُ خَمْسِينَ مِنَّا أَوْ مِنْهُمْ.

٨٠ -قَالَ: " بَلْ أَجْرُ خَمْسِينَ مِنْكُمْ".

هەموو ئەم ئەستێرانە یەکێک ناسراوە بە سدیق، فاروق، شێری خوا، خاوەن حەیا و شەرمن، ئەمینی ئەم ئوممەتە و بانگبێژی پێغەمبەر ﷺ و حیبری ئیسلام و...هتد. هەزارەها پێناسەی تر کە تیایاندا کۆبوونەتەوە پڕن لە خێر و چاکە، پێوەری بکە بەوەی کە لەم ڕۆژ و سەردەمەدا تیایدا دەژین کە دەستی هاوکاری و خێر زۆر کەمە، بەڵکو لە کەمەکانیش کەمترە. بەڵام مەگەر ئارامگر بووین و بانگەوازمان کرد لە سەر بەندایەتی و قورئان خوێندن و خواناسیمان بەردەوام بووین ئەوا پاداشتی پەنجا هەوەڵمان هەیە، نیعمەت و ئیمتیازێکی یەکجار گەورەیە بە خەیاڵیش بە بیرتان نایەت پاداشتەکەی چییە! پێغەمبەری خوا ﷺ مرۆڤی ئەم سەردەمەی بە برای خۆی ناو بردووە هاوەڵان (غبطە)یان بۆ دروست بوو، واتا ئێرەییان برد بەو کەسانەی کە دەبنە برای پێغەمبەر ﷺ، فەرموویان پێغەمبەری خوا ﷺ ئێمە برات نین؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئێوە هاوەڵمن، بەڵام ئەوانەی منیان نەدیوە و کار بە قورئان و سوننەت دەکەن ئەوانە برامن."

لەم ڕۆژانەی تێیدا دەژین ئارامگرتنی دەوێت لە سەر بانگەواز و بەندایەتی، چونکە کرانەوەی دنیا و تۆڕی کۆمەڵایەتی و دەزگای ئینتەرنێتی هەموو لە ژێر دەستی شەیتانەکان دان، بێجگە دەزگای بینراو بیستراو، مانگی دەستکرد و سەدان تەکنەلۆجیا و پێشکەوتن کە دژی موسڵمانان و بانگەوازی ئیسلامی بەکاردێت، بێجگە کوشتن و بڕین و چەک و زیندان و...هتد، هەموو لە دژی من و تۆ بەکار دێت، جا ئەم ڕۆژانە هەموو ئارامگرتنی دەوێت وەکو هەڵگرتنی پشکۆی ئاگرە بە لەپی دەست و بە پەنجەکانت بیگوشیت.

لەم سەردەمەدا بە ڕێگەوباندا دەڕۆی پڕە لە گوناهو تاوان و تەماشای تەلەفزیۆن و سینەما و فیلم دەکەی هەر گوناهە و تاوانە بێجگە ئیهانە و شکاندنی کەرامەتی موسڵمانان و ئەشکەنجەدان و ئازار و زیندان هەموو دژی موسڵمانان بە کار دێت، تۆش لەم کاتەدا ئارامگری و دەستت بە دینەکەتەوەیە و پارێزگاری لەم دینە دەکەی، دەی مژدەت لێ بێت و پیرۆزت بێت پاداشتی پەنجا هاوەڵت هەیە و پلەی نامۆیی بە دەست دەهێنیت و دەبیتە برای پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەگەرچی بێ باوەڕان دوژمن بن بەڵام ئێمە بەرەندەی گەورە و براوەی یەکەمین و دەبینە ئەستێرە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ أَخْرِجُوٓاْ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴿٥٦﴾﴾ النمل

واتە: کەچی وەڵامی قەومەکەی هیچ نەبوو تەنها ئەوە نەبێت کە وتیان: (لوط) و شوێنکەوتووانی لە شارەکەتان دەربکەن، چونکە بەڕاستی ئەوانە کەسانێکن خۆیان بە پاک ڕادەگرن!

بە ڕاستی لەم سەردەمەدا کێشەی خەڵکی چاک و باش ئەوەیە کە پاکن و بە دڵنیاییەوە خەڵکی پیس حەز بە جوانی و پاکی خەڵکی تر ناکەن، بانگەوازچییان لەم سەردەمەدا توشی چەندەها جۆری دژایەتی دەبنەوە تەنانەت مافی ژیانی تایبەتیان نییە، بەڵکو بە هەموو شێوەیەک سکانداڵیان (نەنگی) بۆ دروست دەکرێت. خۆ ئەگەر بانگەوازچییەکە تۆزێک چاو کراوە و شارەزای سیاسەت بێت بە دڵنیاییەوە کونجی زیندان جێگایەتی و هەزار و

یەک ناو ناتۆرەی بۆ دروستدەکەن، لە توندڕەو و دواکەوتوو و کۆنەپەرست و ڕادیکاڵ و جیهادی و کۆتاییەکەی تیرۆر و...هتد، بەڵام سوپاسی خوای گەورە دەکەین لەسەر هەموو ناڕەحەتییەکە بە سەرمانا دێت، چونکە زوڵمیان لێناکات هەمووی ئەجرو پاداشت و پلە بەرزییە بۆمان دەنووسرێت، سوێند بە خوا ئەگەر بمانزانیایە چەندە پاداشتیان بۆ دەنووسرێت لەسەر ئەم ئازار و ناڕەحەتیانەی ژیانمان هەرگیز حەزمان نەدەکرد کۆتایی بهاتایە، هەرچەندە هەندێکی بۆمان باس کراوە نموونەن، پاداشتی پەنجا هاوەڵ یاخود یەک شەو لەساڵێکدا بە هەزاران مانگ عیبادەت بۆمان هەژمار دەکرێت و کارەکانی تر یەک بە حەوت سەد، بگرە زیاتر ئەمە چ نیعمەتێکی خواییە.

لەم تابلۆیەدا زیاتر مەبەست لە ڕەنگ و شێوەکەی ئەوەیە کە هەڵگری پشکۆ ببین بە دەستیان، واتا لەو جۆرە قارەمانانە بین کە ئارامگرتن لەسەر خواناسی و بانگەواز و جیهادیان، لەوانە نەبین کە فەساد و خراپەکاری دروست دەکات و بیدعە و گومڕایی بونیاد دەنێت، ئێمە لەوانەبین کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێت: "چاکەخوازن و بە نامۆ و غەریب تەماشا دەکرێین، لەم تابلۆیەدا نەک نائومێد بین بەوەی کە لاسایی هاوەڵانمان بۆ ناکرێتەوە بەڵکو هەوڵ بدەین پاداشتی پەنجا هاوەڵ بە دەست بهێنین خوای گەورە لەوانە بمان گێڕێت، ئامین.

تابلۆی چوارەم:

هاوەڵان وەکو ئەستێرەن شوێنیان بکەون

لە زنجیرە فەرموودە لاوازەکانی شێخی ئەلبانی، ئەم فەرموودەیەی بە زۆر لاواز و مەوزوع داناوە (أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم)[٨١]

واتە: هاوەڵانم وەکو ئەستێرەن، دەست بە ڕێگە و شوێنکەوتوویان بن.

-.-

[٨١]- هەرچەندە نووسەر نەگەڕاوە بە دوای لاوازی عیللەتی فەرموودەکەدا نازانم لاوازی لە ڕشتەی ڕاویەکاندا هەیە یاخود لە خودی دەق و مەتنەکاندا یان هەردووکیان؟ بە هەر حاڵ وەکو ئەمانەتێکی زانستی باسم کردووە ئەوەی بۆ بەندە گرنگە لەم باسەدا بە دوورمان خست لە فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵان و پیاو چاکان وتمان وتەیەکی جوانە وەک وتەی دانسقە و جوان وەرمانگرت لە ڕووی واتاوە بەندە هیچ هەڵەیەکی تێدا نابینم بەو پێیەی هاوەڵان هەموو شوێنکەوتووی پێغەمبەرن ﷺ، لە خۆیانەوە زیاد و کەم لە دین دا ناکەن، لە ڕاستیدا فەرموودەی ترمان هەیە کە ئاماژەمان پێداوە جەنابی پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: "هاوەڵان وەکو ئەستێرەی ئاسمانن" بە گشتی هاوەڵان بە دادپەروەر و ڕاستگۆ ناسراون. مەبەست لەم کتێبەش ئەوەیە کە ڕێگا و شوێنیان بگرین، کەواتە فەرموودەکە وەک قسەیەکی نەستەق وەردەگرین و دەڵێین هاوەڵان وەکو ئەستێرەن، شوێن ڕێگا و هەنگاویان بکەوین. بەو پێیەی کە ئەوان شوێنکەوتووی پێغەمبەر ﷺ بوون، هەر وەکو ڕوونمان کردەوە ئەم ڕەوەندە هاوشێوەی نییە و خوای گەورە هەڵیبژاردوون تەنانەت زۆربەی ئەحکام و سوننەت لەسەر هاوەڵان دابەزیون.

زۆر سونەت هەیە کە تا ئێستا دەیکەین هاوەڵان ئەنجامیان داوە و ئێمە لاساییان دەکەینەوە لەبەرئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئیقراری پێکردووە و بە چاکی داناوە نموونەی نوێژی جەماعەتی تەراویح، یاخود کۆکردنەوەی قورئان یان نوێژی پێش کوشتن (ئیعدام کردن)، لە نەبوونی ئاودا بە هەر هۆکارێکی تر تەیەموم کردن، دوو ڕکات نوێژی دەستنوێژ هەندێک لە سوجدەی تیلاوە...هتد.

عومەری کوڕی خەتاب نوێژی (تەراویحی بە جەماعەت) هێنایە مزگەوت و هاوەڵێک بە دیل گیرا ڕادەستی قوڕیش کرا بە پارە، پێش شەهیدکردنی داوای کرد کە دوو ڕکات نوێژ بکات و پێغەمبەری خوا ﷺ کارەکەی بە باش و چاک داناوە، بیلال هەر جارێک دەستنوێژی بگرتایە دوو ڕکات نوێژی سونەتی ئەکرد بۆ ئێمە بوو بە سوننەت، چونکە پێغەمەر ﷺ کارەکەی بەرز نرخاند و فەرمووی بیلال بەهەشتی بەو کارەی وەرگرت، زۆرێکی تر لە کرداری هاوەڵان بۆ ئێمە بۆتە ئەحکام و سوننەت جا بە گشتی شوێنکەوتنیان بۆ ئێمە وەکو ئاو بۆ ماسییە، ئێمەش وەک ماسی پێویستمان بە زەریای چاکە و باشەی هاوەڵانە لاساییان بکەینەوە.

لەوانەیە پرسیارێکی گوماناوی بێتە پێشەوە کە پێویستی بە ڕۆشن کردنەوە هەیە بڵێیت: "باشە نووسەر تۆ ئەوەندە باسی چاکە و باشەی هاوەڵان ئەکەیت خۆ مەگەر هەر هاوەڵان نەبوون جەنگیان لەگەڵ یەکتردا کرد و زۆربەیان لە یەکتری کوشت؟ هەموو ئەوانە مەگەر هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ نەبوون ئیتر چۆن ئەتوانین شوێنیان بکەوین و جێ پێیان هەڵبگرینەوە؟"

پرسیارەکەت زۆر تەواوە، لە وەڵامدا دەڵێین: "ئەوەی کە ڕووی داوە ڕووداوی ناخۆش بووە، بەڵام لە هەمان کات دا ڕەحمەتە بۆ ڕەوەندی دوای هاوەڵان و بۆ ئێمەش کە لەم سەردەمەدا دەژین و تا ڕۆژی قیامەت، چۆن؟ بە دڵنیاییەوە هاوەڵان هەڵەیان کردووە پێشتریش ئاماژەمان پێداوە کە هەواڵان لە سروشتی مرۆڤ بەدەر نین لە گۆشت و خوێن و هەست و سۆز و..هتد. مرۆڤیش بە سروشتی خۆی دەکەوێتە هەڵەوە بۆیە چاکە و خراپە دەستنیشان کراوە و بەهەشت و جەهەننەم هەیە، مرۆڤ دەبێت هەڵە بکات، خۆ ئەگەر هەڵەی نەکرد کەواتە مرۆڤ نییە، ئەوانیش وەکوو هەموو مرۆڤێک هەڵەیان کردووە تا گەیشتوونەتە ڕادەی خوێن ڕشتن. ئەوەش هەمووی کارێکی زۆر سروشتییە ئەگەر تاوان و هەڵەیان نەکردایە ئێستا ئێمە نەمان ئەزانی چۆن ئەو هەڵانەی کە دەیکەین ڕێگا چارە و ئەحکام لە سەری چییە، بۆ نموونە هاوەڵان لە جەنگی جەمەل دا یان لە جەنگی صەفین دا لەگەڵ یەک جەنگاون، سەدان و هەزارانیان لە یەک کوشتووە.

لێرەدا پێویستە ئەوە بزانرێت کە هۆکاری جەنگ هاوەڵان نەبوون، بەڵکو هاوەڵان لە جەنگەوە گلاون، نموونەی جەنگی جەمەل، هاوەڵان کە گەیشتن بە یەک هەموو وەکو برا بوون بەڵام لە شەوێکی تاریکدا چەند مونافیق و جاسووسێک هەڵئەسن بە کوشتنی چەند هاوەڵێک. ڕاستی ئەوەیە کە هاوەڵان لە جەنگی جەمەل دا یەکتریان نەکوشت، بەڵکو هاوەڵان لە هەردوو سەربازگەی عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب و میوانانی گەڕانەوەی حەج لەگەڵ خاتوو عایشەدا کە بە سەربازگەی دووەم دادەنرێت لە هەردوو لایەن شەهیددەکەن، جەنگەکە لە نیوەی شەودا دەستی پێکرد لە بەرەبەیاندا کە

ڕووناک بوویەوە جەنگ کۆتایی هات، چونکە کەس نەیدەزانی کێن ئەوانەی کە جەنگ دەکەن، هەردوولا تێکەڵ بووبوون، جەنگی جەمەل هەمووی چەند کاتژمێرێکی خایاند سێ هاوەڵ یاخود پێنج هاوەڵ تێیدا شەهید بوون، ئەویش بە غەدر و خیانەت. هەندێک سەرچاوە ئەڵێن تەنها یەک هاوەڵی تیا شەهید بووە، ئەویش تەڵحەی کوڕی عوبەیدوڵا بوو کە تیرێکی نەزانراو شەهیدی کرد، بەهەر حاڵ جەنگ ڕووی دا خەڵک کوژرا بەڵام لە باسکردنی جەنگەکە زۆر زیادەڕۆیی کراوە، جاری وا هەیە لە سەرچاوەی درۆی مێژووییەوە هەڵبەستراوە، ژمارەی کوژراوەکان ئەگاتە دە هەزار کەس کە خودی ژمارەی هەردوو سەربازگەکە نەدەگەیشتە چوار هەزار بۆ پێنج هەزار کەس، لە کاتێکدا هەموو جەنگەکە چەند کاتژمێرێکی خایاندووە. لێرەدا باسی ئەوە نییە تا گومانی جەنگەکان و چۆنیەتی هەڵگیرساندنی جەنگی جەمەل باس بکەین هەرچەندە دەیان وانە و ڕوونکردنەوە و وتارمان لەسەر وتووە و نووسیوە، بەڵام بە گشتیی دەمەوێت ئەوە بە خوێنەری ئەم کتێبە بڵێم کە هاوەڵان مرۆڤ بوون، بەڵام ڕوودانی ئەو جەنگە هۆکاری بوونی مونافیق و جاسووسە کە ئەو کەسانە هیچیان هاوەڵ نەبوون بەڵکو کەسانی گێرەشێوێن و دوور لە دین و ڕق لە دڵ بوون کە جەنگیان دروست کرد و هاوەڵانیان لە نیوەشەوێکدا تێوەگلاند تا ناچار دایکی ئیمانداران بۆ وەستانی جەنگەکە خۆی چووە ناو گۆڕەپانەکە تا هەموویان بوەستێنێت بە وشترەکەی هەر بۆیە ناو نراوە جەنگی حوشتر (جەمەل)، لە مێژووی داخ لە دڵ و خوانەناسەکاندا ئەوان کێچ و مێشولەیەک ئەکەن بە فیل و گا و دەیناسور لە موسڵمانان. لەوانەیە پرسیارێکی تر بکرێت بڵێین ڕەحمەت و خێر و ئەحکامی ئەم جەنگانە لە کوێیە

ئەگەر نموونەی جەنگی صەفین وەربگرین ئەو ئەحکامانەی کە لێوەی وەرگیراوە ئەسیر و دیل لە موسڵمانان ناگیرێت، کەنیزەک و عەبد لە جەنگی موسڵمانان لەگەڵ موسڵمانانا ناگیرێت، کاتی نوێژ جەنگ دەوەستێت بریندااری یەکتر چارە و دەرمان دەکەن، ڕێگای بردنی ئاوی خواردنەوە لە یەکتر ناگیرێت، نوێژیان لە دوای یەکترەوە ئەکرد ئەمە چەند نموونەیەک بوو هێنامانەوە.

جەنگەکە لەسەر خوێنی عوسمانی کوڕی عەفان بوو کە زیاتر لە هەزار کەس بەشدار بوون لە شەهیدکردنی عوسمانی کوڕی عەفان، مەعاویە داوای خوێنی عوسمانی لە خەلیفە ئەکرد کە عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب بوو. عەلی هیچ لاری نەبوو لە وەرگرتنی خوێنی عوسمان، بەڵام داوای کات و مۆڵەتی ئەکرد.

هۆکاری شەهیدکردنی عوسمانیش لە لایەن تەنزیمات و ڕێکخستنی عەبدوڵڵای کوڕی سەبەئی یەهوودی یەمەنی بوو کە داخ لە دڵ بوو بەرامبەر خیلافەتی ئیسلامی و خودی ئایینی ئیسلام، توانی لە کاتی سەفەری حەجدا کە شاری مەدینە خاڵی بوو لە سوپا.

سوپای موسڵمانان لە دیمەشق و شاری مەککە بوون ئەو فرسەتی هێنا و توانی لە ڕێگەی نۆکەر و بەکرێگیراو و هەڵخەڵەتاوەکانیەوە پلانەکەی بە سەرکەوتووی جێبەجێ بکات و خەلیفە عوسمانی کوڕی عەفانی شەهید کرد. سوپای عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب، مەعاویە کوڕی ئەبو سوفیان -ڕەزامەندی خوا لە هەردووکیان بێت- لە ناوچەی صەفین ڕووبەڕووی یەک وەستانەوە

زیاتر لە شەش مانگ لەو جێگایەدا بوون هەموو سێ ڕۆژ جەنگ کرا تا لە کۆتاییدا بە شەهیدکردنی عەماری کوڕی یاسر جەنگ کۆتایی هات.

وەکو پیشەی هەمیشەیی داخ لە دڵ و دووڕوو، جوولەکە و درۆزنەکان یەک دنیا درۆ و دەلەسەیان هەڵبەستووە لەسەر ئەم باسە، دکتۆر ڕاغب سەرجانی ئەڵێت: "لەسەر ئەم ڕووداوە زیاتر لە ١١٣ڕیوایەت هاتووە و ٩٩ ڕیوایەتی هەر هیچ بنەما و ڕاستی و ئەسڵێکی نییە، ٨ ڕیوایەتی زۆر لاوازە و تێکەڵە لەگەڵ ڕاستی و پڕ کراوە لە درۆ، ٥ ڕیوایەتەکەی تری ڕاستن دوانیان گومان لە ڕاوییەکانیاندا هەیە، واتا کۆی گشتی ٣ ڕیوایەتی ڕاست و دروستە کە لە کتێبی مێژووی تەبەریدا هاتووە، هۆکاری جەنگەکەش ئەوەبوو کە حەق لای هاوەڵان ڕوون نەبوو، وەکو عەبدوڵای کوڕی عومەر ئەڵێت: "لە دوای ئەوەی بۆمان ڕوون بوویەوە حەق لای عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب-ە، وتی: "بمزانیایە لەگەڵ سوپای عەلی دا ئەبووم!" هەرچەندە کۆمەڵێکی زۆر لە هاوەڵان بە هیچ شێوەیەک بەشدار نەبوون، چونکە نەیاندەزانی حەق لای کام لایە ئەمەش بۆ خۆی ئەحکامە کە حەقت لا ڕوون نەبوو دەتوانی دانیشیت و بێ دەنگ بیت. محەممەدی کوڕی مەسلەمە کە یەکێک بوو لە هاوەڵە سەرکردە سەربازییەکان لە کاتی دروستبوونی فیتنەوە چەکی دانا و تەنها گۆچانێکی پێ بوو بۆ ئەوەی بەشدار نەبێت تێیدا، کەواتە دەرئەنجامی جەنگی موسڵمان دوو هۆکاری سەرەکی بووە:

یەکەم: ڕووننەبوونی حەق لایان و نەیانزانیوە حەق لای کێیە.

دووەم: دەستی دەرەکی چەپەڵ و مونافیق و یەهوود و داخ لە دڵیان تێدا بوو.

دەرئەنجام ئەوەیە لەم باسەدا ئەگەرچی هەڵە و تاوانێکیشیان هەبووبێت کە بۆ سروشتی مرۆڤ زۆر ئاساییە، بەڵام زۆر زوو بە خێرایی گەڕاونەتەوە بۆ لای پەروەردگاریان، جەنگی هاوەڵان وەکو ئۆرتۆدۆکس و کاتۆلیک نەبووە کە بە تەور یەکتریان کوشتووە، پاشان ماڵ و سامانی یەکتریان داگیر کردووە، نابینی وەکو جەنگی ناوخۆی ئەمەریکا و وڵاتانی تر تەنانەت پێوەر ناکرێت بە جەنگی براکوژی یەکێتی و پارتی و بەرەی جوود و جەوقەد و...هتد. هاوەڵان کە جەنگیان ئەکرد دەستیان لە یەک دەپاراست، ئەوەی توانای کوشتنی هەبوو خۆی هەڵە دەکرد و جەنگی بەجێ دەهێشت! ئەوانە هاوەڵان نەبوون جەنگیان دەکرد، بەڵکو تێکەڵاوی مونافیق و داخ لە دڵەکان بوو لە ناویاندا جەنگیان هەڵگیرساند

پیاوەتی هاوەڵان

وشەی پیاوەتی لە زمانی کوردیدا بە واتای پیاو یاخود نێرینە نییە، بەڵکو بە واتای کامڵ بوون لە لایەنەکانی ژیان و سیفات و پێناسە و ڕەوشتیان لە چاکەخوازی، لە وەفا و ڕاستگۆیی، ئازایەتی و هەرچی سیفاتی جوانە لەناو عەرەبیشدا هەر وایە بە واتای نێرینە نییە، بەڵکوو سیفاتە مرۆڤ دەبێت پێی بگات خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ رِجَالٞ صَدَقُواْ مَا عَٰهَدُواْ ٱللَّهَ عَلَيۡهِۖ فَمِنۡهُم مَّن قَضَىٰ نَحۡبَهُۥ وَمِنۡهُم مَّن يَنتَظِرُۖ وَمَا بَدَّلُواْ تَبۡدِيلٗا ٢٣﴾ الأحزاب

واتە: (ئەنەسی کوڕی مالیك) دەفەرمووێت: (ئەنەسی کوڕی نەزری) مامم لە غەزای (بەدر) بەشداری نەکرد، وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئامادەی یەکەم غەزا نەبووم کە کوشتاری کافرانت کرد ئەگەر خوای گەورە یارمەتیم بدات ئامادە بم لە کوشتاری کافران دەمبینێت کە چی دەکەم، لە غەزای (ئوحود)دا کە موسڵمانان تێکشکان، وتی: خوایە من داوای لێبووردنت لێدەکەم کە هاوڕێکانم تێکشکان، بەریم لەوەی کە کافران دەیکەن، پاشان چووە پێشەوە (سەعدی کوڕی موعاز) پێی گەیشت، وتی: ئەی (سەعدی کوڕی موعاز) سوێند بێت بە خوای باوکم من بۆنی بەهەشت دەکەم لە لای (ئوحود)ەوە، (سەعد) فەرمووی ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی (ئەنەسی کوڕی نەزر) کردی من نەمتوانی بیکەم، (ئەنەس) دەفەرمووێت: بینیمان هەشتاو ئەوەندە برین بە لەشیەوەیە کە بە شمشێر و ڕم و تیر لێیدرابوو، کوژرا بوو لاشەی شێوێنرابوو، کەس نەیناسیەوە تەنها خوشکەکەی نەبێت بە سەرەپەنجەکانی ناسیەوە، (ئەنەس) دەفەرمووێت: ئەم ئایەتە لەسەر (ئەنەسی کوڕی نەضر)و هاوشێوەکانی دابەزیوە: لەناو پیاواندا کەسانێك هەن کە ڕاستگۆ بوونە لەو بەڵێنەی کە بە خوای گەورەیان داوە کە بەرگری لە دینی خوای گەورە بکەن. جا هەیانبووە بەڵێنەکەی جێبەجێ کردووە کە بەڵێنیان داوە کە بگەن بە دوژمن کوشتاریان بکەن، یاخود مردوونە و شەهید بوونە، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێت: (طلحة لەم کەسانەیە) و هەشیانە چاوەڕێیە کە ئەجەلی بێت و لە پێناو خوای گەورە بکوژرێ، ئەو بەڵێنەی کە

بە خوا و پێغەمبەری خوایان داوە ﷺ نەیانگۆڕیوە و بەردەوام بوونە لەسەری.

خوای پەروەردگار لەناو ئیمانداران لە سیفاتی پیاوەتی داوەتە پەنای هەندێک لە ئیماندارانی کامڵ هەروەها لە ئافرەتانیش کامڵی داوەتە پەنای هەندێک ئافرەت وەک لە فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ دا هاتووە لەوانە ئاسیا ژنی فیرعەون و مەریەمی کچی عیمران و خاتوو عایشە و خاتوو خەدیجە.

ئیسلام کارگەی دروستکردنی پیاوە

پێشتر ئاماژەمان پێدا کە وشەی پیاو سیفاتە بە هەموو نێرینەیەک ناوترێ پیاو، هاوەڵان پێش موسڵمان بوونیان لەو پەڕی بێ ئەرزشی و تەنانەت دەتوانم بڵێم بێ مرۆڤبوون دا ژیاون، ئەوەندە جێگای باسە کەساڵانی ڕابردووی خۆیان ناوناوە بە جاهیلی لە ڕابردوودا و لە پەڕەکانی پێشوو باسی چوار خاڵمان کرد بە هۆکار بوونی لاساییکردنەوەی هاوەڵان کە بریتی بوون:

یەکەم: نەبوونی وجوودی پێغەمبەر ﷺ لەناوماندا، وەڵامان داوە کە قورئان و سوننەتی بەردەوام لەگەڵماندایە، ئەگەر هاوەڵان هەریەکە و لایەکی دیبێت لە ئێستادا بە هۆکاری تەکنەلۆجیا و زانیاری ئێمە لەم سەردەمەدا هەموو لاکان دەبینین و کارئاسانی بۆمان کراوە.

دووەم: دەرکردنی هاوەڵان لە مرۆڤ بوون بە چاوی فریشتە و پەری تەماشا کردنیان کە زۆر زیادەڕەوی کراوە لە خۆشویستنیان، هەروەها لە کردار

و ڕەفتاریاندا لە بیروباوەڕی ئەهلی سوننەت نە کەمڕەوی نە زیادەڕەوی (افراط و تفریط)، ناکرێت لە ژیانی هاوەڵاندا هەر وەکو سرووشتی مرۆڤی ئاسایی تەماشا نەکرێن.

سێیەم: وا پەیبردن کە هاوەڵان لە هەموو بوارەکانی ژیان و ئایینیدا سەرکەوتوو بوون، بەڵام لە ڕاستیدا وا نییە بەڵکوو هەر یەکە لە بواری خۆی سەرکەوتوو بووە.

چوارەم: شاردنەوەی هەڵەی هاوەڵان بۆ ئەوەی زۆر بە پاک و فریشتە ئاسا تەماشا بکرێن لە کاتێکدا مرۆڤ هەڵە دەکات و گەڕانەوەی لە دوای هەڵەکردن پلەی لە فریشتە زیاتر بەرزدەبێتەوە.

ئەگەر خاڵی پێنج زیاد بکەین دەڵێین لە جاهیلیەت و خراپەکارییەوە بۆ مرۆڤبوون و پیاوەتی بوون، ئەویش دەبێت ژیانی هاوەڵان بە نیوە نەخوێنینەوە و نیوەکەی تری واز لێ بهێنین، بەڵکو ژیانی هاوەڵان پێویستە پێش ئیسلام و دوای ئیسلام تەماشا بکەین بۆ ئەوەی بزانین ئیسلام چ کاریگەرییەکی گرنگی لەسەر دروست کردن، لە ڕووی مرۆڤ بوون و پیاوەتییەوە.

ئەگەر لێکۆڵینەوەیەکی هەمەلایەنەمان کرد لە ژیانی هاوەڵان لە جاهیلیدا چۆن بوون، پاشان بە هەمان شێوە لە دوای موسڵمان بوونیان، دوو دەرئەنجامان دەست دەکەوێت.

یەکەمیان دەتوانین لاسایی بکەینەوە، دووەم دەتوانین دەزانین ئیسلام چۆن مرۆڤ و کەسایەتی بونیاد دەنێت، چۆن پیاو دروست ئەکات بە ڕەوشتی

و بە خەون و خەیاڵی داهاتووی و هەروەها بە پێوەرکردنی بە ڕابردووی. تۆش بە دڵنیاییەوە ئەتوانیت بگەیت بەوەی کە هاوەڵان پێیگەیشتوون، ئەگەر هاتوو ژیانی هاوەڵان یەکە بەیەکە و هەمە لایەنە تەماشا بکەین هەموو جەمسەرەکانی ژیانێک لە چاک و خراپ و خوێندنەوەی بۆ بکەین لە ڕەوشتی و چۆنێتی هیدایەتی، لە ڕەوشی پێش موسڵمان بوونی پێوەر و ئامانجی لە ڕابردوودا بە ئامانجی داهاتووی دەگەینە دەرئەنجامێکی باش بۆ ئەوەی بتوانین هاوشێوەیان بین، کەواتە ئەو جۆرە لێ وردبوونەوەیە لە ژیانی هاوەڵان وزەیەکی زۆر باش دەبەخشێت بە ئێمە، نموونەی خۆت وەربگرە لەگەڵ هاوەڵێک تۆ لە ژیانتا سوجدەت بۆ بتێک یاخود دار و بەرد نەبردووە، تەماشای خۆت بکە وەکو ئەوان ئالوودەی مەیخواردنەوە نەبوویت، بێ گومان مەبەستم پێش هیدایەت دانیانە، دژایەتی پێغەمبەر ﷺ و موسڵمانانت نەکردووە، لە جەنگدا بەشدار نەبوویت بۆ کوشتنی موسڵمانان، تۆ لە هۆز و عەشیرەتێک نەبووی کە دژایەتی هۆز و عەشیرەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بکەیت، دوژمنایەتی دوور و درێژ و کۆنت نەبووە لەگەڵ موسڵماناندا و کوشت و کوشتاری لە نێوانیاندا ڕووی نەداوە، سەرەتای تۆ زۆر باشترە لە سەرەتای هاوەڵان! بە دڵنیاییەوە تۆ کە ئەو کارانەت نەبووە ئەگەیتە ئەوەی کە هاوەڵان پێیگەیشتوون بەو مەرجەی لەسەر ڕێگە و مەنهەجی ئەوان بڕۆیت.

کورت و پوخت و زۆر بە سادەیی ئەوەی گۆڕانکاری کرد لەو ڕەوەندەدا لە پەرستنی بەردەوە بوون بە سەرکردەی خەڵک و لە زەلیلترین خەڵکەوە بوون، بە عیزەترین خەڵک، لە ئوممەتێک کە هیچ لایەک نەی دەخوێندەوە و

هیچ گرنگیان بە پیاو و ئافرەتەکانیان نەئەدا، لە بنەڕەتدا وەکو نەبوو وابوون ژیانێکی دەشتەکی و پێپەتی و سادە و ساکار بۆ ژیانی ژیار و شارستانی و مێژوویەک کە مرۆڤایەتی هەرگیز بە خۆیەوە نەبینیوە، هەموو ئەوەی ئاماژەمان پێدا ماوەی چەند سەد ساڵی نەخایەند، بەڵکو لە ماوەی بیست ساڵ بۆ چل ساڵ توانرا بونیادی ژیار و شارستانییەتی خۆیان بکەن و گەلانی دنیا بخەنە ژێردەستیان، ئەویش بە دینی ئیسلام و بە قورئان کە کەلامی پەروەردگارە بە شوێنکەوتنی پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئەم عیزەت و ئازایەتی و پێشکەوتن و گۆڕانکارییانە بە ڕستەیەک ئەنجام درا ئەویش (لااله الا الله محمد رسول الله) ئەم وتەیە چەند جار پێغەمبەری خوا ﷺ دووبارەی کردەوە، چونکە پرۆژەکەی کە خودی ئایینەکە بوو لەسەر ئەو ڕستەیە بوونیاد نرا بوو دەیفەرموو بڵێن: (لااله الا الله) ڕزگارتان دەبێت، بڵێن: (لااله الا الله) عەرەب و عەجەم دەخەنە ژێر ڕکێفتان. سوێند بە خوا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاستی فەرموو عەرەب و عەجەم کەوتنە ژێر دەسەڵاتی ئیسلام ئەو ڕستە و پرۆژەیە هەروا سادە و ساکار نییە، بەڵکو بانگەوازی بۆ کراوە و خوێنی بۆ ڕێژراوە پارە و سەروەت و سامانی بۆ سەرف کراوە، ماڵوێرانی بۆ کراوە و دەربەدەری لە پێناوی دا کراوە، پرۆژەکە (لااله الا الله) پێوەر ناکرێت بە هیچ، ئەوەندە سەنگینە تەنانەت پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێت: ئەگەر هەموو ئاسمان و زەوی لە زمانی عەرەبیدا کە ئەوترێت ئاسمان و زەوی مەبەست هەموو گەردوونە بۆیە مەبەستی پێغەمبەر ﷺ هەموو ئەم گەردوونەیە بە هەسارە و ئەستێرە و مەجەرەکانیەوە کە لەتای تەرازوویەک دابنرێت و ڕستەی (لااله الا الله) لەتایەکی تریدا

دابندرێت ئەوا بە دڵنیاییەوە لای یاخود تای تەرازووی (لااله الا الله) سەنگینترە.[٨٢]

وشەیەکی قورس و سەنگینە و پڕ لە نهێنی و گەورەییە قورئان کتێبێکی سەرسوڕهێنەرە و موعجیزەیە، کۆتایی نایەت بە موعجیزە و ئیعجازی خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿قُل لَّئِنِ ٱجْتَمَعَتِ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِمِثْلِ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِۦ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾﴾ الإسراء

واتە: {قورئان تەحەددای مرۆڤ و جن دەکات} ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: ئەگەر مرۆڤەکان و جنیەکان هەر هەموویان کۆببنەوە بۆ ئەوەی هاوشێوەی ئەم قورئانە بێنن، ناتوانن هاوشێوەی قورئان بێنن ئەگەر هەندێکیان پشتیوان و سەرخەری هەندێکی تریان بن و یارمەتی هەندێکی تریان بدەن (چونکە قورئان کەلامی خوایە و چۆن قسەی مرۆڤ وەکو قسەی خوای گەورە دەبێت؟!)

قورئان زۆر عەجیبە بیهێنە بەرچاوت هەرچی زانستی دنیایە کۆببێتەوە بە زانا و پرۆفیسۆر و فەیلەسووفەکانی و ئەزموونداران و هونەرمەندان و بە هەموو هونەرەکانیانەوە هەروەها خاوەن مەعریفە و وڵاتان بە گشتی لەگەڵیاندا جنۆکە و هەرچی تەکنەلۆجیای پێشکەوتوو هەیە لە هەموو کات و

---

[٨٢] -ان السموات سبع والأرضين السبع لو وقعت فى كفة ووضعت لااله الا الله في كفة رجحت بهن لا له الاالله/رواه أحمد.

سەردەمێکدا قورئان تەحەددایان دەکات کە ناتوانن هاوشێوەی ئەم قورئانە بهێنن چونکە قورئان موعجیزەیە[٨٣].

بەڵام لێرەدا بە کورتی ئاماژەی پی دەدەین، موعجیزەکانی قورئان بریتییە: لە ساڵ بە ساڵ نوێ دەبێتەوە. موعجیزەی زمانەوانی و بەلاغەت و ڕێزمان و کەرامە، ئیعجازی عیلمی، موعجیزەی مێژووی، ئیعجازی تەشریعی، موعجیزەی غەیبی کە پێت ئەڵێت لە داهاتوودا چی ڕووئەدات.

بێجگە لە سێ بنەمای گرنگ کە بریتییە لە زانستی بوون ئەنتۆلۆژیا، (مەعریفەت)، ئەبستمۆلۆژیا (شوێنەوارناسی)، ئاکسۆلۆژیا (مۆراڵ)، هەروەها سیستەمە کۆمەڵایەتییەکان لەو لاوە بوەستێت لە ڕووی سیاسی و ئابووری و پەیوەندی و سەربازی و هتد، هەموو ئەم موعجیزانە دەستکردی دروستکەری مرۆڤ و پیاوەتین زۆر جیاوازە لە نێوانی مرۆڤێک پێش ئیسلام و دوای ئیسلام سەد پلەی سەدی گۆڕانکاری بە سەرا دێت، مرۆڤ و پیاوێکی نوێ دروست دەکات. ئیسلام لە هەموو ڕوویەکەوە لە هەڵسوکەوت و گفتوگۆ و پاشان لە ڕەفتار و کردار و ئەنانیەت و خۆویستی ناهێڵێت درۆ و خیانەت و چەواشەکاری ناهێڵێت، ڕق و کینەو ئامانجی شوم و وێرانکاری ناهێڵێت، خەیاڵی پووچەڵ و سادە و ساکار دەکاتە ئامانجی گرنگ و گەورە و پیرۆز، هەرچی ڕەوشتی بەدکاری و ناپەسندە لە ناوی دەبات و ناوێکی نوێ ئەداتە نێرینە و مێیینە، مرۆڤێکی کامڵ لە پیاوان و خاتماندا پێشکەش دەکات ئیسلام، ئەگەر مرۆڤ خاوەنی مەنهەجی (لااله الا الله محمد رسول الله)

---

[٨٣]- لە کتێبی مەملەکەتی قورئاندا موعجیزەکان ڕوون کراونەتەوە/ ماکوان کەریم.

نەبوو وەکوو چوار پێ و ئاژەڵ و مار و مێروو دەژی، کە لە ژیانیدا وشەی یەکتاپەرستی نەزانی بە دڵنیاییەوە ئاژەڵە، خوای گەورە دەفەرمووێت:﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَآ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ كَٱلْأَنْعَـٰمِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْغَـٰفِلُونَ ﴿١٧٩﴾﴾ الأعراف

واتە: کەسانێکی زۆرمان لە جن و لە مرۆڤ بۆ جەهەننەم دروست کردووەو داناوە لەبەر ئەوەی شایەنی دۆزەخن وە سەرەنجامیان بۆ دۆزەخە و کردەوەی ئەهلی دۆزەخ ئەکەن کەسانێکن کە دڵیان هەیە بەڵام پێی تێناگەن لە حەق وە چاویان هەیە بەڵام حەقی پێ نابینن وە گوێیان هەیە بەڵام حەق و پەندو ئامۆژگاری پێ نابیستن ئەمانە وەکو ئاژەڵ وان لەوەی کە سوود لە چاو و گوێ و دڵیان نابینن بەڵکو لە ئاژەڵیش وێڵ و سەرگەردانترن چونکە ئاژەلان بەقسەی شوانەکە دەکات ئەگەر چی لە قسەیشی تێنەگات ئەمە ئەو کەسانەن کە بێ ئاگان لە ئایەتەکانی خوای گەورە.

هەر کەس خۆی نەناسی و سەرقاڵ نەبوو بە شەرعی خوای پەروەردگار و زانستی ئیسلامییەوە لەقەبی مرۆڤبوونی پێنادرێت ئەگەرچی شکڵ و شێوەی جوان و جل و بەرگی گرانبەها و خاوەن و پارە و سەروەت و سامانی زۆریشی بێت، یاخود خاوەن سوڵتە و هێز و دەسەڵات بێت پێی ناوترێت مرۆڤ. نیعمەتی مرۆڤبوونی لێ وەردەگیرێتەوە، دەلیل و بەڵگەی مرۆڤ بوون بە ناسینی پەروەردگارت دەبیتە خاوەنی پلەی مرۆڤ بوون، چونکە ئەگەر بڕوات بە خالقت نەبوو شوێن نێردراوەکەی نەکەوتی هەروەکو مانگا و گوێرەکە و

گوێدرێژ و زەڕافە و ئاژەڵەکانی تر بە گشتی، چونکە ئامانجیان نییە تەنها ئەخۆن و دەخۆنەوە و دەخەون لە کۆتایدا لە ناودەچن و لە ژیاندا بە گوێرەی خاوەنەکانیان چ کارێکیان پێ بکات ملکەچن و عەبدی بەندەکانن، مرۆڤ پێش هیدایەتی بۆ ئیسلام وەکو مردوو وا بووە، چونکە هیچ پابەندی پرەنسیپێکی ئەخلاقی نەبووە، ئەمەش وا ئەکات لە مرۆڤ بە ڕاستی مردبێت واتا مرۆڤبوون لە ناخیدا مردبێت، بەڵام لاشە وەکو ئاژەڵ دەژی ئەگەرچی لە ڕووکەشدا هەڵئەسێت و دادەنیشێت و دەخەوێت و دەخوات و دەخواتەوە، بەڵام مردووە چونکە دڵی مردووە هەست و سۆزی مردووە ئامانجی مردووە و وەستاوە وەکو دار و بەرد وایە بێ بەهایە، مرۆڤی بێ دین ئاسایی هەر کە دەبێتە خاوەنی ئیسلام ئەو ڕۆحی مرۆڤ بوون و پیاوەتی و کامڵ بوونەی بۆ دەگەڕێتەوە لە ژیاندا لە ناخیدا دەست پێ دەکات بە بووژانەوە ڕوو ئەدات و دەبێتە مرۆڤێک کە خوای گەورە بانگی ئەکات بە ئیماندار یاخود خەڵک، بەڵام پێشتر مردبوو، خوای گەورە لە بارەی ئەو جۆرە کەسانەی کە لە ژیاندان و بەڵام مردوون ئەفەرمووێت:

﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَـٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى ٱلظُّلُمَـٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَـٰفِرِينَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ الأنعام

واتە: ئایا کەسێك کە مردبێ و زیندوومان کردبێتەوە، واتە کافر بێ و هیدایەتمان دابێ بۆ ئیسلام نوور و ڕووناکیمان پێ بەخشی بێت کە لەناو خەڵکدا بتوانێ پێی بڕوات کە قورئان و ئیسلامە ئایا وەکو کەسێك وایە کە

لەناو تاریکییەکانی کوفر و نەزانی و گومڕاییدا بێت کە نەتوانێ لێی دەرچێ بەم شێوازە کافران کردەوەکان و کوفریان بۆ جوان کرابوو وە ڕازێندرابۆوە.

لە نا مرۆڤ بوونەوە بۆ مرۆڤ بوون

چۆن مرۆڤ لە نامرۆیی بوونەوە گۆڕانکاری بە سەر دێت بۆ مرۆڤ بوون؟ لەو کاتەی خۆی تەسلیم ئەکات بە خوای پەروەردگاری و ڕاستەوخۆ لە سەربازگەی کوفرەوە بەرەو سەربازگەی ئیمان ئەڕوات ئەوەش ڕێگای مرۆڤایەتی و بە مرۆڤ بوونە، خوای گەورە چەند هەنگا و ڕێگایەکی هەڵبژاردووە بۆ مرۆڤبوونی نێرینە و مێیینە لە بەشەر کە ببنە مرۆڤی کامڵ.

هەنگاوی یەکەم: هەر کەس دەیەوێت بێتە ناو ئەم دینە پێش هەموو کارێک دەبێت خۆی بشوات و خۆی پاک بکاتەوە، مەبەست لە خۆشۆردن ئەوە نییە تەنها چڵک و پیسایی و لە لاشە بکەیتەوە بەڵکو دەلالەتە لەسەر پاکبوونەوەی دڵ و دەروون و لە هەموو نەخۆشییەکی بێ ئیمانی بەرەو تەزکیەی نەفس واتایەکی زۆر جوانی هەیە غوسل دەرکردن لە ئیسلامدا.

ئەو ئاوەی کە لە سەرتەوە بەلاشەدا دادەچۆڕێ واتای ئەوەیە لە هەموو کوفر و خوا نەناسییەک پاکت دەکاتەوە، ئیتر سەرەتایەکی نوێ دەست پێدەکات کەواتە ئەم سەرەتایە پێویستی بە دڵێکی پاک و لاشەیەکی پاکە.

هەنگاوی دووەم: لە دوای خۆشۆردن و پاککردنەوەی دڵ و دەروون و ناخی مرۆڤی خواناس پێویستە جلوبەرگی پاک و خاوێن بێت بۆ ئەوەی کە چووە خزمەت پەروەردگاری بە پاکی بڕوات، ئەمەش هەر سەرەتایەکی نوێیە.

هەنگاوی سێیەم: لە دوای خۆشۆردن و جلی پاک و خاوێن بە گوفتار و دڵ، یاخود نییەتی پاک و ڕەفتار و کردارت دەڵێیت: {أشهد أنْ لا إله إلا الله وحده لا شريك له وَأَشْهَدُ أن مُحَمَّدًا عبده ورسوله} ئەو وتە سەنگینە ئەڵێیت کە هەموو گەردوون ناتوانێت قورسایی ئەو ڕستەی هەبێت، بەوەش موسڵمان دەبیت و وەکو ئەوە وایە سەر لە نوێ لە دایک بیتەوە و ژیانەوەی نوێ دەست پێدەکات، ئیتر لە دوای ئەو ڕستەیە دەتوانیت بڵێیت مرۆڤم.

هەنگاوی چوارەم: پاشان لە دوای ئەو کارانەی تر کە ئەنجام درا پێویستە پەیوەندی خۆت بە پەروەردگارتەوە ببەستیت و خۆت تەسلیم بکەیت بە خوای موتاعال و دوو ڕکعات نوێژی تەوبە یاخود گەڕانەوە دەکەیت و دەڵێیت خوای مەعبوودم وا گەڕاومەتەوە بۆ لات و لە دوای هەڵهاتنم لە ماوەی چەند ساڵی ڕابردوودا دەمەوێت نزیکببمەوە لێت، دوای دوورکەوتنەوەی چەند ساڵەم.

پاشان خوێندنەوەی قورئان کە نیعمەتێکی ئێجگار گەورەیە و کارگەی دروستکردنی مرۆڤە، بەبێ قورئان مرۆڤ هەرگیز نابێتە مرۆڤ هەر بۆیە خوای گەورە قورئانی پێش دروستکردنی مرۆڤ خستووە و دەفەرمووێت:

﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ۝٢ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ۝٣﴾ الرحمن

واتە: الرحمن: ناوێکە لە ناوە پیرۆزەکانی خوای گەورە، واتە: خوای گەورە زۆر بەڕەحم و سۆزو بەزەیی و میهرەبانە، ئەو خوایەی کە١

فێرە خوێندنەوەی قورئانی کردوون٢

وە مرۆڤیشی دروست کردووە٣

مرۆڤ هەرگیز پێی ناوترێت مرۆڤ ئەگەر قورئان نەخوێنێت و دڵی تێر نەکات، دەشێت بە موسڵمان بوونی ببێتە مرۆڤ، بەڵام کامڵ نابێت ئەگەر قورئان نەخوێنێتەوە و لێی تێنەگات.

کارگەی دروستکردنی پیاوەتی مرۆڤ بوون لە ئیسلامدا لە ڕێگەی ئەو چوار هەنگاوەیە لە ڕاستیدا دەپرسین ئایا تەسلیم بوون بە خوای پەروەردگار. ڕاستە زۆربەمان ناومان ناوی ئیسلامییە، بەڵام ئایا سەرەتامان وەکوو هاوەڵان بووە خۆمان پاک کردووەتەوە لە ناخ و دڵ و دەروونمانا جلوبەرگمان پاک و خاوێن ڕاگرتووە شەهادەی حەقمان هێناوە بە واتای ئەوەی تێگەیشتوون لە شایەتومانەکەمان و بە نوێژ و عیبادەتمان خۆمان فرۆشتووە بە خوای خۆمان؟ چونکە خودی ئیسلام واتای تەسلیم بوون پابەندبوون و گوێڕایەڵییە بۆ خوا و پێغەمبەرەکەی بێ موجادەلە و گەردنکەچ بوون بۆ فەرمانەکانی خوای موتەعال، سنووری خۆت بزانیت و دەرنەچیت لە سنوورت ئەوەی ڕێگری لێ کراوە نەیکەیت، ئەوە واتای ئیسلامە!

الأنعام ٧١ وە البقرة ١١٢ خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿قُلْ أَنَدْعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰٓ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ كَٱلَّذِى ٱسْتَهْوَتْهُ ٱلشَّيَٰطِينُ فِى ٱلْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُۥٓ أَصْحَٰبٌ يَدْعُونَهُۥٓ إِلَى ٱلْهُدَى ٱئْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾﴾ الأنعام

واتە: ئەی محمد- صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - پێیان بڵێ: ئایا ئێمە دوعا بکەین و بپاڕێینەوە لە جگە لە خوای گەورە لەو بت و شتانەی کە ئێوە ئەیانپەرستن کە

نە سوودیان بەدەستە نە زیان، وە سوود و زیانی ئێمە بەدەست ئەوان نیە، ە هەڵگەڕێینەوەو پاشەوپاش بگەڕێینەوە بۆ گومڕایی و کوفر لە دوای ئەوەی کە خوای گەورە هیدایەتی داوین، وەکو ئەو کەسانەی کە شەیتان وێڵی کردوون و سەری لێ شێواندوون لەسەر زەویدا کە نازانن بە چ ئاڕاستە و بە چ لایەکدا بڕۆن وە هاوڕێشیان هەیە لە ڕێگاکەدا کە بانگیان لێ ئەکەن بۆ ڕێگای ڕاست، بەڵام ئەم لەبەر ئەوەی کە سەرلێشێواو بووە نازانێ کام ڕێگایە بگرێتەبەر، ئەمە نمونەی کەسێکە کە شوێن شەیتان کەوتووە و لە حەق لایداوەو وەڵامی خوای گەورە و بانگخوازانی حەق ناداتەوە. ئەی محمد- صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - پێیان بڵێ: بەتەنها ڕێگای ڕاست و هیدایەت هیدایەتی خوای گەورەیە ئەوەیە کە خوای گەورە ڕازی بووە بۆ بەندەکانی جگە لەوە هەمووی ڕێگای بەتاڵ و پووچەڵە، وە فەرمانمان پێکراوە کە خۆمان تەسلیمی پەروەردگاری هەموو جیهان بکەین.الأنعام ﴿٧١﴾

﴿بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُۥٓ أَجْرُهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾﴾ البقرة

واتە: هەر کەس بەڕاستی خۆی بداتە دەست خوا و لەهەمانکاتدا چاکەکار و موسڵمان بێت، ئەوە پاداشتی خۆی لای پەروەردگار دەستدەکەوێت و نە ترسیان دەبێت و نە غەم و پەژارە دایان دەگرێت﴿١١٢﴾

موسڵمان کە خۆی تەسلیم کرد بە پەروەردگاری بە ڕاستگۆیی دەمەدەمێ ناکات لە فەرمان و ڕێگری خوای پەروەردگاری، خوای گەورە ئەفەرموێت:

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾﴾ النساء

واتە: ئەی محمد- ﷺ - سوێند بێ بە پەروەردگارت ئیمان ناهێنن تا تۆ نەکەنە حاکم و دادوەر لەو ناکۆکیانەی کە لە نێوانیاندا ڕوو ئەدات پاشان کە تۆ بڕیارت دا لە نێوانیاندا نابێ لە نەفس و ناخیشیاندا هیچ پێ ناخۆش بوونێك هەبێ لەو بڕیارەی کە تۆ داوتە، وە ئەبێ لەناخی دڵیاندا پێی ڕازی بن و دڵیان پێی خۆش بێ و خۆیان تەسلیم بکەن بەو بڕیارەی تۆ تەسلیم بوونێکی تەواو بەبێ ڕەتکردنەوە، ئەم ئایەتە لەسەر (زوبێری کوڕی عەوام) و پیاوێکی ئەنصاری دابەزی لەسەر ئاودانی دار خورما، پێغەمبەری خوا- ﷺ - فەرمووی: ئەی (زوبێر) تۆ ئاوی باخەکەت بدە پاشان ئاوەکە بەربدەوە بۆ هاوسێکەت، ئەنصارییەکە وتی: ئەی پێغەمبەری خوا- ﷺ - بۆیە بڕیارەکەت بۆ ئەودا چونکە پورزای خۆتە، خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند.

ئیسلام دەبێت لە هەموو لاکانیەوە پیادە بکرێت، دەبێت بە تەواوەتی وەری بگریت و ناکرێت بە ئارەزووی خۆت چەند لایەنێکی بگریت و چەند لایەنی تری واز لێ بهێنیت، ئیسلام دینێکی تەواو کامڵە ئەو جیاکارییە لە ئایینەکەدا نیشانەی ناتەواوی و نوقسانی نیشان ئەدات، کاتی ئەوەمان نییە کە فەرمانی خوای گەورە دوا بخەین و فەرمانی مەخلوق پێش بخەین، یاخود فەرمانی پێغەمبەر ﷺ یان پیادەنەکردنی شەریعەتی ئیسلام خوای پەروەردگار دەفەرموێت:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ۝٣٦﴾ الأحزاب

واتە: نابێت باوەڕداران لە بڕیاری خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ لابدەن، وە بۆ هیچ باوەڕدارێکی پیاو و ئافرەت حەڵاڵ نیە کە کاتێك خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بڕیارێك بدەن ئەوان سەرپشك بن لەوەی کە شتێکی تر هەڵبژێرن، بەڵکو پێویستە لەسەریان پابەندی گوێڕایەڵی فەرمانی خوا و پێغەمبەری خوا بن ﷺ، وە هەر کەسێك سەرپێچی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بکات، ئەوە گومڕا بووە گومڕابوونێکی زۆر ئاشکرا، (ابن کثیر) سێ هۆی هاتنە خوارەوەی بۆ ئەم ئایەتە هێناوە و دەفەرموێت: لەسەر (ئوم کەلثومی کچی عوقبەی کوڕی ئەبی موعیەط) دابەزیوە، کە یەکەم ئافرەت بووە لە دوای ڕێککەوتننامەی حودەیبیە کۆچی کردووە، خۆی پێشکەشی پێغەمبەری خوا ﷺ کردووە ئەمیش خۆی نەیویست و مارەی کرد لە (زەید) لە پاش ئەوەی (زەینەب)ی تەڵاقدا و ئەمیش خۆی و براکەی پێیان ناخۆش بوو، خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند، یاخود لەسەر (جولەیبیب) دابەزیوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ داخوازی ئافرەتێکی ئەنصاری بۆ کرد باوکی وتی: با پرس بە دایکی بکەم، دایکی وتی: کەس نەما پێغەمبەری خوا ﷺ، بۆ (جولەیبیب) داوای دەکات! سوێند بە خوا نایدەمێ کە نەمداوە بە فڵان و فڵان، کچەکەیش گوێی لێبوو وتی: ئایا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەت دەکەنەوە ئەگەر ئەو ڕازی بێت منیش ڕازیم و نامفەوتێنێت و ڕازی بوون و خوای گەورە ئەم ئایەتەی

دابەزاند، یاخود لەسەر (زەیدی کوڕی حارثە) لەگەڵ (زەینەبی کچی جەحش) دابەزیوە کە پێغەمبەر ﷺ داخوازی (زەینەبی) کردووە -کە خزمی خۆی بووە- بۆ (زەید)، کە (زەینەب) قوڕەیشی بووە و (زەیدیش) کۆیلەیەکی ئازادکراو بووە وتوویەتی: پێی ڕازی نابم، دواتر خوای گەورە ئەو ئایەتەی دابەزاندووەو (زەینەب) پێی ڕازی بووە.

کەواتە هەر کەس خۆی تەسلیم بکات بە هەوا و ئارەزوو و شەهوەتەکانی یاخود بە ژیان و پلە و پایە و کورسی و یان بۆ ژنەکەی ژیا و خەمی تەنها منداڵ بوو تەنها بە دوای دەستکەوتنی پارەوە بوو ئەوا ئەو موسڵمان نییە کە خوای گەورە دەیەوێت، هەرچەندە ئەوانەی باسمان کرد مرۆڤ پێویستی بە هەموویەتی بەڵام بە تێگەیشتنی ئیسلام و لە چوارچێوەی خواناسیدا، ئەوجا ئیسلام ئەوانەت بۆ ڕێک بخات نەک بە پێچەوانەوە لە بەرخاتری ئەو کارانە ئیسلام بەکاربهێنیت.

واتا یان بەندەی خوابە و مەبە بەندەی ئارەزووەکانت، پێویستە مرۆڤ ڕاستگۆ بێت لەگەڵ خۆیدا تا خوای گەورە کارەکانی لێ وەربگرێت، بۆ خوا کارەکەی پاداشتت لە خوای پەروەردگارە ئەگەر بۆ خۆت و خەڵک کار دەکەیت پاداشتەکەی لای خۆت و خەڵکە، خۆت هەڵیدەبژێریت بۆ کام تەرەف کار دەکەیت.

زۆر گرنگە مرۆڤ ڕاستگۆ بێت لەگەڵ نەفسی خۆیدا بزانێت بەندەی ئارەزووەکانیەتی یاخود بەندەی خوای پەروەردگارە ئەوەشمان لە بیر نەچێت ڕۆژی قیامەت هەموو بەتاک و تەنهایی دەچینە خزمەت پەروەردگار، بۆ

لێپرسینەوە جا لۆمەی خۆت بکە کە بەندەی خۆت بوویت و حەزەکانت پێش خستبێ بە سەر فەرمانی پەروەردگارتا، ئەم هەنگاوە بوو هاوەڵانی گۆڕیی کە بە ڕاستی بوونە بەندەی خوا، سەرەتا زۆر قورس بوو لای ئەوان چونکە سەرەتای ئەوان لە سەرەتای ئێمە ناچێت، ئەوەی ئێمە زۆر ئاسانە و لەناو خێزان و دایک و باوکی موسڵمان لە دایک بووین و کۆمەڵگا تا ڕادەیەک ڕێز و حورمەتی ئایینیان لایە کەواتە تۆ دەتوانیت لایەنی کەم وەکو ئەوان بیت لە بەندایەتیدا، زۆرێک لە خەڵکی زۆر زیاتر لە هاوەڵان کاریان کردووە بۆ ئەم دینە و هاوەڵیش نەبوون کە لە لاپەڕەکانی داهاتوو بەشێک تەرخان دەکەین بۆ ئەستێرەکانی دوای هاوەڵان و کارکردنیان بەڵام گرنگە نموونەی هاوەڵان وەربگرین لە دوای ئیسلام و پێش ئیسلامدا.

نموونەی یەکەم: عومەری کوڕی خەتاب

عومەری کوڕی خەتاب کەسایەتییەکی زۆر ناوازە و پیاوێکی بەهێزە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا هاوشێوەی نییە، هەموو خاسیەتێکی مرۆڤ بوون و پیاوەتی تێدا کۆبۆتەوە، مرۆڤێکی کامڵ و تەواوە لە کاتێکا ئەڵێم کامڵ و تەواوە لای خوێنەر سەیر نەبێت، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرمووێت: "هەندێک پیاو کامڵ و تەواو بوون لە ڕەفتار و کردار و گوفتاریان دا تەنانەت لە ئیمانیشیان دا" [٨٤]

---

[٨٤] -كَمَلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ رواه أحمد.

لە هەموو چاکە و ئیحسان و فەزیڵەیەک لەم کەسایەتییەدا کۆبۆتەوە، هەر لە بوارەکانی عەقیدە، تەقوا، ئیخلاس، ئەمانەت، دادپەروەری، هێز و تەوازوع، زوهد و زیرەکی، سەرکردایەتی و هەموو بوارەکانی خواناسی و ژیان، بە ڕاستی کەسایەتییەکی پارسەنگە و هاوشێوەی زۆر کەمە ئەگەر هات و پشکنینی جیدی بکەین لە هەموو پێوەرێک لە ژیانی مرۆڤدا و هاوشێوەی هەموو کیشوەری ئەمریکا، ئەوروپا، ئاسیا و ئوسترالیا هاوشێوەی ئەستەمە یان بوونی نییە.

عومەر بە هەموو ئوممەتی ئیسلامی پێوەر کراوە، بەڵکو عومەر لە هەموو ئوممەتی ئیسلامی بەهێزتر بووە تەنها خودی خۆی واتا ئەگەر ئوممەتی ئیسلامی پێغەمبەری خوا ﷺ-ی لێ دەربکەین لەگەڵ -ئەبوبەکری صدیق ئەوە قورسایی عومەر لەتای تەرازووی ئەم ئوممەتەدا دابنێن بە تەنها خۆی قورسترە لە هەموو ئوممەتەکە تا ڕۆژی قیامەت، جا بیهێنە بەرچاوی خۆت کە ئەو ئوممەتە هەزارەها پیاوی وەکو عوسمانی کوڕی عەفان، عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب، تەڵحە، زوبێر، سەعد، حەمزە، خالید، هاوەڵانی موجاهیدی ئەنسار و ئەوانەی دوای ئەوانیش هاتوون، پاشان پیاوچاکان و ملیۆنەهای وەکو بوخاری، موسلیم، مالیک، ئەبو حەنیفە و شافیعی و ئەحمەد لە زانایانی فەلەکناسی و پزیشکی و هەندەسە و کیمیا و موجاهیدین و زانا و فەیلەسووفانی ئەم ئوممەتە و پیاوچاکان و خواناسانی، عومەر کەسایەتی و ئیمانی لە هەموویان بەهێزترە.

ئەم وتەیەش وتەی پێغەمبەری نازدارە ﷺ دەفەرمووێت: "عومەر بخە ناو تای تەرازوویەک و هەموو ئوممەتەکەم بهێنن بیخەنە ناو تای تەرازوویەک ئەوا عومەر لە هەموویان قورسترە" [85]

کەواتە لەم کەسایەتییە عیملاقە کە هەموو لایەنەکانی مرۆڤبوونی تێدا کۆبووەتەوە و هەموو خەسڵەتی پیاوەتی و جوامێری تێدایە کەسایەتییەکی خەیاڵییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەی مرۆڤێکی ناوازە و نادرە لە ئیسلامدا با بزانین ژیانی چۆنە و چۆن بووە پێش ئیسلام، دەبێت بزانین ئەم پیاوە بێ وێنەیە چۆن ژیانی بە سەر بردووە پێش هیدایەتی، بە دڵنیاییەوە زۆر لە ژیانی من و تۆ کە لە ئێستادا دەژین ژیانی سەخت تر بووە هاتنە ناو ئیسلام هەروا ئاسان نەبووە، عومەری کوری خەتاب زیاتر لە نیوەی ژیانی سوجدەی بۆ دار و بت بردووە هەموو بەندایەتییەکانی پێش ئیسلام بۆ هوبەل بووە، عومەر لە ساڵی سیانزەی فیل دا لە دایک بووە دوای پێغەمبەری خوا ﷺ، واتا پێغەمبەر ﷺ ١٣ ساڵ لە عومەر گەورەتر بووە، کاتێک پێغەمبەر ﷺ وەحی بۆ هات ئەو تەمەنی بیست و حەوت ساڵ بوو، دوای شەش ساڵ لە دوای هاتنی پەیامی ئیسلام موسڵمان بوو، واتا تەمەنی ٣٣ ساڵ بووە کە ئیمانی هێناوە لە تەمەنی ٦٣ساڵیدا وەفاتی کردووە، ٣٣ ساڵی ژیانی لەناو کوفرو شرک دا بووە٣٠ ساڵیشی موسڵمان بووە، شەش ساڵ لە تەمەنی دژایەتی ئیسلامی کردووە لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ دا ژیاوە لە شارێکی

---

[85] -وجيء بعمر فوضع في كفة، وجيء أمتي، فوضعوا فرجح عمر/في مسند الإمام أحمد بن حنبل عن أبي الأمامة.

بچووکدا کە شاری مەککەیە لەگەڵ ئەوەدا دژی پێغەمبەر ﷺ بوو، بەندایەتی بۆ بت دەکرد دژی یەکتاپەرستی بوو، بەردەوام بوو لە سەر کوفرەکانی، بەڵێ عومەر بەو شێوەیە بوو پێش ئەوەی بڵێت: (لاإله إلاالله) کافرێکی ئاسایی نەبوو بەڵکو لەوانە بوو کە زۆر دژی موسڵمانان بوو زۆر داخ لە دڵ و ڕق لە دڵ بوو بۆ موسڵمانان، جاریەکی هەبوو لە هۆزی بەنی موئیل بوو، تیرەیەکن لە هۆزی عومەر بە ناوی بەنی عودەی کە زانی ئەو ئافرەتە موسڵمان بووە لە بەیانی تا ئێوارە ئازار و ئەشکەنجەی ئەدا بە شەو وازی لێدەهێنا، نەک لە بەرئەوەی ڕەحمی پێ دەکات خۆی ئەڵێت سوێند بە خوا بۆیە وازم لێ هێنایت لەبەر ئەوە ماندوو بێزار بووم لە ئازار دانت[٨٦].

ئەوە عەقڵ و تێگەیشتنی عومەر بوو پێش ئیسلام سوجدەی دەبرد بۆ بتێک و داوای لێ دەکرد کە ئاگای لێ بێت و بیپارێزێت، هەر ئەو عەقڵەیە لە دوای ئەوەی وتی (لا اله الا الله محمد رسول الله) هەر هەمان مرۆڤ بوو بەڵام بەو عەقڵەی توانی گەورەترین دەوڵەت بەڕێوەبەرێت و فەرمانڕەوایی بکات، عەرشی کیسرا و قەیسەر بخاتە ژێر ڕکێفی خۆی و شەوکەت و دەسەڵاتی فارس و ڕۆمی شکاند و ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوای خستە ژێر دەسەڵاتی. هەر ئەو عومەرە دڵ ڕەقە بوو کە بە قامچی لە ئافرەتێکی لاوازی ئەدا ڕۆژ تا ئێوارە کەچی لە دوایدا کە ئیمانی هێنا بە پەروەردگاری، ئەوەندە خواناس و ترس لە دڵدا بوو بەرامبەر بە پەروەردگار جێگای فرمێسکی چاوی لەسەر ڕوومەتی دەرکەوتبوو، ئەوەندە گریا بوو لە ترسی پەروەردگاری، ترسی

---

[٨٦]- والله ماترکتک إلا ملالة من التعذیب.

لە خوای پەروەردگار ترسێکی ئاسایی نەبوو، بەڵکو ترسەکەی زۆر نائاسایی بوو کە هاوشێوەی ترسی ئەو پێوەر ناکرێت هەر کات سوپای ڕێک دەخست بە سەرکردەی سوپاکەی ئەوەت ئاگات لە موسڵمانان بێت سوپاکەت و موسڵمانان مەخەنە تەنگەژە و سەختی، چونکە یەک موسڵمان لای من زۆر خۆشەویستترە لە سەد هەزار دینار[87] لای عومەر ژیانی موسڵمانێک لە سەد کەسی لا گرنگتر بووە، بۆیە قیاسی نەکردووە بە پارە و سەروەت و سامان پێشتر لای گرنگ بوو کە جاریەکەی موسڵمان نەبێت، بەڵام لە دوای ئیسلام بوونی گەورەترین کەس بوو لە ئیدارە و بەڕێوەبردنی دەوڵەت و پارێزگاری لە یاساکان و سنوورەکانی. پێش چەند ساڵێک عومەر وەک گەنجێکی شاری مەککە بێ ئامانج بوو کەسێکی زۆر سادە و ئارەزووەکانی لە پێکێک عارەق یاخود زۆرانبازی داکۆ بووبووەوە، گومانی تێدا نییە سەرەتای زۆربەمان لە حەزرەتی عومەر باشترە ئێمە سووژدەمان نەبردووە بۆ بت و دار و بەرد، لە دایک و باوکی موسڵمان بووین و دژایەتی ئیماندارانمان نەکردووە، بەقامچی لە کەسمان نەداوە. عومەر پێش ئیسلام ڕێگەی لە خوشک و کەسوکاری دەگرت کە موسڵمان بن، بەڵام لە دوای موسڵمان بوونی هەوڵی ئەوەی ئەدا کە هەرچی لە سەر زەوی دایە بڕواتە ناو ئایینی ئیسلام، هەموو سەروەت و سامانی خۆی بەخشی لە پێناوی ئەم دینەدا، وازی لەمەنسەب و پلە و پایەی دنیایی دەهێنا لە بەر خاتری ئیسلام. عومەر بە تەواوەتی گۆڕانکاری بە سەر

---

[87] -ئەو سەردەمە دینار و درهەم بوونی هەبووە، دینار ئاڵتون بووە، دییە (خوێنبایی)ی موسڵمانێک سەد دیناری ئاڵتون بووە.

داهات ئەو کەسە بوو کە خۆی ئامادە کرد بۆ کوشتنی پێغەمبەری خوا ﷺ بە ڕاستی ڕۆیشت بۆ کوشتنی، هەر ئەو بوو کە ئەوەندە دڵی نەرم بوو ڕەتی کردەوە کە (ئەبو لوئلوئی مەجووسی) بکوژێت کە بەندەیەک بوو لە شاری مەدینە ئەژیا، پەیمانی بە عومەردا ناڕاستەوخۆ کە حەزرەتی عومەر بکوژێت! عومەر وازی لێ هێنا لە ترسی ئەوەی تەواو دڵنیا نەبوو بۆیە ترسا زوڵمی لێ بکات، ئەنجامەکەشی وابوو کە عومەری کوڕی خەتابی شەهید کرد، ئەو عومەرەی گوێی بە منالّی خۆی و منالّی کەسی تر نەئەدا لە پێش موسڵمان بوونیدا، هەر ئەو عومەرە شەوان خەوی لێ نەئەکەوت دەگەڕا بە سەر شاردا کە گوێی لە گریانی منداڵ دەبوو دایکی بە ئاگا دەهێنا ئەیوت هەستە لە خەو منداڵەکەت ژیر بکە، ئەو عومەرەی کە پێش ئیسلام بەقامچی زوڵم لە بەندەکانی ئەدا، پاش موسڵمان بوونی بەندەیەک دزی کرد وتی بۆ دزیت کردووە، عەبدەکە وتی برسیم بووە خاوەنەکەی بانگ کرد فەرمووی: "ئەم جارە ئەو عەبدە دزی بکات دەستی تۆ دەبڕم!"

دادپەروەری عومەر زۆر نائاسایی بوو ڕا وشێوەی دادپەروەری ئەو لەسەر زەویدا زۆر دەگمەنە ئەوەش ئەو کەماڵات و تەواوەتی و پیاوەتی عومەرە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هەنێک کەس کامڵ بوون لە مرۆڤ بوون و لە پیاوەتی و جوامێری".

ئەو عومەرەی کە پێش موسڵمان بوونی تاکە کەسێک کە زۆر ڕقی لێبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، هەر ئەو عومەرە بوو دوای موسڵمان بوونی لە خۆی و کەسوکار و ماڵ و منالّی پێغەمبەر ﷺ-ی خۆشتر دەویست.

عومەر پێش موسڵمان بوونی ئەوەی کە ڕقی لێدەبووەو قورئان و ئیسلام بوو، بەڵام بە خوێندنەوەی تەنها چەند ئایەتێک لە سەرەتای سوورەتی (طە) بووە هۆکاری هیدایەتی، دوای ئەوەی موسڵمان بوو خۆی شۆرد و خۆی پاک کردەوە و جلوبەرگی خاوێنی لەبەر کرد و شایەتمانی هێنا و دوو ڕکعەت نوێژی کرد، بووە ئەو عومەرە عیملاقەی کە هاوشێوەی لە هیچ کیشوەردا نییە، با لە خۆمان بپرسین ئایا سەرەتای ئێمە قورسە یاخود سەرەتای ئیمامی عومەر؟ بێگومان سەرەتای ئێمە ئاسانترە ئێمە ئازاری کەسمان نەداوە کەسمان نەکوشتووە، بەڵکو هەوڵی کوشتنی پێغەمبەری خوا ﷺ مان نەداوە.

عومەر تەنها چەند ئایەتێکی لە سەرەتای سوورەتی (طە) خوێندەوە، ئێمە هەموو قورئانمان لە بەردەست دایە بگرە لەگەڵ هەموو سوننەتدا، ئایا ناتوانیت ئەوەی عومەر کردوویەتی ئێمەش بیکەین؟ بە دڵنیایەوە ئەتوانین بەڵام ڕاستگۆیی دەوێ و ئیرادە و گۆڕانکاری لە خۆماندا. باشە ئەگەر عومەر لە تەمەنی ٣٠ساڵیدا کۆچی بکردایە و بمردایە ئایا کێ ئەیناسی لەسەر زەویدا؟ کێ گوێبیستی ناو و فەرموودەی دەبوو؟ چی دەستکەوتبوو ئایە هیچ سەروەری تۆمار کردبوو؟ داخۆ وەڵامی چی دەبوو لە ڕۆژی قیامەتدا؟ ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ژیانی عومەری کوڕی خەتاب کە زۆرێک لە نووسەرانی کورد لەسەریان نووسیوە پێش موسڵمانبوونی و دوای موسڵمان بوونی جیاوازێکی زۆر دەبینیت لە گۆڕانکاری لە ژیانیدا، لە ئامانجیدا، لە تێگەیشتنی بۆ عبودیەت و خواناسی و پێگەیشتنی لەم گەردوون، مرۆڤ، دەسەڵات، پەروەردگار و...هتد.

تێگەیشتن کە حوکم و دەسەڵات تەنها بە خوای پەروەردگارە، هەموو ئەم گۆڕانکارییە جوان و چاکە بە ڕستەی (لا اله الا الله محمد رسول الله) عومەری کردە ئەو کەسەی کە هەموو دنیا دەیناسێت، ئەم ئوئمەتی ئیسلامە شانازی پێوە دەکات بووە ئەو کەسانەی کە دوژمنی خوان لێی بترسن، تەنانەت شەیتانی گەورە لێ دەترسا گۆڕانکارییەکی زۆر سەرسووڕهێنەر بە سەریدا هات کە سەرچاوەکەی چوار خاڵی سەرەکییە: ئازایەتی، ئیخلاس، کردار و زانست.

کاتێک بڕیاریدا موسڵمان بێت خۆی تەسلیم بکات بە خوای پەروەردگار، بڕیارەکە لە دەست خۆیدا بوو یان ئەوەتا کەسێکی پەراوێز خراو بێت لە ژیاندا یان ئەستێرەیەکی درەوشاوە لە ئاسمانی ئیسلامدا تا ڕۆژی قیامەت. یاخود ژیانی بێ ئامانج و هیچ تەماعێکی چاک و بەرژەوەندی باش و جوامێری و پیاوەتی یان سەربەرزی و دەستکەوتنی شەرەف و گەورەیی و سەروەری و عیزەت لە دنیا و ئاخیرەتدا، سەروەری دنیا و قیامەتی بۆ خۆی برد کەواتە بڕیار لە دەست خۆت دایە بۆ بە ئەستێرە بوون.

نموونەی دووەم: عەمری کوڕی جەموح

لە نێوان جاهیلیەت و ئیسلامەتیدا کێ گوێبیستی ناوی عەمری کوڕی جەموح بوو؟ پێش ئیسلامەتی هیچ کەس نەیدەناسی لە جزیرەی عەرەبیدا بیرکردنەوەیەکی سادە و کەسێکی لاواز و زۆر و ساکار و سنووردار بە ئەندازەیەک کە ساڵانێکی دوور و درێژ سوجدەی بۆ بتێکی تەختە دەبرد کە بە دەستی خۆی دروستی کردبوو! ماوەی ٦٠ ساڵ سوژدەی بۆ ئەو بتە

تەختەیە دەبرد، کەسێکی پیر و چەماوە و سەر سپی کە دەبوو لە ڕاستیدا حیکمەت و عەقڵی زیاد بکات، بەڵام ساڵ لە دوای ساڵ لە سەردەمی جاهیلیدا بەرەو دواوە دەڕۆشت. پیاوێکی بەتەمەن بوو، دەبوو ئەزموونی زۆر بووایە بە پێی تەمەنەکەی، بەڵام بە داخەوە ڕێک پێچەوانەکەی بوو هیچ ئەزموون و عەقڵێکی بۆ زیاد نەدەبوو، چاوەڕوانی مردن بوو داخۆ حاڵو گوزەرانی چۆن بوو ئەگەر بە کافری بمردایە؟ ژیانێکی زۆر زشت و خراپ کە لای خەڵکی هیچ گرنگی نەبوو لە مێژووشدا، لە تەرازووشدا هیچ ئەرزش و قورساییەکی نەبوو بێجگە لەوەی کە لە تەرازووی پەروەردگاردا بەتاڵ و ناپوختە بوو، بەڵام ئیرادەی خوای پەروەردگار وا بوو کە هەڵگەڕانەوەیەکی زۆر گرنگ بە سەر ژیانی دا هات دوای ٦٠ ساڵ موسڵمان بوو.

گۆڕانکارییەکی زۆر عەجیب بە سەر ژیانی داهات و تاریکی ناو عەقڵ و ژیانی بە نووری ئیسلام ڕۆشن بوویەوە، ئامانج و ئومێدە زۆر سادە و ساکارەکانی گۆڕا بۆ ئامانج و ئومێدی زۆر گەورە و بەهێز، تەماشای ژیان و گۆڕانکاری لە بیروباوەڕ و ڕاو بۆچوونیدا بکەین دوای موسڵمان بوونی بە تەواوەتی گۆڕانکاری بە سەردا هات، ئەم پیاوە بێجگە ئەوەی کە تەمەنێکی پیری هەبوو لەگەڵ ئەوەشدا شەل بوو، شەلبوونەکەشی زۆر بوو لە کاتی جەنگی ئوحوود جەختی دەکرد کە بڕوات بۆ جیهاد، منداڵەکانی ڕێیان لێئەگرت لەبەر ئەوەی خاوەن پێداویستی تایبەتە و پێویست ناکات بڕوات بۆ جیهاد، لە هەمان کاتدا خاوەنی عوزر و هەنجەت بوو بە دەقی قورئانی پیرۆز خوای پەروەردگار جیهادی لەسەر کەمئەندامان هەڵگرتووە

﴿لَّيۡسَ عَلَى ٱلۡأَعۡمَىٰ حَرَجٞ وَلَا عَلَى ٱلۡأَعۡرَجِ حَرَجٞ وَلَا عَلَى ٱلۡمَرِيضِ حَرَجٞۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ يُدۡخِلۡهُ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۖ وَمَن يَتَوَلَّ يُعَذِّبۡهُ عَذَابًا أَلِيمٗا ١٧﴾ الفتح

واتە: ئەو کەسەی کوێرە یان شەلەیە یان نەخۆشە، گوناهبار نابێت (ئەگەر لەغەزادا بەشداری نەکات) ئەوەی کەفەرمانبەرداری خواو پێغەمبەرەکەی بکات، دەیخاتە باخەکانی بەهەشتەوەکەچەندەها ڕووبار بەژێر درەخت و کۆشکەکانیاندا دەڕوات، ئەو کەسەش کەپشت هەڵکات، خوای گەورەسزای بەئێش و ئازاری دەدات.

بەڵام گوێی نەگرت بۆ کوڕەکانی چووە خزمەت پێغەمبەر ﷺ و سکاڵای لەسەر کوڕەکانی کرد کە ناهێڵن و ڕێگری لێئەکەن بڕوات بۆ جیهاد بە هۆکاری ئەوەی خاوەن پێداویستی تایبەتە، داوای کرد لە پێغەمبەر ﷺ کە ڕێگای بدات، بەڵکو خوای گەورە خێری لەگەڵا بکات و شەهید بێت و بچێتە بەهەشت، ئامانجەکە و ئومێدەکەی زۆر بەرز و گەورە بوو لەدوای موسڵمان بوونی هەر بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ چووە تەرەفی عەمری کوڕی جەموح و بە کوڕەکانی فەرموو لێی گەڕێن، بەڵکو خوای پەروەردگار ڕزق و ڕۆزی شەهادەتی پێ ببەخشێت.[88]

لە دوای ٦٠ ساڵ سوجدە بردن بۆ دار و تەختە بە هاتنی بۆناو ئیسلام ئێستا ئاوات و ئامانجی ئەوەیە لە پێناوی خوای پەروەردگاردا شەهید بێت،

[88] -ماعليكم ان تمنعوه، لعل الله أن يرزقه الشهادة/ رواه أحمد.

هەروەها خودی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو ئومێدەی هەبوو بۆ عەمری کوڕی جەموح لە پێناوی خوادا بمرێ نەک لە پێناوی تەختەدا، زۆر گرنگە مرۆڤ کاتێک دەژی بزانێت بۆچی دەژی کە نزیک دەبێتەوە لە لێوار و کەنارەکانی مەرگ دەبێت بزانێت بۆ دەمرێت و لە پێناوی چیدا دەمرێت. ئەم چەمکە زۆر سادەیە کە قسەی لەسەر ئەکرد، بەڵام لە ڕاستیدا هەموو فەیلەسووف و زانای دنیا و زانکۆکان بە شوێن ئەو چەمکەوەن و پشکنینی بۆ ئەکەن، کەچی عەمری کوڕی جەموح زۆر بە سادەی تێگەیشتوون کە ڕاستگۆ بوو لەگەڵ خوا و پێغەمبەری خۆیدا ﷺ لە دوای ئەوەی پێغەمبەر ﷺ ڕێگای پێدا ڕاستەوخۆ عەمری کوڕی جەموح دەستی بەرز کردەوە بۆ ئاسمان وتی: "پەروەردگار ڕزق و ڕۆزی شەهادەتم پێ ببەخشە بە سەر شۆڕی مەمگەڕێنەوە ناو کەسوکارەکەم و دەمەوێت لە پێناوتا بمرم"[٨٩].

ئامانج و ئومێد و ئاواتی مردن بوو لە پێناوی خوادا دەیزانی تەنها بەوە براوە دەبێت لە دنیا و قیامەت، ئەمە چی بوو وای کرد لە مێشک و عەقڵ و دڵی؟ چی بوو ئەم جۆرە گۆڕانکاریە خێرا لەسەر ژیانی کرد ؟

لە کاتێکدا ٦٠ ساڵ ژیانی بە کافری بردە سەر و ٣-٤ ساڵ موسڵمان بوو، داخۆ چی بێت کە بەو شێوەیە نە شونمایی عەقڵ و دید و بۆچوونی بگۆڕێت لەو ماوە کورتەدا؟ ئیسلام مرۆڤ دروست دەکات پیاوەتی و جوامێری لە ناخی مرۆڤدا دەڕوێنێت، لە دوای ئەوەی موسڵمان بوو بوە مرۆڤ لە دوای ئەوەی کە ڕێگای هیدایەت و پەروەردگاری دۆزییەوە ئیتر ژیانی مرۆڤانە ئەژیا،

---

[٨٩]- اللهم ارزقني الشهادة ولا تردني إلى اهلي خائبا.

چونکە ئەیزانی خوای پەروەردگار کردوویەتیە جێنشین لەسەر زەویدا و خەلیفە و ئاوەدانکەرەوەیە لەسەر ئەم ئەستێرەیە کە ناوی زەوییە و خۆشی بووە بە ئەستێرە لە ئاسمانی ئیسلامدا گەشاوەیە بۆ هەمیشە خوای گەورە ئەفەرموویێت:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓاْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾﴾ البقرة

ئەو کەسەی دەبێتە جێنشینی حوکمی خوای گەورە لە سەر زەویدا ئیتر ژیانی وەکو کافر نییە، بەڵکو واز دەهێنێت لە شیرک و گاڵتە و گەپ و تاوان و کاری زشت و خراپ خۆی لەو بۆشایی و بەتاڵییە ڕزگار دەکات، ئیتر تێدەگات ژیانی خەلیفە بوون جدییە و ژیانی بە مرۆڤ بوونە ئەو ژیانەیە کە مرۆڤ لە پێناوی خوادا دەژی و لە پێناوی دا دەمرێت هەروەک چۆن عەمری کوڕی جەموح لە ئوحوودا شەهید بوو.

چاوەڕوانی خانەنشینی نەبوو و نەخۆشییەکەی نەبووە ڕێگر لە بەردەم ئامانج و ئومێد و ئاواتی.

کەواتە خاڵی سەرەتایی کێ ئاسانە ئێمە یاخود عەمری کوڕی جەموح؟ زۆرێک لە ئێمە بەو تەمەنەدا ڕەت نەبووین بە کوفر هیچ ئەفکارێکی کۆن بە سەرماندا زاڵ نەبووە تا نەتوانین گۆڕانکاری بە سەردا بهێنین، کەس لە ئێمە ٦٠ ساڵ سووژدەی نەبردووە بۆ دار و تەختە، لەگەڵ ئەوەشدا عەمری کوڕی جەموح عاشقی شەهیدبوون بوو، بێگومان سەرەتای ئێمە زۆر ئاسانترە تاکو

هاوەڵان، بەڵام ئێمە پێویستمان بە ڕاستگۆییە لەگەڵ خۆمان و لەگەڵ پەروەردگارماندا تا ئیسلام وەربگرین و قبووڵی بکەین وەکو ئەوەی خوای موتەعال داوای لێ کردووین و ئیسلام وەرنەگرین بە ئارەزوو هەوا و هەوەسمان داوامان لێ دەکات یاخود شەهوەت و حەزەکانمان وابین کە حەزرەتی ئیبراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ خۆی تەسلیم کرد بە خوای موتەعال، خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿إِذْ قَالَ لَهُۥ رَبُّهُۥٓ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ١٣١﴾ البقرة

واتە: کاتێك پەروەردگاری پێی وت: ملکەچ و فەرمانبەردار بە، (ئەویش خێرا) وتی: تەسلیمی پەروەردگاری هەموو جیهان بووم (باوەڕی پتەوم پێی هەیە).

خۆتەسلیمکردنی تەواوەتی بە خوای موتەعال هەموو ژیانت بۆ ئەو بێت ئەوەش مانای موسڵمان بوو نەگەیەنێت هاوەڵان بەوە بوونە هاوەڵ و ئەستێرە.

نموونەی سێیەم: موسعەبی کوڕی عومەیر

یەکێک بوو لەو لاوانەی کە زۆر بە ناز پەروەردە کرابوو هەموو ژیانی لە خۆشی و شادییا بوو، لە بنەماڵەیەکی زۆر دەوڵەمەندی شاری مەککە بوو بە واتای ئەو سەردەمە زۆر بە ناز بوو دایکی، یەکێک بوو لە ئافرەتە هەرە دەوڵەمەنەکانی عەرەب، هەرچی خۆشی ژیان بو خستبوویە بەردەستی، موسعەبی کوڕی عومەیر جلوبەرگی لە دەرەوەی شاری مەککە بۆ دەهات، هەموو شتێکی تایبەت بوو تەنانەت بە هەر ڕێگایەکا بڕۆیشتایە خەڵکی زانیویانە موسعەبی کوڕی عومەیرە ئەگەرچی ڕێگاکەشی جێ بهێشتایە،

چونکە ئەوەندە بۆنی خۆش بوو دایکی جلی لە وڵاتی یەمەنەوە بۆ دەکڕی و عەتر و بۆنی خۆشی لە شام بۆ دەهێنا، لە ژیانیدا هیچ قورسی و ناڕەحەتییەکی نەدیبوو ئەوەی خۆشی ماددی و ژیان بوو لە بەردەستی موسعەبدا بوو، بێجگە لە گەڕان بە دوای خۆشی و لەززەتەکانی ژیان بیری لە هیچی تر نەدەکردەوە، هیچ کاتێک خۆی سەرقاڵ نەکردووە بە ڕووداوەکانی چواردەوری، بیری لە دین، سیاسەت، زانست و جەنگ نەدەکردەوە و بەلاشیەوە ئەوە گرنگ نەبووە، هەرگیز خۆی سەرقاڵ نەکردووە بە کێشەکانی خەڵکی ترەوە خۆشی هیچ کێشەیەکی نەبووە لە ژیانیدا. لە ژیانێکی بەتاڵدا دەژیا لەم سەردەمەدا زۆر لەو جۆرە لاوانە بەدی دەکرێت کە تەنها گرنگی بە جلوبەرگ و خواردن و سەیارە و چوونە ناو یانە و چایخانە و قاوەخانەکانە بە دوای جۆری مۆبایل و جۆری زەنگەکەی و کامێرا و..هتد دەگەڕێ، ئەگەر هەموو دنیا وێران بێت ئەو بە خەیاڵیدا نایەت وتەکەی دووبارە ئەکاتەوە و دەڵێت جا من حەقم چییە ئەوە کێشەی من نییە، هەر نازانێ چی ڕووئەدات لەم جیهانەدا شەو ڕۆژ سەرقاڵە بە یاری تۆپی پێ و شیعر و ڕۆمانی بێ مانا و هاوڕێی شەوان و زۆر جار سەردەکێشێت بۆ مەی خواردنەوە و مادەی هۆشبەر و گۆرانی و فیلم و گۆڤار و تەنها و تەنها وا ئەزانێت خۆشییەکانی ژیان لەناو ئەوانە دایە. موسعەبی کوڕی عومەیر لە هەمان چیرۆکی ژیانی ئەم لاوانەی ئێستادا ئەژیا هەر هەمان ژیان بوو دووبارەی ئەکردەوە، بەڵام خوای گەورە هیدایەتیدا خۆی تەسلیم کرد بە خوای پەروەردگار لە دوای وتنی (لا اله الا الله محمد رسول الله) کە خۆی تەسلیم کرد بە خوا بەو شێوەیەی کە پێشتر ئاماژەم پێدا ئەویش گۆڕانکاری زۆر ڕیشەیی لەناو دید و بۆچوونی دا دروست بوو،

هەموو کەسایەتی گۆڕا لە گەنجێکی بەنازەوە بۆ لاوێکی بەهێز و خاوەن کەسایەتی ڕەق و بەتوانا لە بیرکردنەوەیەکی سادەوە بۆ خواناسی و بەرزبوونەوەی تەقوا و زووهد، لە خواترسان، زانست، ئیدارە و ڕێکخستن، ئازایەتی و چاو نەترسی، گیان بەخشین و سوارچاکی و جوامێری.

لە دوای موسڵمان بوونی، دایکی بێبەشی کرد لە هەرچی خۆشی ژیانە، هەموو ئەوانەی بۆی دەکرا پێشتر دایکی هەمووی لێ سەندەوە، هەرچی خۆشی و لەزەت و شەهوەت بوو دایکی ڕێگری لێکرد تاو کاتەی پەشیمان ئەبێتەوە لە دینی ئیسلام، موسعەبی کوڕی عومەیر کە بووە پیاو ناخی پڕ بوو لە جوامێری و ئازایەتی و تامی کەسایەتی و مرۆڤبوونی کرد ئیتر تێگەیشت کە خۆشی و شادییەکانی ژیان لە جلوبەرگ و عەتر و ئافرەت دا نییە، بەڵکو خۆشی و شادی ڕاستەقینە ئەوەیە کە هەست بە بوونی بەها و نرخ بکەی لە خۆت دا و بزانی خاوەن ئامانجێکی گرنگتری.

خۆشی و شادی ڕاستەقینە ئەوەیە کە بزانی خوای موتەعالت هەیە و چاودێرتە، خۆشەویستی لەوەدایە بزانی چۆن عیبادەتی بۆ دەکەیت، خۆشی و دڵخۆشبوون لەوەدایە کە لە پێناوی خوادا جیهاد بکەیت و گیان بەخت بکەیت، لە پێناوی خوادا هیجرەت بکەیت. پێوەری خۆشی و شادییەکانی بە تەواوەتی لای موسعەبی کوڕی عومەیر گۆڕانکاری بە سەردا هات.

دوو جار هیجرەتی کرد بۆ حەبەشە پاشان بۆ مەدینە کەسێک بوو شارەزای تەواوی لە ئیدارە و ڕێکخستن پەیدا کردبوو، ماڵ بە ماڵی شاری مەدینە ئەگەڕا و بانگەوازی ئیسلامی تێ برد پێش ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ

تەشریف بەرێت بۆ شاری مەدینە، بە زمانی سەردەم ئەو لاوە ئەندامی سەرەکی و دامەزرێنەری مەکتەبی تەنزیم بوو، ئیتر لای موسعەبی کوڕی عومەیر خۆشی و شادی زۆر گەورە ئەوە بوو خەڵکی لە تاریکی کوفرەوە بۆ ڕووناکی ئیمان بەرێت، گرنگ نییە ئەگەر کەسەکەش نەناسێت، چونکە لەمەودوا خۆشی ئەو لەوەدا بوو کە کێشەی خەڵکی و موسڵمانان بە تایبەتی بە کێشەی خۆی ئەزانێت. بە هیجرەتکردنی دوو جار بۆ حەبەشە وازی نەهێنا یاخود بانگەوازی لە شاری مەدینە کۆتایی نەهێناوە، ئەو هۆکاری سەرەکی بوو بۆ موسڵمانبوونی شاری مەدینە و پایتەختی دەوڵەتی ئیسلامی وازی نەهێنا بەوەی کە نازناوی سەفیری پێغەمبەری خوا ﷺ -ی پێدرا، بەڵکو دەیویست هەموو خۆشی و شادییەکانی ئیسلام تاقی بکاتەوە، شارەزا بوو لە عەقیدە، لە برایەتی، لەخۆشی جیهاد و جەنگ و کاری سەربازی، هەموو ئەم خۆشییانە ناڕەحەتی و ئەشکەنجەشی لەگەڵ دایە، بەڵام خاوەنەکەی ئەگەر ڕاستگۆ بوو وەکو موسعەب باسی چێژ و خۆشی ئەو کارانە ناکرێت بە هیچ قەڵەم و کاغەزێک. ئەو ئەیزانی کردارەکانی پاداشتی پێ وەردەگرێت لای خوای پەروەردگار براوەی خۆشترین و جوانترین جێگا ئەبێت کە بەهەشتە، ئیتر وازی هێنا لە لە بەرکردنی جلوبەرگ و بۆن لەخۆدان و خواردن و خواردنەوە و لەززەتەکانی ژیان، بەڵکو دەچوو بۆ جیهاد لە بەدردا پاشان بۆ جەنگی ئوحود، لە کاتێکدا کە گەنجێکی پەراوێز خراو بوو بەڵام لە دوای موسڵمان بوونی چ سەروەرییەکی بۆ خۆی تۆمار کرد و بووە چ ئەستێرەیەک. لە خۆشی و شادی ژیانی لەگەڵ دایکی بووە هەڵگری ئاڵای ئیسلام لە جەنگی ئوحود دا ئەو خاوەنی لیوای ئاڵای موسڵمانان بوو ئەو کاتەی کە

بەرگی مرۆڤبوونی لەبەر کرد چۆن لە جەنگی ئوحود دا جەنگێکی زۆر سەختی کرد بە ئیخڵاسەوە دەجەنگا، سەباتی هەبوو ڕاگربوو دەستی ڕاستی پەڕی ئاڵاکەی گرت بە دەستی چەپی، دەستی چەپیشی پەڕی و کەوتە سەر خاک بەڵام بە دانەکانی ئاڵاکەی بەرز ڕاگرت، پێیان ئەڵێت تا موسعەب لە ژیانا بێت نایەڵێت ئاڵای ئیسلام بکەوێتە سەر خاک، چونکە ئاڵای ئیسلام بووە بە کاری ئەو، بە کێشەی خۆی دەزانێ خزمەتی ئیسلام و سەرکەوتنی ئیسلام ئامانج و ئاواتی موسعەبە تا کۆتایی لێدانی دڵی لە پێناوی خوادا کاری کرد بۆ خوا ژیاو بۆ خوا مرد، لە خاکی ئوحودەوە ڕاستەوخۆ بۆ بەهەشت، موسعەب شەهید بوو ڕۆیشت بەرەو نیعمەتی ڕاستی و دروست هەموو موڵک ژیان و ئەم سەر زەوییە لەگەڵ هەرچی خۆشی و لەززەتی دنیا و شەهوەتی ناگاتە چرکەساتی بەهەشت، نیعمەتی نەبڕاوەی ژیانی هەتا هەتایە و پڕ لە خولوودی کە هەرگیز نامرێت و ئیتر مردن بە چاوی خۆی نابینێتەوە ژیانی ئەبەدییە لە بەهەشتدا.

ڕات چییە لەسەر ژیانی مەسعەبی کوڕی عومەیر؟

ژیانی ئەوت بە دڵە کە کاتێک خەریکی لەبەرکردنی جۆرەها جلوبەرگە بەرگ و عەتر و کاتی بەتاڵ و گەڕان و سەرقاڵی بە گاڵتە و گەپەوە یاخود ژیانی دوای ئیسلام بوونی ئەو کاتانەی کە لە پێناوی خوادا بە سەری برد لە بانگەواز و جیهادا بوو، لە پێناوی خوادا موسعەب هەر ئەو کەس و گۆشت و خوێنە بوو کە پێش ئیسلام بوونی دەژیا، بەڵام پرۆژەیەک هەموو دید و بۆچوونی گۆڕی، پرۆژەی یەکتاپەرستی بوو یان پرۆژەی ئیسلام کە قورئان و

سوننەتە و لە بەردەستماندایە کەواتە دەتوانین خۆمان هەڵبژێرین موسعەبی دوای ئیسلام بوون بین یان پێش ئیسلام بوون. موسعەب ئەو گەنجەیە کە ملیۆنەها خێزان و باوک و دایک و منداڵەکانیان ناو دەنێن موسعەب بە خۆشەویستی ئەو پیاوە جوامێرەی کە هاوەڵی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، ناسناوی سەفیری ئیسلامی بۆ خۆی برد و بووە ئەستێرەیەکی پرشنگدار لە ئاسمانی ئوممەتی ئیسلامیدا، تۆش خوێنەری بەڕێز بڕیاری ئەستێرەبوونی خۆت بدە لەسەر ڕێچکە و ڕێگەی موسعەبی کوڕی عومەیر.

نموونەی چوارەم: موغیرەی کوڕی شوعبەی کوڕی مەسعوودی سەقەفی

گەنجێکی سەرخۆشی ئالوودە بووە بە مەی، ئەگەرچی لە بنەماڵەیەکی ناوداری دەوڵەمەند بوو لە شاری تائیف دا، بەڵام بۆ بەدەستهێنانی مەی خواردنەکەی بوو بۆ چەتە و ڕێگر لە نێوانی هۆزەکاندا ڕێگای بازرگانی دەپارێزرا بۆ ئەوەی کاروانی بازرگانەکانی پێدا تێپەڕێت، ئەگەر موغیرە بیزانیایە چ کاروانێک بەو ناوچەیەدا تێپەڕ دەبێت دەست بەجێ کەمینی بۆ دائەنا و کاروانەکەی ئەبرد و خەڵکەکەی ئەکوشت، ئەمە کاری ئەو گەنجە بوو

لە نێوان تائیف و مەککەدا قافڵەیەکی بەدی کرد سێ کەسی لێ کوشتن و هەموو قافڵەکەی برد بۆ خۆی بەڵام کە زانی قافڵە بازرگانییەکە لە لایەن مامیەوە پارێزراو بووە ئیتر نەیوێرا بگەڕێتەوە بۆ شاری تائیف، خۆ ئەگەر بڕۆشتایەتە شاری مەککە بە هەمان شێوە ئەگیرا یان دەکوژرا یان ڕادەستی

هۆزەکەی دەکرایەوە و لە دیەی ئەو کەسانەدا دەکوژرایەوە بۆیە ناچار بوو بەرەو شام یان ناوچەیەکیتر بڕوات تا ببێتە حەشارگەی مامی موغیرە یەکێک بوو لە پیاوە بەناوبانگەکانی عەرەب بە ناوی عوروەی کوڕی مەسعوودی سەقەفی پارەی هەموو کاروانەکەی گەڕاندەوە و پاشان دییەی کوژراوەکانی هەموو دایەوە بە خاوەنەکانیان، لە ڕێگەی هەڵهاتنیدا خوای گەورە ڕێگەی هیدایەتی نیشان دا بە چەند مانگێک پێش پەیمانی حودەیبییەو عومرەی قەزا ڕێگای گۆڕی بۆ شاری مەدینە و لەوێ موسڵمان بوو لە کاری چەتەیی و ڕێگری و پیاو کوشتن ڕاستەوخۆ بۆ سەربازگەی مرۆڤبوون و جوامێری و تۆبەکاری و گۆڕانکاری.

ماوەی چەند مانگێک لەناو موسڵمانان‌اندا بوو تا بووە سەربازێکی ئیسلام و موجاهیدێکی ئازا و چاونەترس ئیتر لە جیاتی ئەوەی کار بکات لە پێناوی شەهوەت و حەزەکانیان کاری ئەکرد لە پێناوی خوادا.

لە پەیماننامەی حودەیبییەدا یەکێک بوو لە پاسەوانەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ، بە دەمامکەوە وەستابوو لە پشت پێغەمبەری نازدارەوە ﷺ کاتێک قوڕەیش عوروەی کوڕی مەسعودی سەقەفی نارد بۆ گفتوگۆ لەگەڵ موسڵمان‌اندا واتە مامی موغیرە لەو کاتەدا وەکو ڕاهاتنی عەرەب کە لە گفتوگۆدا دانوستانیان ئەکرد دەستیان ئەبرد بۆ ڕیشی یەکتر، بەڵام دەست بردنی عوروە بۆ ڕیشی موبارەیکی پێغەمبەر ﷺ وەکو گاڵتەوگەپ بوو بۆیە خێرا موغیرە دەستی مامی گرت و وتی جارێکی تر دەست بەریت بۆ ڕیشی پێغەمبەر ﷺ دەستت دەپەڕێنم!

عوروە زۆری لاسەیر بوو کە تا ئێستا کەس بەو جورئەتەوە نەیتوانیوە وا بە گەورەی تائیف بڵێت، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ زەردەخەنە لەسەر لێوی بوو، عوروە بە پێغەمبەر ﷺ-ی وت: "ئەو کەسە دەمامکدارە کێیە؟" پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "ئەوە برازاکەی خۆتە!"

گۆڕانکاری لە ژیانی ئەم هاوەڵە بەڕێزە بە تەواوەتی ڕوویدا بۆی گرنگ نەبوو کێ کەسی نزیکێتی، بەڵکو گرنگ بوو چۆن خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ ڕازی بکات. بەردەوام بوو لە جیهاد و خواناسی و کارکردنی لە جیهاد تاکو دوای جەنگی قادسیە و نوێنەری سەعدی کوڕی ئەبی وەقاس بوو بۆ لای ڕۆستەم پاشای فارس.

زۆرێک لە ئێمە ژیانمان و سەرەتامان لە موغیرەی کوڕی شوعبە باشترە نە کەسمان کوشتووە، نە ڕێگامان بە کاروان گرتووە تا چەتەیی بکەین، وەرگرتنی هیدایەت وای لێکرد کە سەربازی ئیسلام بێت تا کۆتا ساتەکانی ژیانی بە پرۆژەی (لااله الا الله) توانی سەرروەری بۆ خۆی تۆمار بکات، کارەکانی ڕابردووی بۆ ببێتە ئەزموون و لە خراپەوە بەرەو چاکە هەنگاو بنێت و ببێتە ئەستێرەیەکی سەربازی گەورەی ناو ئیسلام.

نموونەی پێنجەم: ئەبوو سوفیانی کوڕی حەرب

ئەبو سوفیان یەکێک بوو لەو کەسانەی کە تەمەنێکی زۆری لە دژایەتی موسڵمانان خەرج کرد، ئازاری موسڵمانانی دەدا و ماڵ و سەروەت و سامانی داگیرکردن و بە سەدەها کەسی لە موسڵمانان شەهید کرد. چەندین جار سوپای ڕێکخست بۆ سەر موسڵمانان لە ئوحود و خەندەق چەند مەفرەزەیەکی

تر بێجگە لەوەی کە چەند جار هەوڵی کوشتنی پێغەمبەر ﷺ-ی داوە و هەوڵی تیرۆکردنی داوە، بێجگە لە دەستتێکەڵکردنی لەگەڵ جوولەکە و عەرەب و هۆزەکانی تری عەرەب کە هەموو موشریک بوون، لە کۆتاییدا خوای گەورە هیدایەتی دا دەستێکی خێر و گەورە بوو لە کاتی هەڵگەڕانەوەی نیوە دوورگەی عەرەبی و بەردەوام لە جەنگدا بوو لەگەڵ فارس و ڕۆم دا پیاوێکی موجاهید و خواناس بوو.

بووە ئەستێرەیەکی ئەم ئیسلامە و لە نا مرۆڤبوونەوە بۆ مرۆڤبوون و جوامێری و ئازایەتی بە دڵنیاییەوە سەرەتای هەریەک لە ئێمە زۆر لە ئەبو سوفیان باشترە، تۆش ئەتوانیت لە ئێستاوە دەست پێ بکەیت.

نموونەی شەشەم: هۆزی غیفار

ئەو نموونانەی کە پێشتر ئاماژەمان پێدا هەموو لە سەر تاکە کەس بوون کە چۆن ئیمان چووەتە دڵیان لە نامرۆڤبوونەوە بەرەو مرۆڤبوون و پیاوەتی و جوامێری ڕۆیشتوون، بەڵام ڕووداوی ئەم هۆزە بە یەکجار ئیمان چۆتە دڵیان و هەموو بە یەکەوە موسڵمان بوون، گۆڕانکارییەکی زۆر سەیر لە ژیانیاندا ڕوویدا ئەم هۆزە ناسراو بوون بە هۆزی دز و جەردە و ڕێگر واتا کۆمەڵێک دز بوون لە ناوچەیەکدا دەژیان بە ناوی غیفار دوورترین خەڵک بوون لە ڕێگای هیدایەت و چاکەخوازی.

هۆزی غیفار ئەو هۆزە بوون کە یەکەم کەس تێیدا موسڵمان بوو هاوەڵی بەڕێز ئەبوو زەڕی غیفاری بوو کە گەڕایەوە ناو هۆزەکەی تا بانگەوازیان بکات بۆ خواناسی و دینداری بانگیان بکات لە بەندایەتی و بتپەرستی و بۆ

پەرستنی خوای پەروەردگار وازهێنان لە مەنهەجی دزێتی و ڕێگری بۆ دەست گرتن بە مەنهەجێک کە زۆر جیاوازترە لە مەنهەجی ڕابردوویان، پڕیەتی لە ڕەوشت و پرەنسیپ واتا هەموو شتێک لە ژیاندا دەبێت بگۆڕێت،

ئەم کار و کردەوەیە هەروا ئاسان نییە واتا ڕێک پێچەوانەی کارەکەی پێشوویان دەبێت لە جیاتی ئەوەی ڕێگر و جەردەیی و ماڵی خەڵکی بەهەدەر بەرن ئەوا دەبێت ماڵ و سامانی خەڵکی بە تەواوەتی بپارێزن پەیامیان زۆر جیاوازتر بێت لە ڕابردوویان، زۆر سەخت دەبێت بۆیان لە جیاتی پارە بەرن دەبێت زەکات بدەنە فەقیرو هەژار، هێز و قامچی و چاو ترساندن بترسێنن لەمەولا دەبێت دڵی خەڵکی بە خۆشەویستی و برایەتی و هاوڕێیەتی و بانگەواز و حیکمەت لە خۆیان ڕازی بکەن.

ئەم پرەنسیپ و مەبدەئە هەرگیز بە خەیاڵی غیفاردا نەهاتووە ڕۆژێک لە ڕۆژەکان

ئەرکەکەی ئەبو زەڕی غیفاری زۆر سەخت بوو لە هەمان کاتدا زۆر ترسناک بوو کە بڕوات مەنهەجی هۆزێک بگۆڕێت بۆ پێچەوانەکەی کە کولتوور و داب و نەریت و ژیانیان لەسەر دزی و جەردەیی بێت بانگیان بکا بۆ ژیانێکی نوێ یاخود لە نامرۆڤبوونەوە بۆ مرۆڤبوون بەردەوام ئەبو زەڕی غیفاری لە سەر بانگەوازەکەی.

بیر لەوە بکەنەوە داخۆ چۆن ئەم هۆزە لە کۆمەڵێک دزەوە ببنە خواناس و چاکە خواز، تەمەنێکیان پڕە لە تاوان ئایا گۆڕانکاری بە ژیانیانەوە دێت و دەچنە ژیانێکی پاک و جوان و خۆش و پڕ لە شادومانی بە هیدایەتیان بۆ

ئیسلام، خۆشی دونیا بە تەنها بەڵکو قیامەتیش بە دڵنیاییەوە سەرەتای غیفار و هۆزەکە بە گشتی زۆر سەخت بوو کە چەند ڕەوەند لەسەر دزێتی پەروەردە بووبوون.

ئەبو زەڕ دەیزانی دڵەکان لە بەینی پەنجەی خوای پەروەردگاردان، بۆیە هەموو هۆزەکە لە ماوەیەکی زۆر کەمدا هاتنە ناو ئایینی ئیسلام و موسڵمان بوون، چەند کەس لە ئێمە چیرۆکی ژیانی وەک چیرۆکی ئەو هۆزەیە بە دڵنیاییەوە ئێمە زۆر باشترین لەوان بە دڵنیاییەوە زۆر زۆر کەم لە ئێمە لەو ژینگەیەدا ژیاوە، بەڵام ئەگەر مرۆڤ خێرا گەڕایەوە بۆ لای خوای موتەعال و پەشیمانی دەربڕی بە دڵنیاییەوە خوای گەورە لێی خۆش ئەبێت تەماشای کۆمێنتی پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر ئەو هۆزە بکەن کە دەفەرمووێت خوای گەورە لە هۆزی غیفار خۆش بوو[٩٠].

خوای پەروەردگار دادپەروەرە و هەرگیز زوڵم ناکات بە ئەندازەی دەنکە خەردەلێک و زەڕەیەک چونکە ژیری و عەقڵی بەخشیوە بە مرۆڤ، ئەتوانێت جیاکاری بکات لە نێوانی خراپە و چاکەدا لە نێوانی خێر و شەڕدا، هەروەها شەرع و دینێکی ناردووە زۆر ئاسانە تێگەیشتنی، لە هەمان کاتدا سروشت و فیترەتی داوە بە مرۆڤ کە دەتوانێت چاک و خراپ هەڵبژێرێت جوان و ناشیرین لە یەک جیا بکاتەوە، پاشان هەڵبژاردەی داونەتە دەست مرۆڤ کام ڕێگە هەڵدەبژێرێت و دەفەرمووێت:

٩٠- غِفَارُ غَفَرَ اللَّهُ لَهَا/صحيح البخاری ومسلم.

﴿وَهَدَيْنَاهُ ٱلنَّجْدَيْنِ۝١٠﴾ البلد

واتە: هيدايەتمان داوە و ڕێنماییمان كردووە بۆ هەردوو ڕێگاكە: ڕێگای خێرو شەڕ و باش و خراپمان پێ ناساندووەو بۆمان ڕوون كردۆتەوە.

ڕێگای هيدايەت يان ڕێگای ونبوون و سەرلێشێواوی هەموو شتێک لە ئیسلامدا ڕوون و ئاشكرايە هیچی شارەوەی تيا نييە خوای پەروەردگار لە قورئانە موعجيزەكەيدا دەفەرمووێت:

﴿مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصْلَىٰهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا۝١٨ وَمَنْ أَرَادَ ٱلْءَاخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُم مَّشْكُورًا۝١٩ كُلًّا نُّمِدُّ هَٰٓؤُلَآءِ وَهَٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا۝٢٠﴾ الإسراء

واتە: هەر كەسێك لە ژيانيدا مەبەستی دونيا بێت و بۆ دونيا هەوڵ بدات ئەوە ئێمەش بۆ هەر كەسێك كە ويستمان لێ بێت و بمانەوێت بۆی پێشنەخەين و لە دونيادا پاداشتی ئەدەينەوە، بەڵام پاشان لە ڕۆژی قيامەتدا دۆزەخمان بۆی داناوە كە ئەچێتە ناويەوە كەزەمكراوە و دەركراوە و دوورخراوە لە ڕەحمەتی خوای گەورە ۝١٨ هەر كەسێكيش لە دونيادا مەبەست و هەوڵ و تێكۆشانی بۆ قيامەت بێت هەوڵی خۆی بۆ بدات بە مەرجێك باوەڕدار بێت و كردەوەكانی لەسەر سوننەت بێت ئەوا هەوڵ و تێكۆشانی ئەمانە لای خوای گەورە وەرگيراو و سوپاسكراوە ۝١٩ هەردوو كۆمەڵەكە ئەوەی كە دونيای ئەوێ و ئەوەی كە قيامەتی ئەوێ لە دونيادا بە هەردووكيان ئەبەخشين، بێگومان بەخشينی خوای گەورە لە كەس ناگێڕدرێتەوە۝٢٠

هەر کەس دنیای بوێت خوای گەورە پێی دەبەخشێت و لەزەتەکانی ئەداتێ خۆ خۆی هەڵدەبژێرێت کام ڕێگایەت ئەوێت، هاوەڵان ڕاستگۆ بوون ڕێگای هیدایەت و خواناسیان هەڵبژارد بۆیە بوونە هاوەڵ و ئەستێرە.

پوختەی وتەم ئەوەیە کە هاوەڵان بە هاوەڵی لە دایک نەبوون بەڵکو ژیانیان پێش ئیسلام پڕ بووە لە نەهامەتی و تاوان و خراپەکاری هیچیان پابەند نەبوون، هەیان بووە بەردی پەرستووە یان تەختە و داریان هەبووە دز و جەردە و ڕێگر بووە پاڵەوان بووە زاڵم بووە یان ئالوودەی مەی خواردنەوە بووە، ئافرەتی زیندەبەچاڵ کردووە ئازاری موسڵمانی داوە.

کاتێک کە ڕێگای خێر و چاکە و تەوبەی نیشان دراوە، ڕاستگۆ بۆ هیچ ئینکاری خۆبەزلزان نەبووە خێرا ڕێگای حەقی هەڵبژاردووە بووە بەو هاوەڵ و ئەستێرەیەی کە جێگای شانازی ئومەتەکەن، هەر لە ناویاندا بووە لە هەمان سەردەم و کات ژیاوە ڕێگەی ڕاستی بۆ ڕوون بۆتەوە، پێغەمبەر ﷺ-یشی بینیوە کەچی ڕێگەی خراپەکاری و شەڕی هەڵبژاردووە لە سەر ڕێگای موشریک و مونافیق و یەهوود بووە.

هەڵبژاردەی مرۆڤ لە دەستی خۆیدایە، گەورەیی مرۆڤ بە زەمەن و کات و جێگا نییە یاخود لەبەر ئەوەی هاوڕێیەتی کێ دەکات یاخود بە دەسەڵات و سوڵتان و زۆری سەروەت و سامان نییە، بەڵکو گەورەیی مرۆڤ بە زانینی حەقیقەتی ئەم ئایینی ئیسلامەوەیە بە ئەندازەی ئەوەی چەندە خوای پەروەردگاری خۆشدەوێت. گەورەیی بەوەیە چەندە قەدر و ڕێزی شەریعەتی لەلایە بە ئەندازەی ئەوەی مرۆڤ ڕێز لە عەقڵ و خودی خۆی دەگرێت و

دەبێتە ئەو مرۆڤەی کە ئیسلام داوای دەکات، لەم مەملەکەتی ئەستێرەدا ئەوەی کە گرنگە خوێنەر لێی تێ بگات ئەوەیە کە تۆش لە هەر کات و سەردەم و جێگایەکدا بیت دەتوانیت ڕێگا و شوێنی هاوەڵان بگریت، خۆ ئەگەر نەبوویتە ئەستێرە لە دنیادا نەناسرێیت ئەوا لە قیامەتدا لە ئەستێرەکانی بەهەشت دەبیت، زۆرێک هەبوون کە هاوەڵ نەبوون، بەڵام لە هاوەڵان زیاتر کاریان کردووە و ماندوو بوون ڕاستە پلە و پایە ئەوانیان نییە، بەڵام بە دڵنیاییەوە لە هاوەڵان باشتر کاریان کردووە چونکە چاویان لە هاوەڵان کردووە لە سەر ڕێگای ئەوان بوون، بۆیە زیاتر لەوان کاریان کردووە ناڵێین لەوان باشتر بوون بەڵام بە دڵنیاییەوە لەوان زیاتر کاریان ئەنجام داوە.

شوێنکەوتووانی هاوەڵان و ڕەوەندەکانی دوای ئەوان

تەمەنی مرۆڤ سنورردارە ئەگەر زۆر بژی تەمەنی ١٠٠-١٢٠ ساڵ تێپەڕناکات، ئەوە بەرزترین ئاستە بە گشتی مرۆڤ ٧٠-٨٠ ساڵی دەمرێت مرۆڤ لە هەموو تەمەنیدا توانای چالاکی نییە چالاکیەکانی ژیانی لە ١٨-٦٥ ساڵی کۆتایی دێت بە گشتی، بەڵام هەندێکی تر لەو ژمارەیە زیاد و کەمە. هاوەڵان ئەوەندەی کە کار و چالاکیان پێ سپێدرا بێت ڕایان نەکردووە لە جیهاد و خەبات، بانگەواز و زانستی دینی و شەرعی. ڕەوەندەکانی دوای ئەوان کە هاتن بە تایبەتی بۆ ماوەی هەزار ساڵ ئایینی ئیسلام زانست و ژیار و شارستانەتی گەیشتە لووتکە بۆ دە سەدە لە ژیار و شارستانیەتی دا یەکەمی بێ ڕکابەر بوون لە هەموو بوارەکانی مەعریفی و ئەدەبی و زانستی و ئاوەدانی و بگرە سەربازیشدا، هەرچەندە باسی ڕەوەندێک یاخود کۆمەڵێکی تایبەت

ناکەم بەڵو باسی ئەو دە سەدەیە دەکەم بە گشتی کە چۆن ڕەنگدانەوەی هاوەڵانی لە ژیانی خەڵکیدا هەبووە و پێشکەوتن و بگرە هەموو جیهانیان پێش خست و توانیان دەستی خێریان بە سەر هەموو جیهاندا هەبێت. ئەوانەن کە لەگەڵ هاوەڵان بوون کاری هاوەڵانیان تەواو کرد و درێخیان نەکرد لە هەموو بوارەکانی ژیاندا چ لە ڕووی ئابووری، سەربازی، بانگەواز و زانست، سیاسەت و...هتد، هەموو بە چاولێکردنی هاوەڵان دەیانویست ببنە ئەستێرە و لەگەڵ ئەواندا بە ئاسانی ئیسلامەوە هەڵبنیشن و جریوەیان بێت. هەزارەهای وەکو موسای کوڕی نووسێر، محەممەد قاسم، محەممەد فاتیح، عەبدوڕەحمانی ناسر و سەلاحەدینی ئەیووبی لە بواری سەربازیدا بوونە ئەستێرە و هەزارەهای تر بوونە ئەستێرە لە بواری زانستی شەرعی و فیقی وەکو جەنابی شافیعی، حەنەفی، ئەحمەد، مالیک، عزی کوڕی عەبدوسەلام، ئیمامی غەزالی، ئیبنو تەیمیە، ئیبن قەیم، ئیبن حەجەر و جەلالەدینی ئەسیووتی و... هتد.

هەموو ئەوانەی دوای هاوەڵان بوون بە ئەستێرە ڕێگە و شوێنی هاوەڵانیان ون نەکردووە بە ڕێگەی ئەواندا ڕۆیشتوون، ئیقباڵی لاهووری دەڵێت:

(ئازایەتی، ئیخلاس، زانست، کردار هاوەڵان چوار خاسییەتی گرنگیان هەبوو).

هەر کەس ئەم چوار خاسیەتە لە خۆیدا پیادە بکات ڕێگای هاوەڵان دەگرێت و وەکو ئەوان دەبێتە ئەستێرە دەشێت پێناسە و خاسیەتی تر زۆر بن

لە هاوەڵاندا، بەڵام بە گشتی ئەوەی کە لاهووری باسی کردووە هاوبەش بوو لە نێوان هەموو هاوەڵاندا، ئەوانەش دوای ئەو بوونە ئەستێرە هەمان ڕێگەیان گرت چەند نموونەیەک وەربگرن کە چاویان لە هاوەڵان کردووە.

یەکەم: شافیعی

ئەگەر جەنابی محەممەدی کوڕی ئیدریس وەربگرین کە ناسراوە بە شافیعی، پەروەردەی دەستی دایکێکی بەڕێز بووە، لە منداڵییەوە کاتێک حاجیان لە حەج دەگەڕانەوە ئاوی زەمزەمیان دەهێنا، دایکی ئەیدایە شافعی کە تێر بخواتەوە بەنیاز و هۆکاری ئەوەی مێشک کراوە و زیرەک بێت.

بونیادی شافیعی بونیادێکی خواناسی بوو ئەگەرچی بێ باوک و دایکی بەتەنها لە منداڵییەوە پەروەردەی کرد، بەڵام ڕێگر نەبوو لەبەر ئەوەی کە نەبێتە شافیعی بەڵکو دایکی بۆ وەرگرتنی زانست بۆ کوڕەکەی شار و وڵات دەیگێڕا خۆی خەڵکی فەڵەستین بوو چووەتە میسر و پاشان یەمەن و پاشان عێراق و دوای گەڕاوەتەوە لە وڵاتی میسر وەفاتی کردووە.

شافعی لەبەرئەوەی لەگەڵ بزووتنەوەی زەیدی بوو لە یەمەن لە شیعەی عەلی هەژمار کرا، عەباسییەکان گرتیان و فەرمانی لە سێدارەدانیان دا ئەو دەمە کە دەوترا شیعەی عەلی بە واتای ئەم شیعانەی ئێستا نەبوو بەڵکو مەبەست ئەوە بوو کە دەبێت حوکم لە بنەماڵەی عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب وەربگرێت، لە دوای فەرمانی لە سێدارەدانی لەلایەن هارونە ڕەشیدەوە ئازاد کرا، هەر خودی هاروون داوای لێ کرد کە مەزهەبێکی فیقهی بۆ خیلافەتەکەی بنووسێت لە دوای نووسینی چەندین یاسا و ڕێسا و ئەحکام بۆ

خیلافەتی ئیسلامی پاشان زانستێكی نوێی دامەزراند لەسەر بنەمای قورئان و سونەت كە ناسراوە بە ئوسووڵی فیقهـ (اصول الفقه) بێجگە نووسینی چەندین كتێب و زانستی شەرعی لە هەمان كاتدا فەرمودەوان بووە.

خاوەنی مەسنەدی تایبەتی خۆیەتی كە ناسراوە بە (مسند الشافعي) هەموو جیهان تا ئەم ساتە وەختە سوود لە زانستی ئوسوولی فیقهی شافعی وەرئەگرێت لەم سەردەمەدا ئەگەر شەهادەی ئەكادیمییەت بدەین بە شافیعی دەبێت لە كام زانكۆ بۆی داوا بكەین داخۆ پلەی شەهادەكەی چی بێت؟

پرۆفیسۆر، فەیلەسووف، زانا، فەقیهـ، شەرعناس، یاساناس، فەرموودەوان، موفتی، مێژوونووس، شاعیر، ئەمانە هەموو لە شافعیدا هەبووە، پرۆفیسۆر بە واتای تایبەتمەند بوون لە بواری ئوسوولی فیقهـدا بە تەواوەتی پرۆفیشناڵ بووە بە زمانی سەردەم.

فەیلەسووف بووە و بە واتای ئەوەی موعتەزیلە بووە، چەندین مونازەرە و مناقەشەی لەگەڵ دەهرییەكان و مەسیحی و یەهوودی دا كردووە، زانا بووە لە بوارەكانی زمانی عەرەبی، تەفسیری قورئان، دەرهێنانی ئەحكام و فقهی شەرعی بووە، بە واتای ئەوەی خاوەنی مەنسەبی تایبەتە بە خۆی دەوڵەت و خیلافەت سوودیان لێ وەرگرتووە.

یاساناس بووە بە واتای ئەوەی قازی بووە، ماوەیەكی زۆر لە شاری بەغدا و فەرموودەوان بووە وەكو بوخاری و موسلیم هەموو زانایانی تری ئەو بوارە خاوەنی كتێبی تایبەت بووە مەسنەدی شافعی.

مێژوونووس بووە و شارەزا بووە لە ژیانی پێغەمەران و پێغەمەری خوا ﷺ و هاوەڵان و شاعیر بووە خاوەنی چەند دیوانێکی شیعرییە.

ئەو هەموو توانایە لەناو هاوەڵاندا کۆبوونەتەوە ئەگەرچی شافعی هاوەڵ نەبوو، بەڵام توانی لەناو ئاسمانی ئیسلامدا ئەستێرەیەکی گەشاوە بێت تا قیامەت، پرسیارەکە دووبارە دەکەمەوە ئەگەر بڕوانامە بدەینە شافعی لەم سەردەمەی پێشکەوتن و ئەکادیمیا و گولۆبالیزەیشنەدا چ بڕوانامەیەک لایەقی شافعیە؟

تاکە وەڵام دەبێت بڵێین زانکۆی ئیسلام بە چاودێری مامۆستایانی هاوەڵان بووە، مەنهەجی قورئان و سونەت بووە تاکە بڕوانامە دەبێت تەنها ناوی خۆی لێ بنێین خۆی بڕوانامە بوو شافعیی.

کەواتە تەنها و تەنها بڕوانامەی محەممەدی کوڕی ئیدریس شافیعیە هیچ بڕوانامەیەک نییە لە سەروبڕوانامەی شافیعیە و ناوەکەی هۆکاری کامڵبوونی بەڕێگەی هاوەڵاندا ڕۆیشت.

دووەم: ئەبی حامیدی غەزالی

ناوی محەممەدی کوڕی تووسی غەزالی-یە، لە تەمەنی مناڵیدا دایکی مرد و باوکی دەزووی ڕەنگ دەکرد ئیش و پیشەی غەزالی بوو، واتە ڕەنگکردنی دەزوو بۆ فەرش خەڵکی ئێرانی ئێستان، تووس[٩١] ناوی گۆڕاوە بە

---

[٩١] -طوس.

مەشهەد. لەبەر هەژاری باوکی نەیتوانی محەمەد و ئەحمەدی برای پەروەردە بکات ناچار هەردوو کوڕەکەی خستە قوتابخانە (نظامي) لە شاری بەغداد کە جێگای مانەوەی بێدەرەتانان و بێ کەسەکان بوو، لە دوای ماوەیەکی کورت باوکیان کۆچی دوایی کرد، هەردوو براکە بێ سەرپەرشت مانەوە شێخی حەرەمەین (جونەیدی بەغدادی) هەردووکیانی گرتەخۆی و پەروەردەی کردن، غەزالی بە چەند قۆناغێکی گرنگ لە ژیانیدا تێپەڕیوە تا بووە ئەو غەزالییەی کە وەڵامی هەموو شوبوهاتی فەیلەسووفەکانی دایەوە و توانی هەموو بیروباوەڕی

باطننی شیعەکان هەڵوەشێنێتەوە کە (ئیبنو عەتاش و حەسەنی کوڕی سەباح) دایانمەزراندبوو.

پاشان کتێبی (احياء علوم الدين)ی نووسی و لە دیمەشق دەستی پێکرد لە مەککە لە تەنیشت کەعبەدا کۆتایی بە کتێبەکەی هێنا و تەواوی کرد، خاوەنی زیاتر لە ٤٠٠ سەد کتێب و لە تەمەنی ٥٥ساڵیدا کۆچی دوایی کرد. گرنگی غەزالی لەوەدا بوو کە لە ماوەی ژیانیدا چوار خەلیفە گۆڕاوە سێ خەلیفەیان کە خەلیفەی عەباسی بوون دەبوو غەزالی تەزکیەی بکردایە و بڕیاری لەسەر بدایە تا بە خەلیفە دادەمەزرایە.

پرسیار ئەوەیە چی وای کرد لە غەزالی ئەو توانایەی بۆ دروست بێت؟

بە دڵنیاییەوە شوێنپێهەڵگرتنی هاوەڵان لە ئازایەتی، زانست، ئیخلاس و کردار و تەمەنێکی کورت بەڵام پڕ بەرەکەت، ژیانی ئێمەش لە ئێستادا زۆر لە ژیانی ئەو زانایانە باشترە لە ڕووی ئابووری و تەنانەت قوتابخانە و وەرگرتنی

زانیاری بێجگە لەو تەکنەلۆجیا بەربڵاوەی لە بەر دەستماندایە ئەوانیش مرۆڤ بوون واتا لە جنسی مرۆڤ بوون دەرنەچوون، ئیرادەی بەهێز و خواناسی و پاک و پڕی ئیخلاس.

سەرەتای ئێمە زۆر لەوان باشترە ئەوەی لە بەردەستی ئێمەدا هەیە بۆ ئەوان نەڕەخساوە لە ئێستادا ئەو هەموو کتێبە بە جوانترین چاپ، پاشان پی دی ئێف و کتێبی دەنگی و هەزارەها گۆڤار و ڕۆژنامە بە جیاوازی زمانەکانیان لە دەزگاکانی ئینتەرنێت و یوتیوب و تۆڕە کۆمەڵایەتی و تەلەفزیۆن و ڕادیۆ و ئەوەی بۆ ئێمە گونجاوە هەرگیز بۆ ئەوان نەگونجاوە.

سێیەم: سەیفەدین قوطز

کەسێکی منداڵ کە دایک و باوکی بە دەستی تەتار کوژراون و بە منالی بە کۆیلە کراوە و فرۆشراوە لە ماڵی پیاوێکی کورد لە میسر بە ناوی نەجمەددین ئەیووب پەروەردە بوو، سەرەتا بووە جێگری شورتەی سالحی لە وڵاتی میسر و تا پلەی مەلیک ڕۆیشت بە هۆکاری وریایی و زانستی و خواناسی خۆی.

ئەم کەسە نەخشەی هەموو جیهانی گۆڕی بە گشتی و بە تایبەتی جیهانی ئیسلامی لە ماوەی یانزە مانگ حوکمڕانیدا، ئەویش ئامانجی ئەوە بوو کە تەتار و مەغۆل لەناو بەرێت لە جێگایەک لە فەلەستینی ئێستادا بە ناوی عەین جالووت، توانی سوپای تەتار و مەغۆل بە تەواوەتی بشکێنێت و سەربکەوێت بە سەریاندا لە کاتێکدا هیچ کەس توانای ڕووبەڕووبوونەوەی تەتار و

مەغۆلی نەبوو هەموو ئەوروپا و ئاسیای داگیر کردبوو، ئەو توانی بە ڕاستگۆیی و ئیخلاس و کردار و زانستی سەر بکەوێت بەسەریاندا.

پرسیارە هەمیشەییەکەمان دەکەین و دەڵێین توانا و هێز و چالاکییەکانی ئێمە زۆر بەهێزترە لە سەیفەدین قوطز ئەو جێگا و شوێنکەوتنی هاوەڵانی هەڵبژارد، گەیشتە ئامانج و بوو بە ئەستێرە.

ئەی تۆ کەی بە تەمای ببیتە ئەستێرە؟!

نموونەی ڕابوونی ئیسلامی لە سەردەمی نوێدا

لە دوای ڕووخانی خیلافەتی ئیسلامی دابەشکردنی جیهانی ئیسلامی لە نێوان ڕووسیا، ئینگلیز، فەڕەنسا، ئیتاڵیا و...هتد سەر لە نوێ خەڵکانی وەکو هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ کەوتنەوە کارکردن لێرەو لەوێ لە هەموو ناوچەکاندا هەر لە مالیزیا و ئەندەنوسیاوە تا مۆریتانیا، هەر لە ئەلبانیاوە هەتا باشووری ئەفریقا داینەمۆی ڕابوونی ئیسلامی لە جەمالەدینی ئەفغانی، ئیقباڵی لاهووری، شەهید حەسەن بەننا، ئەبو عەلای مەودوودی، محەمەد عەبدە، محەمەد ڕەزا تاهیر کوڕی عاشور، مەلای گەورە لە کۆیە، سەید قوطب بوو تا کۆتایی حیزبە ئیسلامیە ڕەسەنەکانی وەکو ئیخوان و کۆمەڵە ئیسلامییەکانی حیزبی تەحریر هەموو ئەمانە درێخیان نەکردووە، هەزارەها پیاو و موجاهیدی گەورەیان خستووەتە گۆرەپانەکە.

کەواتە تا ڕۆژی قیامەت خەڵکانێک دێن کە شوێن پێی هاوەڵان هەڵبگرن وەکو ئەوان ببنە ئەستێرە، داواکەم لە تۆی بەڕێز جا ئەگەر خانمی یا پیاو و

جوامێری ببە شوێنکەوتووی هاوەڵان تا تۆش ببیتە ئەستێرە لە ئاسمانی ئەم ئوممەتی ئیسلامەدا.

نهێنی گەورەی هاوەڵان لە چیدایە؟

هەرچەندە پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد کە هاوەڵان و پلەی هاوەڵان بە هۆکاری موسڵمان بوون و ژیانیان بووە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ -دا، بەڵام لێرەدا مەبەستمان نهێنی گەورەبوونی هاوەڵانە لە میزانی خوای پەروەردگاردا کە دوای پێغەمبەران هاوەڵانی بەڕێزی پێغەمبەری خوا ﷺ دێن وەکو پلە و پایە. هەرگیز فەزڵی حەوارییەکانی هاوڕێی عیسا پێغەمبەر عَلَيهِالسَّلَامُ نادرێت بە سەر هاوەڵاندا، یاخود هاوڕێکانی موسا پێغەمبەر عَلَيهِالسَّلَامُ یان هاوڕێیانی هیچ پێغەمبەرێک فەزڵیان لە هاوەڵان زیاتر نییە.

ئەم گەورەییەی هاوەڵان دەگەڕێتەوە بۆ هەمان ئەو چوار خاڵەی جەنابی ئیقباڵ لاهووری، ئیخلاس، ئازایەتی، کردار و زانست هەرکامیان پاش و پێش بخەین کێشەی نییە، بەڵام مەرجە هەر چواریان بە یەکەوە بن. ئەگەر سەرەتا نموونەی حەوارییەکانی هاوڕێی حەزرەتی عیسای کوڕی مەریەم عَلَيهِالسَّلَامُ وەربگرین کە زۆر دڵسۆز بوون لە چاو پێغەمبەرانی دیکە، بەڵام ئەگەر پێوەری بکەین لە نێوان هاوەڵانی هەردوو پێغەمبەر محمد ﷺ و عیسا عَلَيهِالسَّلَامُ جیاوازییەکی زۆر گەورە و پانتاییەکی زۆر فراوان لە هاوەڵانی محەممەد پێغەمبەر ﷺ و هاوڕێیانی عیسا عَلَيهِالسَّلَامُ بەدی دەکرێت، ئەم پێوانەکارییە بۆ ڕکابەرایەتی نییە بەڵکو دەرخستنی گەورەیی و نهێنی هاوەڵانە کە بۆچی بوونە خاوەن ئەو پلە و پایەیە، تەنها نهێنییەکە ئاشکرا دەکەین.

ڕۆژێک لە ڕۆژانی پێغەمبەری خوا ﷺ داوای موعجیزەیان نەکرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ لە گیانی خۆیان زیاتر خۆشیان دەویست، لە ناڕەحەتی و ناهەمواریدا نەیان وت فریامان بکەوە بە هۆکاری تۆ کەوتووینەتە ناڕەحەتی و نا هەمواری، بەڵکو لە هەموو برسێتی و ناڕەحەتیەکدا، لە هەموو تەنگ و چەڵەمەیەکدا خۆیان دەکردە قەڵغان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ پاسەوانی بوون، قوتابی بوون، سەربازی بوون ئەوەندەیان خۆشدەویست لە سەر ئاوی دەستنوێژ و تاڵەموویەکی هەڵوەریوی خەریک بوو جەنگ بکەن، ئەوەندە هۆگری پێغەمبەر ﷺ بوون.

بەو پێیەی هاوڕێکانی عیسا کوڕی مەریم عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ زیاتر لە هاوڕێیانی پێغەمبەرانی تر عَلَيْهِمُ ٱلسَّلَامُ دڵسۆزتر بوون با بزانین هەڵوێستی ئەوان چۆنە کاتێ لەگەڵ پێغەمبەرەکەیان دا بوون داوای موعجیزەیان لێکرد لە کاتێکدا ڕۆژانە لەگەڵ عیسا عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ -دا بوون، موعجیزەی چاککردنەوەی کوێری زگماک و بەڵەکی چاککردەوە بە فەرمانی خوای پەروەردگار، ئەو کەرەستانەی دەوڵەمەند و خەڵکی دەیان شاردەوە ئەو ئاشکرای کرد، لە قوڕ باڵندەی بۆ دروست دەکردن و باڵندەکە دەفڕی بە فەرمانی خوای پەروەردگار، زۆری تر لەو موعجیزانە لە دوای بینینی ئەم هەموو موعجیزەیە هاتن داوایان کرد لە عیسا عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ خواکەت دەتوانێت سفرەیەکی پڕ خوانمان بۆ دابەزێنێت لە ئاسمانەوە؟

ئەو هەموو کارەی حەزرەتی عیسایان عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ بینی لە جیاتی ئەوەی داوای بەهەشت یان سەرکەوتن بە سەر ڕۆم دا بکەن، یاخود داوای

دامەزراندنی دەوڵەت و تەمکین بکەن هاتن داوای خواردنیان کرد، لە هەمووی سەیر تر دەڵێن ئایا عیسا عَلَيْهِ السَّلَامُ خواکەت دەتوانێت لە کاتێکدا ئەو هەموو موعجیزەیان بینیوە و ئەو وشەیە زۆر نەشیاوە بۆ پەروەردگار بەکار بهێنرێت.

هاوەڵانی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە کاتی جەنگی خەندەقدا هەڵکەندنی خەندەق لەوپەڕی برسێتی دا بوون داوایەکی لەو جۆرەیان نەکرد بە برسێتی و نەهامەتی و لەو پەڕی ئەشکەنجە و ئازار و جەنگ دەهاتن داوای بەهەشت و سەرکەوتنیان دەکرد، داوای ڕەزامەندی خوای موتەعالیان ئەکرد، پارێزەری پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بوون، بە پێغەمبەریان ئەفەرموو بە ناو زەریادا بمان بە تا دوورترین جێگا کە پێت خۆشە ئێمە شوێنت دەکەوین، زۆر بە سادەی ئەوە نهێنی گەورەیی هاوەڵانە، لە پرسیارکردن زۆر وریا بوون هەرگیز فشاریان نەدەخستە سەر پێغەمبەرەکەیان، بەڵام حەزرەتی عیسا عَلَيْهِ السَّلَامُ بەو هەموو نازدار و بەڕێزی و چاکەخوازی لەگەڵیاندا کەچی خیانەتیان لێکرد و هاوڕێکانی ڕادەستی ڕۆمیان کرد بۆ بە دەستهێنانی هەندێک پارە.

بەڵام ئەوانەی کە هاوەڵی پێغەمبەری خوا صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بوون هەموو ماڵ و سەروت و سامانی خۆیان پێشکەش بە ئیسلام کرد، لە کاتێکدا قوڕەیش ٢٠٠ وشتری کردە دیاری بۆ هەر کەسێک محەممەد صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بە زیندوویی یان مردووی ڕادەستی قوڕەش بکات، بەڵام هاوەڵەکەی هەموو سەروەت و سامان و گیانی خۆی دەبەخشی کە محمد صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە ڕۆیشتن ماندوو نەبێت، جیاوازییەکی زۆر بەفراوان هەیە لە نێوان هاوەڵەکانی پێغەمبەری سەروەرمان

صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ و پێغەمبەرانی ڕابردوو عَلَيۡهِمُٱلسَّلَامُ، ئەگەر نموونەی بەنی ئیسرائیل وەربگرین نەک نەبوونە هاوڕێی پێغەمبەرەکانیان بەڵکو هەمیشە خەریکی تانە و تەشەر و داوای زۆرو پشتهەڵکردن بوون لە پێغەمبەرەکانیان جاری وا هەبوو دەگەیشتە ڕادەی کوشتنی پێغەمبەرەکانیان، نموونەی پێغەمبەر یوسف عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ هاوڕێی خراپی نەبوو، بەڵکو براکانی خراپ و خراپەکاریان لەگەڵدا کرد، نموونەی موسا عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ بۆ ڕزگار بوونیان لە دەستی فیرعەون بە موعجیزە ماڵەکانی قیبطییەکانیان پڕکرد لە (خوێن، کوللە، بۆق، تۆفان و ئەسپێ) لەجیاتی سوپاسگوزاری دەیانووت بە موسا عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ؛ پێش لە دایک بوونت ئازار ئەدراین دوای لە دایک بوونیشت هەر ئازار ئەدرێین، لە دوای پەڕینەوەیان لە دەریای سوور کە بە ناوەڕاستی دەریاکەدا دەپەڕینەوە کەچی پاش ماوەیەک هۆزی بەنی ئیسرائیل چوونە ناو گوندێک بتیان دەپەرست و داوایان لە موسا عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ کرد خوایەکیان بۆ دروست بکات بیپەرستن لەسەر زەوی، بەڵام خۆشەویستی هاوەڵان بۆ یەکتر برایەتی ڕاستەقینە بوو فێڵیان لە یەکتری نەدەکرد وەکو براکانی یوسف عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ نەبوون برا و کەسی خۆیان بفرۆشن، بەڵکو لە پێناوی برایەتیدا سەروەت و سامان و گیانیان فیدا دەکرد، کە وازیان لە هاوبەشدانان هێنا جارێکی تر نەگەڕانەوە سەر ئایینی کۆنیان، خۆیان بە قەرزارباری پێغەمبەر صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ دەزانی هەرگیز منەتیان نەدەکرد بە سەر پێغەمبەری خوا صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ دا زۆر بە ئەدەب بوون. پێغەمبەری خوا صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ هەر پرسیارێکی لێ بکردنایە دەست بەجێ دەیان فەرموو خوا و پێغەمبەر صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ باشتر دەزانن، نموونەی زەکەریا پێغەمبەر عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ هۆزی بەنی ئیسرائیل شەهیدیان کرد، لە دوای شەهیدبوونی کوڕەکەی پێغەمبەری

یەحیا عَلَيۡهِ‌ٱلسَّلَامُ، یاخود حەزرەتی ئیبراهیم عَلَيۡهِ‌ٱلسَّلَامُ خاوەنی هیچ هاوڕێیەک نەبوو، تەنها بوو، حەزرەتی لوط عَلَيۡهِ‌ٱلسَّلَامُ نەبێت ئەویش پێغەمبەر بوو لەگەڵیدا، پێغەمبەرانی ڕابردوو هاوڕێکانیان زۆر لاواز بوون هەمیشە لە پشتی پێغەمبەرەکانیان خۆیان ئەشاردەوە و پشتی پێغەمبەرەکانیان حەشارگەیان بوون، بەڵام هاوەڵان سنگی خۆیان کردە قەڵغان بۆ پێغەمبەر صَلَّى‌ٱللَّهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ و ئایینی ئیسلام.

دەگەڕێینەوە لای وتەکەی ئیقباڵ لاهووری کە هاوکاری گەورەی هاوەڵان ئیخلاس، ئازایەتی، زانست و کردار بووە.

تابلۆی پێنجەم:

فێربوونی ئیخڵاس، چۆن فێری ئیخڵاسی هاوەڵان ببین

لەم تابلۆیەدا دەمانەوێت زیاتر باسی چۆنیەتی دروست بوونی ئیخڵاس بکەین لە دڵ و دەروونداو چۆن بۆ هاوەڵان دروست بووە؟ ئایا ئیخڵاس بۆ ئێمە ئاسانە یان بۆ ئەوان کە لە سەردەمێکی دوور لە تەکنەلۆژیا و دوور لە زانستی مرۆیی خاوەنی ئیخڵاسێکی بێوێنە بوون، دەبێت بپرسین بە چ هۆکارێک گەیشتنە ئەو پلەیە؟ ئەم تابلۆیە و تابلۆکانی تر باسی سیفاتی ئەو هاوەڵە بەڕێزانە دەکەین کە چۆن تێگەیشتوون یاخود چۆن پیادەیان کردووە لە ژیانیاندا چۆن تێیدا ژیاون؟ یاخود تێگەیشتنیان بۆ ئیخڵاس چییە و چۆن بووە؟ جووڵانەوەی ئەو ڕێگایە باس دەکەین کە هاوەڵانیان گەیاندە ئەو ئاستە؟ پێیان بوترێت هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بوونەتە ئەستێرەی ئاسمان.

هەروەها خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت:

﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلۡأَوَّلُونَ مِنَ ٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحۡسَٰنٖ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُ وَأَعَدَّ لَهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي تَحۡتَهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ۝١٠٠﴾ التوبة

واتە: {خوا لە موهاجیرو ئەنصارو شوێنکەوتوانیان ڕازییە} پێشەنگە سەرەتاکان لە کۆچکەرەکان و پشتیوانان ئەوانەی کە لە حودەیبیە بەشداری بەیعەی ڕیزوانیان کردووە، یان ئەوانەی لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ

نوێژیان کردووە ڕووە و هەردوو قیبلەکە، ئەوانەیش کە لە دوای ئەوان هاتوونە و شوێنیان کەوتوونە بە چاکە، خوای گەورە لێیان ڕازی بووە (ئیتر چۆن دەبێت توانج و جوێن و قسەی ناشیرین بە هاوەڵان بوترێت کە خوای گەورە لێیان ڕازی بووە و بەهەشتی بۆیان ئامادەکردووە؟!). ئەوانیش بەو نیعمەت و فەزڵەی خوای گەورە پێی بەخشیوون ڕازین خوای گەورە باخ و باخاتی لە بەهەشتدا بۆ ئامادە کردوون کە جۆگەلە ئاو بەژێر دارەکان و ماڵەکانیاندا ئەڕوات و بەنەمری و بەهەمیشەیی تیایدا ئەمێننەوە (ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئێستا بەهەشت دروستکراوە و ئامادەکراوە) ئا ئەمە بردنەوەی هەرە گەورەیە.

دەمەوێت بە باسکردنی یەکەم سیفاتی هاوەڵان لەم تابلۆیەدا ئەوە ڕوون بکەینەوە کەوا چۆن بتوانین ڕەنگەکانی بکێشین و ئێمەش عەمەلی وەکوو ئەوان کار بکەین، باسی سیفاتێک دەکەین کە گرنگترین سیفاتە و هاوەڵان پێگەیشتووین هەروەها گەورەترین کێشەی ئەم سەردەمەیە و سەردەمەکانی ڕابردوو بووە.

گرنگترین کێشە لە ژیانی موسڵمانانە

ئەم باسە کە کردنەوەی باسی ئیخلاسە گرنگترین بوارە لە ژیانی هاوەڵان و دوای هاوەڵان و تا ئەمڕۆ و تا ڕۆژی قیامەتیش چارەسەری قورسی دەبێت، چونکە بەبێ ئەم سیفاتە ئاستەمە ئیماندار بوونی هەبێت کردار و بەندایەتی بەبێ ئەم سیفاتە لە هیچ موسڵمانێک وەرناگیرێت، ئەمەش (بەڵگەیە) دەلالەتە لەسەر ئەوەی کە گرنگترین سیفاتە و هەروەها ترسناکترین سیفاتە، چونکە

ئیخڵاسە بۆ پەروەردگار، زۆرێک لە ئێمە بە خۆی ئەڵێ من کەسێکی موخلیسم، لەقەبی ئیخڵاسی بۆ خۆی هەڵئەگرێت یاخود وا پەی ئەبات کە کەسێکی زۆر موخلیسە. دەبێت بزانین هاوەڵان چۆن لە ئیخڵاس تێگەیشتوون چۆن وەریان گرتووە هەروەها چۆن پیادەیان کردووە، پێش ئەوەی باسی ئیخڵاسی هاوەڵان بکەین پێویستە خوێنەر ئەوە باش بزانێت کە لە ژیانی خۆی موسڵمانانی چواردەوری گرنگترین کێشەیە بۆیە پێویستە بە قووڵی لێی تێ بگات و خۆی باش بۆ ئامادە بکات تا بتوانین پیادەی بکات لە ژیانی خۆیدا و خەڵکی تریشی بۆ بانگەواز بکات و فێریان بکات هەر کەس لەم باسەدا دەرنەچێت و لاواز بێت قیامەتی بە تەواوتی فەوتاوە، چارەنووسی بەبێ هیچ شک و گومانێک ئاگری دۆزەخە خۆ ئەگەر دەرچوویت لەم باسەدا و سەرکەوتوو بوویت بە دڵنیاییەوە بەهەشت لەبەر دەستت دایە و بەرەندە(هەلبژاردە)ی یەکەم ئەبیت. لە ڕاستیدا ئەم کێشەیە گرنگە خوای پەروەردگار هەموو گەلانی لێئاگادار کردووەتەوە، پێچەوانەی ئیخڵاس هاوبەشدانانە، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿وَلَقَدۡ أُوحِيَ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ لَئِنۡ أَشۡرَكۡتَ لَيَحۡبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٦٥﴾ الزمر

واتە: {هاوەڵ بڕیاردان بۆ خوا کردەوە بەتاڵ دەکاتەوە} بە دڵنیایی ئەی محمد ﷺ وەحیان بۆ تۆ و بۆ پێغەمبەرانی پێش تۆیش ناردووە ئەگەر شەریك بۆ خوای گەورە بڕیار بدەی ئەوە کردەوەکانت هەمووی بەتاڵ ئەبێتەوە وە لە زەرەرمەندان دەبیت، هەر چەندە پێغەمبەری خوا ﷺ دوور بووە لە شەریك دانان، بەڵام ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ شەریك

بۆ خوا دابنێت کردەوەی بەتاڵ بێتەوە، ئەوا ئێمە لە پێشترین و هەڕەشەکە بۆ ئێمەیە.

کێشەکە زۆر سەخت و ترسناکە ئەم ئایەتەی پەروەردگار ئاراستەی پێغەمبەری خوایە ﷺ ئەستەمە پێغەمبەری خوا ﷺ گومان هاوبەشدانان بکات، بەڵام لەبەر گەورەیی تاوانەکە و خراپەی کارەکەیە چونکە وەکو ئاماژەم پێدا پێچەوانەی ئیخڵاس شیرکە، واتای ئیخڵاس ئەوەیە کە هەر کارێک ئەنجامتدا لە پێناوی خوای پەروەردگارا بێت بۆ ئەوەی هیچ خاتری کەسی تری تیا بە دی نەکرێت، ئەگەر لەگەڵ کارێکت بۆ خوا لە ٢٠٪ بۆ نموونە دا بنێن بۆ کەسێکی تر بوو، بێجگە لە خوا ئەمە شیرکە و خوا گەورە وەری ناگرێت یاخود لە ٩٩.٩٩٪ بۆ خوای پەروەردگار کارت ئەنجام دا و ٠.١٪ بۆ کەسی تر بوو بێجگە لە خوا بە هەمان شێوە قبوڵ ناکرێت، دەبێت ١٠٠٪ بۆ پەروەردگار بێت ئینجا وەردەگیرێت. کێشەکە زۆر ترسناکە و پێویستی بە تێگەیشتنی قووڵە، خوای پەروەردگار لە فەرموودەیەکی قودسیدا دەفەرمووێت: "پێویستم بە شەریک و هاوبەش نییە هەر کەس هەر کارێک بکات و شیرکی لەگەڵا بێت کارەکەی و شریکەکەی دەمێنێتەوە وازی لێ دەهێنم" واتا وەرناگیرێت بۆیە ئەنجامدانی کارەکان پێویستە بە ئیخڵاسەوە بێت[٩٢].

---

٩٢ -قال اللّهُ تَبارك وتعالى: أنا أغْنَى الشُّرَكاءِ عَنِ الشِّرْكِ، مَن عَمِلَ عَمَلًا أشْرَكَ فيه مَعِي غيرِي، تَرَكْتُهُ وشِرْكَهُ/رواه مسلم.

هەروەها لە فەرموودەیەکی تردا بە شێوەیەکی فراوانتر پێغەمبەری خوا ﷺ بۆمان ڕوو دەکاتەوە ئەبو موسای ئەشعەری دەفەرمووێت: "کەسێکی دەشتەکی هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ و پرسیاری لێ کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کەسێک موجاهیدە و لە پێناوی دەستکەوت و پارە و سامان دەجەنگێت هەروەها کەسێکی تر بۆ ئەوە جەنگ دەکات بۆ ئەوەی باسی بکەن ناو و ناوبانگی لەناو خەڵکی دا هەبێت، کەسێکی تر دەجەنگێت بۆ ئەوەی پێی بڵێن ئازایە و ببێتە خاوەن پۆست و مەقام ئایا کام لەم جۆرانە لە پێناوی خوا دایە واتا ئەم سێ جۆرە خەڵکە کامیان بۆ خوا کار ئەکەن؟"

پێغەمبەری خوا ﷺ هەرسێکیانی دوورخستەوە لە کارکردن لە پێناوی خوادا و بێ موناقەشە فەرمووی ئەوەی لە پێناوی بەرزڕاگرتنی ناوی خوا بجەنگێت ئەوە لە پێناوی خوادایە"[٩٣].

کەواتە هەر سێ جۆرەکە هیچی بۆ خوای پەروەردگار نەبوو یان هەر جۆرێکی تر بێت ئەگەر لە پێناوی بەرز ڕاگرتنی خوای پەروەردگار نەبێت بە

---

[٩٣]- جَاءَ رَجُلٌ إلى النبيِّ ﷺ، فَقالَ: الرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلْمَغْنَمِ، والرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلذِّكْرِ، والرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِيُرَى مَكَانُهُ، فمَن في سَبيلِ اللَّهِ؟ قَالَ: مَن قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هي العُلْيَا فَهو في سَبيلِ اللَّهِ؟ صحيح مسلم والبخاري.

دڵنیاییەوە پێوانە ناکرێت لە میزانی خوای موتەعال، بە ئیخلاس هەژمار ناکرێت و هاوبەشدانانە بۆ خوای پەروەردگار.

لەوانەیە خەڵکێک بپرسێت بۆچی خوای گەورە ئەوەندە لە شیرکبازی و هاوبەشدانەران تووڕە و توندە؟ کێشە چی دەبێت ئەگەر کەسێک هاوبەشێکی تر دابنێت بۆ خوای موتەعال بە ڕێژەیەکی کەم؟ لە وەڵامدا ئەڵێین ئەگەر نموونەی بازرگانێک وەربگرین کە خاوەنی موڵک وماڵێکی زۆر بێت، بەڵام کەسێک لە خۆیەوە بڵێت من لەگەڵتا شەریکم لەموڵک و سامانەدا ئایا قبووڵی ئەکات؟ بەدڵنیاییەوە نەخێر (ولله مثل الأعلى) خوای پەروەردگار خاوەنی هەموو ئەم بوونەیە لە نەبوونەوەی هێناویەتە دی، شتێک لە دروستکراوەکانی بکەیتە هاوبەشی و شەریکی؟ بە دڵنیاییەوە جێگای قوبوڵکردنییە لە کاتێکدا باسی خوای بەدیهێنەر دەکەین کە لە هەمووی کارەساتتر ئەوەیە مەخلوقی تەواو بت و دار و تەختە دەکەنە هاوبەشی یاخود مانگاو مشک و...هتد ئەمەش ئەوپەڕی بێڕێزی و بێ حورمەتییە لە بەرامبەر بە خالقی حەق کە اللەیە.

هەرچەندە مرۆڤ لە جیهاد و خەباتێکدا غەنیمەت و دەستکەوت و ناونیشانی ئازایەتی و جێگا و مەکانی پلە و پایەی سەربازی دەست بکەوێت هیچ حەرام نییە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە سەرەتای کار دەکەن لە پێناوی ئەو شتانەدا نەبێت، لە پێناوی خوادا بێت، مرۆڤ ئەگەر دەوڵەمەند بێت حەرام نییە یان ئازا بێت تاوان نییە، بەڵکو کارێکی باشە بەڵام کارە

سەرەکییەکە ئامانج و ڕازی بوونی خوایە ئەوە گرنگە لەناو کارەکانماندا ون نەبێت.

خۆ ئەگەر لە پێناوی نەفس و ئارەزووەکانی خۆمانا بوو ئەوا بۆ دنیایە و هیچ ئەرزش و بەهایەکی لای خوای پەروەردگار نییە و وازی لێدەهێنێت و نایەوێت، لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە کە کەسێک پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ دەکات و دەڵێت: "ئەگەر کەسێک لە پێناوی خوا و ناو و ناوبانگدا جەنگ و خەباتی کرد ئەی حاڵی ئەو کەسە چی بێت؟ واتا باسی دوو میحوەرە کاتی یەکەم خوای پەروەردگار و کارکردن لە پێناوی زاتی پیرۆزیدا پاشان ناوبانگ"[٩٤].

وشەی(مالە) واتا ئایا ئەجرو پاداشتی چۆن دەبێت؟

پێغەمبەر ﷺ وەڵامێکی زۆر ترسناک ئەداتەوە، ڕوون و ئاشکرایە کە هیچ تەفسیرێک هەڵناگرێ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هیچ پاداشتی نییە (لاشيء) واتا لە ئیسلامدا کارکردن نییە ٥٠٪ بۆ خواو یان ٧٠٪...هتد بەڵکوو کارەکە هیچی وەرناگیرێت تەنانەت لە کاتی وتووێژی لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ کەسەکە چەند جار دووبارەی کردەوە بە سەر سوڕمانەوە وتی:

---

[٩٤]- جاء رجلٌ إلى رسولِ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم فقال أرأيت رجلًا غزا يلتمِسُ الأجرَ والذكرَ مالَه، فقال: رسولُ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم لا شيءَ له فأعادها ثلاثَ مرَّاتٍ يقولُ رسولُ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم لا شيءَ له ثمَّ قال إنَّ اللهَ لا يقبلُ من العملِ إلَّا ما كان خالصًا وابْتُغِي به وجهُه/النسائي.

هیچ پاداشتی نییە؟! ئەو هاوەڵەی کە فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە ناوی ئەبو ئومامەی باهلییە: دەڵێت چەند جار پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: هیچ پاداشتی نییە (لاشيء).

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر ڕوونتر و ئاشكراتر فەرمووی: "خوای موتەعال هیچ كارێک وەرناگرێت و قبووڵی ناکات ئەگەر بە تەواوەتی بۆ زاتی پیرۆزی نەبێت تەنها و تەنها لە پێناوی خوا دا بێت ".

مرۆڤ لە سەر بوونی ئیخلاس و نیەتپاکی بۆ پەروەردگاری هەمیشە و لە هەموو كاتێکدا پێویستی بە وەرزشی نەفسە و پاکردنەوەی دڵ و دەروونە چونکە کارەکانمان لە قیامەتدا لەسەر نیەت و ڕاستگۆیی لێیان وەدەگیرێت.

یەکێک لە پیاوچەکان و عارفان کۆچی دوایی کرد دوای چەند شەوێک هاتە خەوی کوڕەکەی و پرسیاری لێ کرد باوکە حاڵ و گوزەرانت چۆنە؟ باوکی لە وەڵاما وتی کوڕم؛ حەفتا ساڵ لە ژیانا بووم پەنجا ساڵی لە جیهاد و نوێژ و ڕۆژوو خێر و خێرات دا بووم هەموو شەوێکم بە شەونوێژ بردووەتە سەر، بەڵام خوای پەروەردگار هیچی لێ وەرنەگرتم!

ئەم حاڵەتە زۆر سەختە پیاوچاکێک پەنجا ساڵ بێ پسان لە جیهاد و بەندایەتی و خواناسی و خێروچاکە دا بووە خوای پەروەردگار هیچی لێ وەرنەگرتووە، پیاوچاکەکە دەڵێت: "خوای گەورە فەرموویەتی هیچی بۆ من نەبووە بۆ ناوناوبانگی خۆت بووە، پاشان کوڕەکەی دەڵێت: لە خەونەکەمدا باوکم پێی وتم: "نائومێد بووم دەڕۆم بۆ دۆڵ و شیوی دۆزەخ، بەڵام خوای

گەورە ڕەحمی پێکردم و فەرمووی: یەک جار لە ژیانتا بەردێکت لە بەرخاتری من لەسەر ڕێگا لابردووە لەبەر ئەو کارە لێت خۆشدەبم!

بە ڕاستی لەسەر باسێکی زۆر گرنگ وەستاوین، دەپرسین ئایا چیت بۆ خوا کردووە؟ کێ لە خۆی ئەپرسێت ڕۆژانە چەند جار لە بەر خوا کاری کردووە یان زۆری کارەکانمان بۆ ئەوەیە بڵێین پیاو چاکە؟ نوێژەکانی لە کاتی خۆیدا دەکات، ئایا نوێژ بۆ خوا دەکەین یان بۆ ئەوەی پێمان بڵێن نوێژەکات و کەسێکی باشی لەناو کۆمەڵگە، بۆ سومعە و ڕیا و بەرچاوی خەڵکی و خانەوادە و خێزانە بۆ ئەوەیە ژن بهێنیت و شوو بکەیت یان بۆ ئەوەیە خوا ڕازی بکەیت؟ بۆ ئەوەیە لەناو بازاڕ و خەڵک دا خاوەن متمانە بیت یان بۆ ئەوەیە کە متمانەی پەروەدگار بە دەست بهێنیت؟ بە ڕاستی کێشەیەکی زۆر گەورەیە لە خۆمەوە دەست پێ ئەکەم کە زۆر زۆر لاوازم، هیواخوازم کەسانی وەکو من نەبن پێویستە بە ڕاستی چارەسەری نیەت و ئیخلاسمان بکەین و لە شیرک و ڕیا خۆمان بە دوور بگرین.

ئەبو هورەیرە دەڵێت: "گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو فەرمووی: "یەکەم کەس لە ڕۆژی قیامەت بانگ ئەکرێت بۆ لێپرسینەوە پیاوێکە لە جەنگدا شەهید بووە."

(إنَّ أوَّلَ الناسِ يُقْضَى يومَ القيامةِ عليه رجلٌ اسْتُشْهِدَ).

کاتێ کە فەرموودەکە دەبینیت وا هەستدەکەیت کە بەبێ لێپرسینەوە ئەڕواتە بەهەشت، بەڵام لە ڕاستیدا کارەکەی زۆر سەخت و دژوارە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: "کاتێک بانگی ئەکەن هەموو نیعمەتەکانی

بیرئەخەنەوە کە خوای گەورە چەندە نیعمەتی پێ بەخشیوە" (فأُتِيَ بِه، فعَرَّفَهُ نِعَمَهُ، فعَرَفَها)

پاشان خوای گەورە ئەفەرمووێت: "لەسەر ئەو نیعمەتانەی کە پێم بەخشی چیت کرد؟ نیعمەتەکانت چۆن بەکار هێنا (قال: فما عمِلْتَ فيها؟)

کەسەکەش ئەڵێت لە پێناوی زاتی بەرزت جیهاد و کوشتارم کرد تا شەهید بووم، واتا خۆم گەیاندووەتە بەرزترین پلەی ئیسلام کە جیهاد و جەنگە لە پێناوی خوادا تا شەهید بووم! (قاتَلْتُ فِيكَ حتى اسْتُشْهِدْتَ).

بەڵام خوای پەروەردگار هیچی شارەوە نییە، بەڵکو لەبەر ئەوەی کارەکەی بۆ ناو و ناوبانگ بووە خوای گەورە شەرمەزاری ئەکات و دەفەرمووێت: "درۆت کرد بۆیە جەنگایت بۆ ناو و ناوبانگ بوو بۆ ئەوە بوو پێت بڵێن ئازا و قارەمان و شۆڕشگێڕە، بۆیە ئەو کارەت کرد وا پاداشتم دایتەوە لەسەر کارەکەت و خەڵکی ئەوەی تۆ ویستت وتیان". (قال : كذبْتَ، ولكنَّكَ قاتَلْتَ لِيُقالَ جرِيءٌ، فقدْ قِيلَ).

ئەوەتا لەناو خەڵکی داناوە، ناوبانگی دەرکردووە بە قارەمان، پیاوی ئازا، شەرەفمەند، جوامێر، بەتوانا و خاوەن ستراتیژی سەربازی، سەرکردە، سوارچاک، دەست ڕاست، نیشان شکێن و...هتد. ئەوەی ویستت وتیان کەواتە پاداشتت وەرگرتووە لە سەری، لەبەر ئەوەی داواکاری خۆت وا بوو لە دنیادا لە کۆتایدا خوای گەورە فێرمان ئەکات کە بەناو چاو ڕایبکێشن بۆ ناو ئاگر، ئەوەی لە دنیادا بە شوێنیدا وێڵ بووە بە دەستی هێناوە بەڵام هیچ

بەشێکی قیامەت و خوای پەروەردگاری تیا نەبووە، ئەمەش ئەنجامی ئاگری دۆزەخە. (ثمَّ أُمِرَ بِهِ فسُحِبَ على وجْهِهِ حتى أُلْقِيَ في النارِ).

ئەمەی کە باسمان کرد یەکەم کەس بوو کە بانگ بکرێت، دووەم کەس پیاوێکە کە خاوەنی زانست و زانیارییە و جوان خوێندنەوەی قورئان و دەنگ خۆشە، لە ڕۆژی قیامەتدا بانگی ئەکەن و پرسیاری لێ دەکەن ئەو هەموو نیعمەتانەی خوای گەورە پێی بەخشیوە، لێپرسینەوەی لەگەڵدا ئەکات خوای موتەعال ئەفەرمووێت: چیتکرد بەو زانست و زانیاری و جوان خوێندنەوەی قورئانە؟

لە وەڵامدا دەڵێت: "لە پێناوی تۆدا خۆم فێرکرد و خەڵکیم فێر کرد، خوای پەروەردگار بە درۆی ئەخاتەوە و شەرمەزاری ئەکات و دەفەرمووێت: درۆت کرد! بۆ ئەوەت بوو بڵێن زیرەک و بە توانای، ئەو قورئان خوێندنە بۆ ئەوە بووە بڵێن زۆر جوان ئەیخوێنێتەوە، ئەوەی ویستت خەڵکی وتی پاداشتی خۆت لەسەر وەرگرت، بەڵام چونکە لە بەر خوای پەروەردگار نەبوو خوای موتەعال ئەفەرمووێت: بە ناوچاو ببەنە ناو دۆزەخ.

(ورجلٌ تعلَّمَ العِلْمَ وعلَّمَهُ، وقَرَأَ القُرآنَ، فأُتيَ بهِ فعَرَّفَهُ نعمَهُ، فعَرَفَها، قال : فما عمِلْتَ فيها ؟ قال: تعلَّمْتُ العِلْمَ وعلَّمْتَهُ، وقَرَأْتُ فيكَ القُرآنَ، قال : كذبْتَ، ولكنَّكَ تعلَّمْتَ العِلْمَ لِيُقالَ عالِمٌ، وقرأْتَ القُرآنَ لِيُقالَ : هو قارئٌ فقدْ قِيلَ، ثمَّ أُمِرَ بهِ فسُحِبَ على وجْهِهِ حتى أُلْقِيَ في النارِ).

زۆرێکمان زانست و زانیاری و دەق لەبەر ئەکەین بۆ ئەوەی لەناو خەڵکیدا بەناوبانگ و دەرکەوتوو بین قورئان ئەخوێنین بۆ ئەوەی بزانین کێ خاوەن نەفەسی درێژ و بەهرەی دەنگخۆشییە خۆمان فێری دەمەدەمێ ئەکەین، ئایا بۆ سەرخستنی دینی خوایە یان بۆ سەرخستنی نەفسی خۆمانە، وەڵامی ئەم پرسیارە ئەبێت لە ناخ و نییەت و نەفست بپرسیت.

کەسی سێیەم کە بانگ دەکرێت پیاوێکی دەوڵەمەندە، لە هەموو جۆرە سەروەت و سامانێک خوای پەروەردگار پێی بەخشیوە، خوای گەورە فەرمان دەکات بیهێنن و نیعمەتەکانی کە پێی بەخشراوە بیری بخەنەوە بزانن چی کردووە؟

خوای موتەعال ئەفەرمووێت: چیت کرد لەو سامان و سەروەتەی کە پێت بەخشرا؟

لەوەڵامدا دەڵێت: لەپێناوی زاتی بەرزتدا بەخشیم بە هەژاران و مزگەوت و نەخۆشخانەم لێ دروستکرد.

خوای گەورە تەریقی ئەکاتەوە و فەرموێت: درۆت کرد لە پێناوی مندا نەبوو! بۆ ئەوە بوو کە خەڵکی پێت بڵێن بەخشندە و دەست و دڵ باشە و کەسێکی سەخی تەبیعەتە، ئەوەی ویستت وتیان ناوت لە سەر زاری خەڵکییە.

ورجُلٌ وسَّعَ اللهُ عليْهِ، وأعْطاهُ من أصنافِ المالِ كُلِّه، فأُتِيَ بِهِ فعَرَّفَهُ نِعَمَهُ فعَرَفَها، قال : فَما عمِلْتَ فيها ؟ قال : ما تركْتُ من سبيلٍ تُحِبُّ أنْ يُنفَقَ فيها

إلاَّ أنفقْتُ فيها لكَ، قال : كذبْتَ ولكنَّكَ فعلْتَ لِيُقالَ : هوَ جَوَادٌ، فقدْ قِيلَ : ثمَّ أُمِرَ بِهِ فسُحِبَ على وجْهِهِ، ثمَّ أُلْقِيَ في النارِ)/ صحيح مسلم.

یەكێك لە شوێنكەوتووانی هاوەڵان بە ناوی عەتا دەڵێت: "ئەگەر لە نیوەی شەو دا شەونوێژ بكەیت و كەس ئاگای لێت نەبێت و قورئان بە دەنگێكی خۆش بخوێنیت لە دڵی خۆتدا بڵێ خۆزگە كەسێك چاوی لێ ئەبوو كە چۆن گەردن كەچو بە ئیمانەوە قورئان ئەخوێنم، یاخود كەسێك بە دەستی ڕاستی دەبەخشێت و دەستی چەپی پێی نازانێت لە دڵی خۆیا ئەڵێت خۆزگە كەسێك ئاگای لێ بوایە كە چۆن بەنهێنی ئەبەخشم.

واتا بەشێكە لە نەخۆشی ڕیا و خۆبادان بە بەندایەتیەوە. عەتا دەڵێت هەموو ئەمانە ناوی (ئیستیشرافە).

عومەری كوڕی خەتاب دوای هەشتساڵ شەهیدكردنی ١٦ هاوەڵی خەوی پێوە ئەبینن لە خەویاندا عومەر ئەڵێت لە دوای هەشت ساڵ ئەمڕۆ لە لێپرسینەوەی گۆڕ تەواو بووم، هەر ١٦ هاوەڵەكە ئەڵێن هەمان خەومان دیوە ئەمشەو. عومەرێك كە دوای پێغەمبەران و ئەبو بەكر بەڕێزترین كەس و دادپەروەرترین عومەر بووبێت ئەوە حاڵی ئەوە لە گۆڕدا داخۆ ئێمەی داماو حاڵ و گوزەرانمان چۆن بێت؟

بە ڕاستی پێویستە لەسەر ئەم باسە هەڵوەستەیەك بكەین و بیركردنەوەی قووڵ سەرقاڵمان بكات، خوای گەورە دەیتوانی ئاگری دۆزەخ بە زیناكار یاخود پیاوكوژ یان ئەوانەی كە تاوانی گەورە ئەكەن لە تاوانە زۆر گەورەكان وەكو ڕیبا و ماڵی خەڵك خواردن و زوڵم و...هتد خۆشی بكات و بڵێسەداری

تری بکات بەڵام ئیرادە ویستی وایە کە بەوانە بڵێسەداری بکات ئاگری دۆزەخ، لەبەر ئەوەی کارەکەیان هاوبەشی تێدایە بۆ پەروەردگاریان کارەکەیان نەکردایە باشتر بوو، چونکە کە قەدرو ڕێزی خوای موتەعالیان نەگرتووە و حەقی خوایەتی خوایان نەداوە و خاوەنی ئیخلاس نەبوون.

هاوەڵان زۆر باش درکیان بەوە کردبوو باش لێی تێگەیشتبوون بۆیە هەموو ژیانیان بریتی بوو لەوەی کە بۆ خوای پەروەردگار بژین و بمرن، زۆر موخلیس و نیەت پاک بوون بۆ خوایان، ئێمەش ئەتوانین بەو ئایەت و فەرموودانە و هەروەها بە ژیانی هاوەڵان کە پیادەی فەرموودە و ئایەتەکانیان کردووە ئێمەش فێری ئیخلاس ببین، زۆر ڕووداوی ناوازە و سەرسوڕهێنەر لە ژیانی هاوەڵانە فێردەبین لە ڕووی ئیخلاسەوە.

ڕاستگۆ بە لەگەڵ خوا ئەوەی دەتەوێت پێت دەبەخشێت

ڕاستگۆیی ئیخلاس دروست دەکات، یەکێک لە میکانیزمی دروستبوونی ئیخلاس ڕاستگۆییە ئەگەر تەماشا بکەین ئەو ئیسلامە هەموو بنەماکانی لە ڕاستگۆیی دامەزراوە، تەنانەت کەسە میحوەریەکانی هەمووی بە ڕاستگۆیی ناسرابوون پێغەمبەری خوا ﷺ ناسراوە بە (الصادق الأمين) ئەبوبەکر ناسراو بە سدیق ئەبو عوبەیدەی جەڕاح ناسراوە بە (أمين هذه الأمه)... هتد

لەبەرئەوەی ڕاستگۆیی لەناو هاوەڵاندا توانی ئیخلاس و ڕاستی دروست بکات بە ئاستێکی زۆر بەرز.

(شەداد کوڕی هاد) هاوەڵی بەڕێزی پێغەمبەری خوا ﷺ دەگەڕێتەوە لە یەکێک لە غەزاکاندا، (غەزای) (خەیبەر) پیاوێک هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ ئیمانی هێنا و وتی هیجرەت ئەکەم لەگەڵتا، لە بنەڕەتدا ئەو کەسە ئەعرابی بوو واتە دەشتەکی، پێویستییە لەو کەسانەوە فێری ڕاستگۆیی و ئیخلاس ببین. هەمووی چەند کاتژمێرێک موسڵمان بووبوو ئیمانی بە خوا و بە پێغەمبەر ﷺ هێنا بوو، بەڵام مەرجی هاوەڵ بوونی تێدا قبووڵ ئەکرێت، پێغەمبەری خوا ﷺ چەند شتێکی فێرکرد لە نوێژ و دەستنوێژ و هەروەها هاوەڵانی تری ڕاسپارد کە براکان فێری دینداری بکەن، هاوەڵان فێری هەندێک فەرمانی ئیسلامیان کرد و ڕاستەوخۆ بەشداری کرد لە جیهاددا لە غەزای خەیبەردا. موسڵمانان سەرکەوتن بە سەر یەکێک لە قەڵاکانی خەیبەردا، پێغەمبەری خوا ﷺ غەنیمەتێکی زۆری دەستکەوت لە چەک و خواردن و کەنیزەک و بەشی ئەو هاوەڵە ئەعرابییەی دا کە تازە موسڵمان بوبوو، هەروەها بەشداریی غەزاکەش بوو، بەڵام لە کاتی دابەشکردنەکەدا ئەو لە جێگایەکی تر بوو سەرقاڵی پاسەوانی خۆی بوو بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ بەشەکەی بۆ جیاکردبووە بە هاوەڵانی فەرموو کە هات بەشەکەی خۆی بدەنێ، کاتێک هاتەووە بەشەکەی خۆیان دایە و وتی ئەمە چییە؟

وتیان ئەمە بەشی خۆتە لە غەنیمەت و دەستکەوت و پێغەمبەری خوا ﷺ دابەشی کردووە، کە مادام پێغەمبەر ﷺ دابەشی کردووە واتا گومان لە دادپەریوەری و حەڵاڵیدا نییە، بەشی ئەو هاوەڵە ئافرەتێکی کە نیزەکی تێدا بوو، مەیلی پیاویش هەمیشە ئەجووڵێت بۆ ئافرەت بەڵام هاوەڵە

ئەعرابییەکە هەمووی گەڕاندەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەمە چییە؟ واتا ئافرەتەکەی گەڕاندەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ.

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوە بەشی خۆتە! وا دەردەکەوێت سەرەتا کە ڕازی نەبێت لە بەشەکەی داوای زیاتر بکات، بەڵام ڕێک پێچەوانەی بیرکردنەوەی من بوو، بە پێغەمبەر ﷺ-ی وت: "من بۆ ئەوە شوێن تۆ نەکەوتوم کە ببمە خاوەنی دەستکەوت، بەڵکو بۆ ئەوە شوێنت کەوتوم تا لە جەنگدا تیرێک بەر ملم بکەوێت، دەستی برد بۆ لای قوڕگی تاکو شەهید بم و بچمە بەهەشت[٩٥].

هەموو دەستکەوتەکانی ڕەت کردەوە و گەڕاندیەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەری خواش ﷺ لە گەورەیی کاری خۆیان دا بۆی هەژمار کرد و دڵی نەشکاند، بەڵام پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر ڕاستگۆ بیت لەگەڵ خوای موتەعال خوای گەورە پێت دەبەخشێت[٩٦].

ئەگەر ڕاستگۆ بیت لەگەڵ نییەت و ئیخلاسدا ئەوە بە دڵنیاییەوە خوای پەروەردگار بۆت دەهێنێتە دی.

---

[٩٥]- ما علي هذا اتبعتک. قال له رسول: علي ماذا اتبعتني؟ قال: اتبعتک علي أن أرمي هاهنا (وأشار إلي حلقه) بسهم فأموت فأدخل الجنة.

[٩٦] -فقال الرسول: إن تصدق الله ليصدقنک.

زۆرێک لە ئێمە پێویستمان بە ڕاستگۆی ئەم هاوەڵە بەڕێزە هەیە، بە زۆر ئەزمووندا تێپەڕ نەبوو، هەروەها زانستی زۆری پێ نەبوو بەڵام ڕاستگۆ بوو لە دەست پێکردنەوەی جەنگ لە خەیبەردا ئەم هاوەڵە بەڕێزە شەهید بوو.

ڕێک تیرێک بەر ئەو جێگایەی قوڕگی کەوتبوو کە پێشتر ئاماژەی بۆ کردبوو، بەو شێوەیە شەهید بوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ بینی فەرمووی بە سەر سوڕمانەوە ئەوە ئەو کەسەیە (أهو هو؟) هاوەڵان وتیان بەڵێ خۆیەتی، ئینجا پێغەمبەر فەرمووی: ڕاستگۆ بوو لەگەڵ خوادا خوای پەروەردگاریشت ڕاست لەگەڵ کرد[٩٧].

خۆ هاوەڵانی تریش ڕاستگۆ بوون غەنیمەتیان برد، بەڵام ئەویش ڕاستگۆ بوو بۆ بەهەشت خۆی ئامادە کردبوو بە ڕاستگۆیی داوای ڕزق و ڕۆزی شەهیدی کرد بۆیە خوای گەورە پێی بەخشی، هەمووان پێویستمان بە ڕاستگۆیی و ئیخلاسە لە کارەکانماندا، دەشێت دکتۆرێک کارەکەی بە بەندایەتی بۆ هەژمار بکرێت ئەگەرچی دەست کەوت و پارەی زۆری ماڵێ دەست بکەوێت، بەڵام ڕاستگۆ بێت لەگەڵ خوادا دەستگیرۆی هەژاران بکات نەک لە عیادەکەی ڕۆژانە ملیۆنێ دیناری دەست بکەوێت، بەڵام ٢٥٠ دینار با بە هەژارێک بەڵکو پێویستە دەستگیرۆیی لێقەوماو و نەخۆش بکات کە توانای چارەسەری نییە و گیرفانی بەتاڵە، یاخود پارێزەرێک ئەکرێ پارەی باشی دەست بکەوێت لە کارەکەیا، بەڵام بۆ ئەوەی موخلیس بێت و ڕاستگۆ بێت لەگەڵ خوادا حەقی مەزلوم و بێدەرەتانان ون نەکات بۆ ئەوەی کە

---

[٩٧] -فقال رسول الله: (صدق الله فصدقه).

زوڵمیان لێ کراوە داواکانیان بۆ بەرز بکاتەوە، هەروەها لە هەموو چین و توێژ و پیشەوەرێک بەدی ئەکرێت. ئیخڵاس و ڕاستگۆیی نییەت، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ بە جبەکەی خۆی هاوەڵەکەی کفن کرد و نوێژی لەسەر کرد و دوعای بۆ کرد و فەرمووی: پەروەردگارا ئەم بەندەی تۆ هاتۆتە ناو خاکی جیهاد و موجاهیدە لە پێناوی تۆدا شەهید بووە، ئەوا منیش شاهیدم بە سەریەوە[٩٨].

هەوڵ بدە هەموو کارێکت لە بەر خوا بێت لەوانەیە کۆتایی ژیانت بێت ئەو کارە ببێتە هۆکاری لێخۆشبوون و بەخشینت لە قیامەتدا و بەهەشتی پێ بکرێت، ئەگەر بەو گیانەوە کار بکەین بۆ خوا تەواوی کارەکانت پڕ بەرەکەت و ئیخڵاس ئەبێت، هەوڵ بدەین تەنها خوا ڕازی بکەین و دوور بین لە ڕازیکردنی چاوی خەڵکی و ئارەزووی هەوا و نەفسی خۆمان ئەگەر لە ژیانمانا چەند کارێکمان هەبێت بۆ پەروەردگارمان پێدەچێت بە ڕەحمی خوا بەسمان بێت لە قیامەتدا.

-ئەبوبەکری سدیق – ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- چۆن گەیشتووەتە ئەو ئاستەی کە ناسناوی سدیق و ئەو پایەبەرزەی هەبێت کە دوای پێغەمبەران بەڕێزترین مرۆڤە، ئەم هاوەڵە بەڕێزە هەموو جارێک ژمارەیەک لە بەندە و پیاو و ژنی کۆیلەی دەکڕییەوە و لە پێناوی خوای پەروەردگار ئازادی

٩٨- اللَّهمَّ ! هذا عبدُكَ خرجَ مُهاجرًا في سبيلِكَ فقُتِلَ شهيدًا أنا شهيدٌ على ذلِكَ./الألباني.

دەکردن، ئەوانەشی کە دەیکڕینەوە ئازادی دەکردن، هەموو خەڵکی لاواز و بێدەرەتان و بێتوانا و لاواز بوون.

ڕۆژێک ئەبو قوحافەی باوکی ئەبو بەکر هاتە لای وتی: "کوڕم تۆ ئەم هەموو بەندە و کۆیلەیە ڕزگار ئەکەیت و ئازادیان ئەکەیت هەوڵ بدە خەڵکی بەهێز و بەتوانابن، بەڵکو ببنە پشت و پەنات" چونکە عەشیرەتی ئەبو بەکر لەناو قورئانیشدا زۆر لاواز بوو، مەبەستی باوکی ئەوە بوو کە پشتیوانی لە ئەبو بەکر بکەن لە کاتی ناڕەحەتیدا بەڵام ئەبو بەکر دید و بۆچوونی زۆر ڕوون و ئاشکرا بوو وتی: "بابە ئەوەی دەیکەم تەنها بۆ ڕەزامەندی خوای پەروەردگار و هیچی تر بۆ خوا ئازادیاندەکەم نەک بۆ پشتیوانی"[٩٩].

خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَسَيُجَنَّبُهَا ٱلْأَتْقَى ۝١٧ ٱلَّذِى يُؤْتِى مَالَهُۥ يَتَزَكَّىٰ ۝١٨ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰٓ ۝١٩ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِ ٱلْأَعْلَىٰ ۝٢٠ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ۝٢١﴾ الليل

واتە: بەتەقواترین کەس لەو ئاگرە گڕو بڵێسەدارە خۆی دوور ئەخاتەوە، کە زۆربەی موفەسیرین ئەفەرموون مەبەست پێی (ئەبوبەکری صدیق)ە (خوای لێ ڕازی بێ)، بەڵکو هەندێکیان کۆدەنگی زانایانی موفەسیر نەقڵ ئەکەن لەسەر ئەوەی کە ئەم ئایەتانە لەسەر (ئەبوبەکری صدیق) دابەزیوە (ڕەزاو ڕەحمەتی خوای گەورەی لێ بێ) کە لە هەموو کەس بەتەقواتر بووە لە پاش پێغەمبەری خوا ﷺ، بەڕێزترینیش لای خوای گەورە ئەو

---

[٩٩]- يا أبتي إنما أبتغي وجه الله عزوجل.

كەسەیە كە بەتەقواترین بێ، كەواتە بەڕێزترین كەس لای خوای گەورە لە پاش پێغەمبەر ﷺ ئەبوبەكر بووە، بەڵكو لە پاش هەموو پێغەمبەران باشترین و بەتەقواترین و چاكترین و بەڕێزترین و پاكترین و شیاوترین كەس (ئەبوبەكری صدیق) بووە (١٧) كە لە پێناو خوای گەورەدا ماڵی خۆی ئەبەخشێ و مەبەستی ئەوەیە كە خۆی پاك بكاتەوە لە تاوان، بەڵكو لای خوای گەورە پاك بێ و مەبەستی ڕیا و ناوبانگ و شوهرەت و پاداشتی خەڵكی نییە ﴿١٨﴾ كاتێك كە ئەم ماڵە ئەبەخشێ مەبەستی ئەوە نییە لە بەرامبەر پاداشتی كەسێك بیكات، یان چاوەڕێی پاداشتی كەسێك بێ، یان چاوەڕێی نیعمەتی كەسێك بێت ﴿١٩﴾ بەڵكو تەنها مەبەستی ڕووی پیرۆزی پەروەردگاری بەرز و بڵندێتی، چاوەڕێی ئەجر و پاداشتی خوای گەورەیە و بە ئومێدە لە ڕۆژی قیامەتدا لە بەهەشتدا ڕووی پیرۆزی خوای گەورە ببینێ، مەبەستی ئەوەیە كە خوای گەورە لێی ڕازی بێت و ڕەزامەندی خوای گەورە بەدەست بێنێت ﴿٢٠﴾ بەدڵنیایی خوای گەورە لە بەهەشتدا ئەوەندە ئەجرو پاداشتی ئەداتەوەو ئەوەندە ڕێزی لێ ئەگرێ و ئەوەندە ناز و نیعمەتی پێ ئەبەخشێ تا ڕازی ئەكات، وتمان: ئەمانە لەسەر (ئەبوبەكری صدیق) (خوای لێ ڕازی بێ) هاتۆتە خوارەوە بەڵام گشتیشە و بۆ هەموو كەسێكە كە ئەم سیفەتانەی تیادا بێ خوای گەورە ئەو ئەجر و پاداشتانەی ئەداتەوە، والله أعلم ﴿٢١﴾

چۆن بتوانین ئیخلاس لە دڵماندا بڕوێنین

یەکێک لە وتەی مرۆڤ ئەوەیە بڵێت من خاوەنی ئیخلاسم، وتنی بە دەم زۆر ئاسانە، بەڵام لە پیادەکردندا یەکجار قورس و سەنگینە هەروا ئاسان نییە کە خەڵکانێک بە دەم باسی ئەکەن، پێویستی بە ڕاستگۆیی هەیە، یەکێک لە شوێنکەوتووان ئەڵێت سەختترین چارەسەر لای من ئەوە بوو کە نییەتم ساغ و سەلامەت بکەم بە خوای پەروەردگار، گەورەترین کێشە کە چارەسەری زۆر سەختە بە ڕاستی پیاوی خواناسی جوامێری وێن لەوانەیە خوێنەر بپرسێت ئادەی پێمان بڵێ ئەوەی کە ئیخلاس لە دڵ و دەروونیادا دادەمەزرێت چییە لە وەڵاما ئەڵێم زۆر ئاسانە ڕێز و قەدری خوای گەورە بزانە لە پەروەردگارێتی (الربوبية) لە خواناسی (الألوهية) ئەوە بە دڵنیاییەوە خوای گەورە لە دڵ و دەروونتا ئیخلاس دەڕوێنێت و خۆی وردە وردە لە دڵتا چەکەرە ئەکات.

ئەم ڕستەیە لە مێشکی خۆتدا تاوتوێ بکە بزانە چەندە موخڵیس و نیەت پاک ئەبیت بۆ خوای پەروەردگار ئەویش هەقی خوای پەروەردگار بزانە و ڕێز و توانای پەروەردگار بزانە ئەو کات دەزانی چۆن ئیخلاست بۆ دروست ئەبێت و لە شیرک و هاوبەشدانان ڕزگار ئەبێت، هەرگیز خۆت بە قسەی خەڵکییەوە سەرقاڵ مەکە هەرگیز لێت ڕازی نابن چونکە لەم ڕۆژەدا مونافیق زۆرە، دەچیت بۆ مزگەوت پێت ئەڵێن بۆ ڕیاییە نارۆی دەڵێن کوا کێ لە مزگەوتا ئەیبینێت، هەروەها بەم شێوەیە مرۆڤ ڕازی بکەیت ئەستەمە توانای دروست بوونی ئیخلاست هەبێت، خوا ڕازی بکە هەموو خەڵکیت بۆ ڕازی ئەکات، چونکە دڵەکان لە نێوانی پەنجەی خوای پەروەردگار دایە.

سوێند بە خوای پەروەردگار کاتێک زاتی پیرۆزی خوای گەورەت ناسی ئەستەمە بتوانیت موخڵیس نەبیت ئەستەمە بتوانیت هاوبەش دابنێیت کەواتە حەقی خوای گەورە دە و بزانە زۆر ئاسانە دروست بوونی ئیخلاس و نییەت پاکی، خوای گەورە خۆی ئەفەرمووێت:

﴿وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ وَٱلسَّمَـٰوَٰتُ مَطْوِيَّـٰتٌۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَـٰنَهُۥ وَتَعَـٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾﴾ الزمر

واتە: پیاوێك لە ئەهلی کتاب هاتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ وتی: ئەی باوکی قاسم: ئایا پێتگەیشتووە خوای گەورە دروستکراوەکان دەخاتە سەر پەنجەیەکی، ئاسمانەکان دەخاتە سەر پەنجەیەکی، وە زەویەکان دەخاتە سەر پەنجەیەکی، دارەکان دەخاتە سەر پەنجەیەکی، ئاو و خۆڵ دەخاتە سەر پەنجەیەکی؟! پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو بە ڕاستدانانی پێکەنی تا ددانەکانی دواوەی دەرکەوت، خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند: کافران و بێباوەڕان خوای گەورەیان بە گەورە نەزانیوە چەندێك شایەنی بە گەورە زانینە، خوای گەورەیان وەکو خۆی نەناسیوە کە توانا و دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، هەر حەوت ئاسمانەکە لەناو مشتی خوای گەورەدایە لە ڕۆژی قیامەت، هەر حەوت ئاسمانەکە لوول ئەکات و لەناو دەستی ڕاستی خوای گەورەدایە، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت: (لە ڕۆژی قیامەت خوای گەورە زەوی دەخاتە ناو دەستییەوەو ئاسمانەکان لوول دەکات بە دەستەکەی تری پاشان دەفەرمێت: تەنها من مەلیکم، کوا مەلیك و پاشاکانی دونیا)، کە ئەمیش جێگیر کردنی سیفاتی دەست و مشت و پەنجەیە بۆ خوای گەورە بە شێوەیەك کە لە دەست و مشت و پەنجەی هیچ لە دروستکراوەکان ناچێت وە

چۆنیەتیەکەیشی خوای گەورە خۆی نەبێت، کەسی تر نایزانێت، دەبێت وەکو خۆی باوەڕمان پێی هەبێت چونکە ئایەتی قورئانی پیرۆز و فەرموودەی صەحیحی پێغەمبەری خوایە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بە بێ گۆڕینی ماناکەی بۆ مانایەکی تر، بەبێ نکوڵی کردن لێی و چواندنی بە سیفاتی دروستکراوەکانی و پرسیار کردن لە چۆنێتیەکەی، پاك و مونەززەهی و بەرزی و بڵندی بۆ خوای گەورە لەو هاوبەشبڕیاردانانەی کە هاوبەشبڕیاردەران ئەیدەنە پاڵ خوای گەورە.

شەهید سەید قوتب دەڵێت (وماقدروا الله حق قدره) ئەوانەی کە حەقی خوای پەروەردگار نادەن موشریکن بە هەندێک دروستکراوەکانی خوای پەروەردگار، عیبادەتی خوا بە حەق و ڕاستی ناکەن، چونکە درکیان بە یەکتا پەرستی پەروەردگار و گەورە و عەزەمەتی نەکردووە. لە هەمان ئایەتی سەرەوەدا لایەنێکی گەورەیی و عەزەمەتی خوای گەورە ئاشکرا دەکات کە توانا و هێزی پەروەردگارە لە ڕێگای وێناکردنی قورئانەوە بۆ مرۆڤ تاکو حەقیقەتی ڕاستی و حەق و گشتی لە وێنایەکی قورئانی و بەشێکی کەمدا بۆمان وێنا بکات تا ئیدراک و عەقڵی ئێمەی مرۆڤ پەی پێ بەرێت، چونکە عەقڵمان زۆر سنووردارە لە بەرانبەر سیفاتی پەروەردگار و توانا و هێز و دەسەڵاتیدا[١٠٠].

---

[١٠٠]- نووسەر: هیچ تەفسیرێک ناتوانێت تەفسیری تەواوی ئایەتەکە بکات ئەگەرچی لە ڕووی زمانەوانییەوە وشەکان لێک بدرێنەوە ئەستەمە عەزەمەت و توانای ئەو سێ برگەیە لە ئایەتەکەدا تەفسیر بکرێت پەروەردگار ئەفەرموێت: {وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ}.

هەر وەک سەید قوتب دەفەرمووێت: ئەوەی کە هاتووە لە قورئاندا لەم جۆرە ئایەتانە تەنها وێنایەکی نزیکراوەیە لە ڕاستی و ئەو حەقیقەتەی کە لەم کەون و گەردوونەدایە کە مرۆڤ ناتوانێت ئیدراک بە هەمووی بکات تەنها ڕوونکردنەوەیەکی قورئانیانە و وەحییە بۆ ئەوەی ئێمەی مرۆڤ لێی تێ بگەین و هەموو واتا و ماناکان واتا هێز و توانا و دەسەڵاتی ڕەهای خوای پەروەردگار نیشان ئەدات بۆمان.

شیرک و ناپاکی نییەت لەو کاتەوە دەست پێ ئەکات کە قەدری خوای گەورە ناگیرێت و حەقی عیبادەت و ناسینی نادرێت، مرۆڤ کاتێک خوای ناسی وەکو ناسینی هاوەڵان ئەو کات قەدری خوای گەورە دەگرێت و حەقی بەندایەتی ئەدات، هاوەڵان کرداریان بۆ پەروەردگاریان بوو بۆ ڕەزامەندی الله عز وجل.

جۆرێک لە بێ عەقڵی ئەوەیە قەدری خوای گەورە بزانیت و مافی ئەو حەقە نەدەیت کە پەروەردگارتە، لێرەدا خوێنەر لەوانەیە پرسیار بکات ئایا ئەو قەدر و حەق و ڕاستییە و ناسینی خوایەم چۆن بۆ دروست دەبێت؟

بە تێگەیشتن و لێوردبوونەوە لە سێ جۆر میحوەر کە هەمووی پەیوەندی هەیە بە یەکەوە تەواوکەری یەکترن:

قورئانی پیرۆز، پێغەمبەر موحەمەد ﷺ، گەردوون[١٠١] هەر سوورەتێک و ئایەتێک لە قورئانی پیرۆز بخوێنیت باسی خواناسی و قەدری خوای پەروەردگاری تێدایە، ئەگەر بە چاوی تێگەیشتن و لێوردبوونەوە تەماشای قورئان بکەیت بێگومان دەگەیتە ئاستی ئەوەی کە خوای گەورە ببینیت و قەدری بزانی بگرە هەر وشەیەک لە قورئان دا فێری خواناسی و حەقی بەندایەتیت دەکات شەونوێژی دوور و درێژی پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا هەبووە تەنها بە یەک ئایەت کە هەموو شەونوێژەکانی پێ تەواو ئەکرد لە نوێژەکەدا ئەم ئایەتەی دەخوێند

﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾﴾ المائدة واتە: ئەی پەروەردگار ئەگەر سزایان بدەی ئەوا ئەوان بەندەی تۆن ئەگەر لێشیان خۆشبی ئەوە تۆ زۆر بە عیززەت و باڵادەستی زۆر کاربەجێی.

ئەگەر سەرقاڵ بووین بۆ تێگەیشتنی ئایەتەکان زۆر باش لەوە تێدەگەین کە هەرچی لەم کەونەدایە خوای گەورە خاوەنیەتی، بە دەستی زاتی موبارەکیەتی ڕزق و ڕۆزی هەموو مرۆڤ و ئاژەڵ و باڵندە و مار و مێروو و جنۆکە بدات، دڵی مرۆڤەکان بە دەست خوای پەروەردگارە چۆنی بوێت وا هەڵی دەسووڕێنێت ئەم گەردوونە و قەزا و قەدەر بە دەستی خوای پەروەردگارە ژیان بە دەستی خوایە، مردن هەر بە دەستی زاتی بەرزیەتی، بەهەشت و دۆزەخ زاتی بەرزی خاوەنیەتی، هیچ کەس ناتوانێت

---

[١٠١]- هەرسێکیان قورئانی خوای پەروەردگارن لە کتێبی مەملەکەتی قورئاندا زیاتر ڕوون کراوەتەوە ئەم سێ مەحوەرە لێرەدا بە شێوەی تایبەت بەم کتێبە شیکاری بۆ دەکەین.

لێپرسینەوەت لەگەڵدا بکات بێجگە خوای موتەعال، ئیتر بۆ خۆت سەرقاڵ ناکەیت بە خواوە خۆت سەرقاڵدەکەیت بە شتی لاوەکییەوە، بنەڕەت لە بیر دەکەیت.

لە کاتێکدا خوای پەروەردگارمان خاوەنی سیفات و پێناسەی تەواو و ڕەهایە، یەکەم و کۆتاییە و هەر زاتی بەرزیەتی مرێنەر و ژیێنەرە، زەرەر و زیان و چاکە و خراپە و سوود گەیاندن هەر لای زاتی بەرزیەتی. سەرەتایە و بە دیهێنەرە و هەموو دەگەڕێتەوە بۆ لای ئەو زاتە پیرۆزە، هەر زاتی خۆی پاشا و مەلیکە و خاوەنی هەموو شتێکە، هەرچی پاشا و مەلیکە موڵکی خوای گەورەیە بەڵام خوای موتاعەل ڕەهایە با پاشاکانی سەر زەوی لەقەب و ناوی پاشا و مەلیک لەخۆیان بنێن توانای خۆپارێزییان نییە لە نەخۆشیی، تووشی نەخۆشی تووشی پیری و لاوازی ئەبن، تووشی ئازار و ناڕەحەتی ئەبن، گومانی تیا نییە هەموویان ئەمرن توانا و یارمەتی نەفسی خۆشیان نییە، تەنانەت توانای خۆشحاڵکردنی خەڵکیان نییە، خۆشەویستی خەڵکیان بە دەست نییە، تەمەنی کەسیان بە دەست نییە، تەنانەت تەمەنی خۆشیان بە دەست نییە، ڕزقی خەڵکیان بە دەست نییە، موڵک و سامانیان زۆر سادەیە و بێ ئەرزشە (بێ نرخە)، لە کۆتایدا هەموو موڵک و تەختی پاشایی جێ دەهێڵێت و دەمرێت یاخود موڵکەکەی لە دەست ئەدات، زۆرمان بینی لەو جۆرانە خۆیان بە لووتبەرزترین کەس ئەزانی لە جیهاندا، نموونەی ڕەزاشای ئێران تا دەربەدەر بوو لەم وڵات و ئەو وڵات بە دوای پەناهەندەییدا ئەگەڕا تا لە کۆتاییدا لە میسردا مرد، سەدام وەکو مشک لەم کون بۆ ئەو کون ڕای ئەکرد لە کۆتایی لە کونێکا دۆزییانەوە، محەممەد قەزافی سەرۆکی لیبیا لە

گەڕەکەکاندا بە دەست گەنج و منداڵەوە بەردباران کرا موڵک و گیانیان بە دەست خۆیان نەبوو هەمووی لەناوچوو.

کەواتە هەرچی موڵک و دەسەڵات و توانای لەم گەردوونەدا نیسبییە، تەنها و تەنها دەسەڵاتی پەروەردگار ڕەهایە و کۆتایی نایەت، سەرقاڵ بوون و کارکردن بۆ خوا و نیەتپاکی و ئیخلاس لایەق بە زاتی بەرزیانە پێچەوانەکەی جۆرێکە لە شیرین عەقڵی و نەزانی و کار بۆ کەسانی تر بکەیت و هاوبەش بۆ ئەو زاتە دابنێیت خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿۞ وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِي ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ١٣ قُلۡ أَغَيۡرَ ٱللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيّٗا فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَهُوَ يُطۡعِمُ وَلَا يُطۡعَمُۗ قُلۡ إِنِّيٓ أُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ أَوَّلَ مَنۡ أَسۡلَمَۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٤﴾ الأنعام

واتە: هەرچی بەشەو و ڕۆژ هەیەو هێمن و ئارامە هەمووی موڵکی خوای گەورەیە و لەژێر دەسەڵات و توانایدایە لە بێگیان و گیانلەبەر، خوای گەورە زۆر بیسەرە بە وتە و قسەتان و زانایە بە کردەوەتان ﴿١٣﴾ ئەی محمد ﷺ بە کافران بڵێ: ئایا ئێوە داوام لێ ئەکەن کە جگە لە خوای گەورە بپەرستم و بیکەمە دۆست و پشتیوان و پەرستراوی خۆم لە کاتێکدا کە خوای گەورە ئەوە سەرەتا ئاسمانەکان و زەوی لە عەدەم و نەبوون و هیچەوە دروست کردووە هەر خوای گەورەیە ڕزق و ڕۆزی بە بەندەکان دەبەخشێ کە بخۆن، بەڵام ئەو بێ پێویستە لە خواردن و هیچ شتێك ناخوات و پێویستی بە خواردن نیە، ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: من فەرمانم پێکراوە لەلایەن خوای گەورەوە یەکەم کەس بم کە خۆم تەسلیمی خوای گەورە ئەکەم و یەکەم موسڵمان بووە

لە ئومەتەکەی خۆی تۆ لەو کەسانە مەبە کە شەریك بۆ خوای گەورە بڕیار ئەدەن ﴿١٤﴾

ئەمەش وەڵامی بەشێک لە پرسیارەکەیە لەسەر ئیخلاس و نییەت پاکی بۆ خوای پەروەردگار خوای گەورە دەسەڵاتدارە بە سەرمانەوە بمانەوێت و نەمانەوێت بە واتایەکی تر بۆی موخلیس بین و یان بۆی موخلیس نەبین ئەو زاتە چاودێر و دەسەڵاتدار و بە توانایە بە سەر هەموومانەوە دەفەرمووێت:

﴿وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾﴾ الأنعام

واتە: خوای گەورە باڵادەستە بەسەر بەندەکانیدا و هەموویان ملکەچ و بێدەسەڵاتن لە ئاستیدا خوای گەورە زۆر دانایە و زانیارییەکی وردی هەیە.

ئەگەر بە چاوی قودرەت و توانای خوای لە قورئان بڕوانین دەبینین ئەو ڕەهاییەی خوای پەروەردگار ئیمانێکی زۆر گەورەمان پێ ئەبەخشێت و پاکی و نییەت ساغی و ئیخلاسمان ئەداتێ نموونەی ئەم ئایەتە خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ أَنَّمَا فِى ٱلْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَٰمٌ وَٱلْبَحْرُ يَمُدُّهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَٰتُ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَٰحِدَةٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ ٱللَّهَ

بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ
ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِيُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾﴾ لقمان

واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی هەیە هەمووی موڵکی خوای گەورەیە و بە تەنها خۆی هەڵسوکەوتی تێدا دەکات و بەڕێوەی دەبات بە دڵنیایی خوای گەورە زۆر دەوڵەمەندو بێ پێویستە و زۆر سوپاسکراوە لە لایەن زۆربەی دروستکراوەکانەوە ﴿٢٦﴾ هاوبەش بڕیاردەران وتیان: ئەم قسانە نزیکە کۆتایی بێت و تەواو بێت، خوای گەورە فەرمووی: ئەگەر هەرچی داری سەر زەوی هەیە هەر هەمووی قەڵەم بوایە بۆ نووسینی قسە و فەرموودە و وتە تەواوە جوانەکانی خوای گەورەهەرچی دەریاش هەیە هەمووی مەرەکەب بوایە، حەوت دەریای تریش پاڵپشتی بکردایە ئەوا قەڵەمەکان هەموو دەشکان و دەریاکان هەموو وشك دەبوون، بەڵام وشە تەواوەکانی خوای گەورە تەواو نابێت و کۆتایی نایات ئەوەندە زۆرە بە دڵنیایی خوای گەورە زۆر بەعیززەت و کاربەجێیە ﴿٢٧﴾ {تواناو دەسەڵاتی خوای گەورە} دروست کردن و زیندوو کردنەوەی ئێوە هەر هەمووتان لای خوای گەورە وەکو دروست کردن و زیندوو کردنەوەی یەك کەسێکە و بۆ خوای گەورە زۆر ئاسانە بە دڵنیایی خوای گەورە زۆر بیسەرو بینەرە (بیستن و بینینی بۆ هەموو دروستکراوەکان وەکو بیستن و بینینێتی بۆ یەك کەس) ﴿٢٨﴾ ئایا نابینی خوای گەورە شەوی تێکەڵ کردووە بە ڕۆژ ڕۆژیشی تێکەڵ کردووە بە شەو ئەیانخاتە ناو یەکتریەوە و درێژ و کورتیان دەکات {خۆرو مانگ جێگیر نین و دەجوڵێنەوە} خۆرو مانگیشی بۆ ئێوە ژێربار کردووە تا سوودیان لێ ببینن هەر یەکێك لەمانە ئەڕۆن تا کاتی دیاریکراوی خۆیان کە ڕۆژی قیامەتە، یان تا کاتی هەڵاتن و

ئاوابوونیان (ئەمەیش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە خۆرو مانگ جێگیر نین و دەجولێنەوەبە دڵنیایی خوای گەورە زانیاریەکی زۆر وردی هەیە بە کردەوەکانی ئێوە وە هیچ شتێك لە خوای گەورە ناشاردرێتەوە) ﴿٢٩﴾ بەم شێوازە تا بزانن بە دڵنیایی خوای گەورە تەنها پەرستراوی حەقە ئەوانەی کە ئێوە جگە لە خوای گەورە ئەیانپەرستن هەموو پەرستراوی بەتاڵ و پووچەڵ و بێ بنەمان و شایانی پەرستن نین، بە دڵنیایی خوای گەورە زۆر بەرزە و لەسەر ڕووی عەرشی پیرۆزی خۆیەوەیەتی و زۆر گەورەیە ﴿٣٠﴾

هەڵوەستەیەک بکەین لەسەر ئەم ئایەتانە بیهێنینە بەر چاوی خۆمان هەر دارێک چەند قەڵەمی تێدا دەبێت داخۆ دارستانێک چەند قەڵەمی تیا دروست دەبێت، خوای پەروەردگار ئەفەرمووێت: هەرچی داری سەر زەوییە بیکەنە قەڵەم واتا دارستانی بەناوبانگی کەنەدا و ئەسکەندەنافیا و ڕووسیا و هەموو جیهان ببێتە قەڵەم و پاشان هەرچی زەریا و دەریا و ڕووبار و چەم و کانییە ببێتە مەرەکەب(حوجر) وشەکانی خوای پەروەردگار کۆتایی نایەت، پاشان هیچ شتێک بۆ خوای پەروەردگار سەخت نییە مردن و زیندوو کردنەوەمان وەکوو یەک نەفەس وایە هەموو مرۆڤەکان بە یەک کات و ساتدا زیندوو ئەکاتەوە یان دەیانمرێنێت.

ئەو سیستەم و یاسا و قانونانەی بۆ ئەم گەردوونەی داناوە لە شەو و ڕۆژە لە سیستەمی زەوی ئەگەر بە پلەیەکی زۆر کەم خێرایی زەوی گۆڕانکاری تێ بکەوێت یاخود خۆر گۆڕانکارییەکی زۆر زۆر سادە لە جووڵانەوە و خولگەی خۆیدا ڕوو بدات نە شەو لە کاتی خۆیدا ئەمێنێ نە ڕۆژ، بەڵام هیچ کەس ڕووداوی وا ڕووی نەداوە و شەو و ڕۆژ لە کاتی خۆی دوا نەکەوتووە،

﴿وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا۟ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا۟ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾ * قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَهُوَ ٱلْفَتَّاحُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِىَ ٱلَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ شُرَكَآءَ ۖ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾﴾ سبأ

واتە: نەك هەر خوای گەورە داوای یارمەتیان لێ ناکات و یارمەتیدەری خوا نین و خوای گەورە پێویستی پێیان نییە، بەڵکو خوای گەورە شەفاعەت و تکایشیان قبووڵ ناکات، شەفاعەتی ئەو کەسانە لای خوای گەورە سوودی نیە تەنها ئەگەر کەسێك خوای گەورە خۆی ئیزنی دابێ وەکو پێغەمبەران و مەلائیکەتەکان و شەهیدەکان و پیاوچاکان و منداڵی موسڵمانان، کە ئەمانە بەڵگەیان لەسەر هاتووە کاتێك کە خوای گەورە لە ئاسمان قسە دەکات و بڕیارێك دەرئەکات مەلائیکەت هەموویان سوجدە بۆ خوای گەورە ئەبەن و ئەترسێن تا ترسەکە لەسەر دڵیان لائەچێت، دواتر بە جبریل یان بە هەڵگرانی عەرشی خوای گەورە ئەڵێن پەروەردگار چی فەرموو؟ ئەفەرمووێ: حەقی فەرموو (وەکو لە بوخاریدا هاتووە) خوای گەورە زۆر بەرزە لە زاتی پیرۆزی لەسەررووی عەرشی خۆیەتی، وە لە ناو و سیفات و کردەوەکانی، وە خوای گەورە زۆر گەورەیە) ﴿٢٣﴾ ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: کێ هەیە ڕزقی ئێوە بدات لە ئاسمانەکان بە باران بارین، لە زەوی بە ڕووەك و دانەوێڵە؟ ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: تەنها خوای گەورەیە، ئێمەی موسڵمان و ئێوەی کافران

یان ئەوەتا لەسەر هیدایەتین یان لەسەر گومڕاییەکی ئاشکراین، واتە: ئێمە لەسەر هیدایەتین و بەڵگەمان هێنایەوە، ئێوە لەسەر گومڕاییەکی ئاشکران و بێ بەڵگەن ﴿٢٤﴾ ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: ئێوە پرسیارتان لێ ناکرێ لە تاوانی ئێمە ئەگەر تاوانمان کردبێت ئێمەش پرسیارمان لێ ناکرێ لە تاوانی ئێوە، (ئەمە بەرائەت کردنە لە موشریکان) ﴿٢٥﴾ ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: لە ڕۆژی قیامەت پەروەردگار کۆمان ئەکاتەوە پاشان بڕیار لە نێوانماندا ئەدات بە حەق و دادپەروەری ئەوەی چاکەکار بێ پاداشتی ئەداتەوە، وە ئەوەی خراپەکار بێ سزای ئەدات خوای گەورە بڕیاردەری حەق و دادوەرە زۆر زانایە﴿٢٦﴾ ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: ئەو کەسانەی کە کردووتانن بە شەریك بۆ خوای گەورە نیشانم بدەن، نەخێر خوای گەورە هیچ هاوشێوە و هاوەڵ و شەریکی نییە، بەڵکو خوای گەورەیە زۆر بەعیزەت و باڵادەستە، زۆر کاربەجێیەو پەرستراوی تاك و تەنهایە ﴿٢٧﴾

ئەگەر ورد ببینەوە لەم ئایەتانە وەکو پەڵە هەورێکی سپی بەهارە بارانی نمەی تێگەیشتن لە لاوازی ئەوانەی کە هاوبەش بۆ خوای پەروەردگار دادەنێن و خۆیان بە کۆیلەیەتی ئەم و ئەو ئەزانن و زوڵم دەکەن لە ڕاستیدا هیچ بە دەست نین تا ئەندازەی مسقاڵە زەڕەیەک شتیان بە دەست نییە لە هیچ شتێکدا لەم گەردوونەدا، توانا هیچیان نییە ئیتر چۆن ئەکرێنە شەریک بۆ خوای پەروەردگار هەروەها ئەوانە توانای شەفاعەتیان نییە لە ڕۆژی قیامەتدا هیچ بە دەست نین لەو ڕۆژەدا.

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆشنکەرەوەی قورئان و زیاتر لە فەرمووده و وتەکانی ئیخلاس و نییەتپاکی بۆ دروست دەبێت، چونکە پێغەمبەر ﷺ باشترین موفەسیری قورئانە بۆ نموونە خوای پەروەردگار ئەفەرمووێت:

﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَيُّ ٱلْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾﴾ البقرة

واتە: {گەورەترین ئایەت لە قورئان دا} خوای گەورە زاتی پیرۆزی الله ئەو خوایەیە کە هیچ پەرستراوێکی بەحەق نییە شایەنی پەرستن بێ جگە لەو کە خوایەکە هەمیشە زیندووە هیچ کاتێك مردنی بەسەردا نایات و لەناوچوونی نییە، هەڵسوڕێنەری ئیش و کاروباری خەڵکی و بوونەوەرەوە نەوەنەوزە و خەوەنوچکە ئەیباتەوە و نە خەویشی لێ ئەکەوێ، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی یە و ئەوەی لە نێوانیاندایە هەمووی موڵکی خوای گەورەیە هیچ کەسێك ناتوانێ شەفاعەت بکات لەلای خوای گەورە ئیلا بەئیزنی خوای گەورە نەبێ کە ئیزن بدات بۆ تکا کارو تکا بۆ کراو، خوای گەورە زانیاری هەیە بەوەی کە لە پێشیانەوەیە کە قیامەتە و ئەوەی لە دوایانەوەیە کە دونیایە، یاخود زانییاری هەیە بە ڕابردوو و ئێستا و داهاتوو، بەڵام مرۆڤەکان هیچ زانیاریەکیان بەخوای گەورەو سیفاتەکانی نییە تەنها مەگەر شتێك کە خوای گەورە خۆی ویستی لێی بێ و لە قورئاندا دەربارەی خۆی ڕوونی کردبێتەوە، کورسی خوای گەورە فراوانە بەفراوانی هەر حەوت

ئاسمان و هەر حەوت زەوی یەکە کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرمووێ: (الْكُرْسِيُّ مَوْضِعُ الْقَدَمَيْنِ), (صححه الألباني في تَخْرِيجِ الطَّحَاوِيَّة ص: ٣١١)

واتە: کورسی شوێن هەردوو پێی خوای گەورەیە کە چۆنیەتەکەی تەنها خوای گەورە خۆی دەیزانێت، سیفاتی خوای گەورە لە سیفاتی دروستکراوەکان ناچێت، پاراستنی ئاسمانەکان و زەوی و هەڵگرتنی خوای گەورە ماندوو ناکات و قورس نییە لای خوای گەورە، خوای گەورە بەرزە لە زاتی پیرۆزیدا لەسەرووی عەرشی پیرۆزەوەیە، لە ناو و سیفات و تواناو دەسەڵاتی، خوای گەورە زۆر گەورەیە، کە ئەم ئایەتی کورسی یە گەورەترین ئایەتە لە قورئانی پیرۆزدا وە فەزڵی زۆر گەورەیە.

کورسی فراوانترە لە هەموو گەردوون لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ شیکاری کورسی و عەرشی خوای پەروەردگارمان بۆ ئەکات لە بارەی گەورە و بەرفراوانیەوە ئەفەرمووێت: سوێند بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە هەموو ئاسمان و ئەستێرەکانی وەکو بازنەیەکی بچووکی دەست یاخود ئەنگوستیلەیەک وایە لە بیابانێکی فراواندا لە چاو کورسی.[١٠٢]

١٠٢- والَّذي نفسي بيدِه، ما السَّماواتُ السَّبعُ والأرَضينُ السَّبعُ عندَ الكُرسيِّ إلا كحَلقَةٍ مُلقاةٍ في أرضِ فلاةٍ/ البيهقي و ابن كثير.

ئەگەر نموونەی سەحرای جەزائیر وەربگرین ئەنگوستیلەیەک لەو سەحرایەدا فڕێ بدەین داخۆ چەندە لە پانتای ئەو بیابانە داگیر ئەکات بە دڵنیاییەوە زۆر بچووکە.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێت: گەورەیی عەرشی خوای پەروەردگار لە چاو کورسیدا وەکو هەمان ئەنگوستیلە وایە لە بیابانێکی بەرفراواندا[١٠٣].

واتە هەموو گەردوون و کورسی لە چاو عەرشی خوای پەروەردگاردا وەکو ئەنگوستیلەیەک کە فڕێ بدرێتە سەحرایەکی دوور و درێژ، هەموو ئەمانە واتا قورئان و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ ئەو ڕێگایەمان نیشان دەدەن کە چۆن خوا بناسین و نییەت و ئیخلاسمان بۆ پەروەردگارمان بێت، خۆمان ساغ بکەینەوە تەنها و تەنها بۆ خاتری زاتی پەروەردگار پاشان هەرگیز ڕێگا بە خۆت نادەیت کە بێجگە لە خوای پەروەردگار دوای بکەویت، هەمیشە بەندایەتی و نییەت و ئیخلاست بۆ ئەو زاتە بەرزە ئەبێت.

کە خوات ناسی و قەدری خوات زانی بێجگە زاتی بەرزی لە کەس ناترسیت، ئاخر چۆن ئەبێت لە غەیری خوای گەورە بترسیت، زۆر نابەجێیە کە خوات ناسی تەوەکول بە غەیری ئەو بکەیت؟ چۆن هانا و داوا دەبێت بۆ لای دروستکراوەکانی ببەیت و نایبەیت بۆ لای بەدیهێنەری ئەم بوونە؟ لەم

---

[١٠٣] وإنَّ فضلَ العرشِ على الكُرسِيِّ كفَضلِ الفلاةِ على تِلكَ الحَلقَةِ/ هەمان سەرچاوەی پێشوو.

بەشەی ئەم تابلۆیە چەند ئایەتێکمان تیا بەکارهێنا تا ڕادەیەک بەرزی ئیمان و ئیخلاسمان بۆ دروست بوو، ئەی چی دەڵێیت هەموو قورئان بە دڵ و عەقڵ و تێگەیشتنی فراوانەوە تەماشا بکەین و بیخوێنینەوە و لێ وردبینەوە؟ بەسە بۆ تۆ کە جێگای شانازی و بەرزی ئیمانت بێت فەرمووده و وتەی خوای پەروەردگار ئەخوێنیتەوە، بە ڕاستی زۆر گەورەیە خوای پەروەردگار نامەی بۆ ناردوویت، سەرۆکی حکوومەت نامەت بۆ بنێریت چەند جارێک ئەیخوێنیتەوە(ولله المثل الأعلى)، بەڵام خوای پەروەردگار نامە و پەیامی بۆ ناردووی داوات لێ ئەکا بڕۆیتە لای خوای پەروەردگار هەرگیز ناڵێت کاتم نییە کاتت بۆ دیاری ناکات کە ئەتەوێت بڕۆیتە خزمەتی و داوا بکەیت دەرگا کراوەیە، بەڵام پاشاکانی سەر زەوی چونکە بێ توانان کات دیاری ئەکەن شوێن دیاری ئەکەن! کەواتە بە نەزانینی سیفاتی خوا و تێگەیشتن لە قورئان و جێ پێهەڵگرتنەوەی پێغەمبەر ﷺ بە دڵنیاییەوە ئیخلاس بۆ دروست دەبێت وەکوو بۆ هاوەڵان دروست بوو.

هەروەها وردبوونەوە لەم گەردوونە و دروستکراوەکانی خوا ئیخلاست بۆ دروست ئەکات خوای پەروەردگار ئەفەرمووێت:

﴿لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٥٧﴾ غافر

واتە: بە دڵنیایی درووستکردنی ئاسمانەکان و زەوی زۆر گەورەترە لە درووستکردنی خەڵکی، ئیتر بۆ ئیمان ناهێنن بە خوای گەورە و باوەڕ بە زیندوو بوونەوە ناکەن، (خوایەك بتوانێت ئاسمان و زەوی دروست بکات ئاسانترە

بتوانێت ئێوە زیندوو بكاتەوە لە ڕۆژی قیامەتدا)، بەڵام زۆربەی خەڵكی ئەم شتە نازانن، یان دان بە گەورەیی و توانا و دەسەڵاتی خوای گەورەدا نانێن.

بە دڵنیاییەوە ئەم گەردوونە ئەوەندە فراوانە بە ئەندازەیەک کە عەقڵی مرۆڤ توانای بە سەریا نامێنێت هەرگیز ناتوانێت بە خەیاڵیش وێنای بکات، بەڵام دەشێت بە فەنتازیا تۆزێک لێی نزیک ببینەوە و سەرەداوێکی لێوە فێر ببین، ئەگەر بۆ نموونە بە خەیاڵ وتمان کەشتییەکی ئاسمانی دروست ئەبێت و خێراییەکەی لە یەک چرکە دا ۳۰۰ هەزار کیلۆمەترە، ئایا دەبێت چەندمان پێویست بێت بۆ ئەوەی بتوانین تەنها گوزەرێک بەم گەردوونەدا بکەین؟

بۆ ئەم مەبەستە زانایان دەڵێن: پێویستمان بە هەزارەها ملیۆن ساڵە، تا بتوانین گوزەرێک بکەین، بە دڵنیاییەوە ناتوانین بگەینە کۆتایی چونکە ڕۆژ بە ڕۆژ و خولەک بە خولەک ئاسمان فراوانتر دەبێت، خوای پەروەردگار ئەفەرموێت:

﴿وَٱلسَّمَآءَ بَنَيۡنَٰهَا بِأَيۡيْدٖ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ۝٤٧﴾ الذاريات

واتە: ئێمە ئاسمانمان بەدەستی پڕ دەسەڵاتی خۆمان دروستکرد، بەردەوامیش گەورەی دەکەین و فراوانی دەکەین. (ئەمە ئاماژەیە بۆ ڕاستییەکی زانستی کە زاناکانی گەردوون ناسیی دەیسەلمێنن).

بیر بکەرەوە لەگەڵمان زەوی ۱۵۰ ملیۆن کیلۆمەتر لە ڕۆژ نزیکە، ڕۆژ لە خولگە و مەڵبەندی خۆیا خول دەخوات، بە هەمان شێوە زەوی لە میحوەری خۆیدا لە یەک کاتژمێردا ۱٦۰۰ کیلۆمەتر خێراییەکەیەتی. ئەو بازنەیەی کە زەوی تیا خول دەخوات ۳۰۰ ملیۆن کیلۆمەترە، ئەو ژمارانەی کە باسمان کرد

تەنها لە نێوان خۆر و زەوییدایە، زەوی لەگەڵ هەشت هەسارەی تردا بە دەوری ئەم خۆرەی ئێمە خول دەخۆن و پێیان ئەوترێت کۆمەڵەی خۆر. ئەم کۆمەڵەی خۆرە نزیکترین ئەستێرەی لە خۆر ناوی عەتاردە دوورتریان ناوی (بلۆتۆ)یە میحوەری خولگەکەیان ١٢ ملیار کیلۆمەترە. ئەمەی باسمان کرد تەنها ناوی کۆمەڵەی خۆرە، ئەم کۆمەڵەی خۆرە هەمووی بە یەکەوە جێگیر نییە، بەڵکو بەناو گەردووندا ئەگەڕێن لەگەڵ هەر نۆ ئەستێرەکەیدا زۆربەی ئەستێرەکان وەکو زەوی خاوەنی مانگن، هەیانە خاوەنی چەندین مانگە. خێرایی خۆر لە کاتژمێردا ٩٦٠ هەزار کیلۆمەترە، ئەم خۆرە تەنها یەک خۆرە لە مەجەرەی ئەستێرەکان کە ناسراوە بە (درب التبانة) تەنها لەناو ئەو مەجەرەیەدا ٤٠٠ هەزار ملیۆن کۆمەڵەی خۆری تیایە، خۆ هەموو گەردوون بریتی نییە لە مەجەرەی (درب التبانة)، بەڵکو گەردوون پڕیەتی لە مەجەڕە کە مەزەندە دەکرێت بە سەد هەزار ملیۆن مەجەڕە کە هاوشێوەی مەجەڕەی (درب التبانة)ن.

داواتان لێ ئەکەم خوێنەری بەڕێز بەو زانیارییەدا جارێکی تر بچۆرەوە زیاتر بیخوێنەرەوە هەروەها بە ژمارەکاندا، ئەوەی باسم کرد بەشێکە لەمەلەکووتی خوای پەروەردگار یاخود بەشێکی یەکجار کەمە لەم مەلەکوتە عەزیمەی خوای گەورە خاوەنیەتی، تەنها هەر بەشێک لەم گەردوونەدا بە تەلسکۆب دەبینین لە هەموو لاکانەوە تەماشا دەکرێت لە لایەن زانایانەوە هەر جارەو بە جۆرێک تەلسکۆپێکی نوێ و ترلیۆن و قاترلیۆن گەردوون نزیکتر ئەکەنەوە. تەکنەلۆجیا زیاتر پێش دەکەوێت و زانایان نازانن لەکوێی گەردووندان! لە هەمووی جوانتر و موعجیزەتر ئەم ملیار و ترلیۆن و قاترلیۆن

ئەستێرە و مەجەڕە لە گەردوونی خوای گەورەدان بێ ئەوە بەر یەک بکەون، جاری وا هەیە چەند مەجەڕەیەک دەچن بە ناو یەکدا کە بە ملیار ئەستێرە و گەلە ئەستێرەیە، بەڵام یەک دانەیان بەر یەک ناکەوێت، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ۝١١﴾ لقمان

واتە: ئا ئەمانە دروستکراوەکانی خوای گەورەن دەی ئێوە کە ئەڵێن: ئێمە خوای ترمان هەیە و خوای گەورە شەریکی هەیە، نیشانم بدەن بزانم خواکانی ئێوە چیان دروست کردووە؟ هیچ شتێکیان دروست نەکردووە و توانای دروستکردنی هیچ شتێکیان نیە، بەڵکو هاوبەشبڕیاردەران و ستەمکاران لە گومڕاییەکی زۆر ئاشکرادان.

لە دوای وەرگرتنی ئەم زانیارییانە لە گەردووندا و لە زەوی و ئاسمانەکانا چۆن خوای گەورە حەقی خۆی نادەینێ و گەورەیی و عەزەمەتیان بۆ ڕوون دەکاتەوە بە سیفات و مەخلوقاتی و ئیتر چۆن بەندایەتی بۆ زاتی بەرزی نەکەین، کار بۆ زاتی پیرۆزی نەکەین ئیتر چۆن دڵمان یاخود نییەتمان ڕێگامان پێ ئەدات کە کار و بەندایەتی بۆ غەیری خوا بکەن یاخود هاوبەشی بۆ دابنێین.

ئەوەی لە ڕابردوودا باسمان کرد و تۆی خوێنەر خوێندتەوە باس و خواس بوو لەسەر گەورەترین دروستکراوەکانی خوای پەروەردگار، یاخود زەڕە وەربگرین کە بچووکترین مەخلووقی خوای پەروەردگارە و کە پێوانەی زۆر

زۆر بچووکە بە زەرەبین و تەلەسکۆپ و میکرۆسکۆپی زۆر پێشکەوتوو ئەتوانین ببینین، بە ملیۆنەها جار بۆمان گەورە ئەکات تا خودی زەڕە ببینن، ئەم مەخلووقە چەندە بچووکە ئەوەندە سەرسوڕهێنەرە بە هەمان سیستەم و یاسای گەردوون کار ئەکات هەر وەکو چۆن ئەستێرەکان بە دەوری خۆردا ئەسوڕێنەوە هەمان یاسا و ڕێسای گەلە ئەستێرە و مەجەڕەکانە، ئەمەش ئەوەمان بۆ دەرئەخات و دڵنیامان ئەکاتەوە ئەم بوونە خاوەنی یەک خالقە و هەموو شتەکان لەم بوونەدا زاتی پیرۆزی دروستی کردوون، بە هەمان سیستەم کاردەکەن، هەموو گەردوون لە شتەکانی دا لە یەک ئەچن، خودی زەڕە پێکهاتووە لە ئەلکترۆن کە هەموو بە دەوری پرۆتۆندا دەسووڕێنەوە هاوشێوەی زەوی و ئەستێرە و خۆر، داخۆ پێوانەی ئەلکترۆن چی بێت کە بە دەوری پرۆتۆنە ئەسوڕێنەوە لە چاو خودی زەڕەکەدا. وتمان دەبێ بە ملیۆنەها جار بە میکرۆسکۆب خودی زەڕە گەورە بکەین تا دەبینین داخۆ خودی ئەلکترۆن پێوانەی چۆن بێت؟! زانایانی بواری فیزیا و کیمیا و بایۆلۆجی بە گشتی ئەڵێن پێوانەی ئەلیکترۆن هەزار ملیۆن جار بچووکترە لە پێوانەی زەڕە کە بە دەوری پرۆتۆن دا ئەسوڕێتەوە لە کاتێکدا کە ئەم ئەلکترۆنە بە دەوری پرۆتۆنا ئەسووڕێتەوە بلیۆن جار لە یەک چرکەدا ئەو کات بە تێگەیشتنمان لەم زانیارییانە ئەو ئایەتانەمان بۆ دەردەکەوێت کە خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَا تَأۡتِينَا ٱلسَّاعَةُۖ قُلۡ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأۡتِيَنَّكُمۡ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِۖ لَا يَعۡزُبُ عَنۡهُ مِثۡقَالُ ذَرَّةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَآ أَصۡغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكۡبَرُ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ۝٣﴾ سبأ

واتە: کافران ئەیانووت: ڕۆژی قیامەت نایەت و زیندوو بوونەوە نییە و نکوڵیان لێ دەکرد، خوای گەورە فەرمووی: ئەی محمد ﷺ بڵێ: سوێند بێ بە پەروەردگارم بەدڵنیایی قیامەت بەسەرتاندا دێت و زیندوو ئەبنەوە، (ئەم ئایەتە یەکێکە لەو سێ ئایەتەی کە خوای گەورە فەرمان دەکات بە پێغەمبەری خوا ﷺ سوێند بخوات بە خوای گەورە لەسەر زیندووبوونەوە کاتێك کە کافران نکوڵی لێ دەکەن، ئایەتی دووەم لە سوورەتی (یونس)ە، ئایەتی سێیەم لە سوورەتی (التغابن)ە کە ئەمەیش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە دەبێت تەنها سوێند بە خوای گەورە بخورێت، خوای گەورە زانای نهێنیەکانە و هیچ شتێك لە خوای گەورە ناشاردرێتەوە ئەگەر بە ئەندازەی مێرووله‌یەکی وردی بچووکیش بێت، یان بە ئەندازەی مسقاڵی گەردیلەیێك بێت لە ئاسمانەکان بێت یان لە زەوی بێ ئیلا خوای گەورە زانیاری پێی هەیە یان لەمە بچووکتر بێ یان گەورە بێت ئیلا هەمووی لە کتێبێکی ئاشکرا جێگیر کراوە و نووسراوە کە (اللوح المحفوظ)ە.

پێشتر زانایان وا پێیان دەبرد کە لە ئایەتەکەدا خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿... وَلَآ أَصۡغَرُ مِن ذَٰلِكَ ...۝٣﴾ وەکو بواری موبالەغە و زیادەڕۆی بەکارهاتووە، چونکە پێناچێت بچووکتر لە زەڕە (گەردیلە) هەبێت وا ئێستا زانستی نوێ ئاشکرای کردووە کە ئەلکترۆن هەزار ملیۆن جار لە زەڕە

بچووکترە، نازانین چیتر لە زانست دەردەکەوێت لە داهاتوودا بە دڵنیاییەوە زانیاری زیاتر و زیاتر دەست بە دەست دێت لە ئێستادا ئێمە نایزانین خۆ ئەگەر تەماشای نەفسی خۆمان بکەین لە خۆمان و ژیانمان بکۆڵینەوە زۆر شتی عەجیب و غەریب بەدی ئەکەین خوای پەروەردگار ئەفەرمووێت:

﴿وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ٢١﴾ الذاريات

واتە: لە نەفسی خۆیشتاندا چەندەها بەڵگە هەیە لەسەر یەکخواپەرستی خوای گەورە، ئایا بۆ نایبینن و بۆ هەستی پێ ناکەن.

زۆر جار مرۆڤ سەرسام دەبێت بە سیستەمی پەیوەندی و گواستنەوە لە سەردەمی نوێدا، لە بواری تەلەفۆن و مانگی دەستکرد و زۆر دەزگای تری پەیوەندی، بەڵام خوای پەروەردگار هەر لەناو لاشەی خۆمان بە سیستەمی دەمار کارۆموگناتیسی ئەو پەیوەندییەی داناوە، ئەو سیستەمە پەیوەندییە لەناو لاشەی مرۆڤدا پێکهاتووە لە هەزارەها ملیۆن خانە کە بڵاو بوونەتەوە بە هەموو لاشەدا بۆئەوەی کۆنترۆڵی بەرپرسیارێتی هەموو لاشە بکەن. بە خێرایەکی وا زوو پەیوەندی ئەکات کە لە کاتژمێرێکا زیاتر لە سەدان کیلۆمەتر دەبڕێت، هەروەها زیاتر لە دە هەزار دەزوولەی تام لە سەر زمانمان هەیە بۆ ئەوەی تامەکانی پێ جیا بکەینەوە، زیاتر لە ١٠هەزار خانەی بیستنمان هەیە، چاو زیاتر لە ١٣٠ملیۆن خانەی بینین و وێناکردنی لە خۆ گرتووە کە پێی دەوترێت وێنای ڕووناکی تا بە جوانی ببینین، ئەو ژمارەیە تەنها لە یەک چاو دایە زیاتر لە سێ ملیۆن غوودەی عارەقکردنەوە لە لاشەماندا هەیە تا پلەی گەرمی لاشە فێنک بکەنەوە، ٢٥٠ هەزار خانە لە لاشەمانا هەیە کە ساردی دەناسێنێت کاری نیشاندانی تایبەتە بە ساردیی، بۆ مێشکی مرۆڤ دەینێرێت بۆ دەمارەکان

کە جۆرێک لە ئینزار و ئاگادارکردنەوەیە بۆ زۆری فشاری خوێن تا پلەی گەرمی لە لاشەیدا زیاد بکات، ئەوەی ئاماژەمان پێدا بەشێکە لە لاشەمان بێ جگە لەوەی لەناو لاشەمانا ئامێری تری هەیە هەر یەکە و دنیا و جیهان و مەملەکەتی تایبەت بە خۆی هەیە، ئەوەی باسم کرد تەنها ئامێر و دەزگای لاشەی هەستەکانمانە با گورچیلە و ڕیخۆڵە و هەناسە و...هتد بوەستێت لەو لاوە خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾﴾ فصلت

واتە: ئێمە نیشانەی تاك و تەنهایی و گەورەیی و تواناو دەسەڵاتی خوای گەورە و ڕاستگۆیی قورئانیان نیشان ئەدەین لە لوتکە و ئاسماندا لە خۆر و مانگ و ئەستێرەکاندا، لە شەو و ڕۆژدا لە نەفسی خۆیاندا کە خوای گەورە چۆن دروستی کردوون و لاشەی چۆن پێکهێناون، یاخود (فِي الْآفَاقِ) لەو شوێنانەی کە لێتان نزیکە وەکو (غەزای بەدر و فەتحی مەککە) یاخود لەو شوێنە دوورانەدا کە فەتحی ئەکەن و ئیسلامی تێدا بڵاو دەبێتەوە تا بۆتان دەرکەوێ ئەم قورئانە پیرۆزە حەقە و لەلایەن خوای گەورەوە هاتووە، ئایا خوای گەورە بەس نییە کە شایەتە لەسەر هەموو شتێك لەسەر کردەوەکانتان، لەسەر ئەوەی کە قورئان لەلایەن خوای گەورەوە دابەزیوە و حەقە.

خوای پەروەردگارمان ئەو بەدیهێنەرەیە کە دەیپەرستین کار لەسەر ئەوە دەکەین بۆ گەردن کەچ بین و نییەت پاک و خاوەن ئیخلاس بین، مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە چۆن داوا لە غەیری خوای گەورە بکەین؟ کە چۆن ئیتر لەو

نەترسین ئەوانەی کە زاڵم و دیکتاتۆر و مافخۆرن خاوەنی ئەو لاشەیەن کە خوای پەروەردگار خاوەنێتی، چەند لاشەیەکی بچووکە داخۆ پێوانەی چۆن و چی بێت لە چاوگۆی زەوییدا، ئینجا لە چاو ئەم گەردوونە بەرفراوانەدا، داخۆ مرۆڤ دەبێت پێوانەی چی بێت کە ئەم هەموو زوڵم و تاوان و کوفرە ئەکات، مرۆڤ چۆن هەستی ترسێکی گەورەی بۆ دروست نابێت کە دەزانێت بۆ ماوەیەکی کاتی لێرە دروست بووە گومانی تیا نییە دەمرێت، ئیتر ئیماندار چۆن ناترسێت لە خوای هەمیشە زیندوو کە زاتی بەرزی هەرگیز نامرێت و هەمووشمان دەگەڕێینەوە بۆ لای زاتی پیرۆزی، لە بەردەمیدا بۆ لێپرسینەوە دەوەستین، چۆن لەمەودوا بە فەرمانی خوای پەروەردگار ناکەین کە داوامان لێ دەکات و ئەوەشی ڕێگریمان لێ دەکات. ئەوە ئەو خوای مەعبوودەمانە کە باسی دەکەین بۆیە موخلیس بین و نییەتی خۆمان بۆ زاتی بەرزی پیرۆزی پاک بکەینەوە خۆمان هەر بۆ ئەو زاتە ساغ بکەینەوە لە پێناویا کار بکەین بۆ پەروەردگار، زۆر سانایە کە هەرچی دروستکراوەکانێتی لەناو بەرێت و لە جێگایدا دروستکراوی نوێ دروست بکات بۆ خوا زۆر ئاسانە، دەفەرموێت:

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾﴾ إبراهيم

واتە: ئایا نابینی کە خوای گەورە ئاسمانەکان و زەوی دروست کردووە بەحەق ئەگەر خوای گەورە ویستی لێ بێت ئێوە لەناو ئەبات و دروستکراوی تازە دروست ئەکات و ئەیانهێنێ ﴿١٩﴾ ئەمەیش لای خوای گەورە قورس نییە و ئاسانە و خوای گەورە توانا و دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە﴿٢٠﴾

ئەگەر خەڵکی سەر زەوی عەقڵیان بەوە بشکێت کە خوای گەورە یەک پلە خێرایی زەوی زیاد و کەم بکات، ئەوەی لە ناوی دایە فڕێی ئەدات بە خەڵک و بینا و چەک و تواناپانەوە، بەڵام خوای پەروەردگار هەڵی گرتووە بۆ کاتی دیاری کراو و دەفەرمووێت:

﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾﴾ النحل

واتە: ئەگەر خوای گەورە سزای خەڵکی بدایە بەهۆی زوڵم و ستەم و کوفری خۆیانەوە ئەوە تەنانەت ئاژەڵانیشی بەجێ نەئەهێشت کە بەسەر زەویدا بڕۆن بەهۆی گرتنەوەی باران لێیانەوە، کاتێك کە سزایەك بێ هەموویان ئەگرێتەوە، بەڵام خوای گەورە دوایان ئەخات تا کاتی دیاریکراوی خۆیان کە کۆتایی تەمەنیانە، یاخود کاتی سزادانیانە کە کاتی سزادانیان هات هیچ کاتێك دوا ناکەوێ و پێشیش ناخرێ لە کاتی دیاریکراو خوای گەورە سزایان ئەدات.

بە هەموو چین و توێژەکان خوای گەورە نموونەی بۆ باس کردوون تا لە سیفات و گەورەیی خۆی تێبگەن و بە گوێرەی پێویست بیناسین لە پزیشک لە جیۆلۆجی لە بایۆلۆجی لە فیزیا و گەردوون و کیمیا و هەتا دوایی، لە قورئاندا بە گوێرەی زانستی هەموویان شیکاری بۆ کردووین خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَلَقَدۡ صَرَّفۡنَا فِي هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٖۚ وَكَانَ ٱلۡإِنسَٰنُ أَكۡثَرَ شَيۡءٖ جَدَلٗا ٥٤﴾ الكهف

واتە: بەدڵنیایی لەم قورئانە پیرۆزەدا هەموو نموونەیەکمان هێناوەتەوە و دووبارەمان کردۆتەوە و ڕوونمان کردۆتەوە بۆ خەڵکی تا گومڕا نەبن و لە ڕێگای ڕاست لانەدەن بەڵام حاڵی مرۆڤ وایە کە زۆر موجادەلە و دەمەقاڵێ ئەکات.

هاوەڵان قەدر و توانای خوای گەورەیان ناسی، خاوەنی ئەو هەموو زانیارییەش نەبوون زۆر لەو توانا و زانیارییانەی کە هەیانبوو بەهێزتر بوون، چونکە خاوەنی ئیمانێکی قووڵ و بیرکردنەوەیەکی قووڵ بوون. ئەوانیش بیریان لە هەموو بەدیهێنەرەکانی پەروەردگار ئەکردەوە، بەڵام بە چاوی ئیمانەوە تەماشایان ئەکرد کاتێک خوای پەروەردگار ئەفەرمووێت:

﴿أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى ٱلۡإِبِلِ كَيۡفَ خُلِقَتۡ ١٧﴾ الغاشية

واتە: {تێڕامان لە دروستکراوەکانی خوای گەورە} خوای گەورە سەرنجی بەندەکان ڕائەکێشێ ئەوە بۆ تەماشای حوشتر ناکەن بزانن خوای گەورە چۆن دروستی کردووە؟ چەندێك سەیرو سەمەرە دروستی کردووە، چەندێك بەهێزە لەگەڵ ئەوەیشدا چەندێك بە ئاسانی ئەتوانی باری قورسی لێ بنێی، وە گۆشت و شیرەکەی ئەخورێت و ئاوی ناو سکی بەکار ئەهێنرێ، بۆ تەماشا ناکەن بزانن خوای گەورە چۆن دروستی کردووە تا بتانگەیەنێ بە یەکخواپەرستی خوای گەورە و توانا و دەسەڵاتی خوای گەورەتان بۆ دەرکەوێ.

بۆ هاوەڵان گرنگ نەبوو کە بزانن تەواوی ئامێری هەناسەی وشتر چۆنە چۆن کار دەکات، یاخود چۆنێتی هەڵگرتن و کۆکردنەوەی ئاو لە لاشەیا هەتا دوایی یا خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿وَإِلَى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ۝١٨ وَإِلَى ٱلْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۝١٩ وَإِلَى ٱلْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ۝٢٠﴾ الغاشية

واتە: بۆ تەماشای ئاسمان ناکەن خوای گەورە چۆن بەرزی کردۆتەوە بەبێ ئەوەی کە کۆڵەکەی لە ژێری ڕاگرتبێت، بەبێ هیچ شتێك خوای گەورە وەکو سەقفێکی پارێزراو بەسەر زەوییەوە دایناوە و بەرزی کردۆتەوە ۝١٨ بۆ تەماشای شاخەکان ناکەن چۆن خوای گەورە چەقاندوویەتی بەناخی زەویدا بۆ ئەوەی زەوی نەجوولێت و نەهەژێت ۝١٩ بۆ تەماشای زەوی ناکەن چۆن خوای گەورە ڕایخستووە تا سوودی لێ ببینن ۝٢٠

ئەوان لە ڕووی زانستییەوە لایان گرنگ نەبوو، هەروەها نەگەیشتبوونە ئاستی ئێستای زانست بەڵام بە چاوی ئیمان و خۆشەویستی بۆ خوا و پێغەمبەرەکان و ناسینی ڕەوشتی پێغەمبەرەکان خۆیان ناسی و ئیخلاسیان بۆ دروست بوو، ئەو موعجیزانەی ئێستا ئێمە دەیزانین ئەوان هەر پەییان پێ نەدەبرد لە ڕووی زانستی گەردوون و مرۆڤ و پزیشکی و...هتد.

بەڵام هەمیشە لە بیرکردنەوەی قووڵا بوون بۆ گەیشتن بە ئیخلاس هەر بۆیە لە دایکی دەرداء-یان پرسی زۆرترین کار و چالاکی باوکی دەرداء چی بووە؟ لە وەڵامدا وتی: "بیرکردنەوە لە دروستکراوەکانی خوا". پرسیارکارەکە لە دایکی دەرداء-ی پرسی: "جاکەی تا ئێستا بیرکردنەوە بووە بە کارکردن؟"

لە وەڵامدا دایکی دەرداء وتی: "بەڵێ کارە، چونکە گەیشتوەتە ئەو ئەنجامەی کە خوای گەورە بە یەقین بناسێت."

ئەگەر بیرت لە دروستکراوەکانی خوای گەورە کردەوە دەبیتە زانا و یەقینت بۆ دروست ئەبێت، جا هەندێک ئەگاتە ئاستی پلەی بەرزی زانایەتی، بەڵام لەبەرئەوەی خاوەن ئیمان نییە، هیچ ئەرزشی (نرخی) نییە با زۆر بە توانا و بەهێزیش بێت وەکو داروین، مارکس، ستیڤن هاوکین، ڕیچارد دۆکینز دەڵێن: "هەمووی لە خۆوە دروست بووە" چەندە زانستەکەیان لە ڕووی دۆزینەوە گرنگ بێت، بەڵام لە ڕووی بنەڕەت و سەرچاوەوە گاڵتەجاڕییە. هاوەڵان چونکە خاوەن ئیمان بوون زانستیان کەم بوو، بەڵام ئیمانیان بەهێز بوو بوونە ئەو ئەستێرانەی کە بە ملیۆنەها کتێبیان لەسەر نووسراوە، ئەگەر بیری لە دروستکراوەکانی خوای پەروەردگار کردەوە بە دڵنیاییەوە ئیخلاست بۆ دروست ئەبێت، وەکو شێخ حەسەنی بەصری دەڵێت: "بیرکردنەوە لە دروستکراوەکانی خوا خێری شەونوێژی هەیە یاخود لە شەونوێژ باشترە".

لە کەسێکی دەشتەکی بێزانست و زانیاریان پرسی چۆن خوا ئەناسی لە وەڵامدا وتی: "هەرکات جێ پێی وڵاغ یان پاشەڕۆی وشترت بینی ئەوە دڵنیا دەبم کە لەم جێگایەوە تێپەڕیوە (البعرة تدل علی البعیر)".

بە دڵنیاییەوە جێگا پێی نیشانت ئەدا کە مرۆڤ بەو جێگایەدا تێپەڕیوە، ئاسمان بەو جوان و ڕێکی و سیستەمەوە زەوی بەو ڕێکخستن و ڕازاوەیەوە هەموو بەڵگە نییە بۆ بەدیهێنەر و خاوەن توانا کە پەروەردگارە؟

شاعیر ئەڵێت:

ئادەی سەیرێکی باڵی پەپوولە
یان سەرنجێکی ژیانی مێروولە
بەڵگەن بۆ کەسێک کە ڕۆشنبیر بێت
زادەی دەستێکن بە هۆش و بیر بێت
برام با بەس بێت ئەم بەیت و باوە
گوایە لە دایکی تەبیعەت زاوە

دەشتەکییەک بە زانیاری زۆر سادە دەگاتە ئەو ئاستە دەبێتە خاوەن ئیمانێکی قووڵ ئەی تۆ لە کوێی ئەو دەشتەکییە دایت؟

زانیاری زۆر و زانست ناتگەیەنێتە ئیخلاسی تەواوەتی ئەگەر ئیمانی لەگەڵدا نەبێ، چونکە ئەگەر بە زانست بیر لە خوا بکەیتەوە ناگەیتە هیچ ئەنجامێک چونکە لەم کەونەدا من و تۆ لەو ئەلکترۆنە بچووکترین کە باسمان کرد پێشتر، بەڵام زۆر گرنگە بە ئیمان و ناسینی سیفاتی خوای گەورە خوای گەورە وەکو خۆی بناسین بە زانستی شەرعی خوێندنەوەی قورئان بگەینەوە ئاستەکە، قەدری خوای گەورە بزانین، هەروەها لە ڕێگەی خۆشەویستیمانەوە بۆ خوا بگەینە ئاستی ئیخلاس و نیەتپاکی بە لێبوردبوونەوە لە قودرەت، جاری وا هەیە خوای گەورە ئەوەندە زوو کارەکانت بۆ ئاسان ئەکات لە خۆشیدا ئەڵێی بەخوا بەختێکی باشم.هەبوو، بەڵام بەخت نییە بەڵکو خوای گەورەیە هەمیشە لەگەڵمانایە.

هەرکەس ئیخڵاسی هەبوو ژیانی لا بچووکە

هاوەڵان کاتێ بە خزمەتی قورئان و پێغەمبەری خوا ﷺ گەیشتن و بیرکردنەوەیان لەم گەردوون و ژیانە و تێگەیشتن لێی بوونە هاوەڵ و ئیخڵاسیان بۆ دروست بوو، هەموو شتێک لەبەر چاویان بچووک بوویەوە بێجگە دینی خوای گەورە. کەوتنە کارکردن لە پێناوی خوای گەورەدا هیچی تریان لە بەرچاو نەگرت بێجگە ڕازیکردنی خوای موتەعال، زاتی بەرزیان خۆشویست و تەنها لە زاتی بەرز و گەورەیی ئەو ترسیان هەبوو لە هیچیتر نەدەترسان، دەستیان گرت بە دینی خواوە وازیان لە هەرچی بیروباوەڕ و پەرستراوی ترە هێنا.

هەموو ئەم باسە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە هەر کەس خاوەنی پرەنسیپ و دڵسۆزی بوو ئینتیمای بۆ دروست بوو ئەوە بە دڵنیاییەوە خۆی ساغ دەکاتەوە بۆ مەبدەئەکەی، زۆر جار ئەو پرەنسیپ و ئایدۆلۆژییانە لە جۆرێکی تری ئینتیماتدا خۆی دەبینێتەوە.

نموونەی بیروباوەڕی شۆڕشگێڕی بۆ بەدەستهێنانی ئازادی وەکو شیووعییە سۆشیالیستەکان یاخود دەگاتە ئاستی ئەوەی کە دڵسۆزە بۆ گرووپێکی مافیایی لە مادەی هۆشبەر و کڕین و فرۆشتنی چەکدا یان ئەگاتە ئاستێکی زۆر نزم بۆ خۆشەویستی و دڵسۆزی و ئیخڵاس بۆ یانەیەکی وەرزشی یاخود ئافرەتێک و ناوی لێئەنێ عەشق.

هاوەڵان پێچەوانەی هەموو ئەمانە بوون دڵسۆزی و ئیخڵاس و نییەتیان گەیشتە ئاستێکی وا بەرز کە تەنها لەگەڵ بە دیهێنەری ئەم بوونەدا

پەیوەندییان هەبێت و خۆیان ١٠٠٪ ساغ کردەوە بۆ بە دەستهێنانی ڕەزامەندی خوای پەروەردگار، ئەمە دڵسۆزی و ئیخلاسە لە هەڵوێست و وێستگەکانی ژیانی هاوەڵاندا زۆر بە جوانی بەدی ئەکرێت، نموونەی زۆر لە بەر دەستایە بەڵام لێرەدا هەندێکیان دەخەینە ڕوو بۆ خوێنەر.

-ئەبوبەکری سدیق، جەنگی هەڵگەڕاوەکان

لەدوای کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ نیوەدوورگەی عەرەبی بە گشتی لە ئایینی پیرۆزی ئیسلام پاشگەز بوونەوە تەنها سێ شار و یەک لادێ نەبێت، ئەویش بریتی بوون لەمەکە و مەدینە و تائیف و لادێیەک لە نزیک ناوچەی بەحرێن بە ناوی هەجەر، کاتێک ئەبو بەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بووە خەلیفە، سوپای موسڵمانان لە سەدان هەزار سەربازەوە نەدەگەیشتە ١٣ هەزار هاوەڵی موجاهید، ئەمەش خۆی لە خۆیدا موسیبەت و نسکۆیەکی زۆر گەورە بوو، هیمەتی بەرزی ئەبو بەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- ئیخلاس و ڕاستگۆیی و ئیرادەی بەهێزی سەرکردایەتی و متمانە بە هاوەڵانی سەرەتایی و دڵنیا بوون لە ئیخلاس و بیروباوەڕیان داوای کرد جارێکی تر هەموو ناوچەکانیان فەتح کردەوە، سەر لە نوێ بانگەوازی ئیسلامی و نووری ئیسلامیان بڵاو کردەوە لە کاتێکدا ئەم ١٣هەزار سەربازە دابەش بوون بە سەر ١١ میحوەری سەربازیی گرنگدا لە ناوچەکانی بەنو حەنیفە، یەمەن، عومان، بەحرێن، غەسانییەکان و زۆرێکی تر لە ناوچە و هۆزەکانی تری عەرەب.

ناوچەی بەنو حەنیفە زیاتر لە ٢٠٠ هەزار دانیشتوی هەبوو، بێجگە سەربازی هۆزەکانی تر لەگەڵ هۆزی بەنو حەنیفە و (موسەیلەمەی درۆزن) یەکیان گرتبوو، سوپای زۆری موسڵمانان لەو میحوەرانەدا نەدەگەیشتە سێ هەزار سەربازی موسڵمان، بەڵام بەهۆکاری ئەوەی کە خاوەن ئیخلاس و نییەت پاک بوون، دڵسۆزی تەواویان بۆ دینی خوای پەروەردگار هەبوو، خوای گە ورە سەری خستن، وتە گرنگەکەی ئەبو بەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- وای کرد کە دڵسۆزی بۆ هەموو هاوەڵان بگەڕێتەوە و فەرمووی: "ئەگەر بەتەنهاش بووە جەنگی هەڵگەڕاوەکان ئەکەم!" هەموو تەمەنی خیلافەتی ئەبو بەکر دوو ساڵ و چەند مانگێک بوو بە ئیخلاس و دڵسۆزی توانی هەموو ناوچەکان بگەڕێنێتەوە باوەشی ئیسلام و خۆی بۆ هێرشێکی چاوەڕواننەکراوی فارس ئامادە بکات.

لێرەدا پرسیار ئەوەیە ئەگەر مرۆڤ لە پێناوی خوای گەورەدا کاری کرد و ڕاستگۆ بوو بە دڵنیاییەوە خوای پەروەردگار دیاری سەرکەوتنی پێ ئەبەخشێت، ئەبو بەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- دەیزانی ئەرک و فەرمانی چییە و لێپرسراوە بەرامبەر بە بەرپرسارێتییەکەی و ئەوەی لە سەریەتی بە دڵسۆزیی و نییەت پاکی و پڕ لە ئیخلاسەوە ئەنجامی ئەدات بۆ پەروەردگاری. لەگەڵ ئەو هەموو جەنگەدا موسڵمانان زیانی گیانیان نەئەچووە ١٠٠ کەس، ئەمەش دیاری خوای پەروەردگارە بۆ بەندە سەر ڕاست و موخلیسەکانی لە کاتێکدا لە شار و پایتەختەکانی جیهاندا بە هۆکاری ڕووداوی هاتوچۆوە زۆر لەوە زیاتر لەناو دەچن.

پوختەی وتە لە سەر ژیانی ئەبوبەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بە تایبەت لە قۆناغێک خیلافەتی دا ئەوەیە هیمەتی بەرزی و توانا و ئازایەتی و بەرچاوڕوونی بە هۆکاری ئیخلاسی بوو بە دینی خوای گەورە، بۆیە خوای گەورە بە ئاسانی سەری خست توانی جارێکی تر لە نسکۆوە شکۆ دروست بکاتەوە.

دڵسۆزی عومەر لە خەیاڵ فەنتازیا زیاتر

هەموو کەم تا زۆر عومەری کوڕی خەتاب -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- دەناسین ئەزانین چ عیملاقێک بووە، ئەوەندە دڵسۆز و ئیخلاسی هەبووە بۆ ئیسلام زۆر جار دڵسۆزی و نییەت پاکی دەگەیشتە ڕادەیەک داوای ئیزنی ئەکرد لە پێغەمبەر ﷺ لە گەردنی دوژمنان بدات، عومەر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- ئەو هاوەڵەیە کە فەراسەتی ئەوەندە بەهێز بوو قورئان لە سەر وتەکانی هاوڕا بوو لە دوای ئەبو بەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بووە خەلیفەی موسڵمانان، ئەوەندە دەسەڵات و قەڵەمڕەوی بەهێز بوو تا ڕادەیەک گەیشتە نزیک تورکمانستان و پاشان تا میسر لە ڕۆژئاواوە.

عومەر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- ژیانی پڕیەتی لە نهێنی و کۆد بۆ سەرخستنی ئەم دینە، لە کاتی فتوحاتەکانی یەک لە دوای یەک توانی هەموو وڵاتی فارس بخاتە ژێر ڕکێفی خەلافەتی ئیسلامییەوە، بەڵام ئەوەی کە جێگای سەرنج و لە خەیاڵ خەیاڵترە لە ناوەڕاستی ئەو سەرکەوتنە گەورانەیدا فەرمانی کرد بە سوپای موسڵمانان کە لە جێگای خۆیان زیاتر نەڕۆن و فتوحات ڕابگرن، چیتر پێشڕەوی نەکەن بە هەموو پێوەرێکی سەربازی ئەم

ڕاوەستانە هەڵەیە لە ڕووی ستراتیژی سەربازییەوە، چونکە سوپای دوژمن لە هەڵهاتندا بوون چۆن لەو کاتەدا وازیان لێبێنێت، بەڵام عومەر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- زۆر لە سەرو ئاستی ستراتیژی سەربازییەوە بیری دەکردەوە ئەو دەیزانی سەرکەوتنی خوایی بۆ موسڵمانان بەهێز و بازو و کاروباری لۆجستی و ماددی نییە، چونکە ئەیزانی هێزی وڵاتی فارس و ڕۆم لە توانای عەرەبدا نییە، نهێنییەکەی لە ئیخلاس و نییەتپاکی موسڵمانانەوەیە بۆیە سەروەت و سامان و ئاڵتوونێکی زۆر هاتبوو ژێردەسەڵاتی موسڵمانان. عومەر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- باش لەوە تێگەیشتبوو کە توانای موسڵمانان لە چەک و هێزی مادەدا نییە، بەڵکو لە خواناسی و ئیخلاسیاندایە بۆیە ناچار هەموو فتوحاتی وەستاند زانی موسڵمانان و هاوەڵان ئاوی شیرینی ناوچەی فارس و خۆراسانیان خواردووەتەوە ئافرەتانی ناسک و جوانیان دەست کەوتووە پارە و ئاڵتۆن و خاکی زۆریان لە بەر دەست دایە ترسی ئەوەی لێنیشت کە دنیا بڕواتە دڵیان و چیتر نەتوانن ڕووبەڕووی دوژمن ببنەوە. ئەو چەندە پارێزگاری لە سەروەری دەسەڵاتی خیلافەت دەکرد ئەوەندەش دەیویست پارێزگاری لە نییەت و خواناسی و ئیخلاسی موسڵمانان بکات، سەرکەوتنی لا مەبەست نەبوو خواناسی و ئیخلاس بۆ ئەو گرنگ بوو.

دڵسۆزی عوقبەی کوڕی نافیع لە سەر زەریای ئەتڵەسی

عوقبەی کوڕی نافیع -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- یەکێک بوو لە سەربازەکانی عەمری کوڕی عاس -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- لە کاتی فەتحی میسردا بە سوپایەکی کەمەوە توانیان ڕۆم لە وڵاتی میسر دەربکەن،

هەموو مافی خەڵکی میسر بگەڕێننەوە بۆ خەڵکەکە لە دڵسۆزی و نیەتپاکی موسڵمانان تێگەیشتن نەک هەر هاوکاریان بوون، بەڵکو سەنەد و پشت و پەنای موسڵمانان بوون ئەگەرچی تا ٨٠٠ ساڵ زۆرینەی خەڵکی میسر هەر مەسیحی و نەسرانی (ئەریسیون) بوون، لە کاتێکدا قەشە و پاپاکانی میسر بە دەستی ڕۆم ڕاوەدوو نرابوون، سوپای موسڵمانان کەنیسەکانیان بۆ گەڕاندنەوە بە تایبەت پاپای ئەسکەندەرییە ماوەی چەند ساڵ بوو کەنیسەکەیان داخرابوو، پاپا گەڕایەوە سەر کارەکەی، سوپای موسڵمانان لە وڵاتی میسرا نەئەگەیشتنە سێ هەزار سەرباز بەڵام خەڵکی ئەو وڵاتە هاوکاریان بوون لە دوای کۆتایی فەتحی میسر عوقبەی کوڕی نافیع -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- زانی کە کاری تەواو نەبووە بۆیە بە بەشێکی کەم لە سوپای عەمری کوڕی عاس -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- کەوتە فەتحی ناوچەکانی تری وەکو وڵاتی لیبیا، تونس، جەزائیر و پاشان مەغریب تا مۆریتانیا کە خاک کۆتایی پێهات و چووە سەر دەریای ئەتڵەسی و فەرمووی خوای پەروەردگار ئەگەر بزانم خاک و زەویی تر هەیە دەڕۆم فەتحی دەکەم تا خواپەرستی و خواناسی و ئیسلامەتی تێدا بڵاو بێتەوە. هەمووی دڵسۆزی و ئیخلاسی هاوەڵان بوو وڵات لەدوای وڵات فەتحیان دەکرد و خەڵکیان لە تاریکی و کوفرەوە بۆ نووری ئیسلامەتی دەهێنا.

ماچی نێوچاوانی عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە

عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بە دیلی کەوتە دەست ڕۆم و هیرەقل بە دیل گرتی لە ساڵی ١٩ک.، هیرەقل گوێبیستی

خۆراگری و هاوەڵان بووبوو بۆیان باس کردبوو کە هاوەڵان ژیانی دونیا و خۆشییەکانیان لا وەکو پووشە، بۆیە ویستی تاقیان بکاتەوە و بزانێت نهێنی ئەم ئیخلاس و دڵسۆزییەیان چییە و تا چ ئاستێکە، دەیویست بزانێ سرووشتی ئەم هێزە چۆتە دوو وڵاتی زلهێزی دنیا لە بەردەمیاندا دەستەوستانە چۆن توانیویانە سەر بکەون و ئەو سوپایانە شکست پێ بهێنن، هیرەقل داوای کرد کە عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بۆ ئامادە بکەن بۆ ئەوەی لێپێچینەوەی لەگەڵدا بکات، خۆی گوێبیستیان بێت و دەستی کرد بە پرسیارکردن لە عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت-.

هیرەقل: پێشنیارێکت بۆ ئەکەم بە قسەم بکە.

عەبدوڵڵا: بڵێ بزانم چییە پێشنیارەکەت

هیرەقل: پێشنیارەکەم ئەوەیە ببیتە مەسیحی و دینی نەسرانی هەڵبگریت، (بەڵام داخۆ نرخی ئەو وازهێنانە لە دین چی بێت) ئەگەر پێشنیارەکەمت قبووڵ کرد ئەوە وازت لێ دەهێنم و دیاری و ڕێزت لێ ئەگرم.

عەبدوڵڵا زۆر بە جێگری و یەقینەوە: ئەوەی داوای ئەکەیت ئەستەمە، هەزار جار مردن زۆر خۆشەویستترە لەوەی لێم داوا ئەکەیت.

هیرەقل وازی لێنەهێنا و دووبارە پێی وتەوە: من وا تۆ ئەبینم پیاوێکی زۆر جوامێری، ئەگەر لەسەر داواکەم ڕازی بیت ئەوا ئەتکەمە هاوبەش لە دەسەڵاتمدا و نیوەی دەسەڵاتەکەمت ئەدەمێ.

ئەم وتەیە هەروا ئاسان نییە نیوەی ئیمپراتۆری ڕۆم پێوەری ئەو دەوڵەتە نزیکەی نیوەی جیهانە، واتا عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- دەبێتە سەرۆکی چارەکی جیهان چەندمان بیست کەسانێک بۆ ئیقامەی وڵاتێک دین و وڵات و خێزان و پرەنسیپی خۆی فرۆشت بۆ شتێکی زۆر تافیهو بێئەرزش کە یەک لە سەر هەزاری پێشنیارەکەی هیرەقەل نییە بۆ عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت-.

با بزانین وەڵامی حوزافە چی ئەبێت؟

عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بە پێکەنینەوە وەڵامی ئەداتەوە بەڵام پێکەنینێکی گاڵتەئامێز: سوێند بە خوا ئەگەر هەموو موڵکت بدەیتە من و هەروەها ئەوەی عەرەب خاوەنیەتی ئینجا واز لە دینی محەممەد ﷺ ناهێنم بۆ ماوەی چاوتروکانێک واتا بۆ چرکەساتێک پەشیمان ببمەوە پاشان موسڵمان بم ئەوەش ناکەم با هەموو موڵکی ڕۆم و عەرەب بە من بدرێت.

هیرەقل جۆرە چەکێکی تری لەگەڵدا بەکارهێنا پێی وت: ئەی ئەگەر وات نەکرد ئەتکوژم، ئەوەش کۆتا قسەی زاڵمەکانە.

عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت-: ئەوەی لە دەستت دێت بیکە.

تەواو هیچ ئەرزشی بۆ قسەکانی هیرەقل دانەنا، گەورەترین و خۆشەویستترین شتی لێ وەربگرێتەوە کە ڕۆحیەتی.

هیرەقل فەرمانی کرد کە هەڵی بواسن بە خاچدا، پاشان بە تیرهاوێژەکانی وتت ڕەمی بکەن، بەڵام تیری بەر نەکەوێت با نزیکی قاچ و دەستی بکەوێت.

ئەمەش جۆرێکە لە ترس و تۆقاندن، هیرەقل وتی: مردنیم ناوێت! تەنها دەیەوێت ئیرادە و ئیخلاسی بشکێنێت و شکۆی بهێنێتە خوارەوە، زوو زوو پێشنیارەکەی بۆ دووبارە ئەکاتەوە و ئەڵێت: ببە بە نەسرانی و واز لە دینەکەت بهێنە! لە هەمان کاتدا تیر بە ڕاست و چەپی دا دەهاوێژرێت.

ئەویش ڕەتی ئەکاتەوە واز لەدینەکەی بهێنێت، هەر کات پێشنیار دەکەن ئەو دینەکەی زیاتر لا خۆشەویست دەبێت، ڕەتی نەسرانی بوونی دەکاتەوە و دەڵێت چیتان لە دەست دێ بیکەن.

هیرەقل چووە قۆناغێکی تر لەگەڵیدا هەوڵی زیاتر ترسان و تۆقاندنی دا، داوای کرد کە مەنجەڵێکی گەورەی پڕ لە ڕوونی قرچاوی بۆ ئامادە بکەن و زیاتر ئاگری بخەنە ژێر بۆ ئەوەی زیاتر بقرچێت تا بە تەواوەتی ڕۆنەکە کوڵا، دوو دیلی موسڵمانانیان هێنا لە بەرچاوی عەبدوڵلا دا یەکێکیان خستە ناو مەنجەڵە ڕۆنەکە، عەبدوڵلا ڕاوەستاوە ئەو ڕەوشە بە چاوی خۆی ئەبینێت، پاشان دیلەکەیان لە ڕۆنەقرچاوەکە دەرهێنا تەنها ئێسقانەکانی مابوو هەموو گۆشتەکەی سووتا بوو، جارێکی تر داوایکرد لە عەبدوڵلا کە ببێتە نەسرانی، ئەویش هەموو لە جارەکان زیاتر ڕەتی ئەکردەوە، هیرەقل فەرمانیدا بە پیاوەکانی کە هیچ توانای نەماوە ئەویش فڕێ بدەنە ناو ڕۆنەقرچاوەکە.

کاتێک عەبدوڵلایان برد چەند دڵۆپێک فرمێسک بە چاویدا هات کە هەواڵەکەیان برد بۆ هیرەقل زۆری پێخۆش بوو وتی گریاوە؟ وای زانی

کاریگەری لە سەر داناوە و ئەترسێت لە مردن، بۆیە داوای کرد بیگەڕێننەوە بۆ لای، دیسان جارێکی تر پێشنیاری بۆ کرد کە بێتە نەسرانی، سەر لە نوێ ڕەتی کردەوە وتی: هەرگیز شتی واناکەم شتی واش ڕوونادات، هیرەقل تووڕە بوو وتی: ئەی بۆ گریاویت؟

عەبدوڵڵا: ئەوەی منی گریاند بۆ ئەوە بوو کە من دەخەنە ناو ئەو مەنجەڵە پڕ لە ڕۆنەقرچاوە گیانم دەرئەچێت، بەڵام حەزم دەکرد بە ئەندازەی ئەوەی کە موو بەلاشەمەوەیە ڕۆحم هەبووایە و ئەوەندە جار بمردمایە، بەڵام بە داخەوە یەکجار ئەمرم، حەیف و خەسارەت یەک نەفس و ڕۆحم هەیە!

ئەوە ئیخڵاس و خواناسییە کە لە عەبدوڵڵای کوڕی حوزافەدا بوو - ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- هەر گرنگ نەبوو بە لایەوە هیچ ئەرزشی بۆ هیرەقل دانەنا، هیرەقل زیاتر سەرسام بوو بە عەبدوڵڵا وتی: پێشنیارێکی ترت بۆ ئەکەم، ئەمەش مانای زۆر بێ ئومێدی و تەسلیم بوونی ئیرادەی هیرەقلە بە کەسێکی دیل کە لە بەردەستی دایە دەڵێت: ئەگەر سەرم ماچ بکەیت ئەوە ئازادت ئەکەم، پاشای ڕۆم داوای چی ئەکات لە هاوەڵێک داوای ئەوە ئەکات ماچێکی سەری بکات تەنها بۆ ئەوەی عیزەتی بشکێنێت، ئینجا عەبدوڵڵا مەرجی بۆ دانە دەڵێت بە مەرجێک واز لە هەموو دیلەکانی موسڵمانان بهێنیت ئینجا سەر ماچ دەکەم.

هیرەقل: ڕازیم هەموویان ئازاد بکەم بە مەرجێ سەر ماچ بکەی.

عەبدوڵڵا دەڵێت لەگەڵ نەفسی خۆم کەوتمە گفتوگۆ ناوچاوی ئەم دوژمنی خوایە ماچ بکەم تا دیلی موسڵمانان لە دەستی ڕزگار بکەم و هیچ زەرەر و زیانێکی نییە بۆ دینەکەم و سەری ماچ کرد.

هیرەقل وازی لە عەبدوڵڵا هێنا و ئازادی کرد و بە دوایدا هەموو دیلەکانی موسڵمانانی ئازاد کرد تا ئەو چرکەساتەش عەبدوڵڵا هیچی لەبەر خاتری خۆی نەبوو، بەڵکو بۆ خاتری ئازادکردنی دیلەکانی موسڵمانان بوو.

عومەری کوڕی خەتتاب -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- کاتێك بە ڕووداوەکەی زانی زۆر خۆشحاڵ بوو تا ڕادەیەک فەرمووی حەقە لەسەر هەموو موسڵمانێک سەری عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- ماچ بکات وە من یەکەم کەس دەبم کە ماچی بکەم، خۆی خەلیفەی موسڵمانان هەڵسا و سەری عەبدوڵڵای ماچ کرد و پاشان موسڵمانان بە دوایدا. ئەمەش عیزەت و ئیخلاسی هاوەڵانە کە لە چ نیقۆ و ئاستێکی بەرزدایە، بۆیە بوونە ئەستێرە و خاوەنی مەملەکەتی ئەستێرەن کە پاشای ڕۆم و قەیسەری ڕۆم تووشی نائومێدی بوون لە ئاستی جێگری و توانا و عیزەت و سەربەرزیاندا. ئەمە ڕووداوی ژیانی هاوەڵانە بە ناسینی خوا و خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ و تێگەیشتن لە قورئان و پاشان بیرکردنەوە لەم گەردوونە بوونەتە هاوەڵ و خاوەن ئیخلاس و نییەت پاک تا ئێمەش بتوانین لاساییان بکەینەوە.

دڵسۆزی و نییەتپاکی دیاری خوای گەورە دەهێنێت

هاوەڵان بە هۆکاری دڵسۆزی و نییەت پاکیان توانیان وڵاتان ڕزگار بکەن لە دەستی چەوساندنەوە و خراپەکاری و هەر بەو دڵسۆزی و ئیخلاسەیان توانیان یەکتاپەرستی و ئیمان و ئیسلامەتی تیابڵاو بکەنەوە، ئەمەش مانای وا نییە کە تەنها لەناو هاوەڵاندا بەدی ئەکرێت ئەم کردارە، نا؛ بەڵکو ڕەوەندەکانی دوای ئەوان لەسەر بنەما و ڕێگای ئەوان بوون بەردەوام لەناو خەڵکانی تردا سیفاتی ئیخلاس و ڕەنگی داوەتەوە تەواوکەری کار و پرۆژەی هاوەڵان بوون، جیهانی ئیسلامی چەندین جار تووشی شکست و نشستی بووە، بەڵام لە دوای نسکۆی پیاوانێک توانیان سەر بکەونەوە و سەرووەری بۆ جیهانی ئیسلامی بگەڕێننەوە، هەر لە ئەندەلووسەوە تا مالیزیا و ئەندەنوسیا، لە نزیک جێگاکانی نەمسا و باڵکان، ئەلبانیا، مەکەدۆنیا، کۆسۆڤۆ، بۆسنە لە باکوور و باشوور تا باشووری ئەفریقا دەستبەکار بوون بۆ سەر لە نوێ هەڵسانەوە. جوامێرانێک بوونەتە ئەستێرە و بە ئیخلاسیان سەری هاوەڵانیان بەرز کردەوە بێ وچان بوون لە خواناسی و بانگەواز و جیهادیان ئەوەندە موخلیس بوون بۆ ئایینەکەیان تا خوای گەورە دیاری پێ بەخشین تا پرۆژەکانیان سەر بخەن، هەمووی لە ئەنجامی ئەو ئیخلاسەیان بوو بۆ پەروەردگاریان هەیانبوو، بۆیە بوونە پێشەنگی گەل و هۆز و میللەتان چاوی لێکردن. سەدان و بگرە هەزارەها نموونەیان لە بەردەستایە لەو جوامێرانە نموونەی (محەممەد قاسم، ئەلب ئەرسەلان، عیمادەدین زەنگی، نورەددین مەحموودی کوڕی، هەروەها. شێرکۆی مامی سەلاحەدین و خودی سەلاحەدین، ئارتوغرول و عوسمانی کوڕی، مورادی یەکەم، سوڵتان سەلیم،

سوڵتان سولەیمان، قوطز و..هتد). ڕەحمەتی خوا لە هەموو ئەو پیاوە بەڕێزانە بێت.

ئاسمانی ئومەتی ئیسلامی پڕیەتی لە ئەستێرەی گەشاو و پڕ نوور کە جریوەیان دێت لە شەوق و ڕۆشناییاندا ئەوەندە دڵسۆز بوون لە کارەکانیاندا هەست دەکەیت بەشێک بوون لە هاوەڵان و ڕێک دەڵێی لەگەڵ ئەوان ژیاون و خەڵکی سەردەمی ئەوان بوون کە بە موو جیاوازی لە نێوان سیفات و ئیخلاس و کارکردن و ئازایەتی و زانست و کرداریان داناکرێت، هەمیشە پەیوەست بوون بە پەروەردگاریان نوێژ و ڕۆژ و بەندایەتییان هاوەڵان ئاسا بووە، لە ڕووبەڕووی دوژمناندا وەکو ڕەشەبا و شێر و پڵنگ بوون، لە بەندایەتیدا عابید و زاهید بوون، لە ئیرادە و سەرکردایەتیدا نموونە بوون، لە جەنگ و جیهاددا جەنگاوەر بوون، تەنانەت زۆرێکیان دوور بوون لە سەردەمی هاوەڵان پێغەمبەری خوا ﷺ مژدەی لێخۆشبوونی داونەتێ نموونەی (سوپای یەزیدی کوڕی موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیان) ڕەزامەندی خوا لە سەر هەموویان بێت، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرموویت: "یەکەم سوپا کە بۆ غەزووەی قوستەنتەنییە بەڕێ ئەکەوێت سوپایەکی موبارەکە و خوای گەورە لێ خۆش ئەبێت"

ڕاسە بەشێک لە هاوەڵان لەناو ئەو سوپایە بوون وەکو کچەزاکانی پێغەمبەر ﷺ حەسەن و حوسێن و هاوەڵانی تر وەکو ئەبو ئەییوبی ئەنساری و...هتد ڕەزامەندی خوایان لەسەر بێت، پاشان پێغەمبەر ﷺ مژدەی داوە بە کەسێک بە ناوی موحەممەد کە (سند و هند) فەتح دەکات ئە

ویش محەممەد قاسمە یاخود فەتحی قوستەنتەنییە بە ناوی محەممەد فاتیح هەموو ئەمانە مژدەی پێغەمبەر ﷺ بوون، یان باسی کۆمەڵێک دەکات لە چواردەوری وڵاتی شام دا کە هەمیشە لە جیهاد دان زۆری تر لەم باس و مژدانە بۆ ڕەوەندەکانی دوای هاوەڵان دراوە کە خاوەن دڵسۆزی و نییەت پاکن.

دڵسۆزی محەممەد فاتیح و دیاری خوای پەروەردگار

محەممد فاتیح هەر لە منداڵییەوە دایکی ئامادەی کرد بۆ فەتحکردنی قوستەنتەنییە، هەمیشە فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ-ی بیردەخستەوە تا کاتێک بووە سەرکردە توانی گەمارۆی شاری قوستەنتەنییە بدات، بەڵام ئەوەی جێگای سەرنجە ئەو شارە لە ڕووی قایمی دیوار و قەڵاکانیەوە یەکجار بەهێز و قایم بوو تەنانەت لە توانای سوپاکەی محەممەد فاتیح دا نەبوو، بەڵام چەند ڕووداوێک ڕوویدا وەکو دیاری خوایی بۆ سوپاکەی محەممەد فاتیح و خودی خۆی کە هێز و توانای زیاتر و ڕۆحی جیهاد و گیان فیدایی بە سوپاکەی بەخشیەوە، هەرچیان ئەکرد سوپاکە نەیاندەتوانی بڕۆنە ناو شارەکە بە هۆکاری سەختی قەڵا و دیوارەکان و جەنگاوەرەکانی، بەڵام لەبەرئەوەی محەمەد فاتیح دڵسۆز بوو لە کارکردنی لە پێناوی خوادا و ئامانجی ڕەزامەندی خوا و هێنانەدی و وەسیەتەکەی پێغەمبەر ﷺ بوو، خوای گەورە دیاری پێبەخشی یەکێک لە دیارییەکانی لەکاتی گەمارۆی شارەکەدا زەمین لەرزەیەک دای لەو ناوچەیە لایەک لە دیواری شاری قوستەنتەنییە ڕووخا، ئەگەرچی جێگای

ڕووخاویەکە لە دیوارەکەدا زۆر بچوک بوو بەڵام هۆکارێک بوو بۆ ئەوەی بەشێک لە سوپاکە بتوانن لەو جێگایەوە هێرش بەرن، خوای پەروەردگار دیارییەکی تری پێشکەشی محەممەد فاتیح کرد ئەویش کەسێکی نەسرانی بە ناوی ئۆرخان توانی تۆپێک دروست بکات.

پێشتر ئۆرخان چووە لای پاشای قوستەنتەنییە و داوای پارەیەکی زۆری لێ کرد، پاشای قوستەنتەنییە ڕازی نەبوو، ئۆرخان گەڕا بە دوای ئەوەی کێ پارەی زیاتری ئەداتێ ئەوا تەکنەلۆژیا سەربازییەکەی ئەبەخشێت بەو. بۆیە چووە لای محەممەد فاتیح بۆی باس کرد و ئەویش ئامادەیی خۆی بۆ دەربڕی تۆپەکەی لێ کڕی کە هۆکارێکی زۆر گەورە بوو بۆ چوونە ناو شارەکە، پاشان گەورەترین خاچ کە لە جیهاندا لەو سەردەمەدا بە ناو شاری قوستەنتەنییەدا دەیانگێڕا چەند ڕۆژێک پێش فەتحی شارەکە کەوتە خوارەوە و شکا، هۆکارێکی زۆر گرنگ بوو کە خەڵکی شارەکە خۆیان بەن بە دەستەوە، چونکە پاپای ئەو سەردەمە وتی بۆیە خاچەکەمان شکا لەبەر ئەوەی عیسا لێمان تووڕەیە و دەبێت خۆمان بدەین بە دەستەوە، دیارییەکی تری خوایی ئەوەبوو کە لایەک لە کڵێسای سۆفیا سووتا کە هاوکات بوو لەگەڵ زەمین لەرزەکە و شکانی خاچە گەورەکە، پاشان دووکەڵێکی زۆر گەورە هەموو شارەکەی تەنی تا ناچار خەڵکی شار هەموو خۆیان دا بە دەستەوە و محەممەد فاتیح توانی شاری قوستەنتەنییە فەتح بکات، هەموو ئەمانە دیاری خوایی بوون بۆ محەممەد فاتیح.

ئایا محەمەد فاتیح بەوەندە وازی هێنا؟ بە دڵنیاییەوە نەخێر، بەڵکو لە دوای ئازادکردنی شاری قوسەنتەنییە ڕووی کردە وڵاتی یۆنان و هەمووی فەتح کرد و پاشان هەموو دوورگەکانی ناوچەکە بە قوبرسەوە تا گەیشتە وڵاتی ئەلبانیا، ماوەی یەک ساڵ گەمارۆی دا لە دواییدا محەممەد فاتیح سوپاکەی کشاندەوە لەبەر سەرمای زۆری زستان نەیتوانی فەتحی ئەلبانیا بکات.

وازی لەو میحوەرە هێنا و سوپای ڕێکخست بۆ شاری ڕۆما چووە ناو ماڵی ڕۆم لەناو پایتەختدا لە دوای جەنگێکی سەخت توانی جزیە لە ڕۆم وەربگرێت و دەوڵەتی ڤینێسیا پەیمانی دایە محەممەد فاتیح کە وڵاتی ئەلبانیا بەدیاری بداتێ و وڵاتی ڕۆما هەموو دوورگەکانی کریت و؟ دایە محەممەد فاتیح، لە بەرانبەر ئەوەی تەنها بازرگانەکانی بندوقییە (ڤینێسیا) ئازاد بن بۆ بازرگانی. هەموو ئەمانەی باس کرا ماوەی چەند ساڵێکی کەمی پێچوو بە پێوەری ماددی سەربازی خاچپەرستانی ئەو سەردەمە ئاستەم بۆ محەممەد فاتیح بتوانێت ئەو هەموو سەرکەوتنە یەک لە دواییەکانە بە دەست بهێنێت، بەڵکو ئەنجامی دڵسۆزی و خواناسی و ئیخلاسی سوپاکەی محەممەد فاتیح و خودی محەممەد فاتیح بوو کە خوای پەروەردگار لە ئەنجامی ئەو دڵسۆزییەی سەرکەوتن و شکۆی بەخشیە محەممد فاتیح و سوپاکەی و هەموو ئەورووپا لە بەردەمیان زەلیل بوون، وەکو شاخ بوو لە بەندایەتی و عیبادەتدا وەکو عەبید و زاهید و سۆفی بوو هەر بۆیە بوو بە ئەستێرەیەک و درەوشاوە لە ئاسمانی ئوممەتی ئیسلامیدا.

دڵسۆزی -ئەبوبەكری عومەری لەمتوونی

پیاوێكی پڕنوور و دڵسۆز كە ٢٥ دەوڵەتی ئەفریقا لە سەر دەستی موسڵمان بوون، خۆی خەڵكی مۆریتانیای ئێستا بوو لە هۆزی لەمتوون لە كاتێكدا سەرۆكی دەوڵەتی موڕابتین بوو یان كۆمەڵی موڕابتین بوو، واتا لە وڵاتانی وەكو مۆریتانیا، نەیجەر، مالی، چاد، برۆندای، جیبۆتی، نەیجیریا، تۆگۆ، گومار، سنیگال، ئەثیوبیا، ئەریتریا...هتد، دوای خەڵكەكەی هەر بەندایەتییەك بكەن خێر و پاداشتی -ئەبوبەكری عومەری لەمتوونی تێدایە - ڕەحمەتی خوای لێ بێت- ئەم جوامێرە پڕ ئیخلاس و خواناسە دەسەڵاتەكەی لە ئامۆزایەكی بۆ مایەوە پاشان یوسفی كوڕی تاشفین-ی كردە جێگری خۆی لە كاتی چوونی بۆ بانگەواز ئەوی لە جێگای خۆی دانا، لە كاتی گەڕانەوەیدا بۆ پایتەختی وڵاتەكەی كە سنیگال بوو بینی یوسفی كوڕی تاشفین هەموو ناوچەكانی لیبیا، مەغریب و تونس-ی خستۆتە سەر دەسەڵاتی موڕابتین، لە كاتێكدا پێشتر ئەو ناوچانە دابڕابوون لە خیلافەتی ئیسلامی كە زانی یوسفی كوڕی تاشفین لە هەوڵ و چالاكی و بانگەواز و جیهاددایە ڕاستەوخۆ دەسەڵاتەكەی بۆ جێهێشت و خۆی گەڕایەوە بۆ بانگەوازی وڵاتانی ئەفریقا، دڵسۆزی و خواناسی لەوەدا بوو كە كاری بۆ دەسەڵات نەبوو، بەڵكو وەكو هاوەڵان بە دوای گەیاندنی ئیسلامەوە بوو. دەوڵەتەكەی ئەوەندە بەهێز بوو جزیەی لە پاشای فەڕەنسا وەرگرت، پاشان فۆنسۆی شەشەم بە دەست موڕابتین كوژرا. ناو و ناوبانگی دەوڵەتی موڕابتین لە هەموو جیهاندا بیسترا، لە دواییدا یوسفی كوڕی تاشفین لە تەمەنی ٩٠ ساڵییدا جیهادی دەكرد و خۆی سەرپەرشتی جەنگی (قوطی) دەكرد و چاوەڕێی ئەوە نەبوو خانەنشین

بکرێت، ئەمانەش ئەستێرەکانی ئەفریقا بوون کە ئاسمانی ئیسلامیان پڕ نوور و خواناسی و چاکە کرد لە کاتێکدا لە سەردەمی ئەواندا دەسەڵاتی ئومەوی و عەباسی خەریکی کوشت و کوشتار بوون لە یەکتری، بەڵام ئەوان خەریکی چاکەخوازی و چاککردنەوەی هەڵەکانی ئەوان بوون ڕێگا و شوێنی هاوەڵانیان ون نەکرد، بەڵکو بە دڵسۆزی و ئیخلاسەوە کاریان کرد تا زۆربەی جێگاکانی جیهانیان خستە ژێر ڕکێفیان و دنیایان پڕ کرد لە ئیسلامەتی و بانگەواز و جیهاد ئەندەلوسیان ڕزگاری کرد لە دەستی نەسارا بۆ ماوەی ٤٠٠ سەد ساڵ نەسارایان دواخست لە هاتنەوە بۆ ئەندەلوس.

دڵسۆزی ئیبن تەیمییە و کارکردنی بۆ ئیسلام

تەقیەدین ئەحمەد ئیبن تەیمییە لە منداڵییەوە لای پووری و نەنکی قورئانی خوێندووە و فێری زانستەکانی تەفسیر و فەرمووده و فیقهی ئیسلامی بووە لای باوکی و کۆمەڵێک زانای تری ناوچەی شام.

لە سەردەمی ئیبن تەیمییە سەردەمی مەمالیک و تەتار و مەغۆل بووە ڕەوشی ئیسلامی بە تەواوەتی داڕوخابوو، زمانی عەرەبی لەناو خەڵکیدا کاڵ بووبووەوە عەجەمیەت بە تەواوەتی باڵی بە سەر جیهانی ئیسلامییدا کێشابوو لە هەموو لایەکەوە جیهانی ئیسلامی لە شکست و نسکۆدا بوو، بەڵام ئیبن تەیمییە بە دڵسۆزی و ئیخلاسی بۆ ئەستێرەیەک و نوێکەرەوەیەکی دینی ئیسلام لە جیهانی ئیسلامیدا. ناوچەکان ئەگەڕا سەر لەنوێ بیروباوەڕی ئەهلی سوننە و جەماعەی زیندوو کردەوە، ئەوەندە دڵسۆز و دادپەروەر بوو بیری تەنانەت لای ئەهلی زمەی ئیسلام بوو کە بریتی بوون لە یەهوود و نەسارا،

قازانی تەتار بانگی کرد بۆ ئەوەی دانوستانی لەگەڵ بکات بۆ ئازادکردنی دیلە موسڵمانەکان، بەڵام ئەو بەوە ڕازی نەبوو بەڵکو داوای دیلی ئەهلی زمەی کردووە، چونکە هاوڵاتی جیهانی ئیسلامی بوون. تا ڕادەیەک قازانی تەتار سەرسام بوو بە کەسایەتی ئەم پیاوە لە هەموو بوارەکانی ژیاندا شارەزابوو لە ماتماتیک، فیزیا، کیمیا، زانستی پزیشکی، بۆ دەسەڵاتی ئیسلامی یاسا و ئەحکامی سوڵتانی بۆ نووسین، بۆ ئەهلی سوننەت و جەماعە سەر لە نوێی بیروباوەڕی ئەوانی زیندوو کردەوە لە وتنی حەق لە سەردەمی خۆیدا بە وێنە بوو، ئەوەندە دڵسۆز بووە بۆ دینەکەی هیچ دەسەڵاتێک لێی ڕازی نەبوو هەمیشە لە فەرمانکردن بە چاکە و ڕێگری کردن بوو لە خراپەکاری. تەنانەت کاتی نەبوو بۆ دروستکردنی خێزان و ماڵ و منداڵ، ئەوەندە بە پەرۆش و بوو بۆ ئومەت و دینەکەی سەر لە نوێ بزووتنەوەیەکی گۆڕانکاری دەست پێکردەوە دەیان کەڵە زانای بۆ ئەم دینە پەروەردە کرد و بەرهەم هێنایەوە لەو ئەستێرانە. زانای بەناوبانگ ئیبن قەییم و ئیبن کەثیر شەونخوونی و بە دڵسۆزی و نییەت پاکی کاری دەکرد، ڕێگای هاوەڵانی ون نەکرد ئەگەرچی لە زیندانا کۆچی دوایی کرد لە شام لە جێگایەک بە ناوی قەڵای زیندان لە دیمەشق، بەڵام ناوی بە زیندوویی لەناومانایە و هەمیشە پێویستمان بە فتوا و ڕاو بۆچوونەکانی ئیبن تەیمییە نازناوی "شیخ الاسلام" وەرگرت کە بەرزترین پلە و پۆستە لە دەوڵەتی خیلافەت دا، وەکو موفتی دەوڵەت هەژمار دەکرێت، ئیبن تەیمییە بووە ئەستێرە لە ڕێگەی هەنگاوەکانی هاوەڵانەوە.

تابلۆی شەشەم:

ئومەتی بخوێنە (إقرأ) هاوەڵان و زانست

لەم کتێبەدا زیاتر بە دوای وەڵامی ئەو پرسیارەدا دەگەڕێین کە هاوەڵان چۆن گەیشتنە ئەو ئاستە بەرزە و بوونە ئەستێرەی ئاسمانمان؟ پرسیاری دوای ئەو کە بە دوای وەڵامەکەیدا وێڵن چۆن بتوانین بگەین بەوان، لە تابلۆی ڕابردوودا باسی سیفاتی ئیخلاسی هاوەڵانمان کرد و شوێنکەوتوانی هاوەڵان ئەو سیفاتانە یەکێک لە نیشانەکانی ڕێگای هاوەڵانن.

لەم تابلۆیەدا زیاتر باسی بونیادی کۆمەڵگەی هاوەڵان ئەکەین، هەروەها و ڕەوەند و جیلێک بیەوێت ئەوەی ئەوان پێگەیشتوون پێی بگەن لە خاڵێکدا یاخود (کاتەگۆرەیەک)دا خۆی دەبینێتەوە ئەویش زانستە.

وەکو پێشتر ئاماژەم پێدا هیچ کردارێک بە بێ ئیخلاس و دڵسۆزی وەرناگیرێت هەروەها کارکردنیش بە بێ زانست وەرناگیرێت!

زۆرێک لە خەڵکی خوای گەورە دەپەرستن بە نییەتێکی ساف و پاک و ڕاستگۆیانە، بەڵام بە ڕێگایەکی هەڵە بێ ئەوەی زانیارییان هەبێت، واتا بێ زانست خواپەرستی دەکەن. نموونەی ئەم جۆرە خەڵکانە باش نییە زەرەر و زیانە بۆ خۆیان و خەڵکی چواردەوریان.

بەبێ زانست هیچ جۆرەکارێک لەم ژیانەدا سوودی نییە تەنها لە بواری ئایینداا ناڵێم، بەڵکو هەموو بوارەکانی تری ژیانیش پزیشکێکی جاهیل زەرەر

دەگەیەنێت بە نەخۆش و هەموو پیشەکان ئەگەر زانستی لەگەڵ دا نەبوو زەرەر دەگەیەنێت، کارێک زانستی لەگەڵ نەبوو هیچ سوودی نییە. هەر فەرمانێک مرۆڤ پێی هەڵدەستێت ئەگەر زانستی لەگەڵدا نەبوو جا بواری مرۆیی بێت یاخود دینی سوودی نییە، زاهید و عەبیدێکی دوور لە زانست کات بە سەر دەبات زیان لە خۆی ئەدات، لەوانەیە کاریگەری خراپ و بیدعەو داهێنان لەسەر خەڵکی دروست بکات، هەموو بیدعە و داهێنانێکیش لە ئاگردایە، کەواتە زانست میحوەرێکی زۆر گرنگە لە ژیانی موسڵمانانداو، یاخود ئومەتی ئیسلامییە بەبێ زانست و زانیاری ناتوانیت هیچ هەنگاوێک هەڵبهێنیتەوە، گومان لەوەدا نییە کە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ باش درکیان بەوە کردبوو کە یەکەم ئایەت هاتووەتە خوارەوە. کرانەوەی وشەکانی قورئان و دەستوور و ژیانی ئێمەی موسڵمان تا ڕۆژی قیامەت بە وشەی زانست و خوێندنەوەی ئامرازی زانستە قەڵەم و پاراستنی کەرامەتی مرۆڤ، پێت دەڵێت: بە زانست و خوێندنەوە ئەتوانی دروست کراوەکانی خوای پەروەردگار بناسیت.

﴿ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِي خَلَقَ ① خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِنۡ عَلَقٍ ② ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ ③ ٱلَّذِي عَلَّمَ بِٱلۡقَلَمِ ④ عَلَّمَ ٱلۡإِنسَٰنَ مَا لَمۡ يَعۡلَمۡ ⑤﴾ العلق

واتە: سوورەتی (عەلەق) (واتە: دڵۆپە خوێنێکی مەیوو) سوورەتێکی مەککی یەو (١٩) ئایەتە [یەکەم سوورەت کە لە قورئانی پیرۆز دابەزی] ئەمە یەکەم سوورەتە هاتۆتە خوارەوە لە قورئانی پیرۆز، وە پێنج ئایەتی سەرەتا لە ئەشکەوتی (حیراء) دابەزی، پێغەمبەری خوا ﷺ سەرەتا خەوی دەبینی و خەوەکانی هەمووی ئەهاتە جێ و خەوی ڕاستبوو، پاشان پێی

خۆشبوو بچێتە ئەشکەوتی (حیراء) لەوێ ئەمایەوە بۆ عیبادەت، ڕۆژێك لەوێ بوو جبریل هات و پێی فەرموو، بخوێنە، ئەمیش وتی: من خوێندەوار نیم، تا پێغەمبەری خوای ﷺ گوشییە خۆیەوە تا ماندووی کرد پاشان بەریدا سێ جار هەر ئەیفەرموو: بخوێنە ئەویش ئەیفەرموو: من خوێندەوار نیم، دوای ئەوە لە سێیەم جاردا پێی فەرموو: (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) تا (عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ) ئەمە سەرەتا ئەم پێنج ئایەتە هاتە خوارەوە، واتە: یەکەم ئایەت کە لە قورئانی پیرۆز دابەزیوە ئەم پێنج ئایەتەیە، پاشان هاتەوە بۆ ماڵەوە بۆ لای خەدیجە (خوای لێ ڕازی بێ) ترساو فەرمووی دامپۆشن، دایان پۆشی تا ترسەکەی نەما پاشان بردی بۆ لای (وەرەقەی کوڕی نەوفەل) کە کەسێك بوو لەسەر دینی پاکی عیسا عَلَيْهِ السَّلَامُ بوو، بۆی گێڕایەوە، ئەویش پێی وت: ئەمە ئەو مەلائیکەتەیە کە بۆ لای موسایش هاتووە وەحی بۆ هێناوە تۆیش بوویتە بە پێغەمبەری خوا، خۆزگە من گەنج و بەهێز بوومایە کاتێك کە قەومەکەت دەرتئەکات بۆ ئەوەی کە سەرتم بخستایە، فەرمووی: ایا قەومەکەم دەرم ئەکەن؟ وتی: بەڵێ هیچ پێغەمبەرێك نەهاتووە وەکو تۆ دینی هێنابێ ئیلا قەومەکەی دەریان کردووە، زۆری نەخایاند وەحی ماوەیەك پچڕاو (وەرەقە)یش وەفاتی کرد، ئەی محمد ﷺ بخوێنە بەناوی پەروەردگاری هەرە بەڕێزتەوە ئەو پەروەردگارەی کە هەموو شتێکی دروست کردووە ﴿١﴾ سەرەتا مرۆڤی دروست کردووە لە دڵۆپە ئاوێك پاشان بووە بە خوێنێکی مەیوو ﴿٢﴾ بخوێنە بەناوی پەروەردگاری هەرە بەڕێزتەوە ﴿٣﴾ کە بەهۆی قەڵەمەوە خەڵکی فێری هەموو شتێك کردووە لە نووسین و

خوێندەواری ﴿٤﴾ ئەوەی کە مرۆڤ نەیزانیوە خوای گەورە بەهۆی قەڵەم و زانیارییەوە هەموو شتێکی فێر کردوون ﴿٥﴾

لە ڕاستیدا ئەمە زۆر سەرسوڕهێنەرە لەو کات و سەردەمەدا کە جەهالەت و نەزانی و نەخوێنەواری جێگای شانازی خەڵکی بوو نەک تەنها لەناو عەرەبدا، بەڵکو لەسەر گۆی زەوییە کەچی لەو کاتەدا قورئان دێت باسی پێنج ئایەت لە زانست دەکات پێش ئەوەی باسی نوێژ، ڕۆژوو، زەکات، حەج، جیهاد، بەخشینی سەروەت و سامان بکات. زانست بنەمایەکی بنەڕەتی ئایینە، چونکە تەواوی ئایین لە سەر زانست دامەزراوە بگرە هەموو ژیان بە ئایین و ژیانی مرۆڤەکان و پیشە و و پیشەوەران هەموو لەسەر بنەمای زانستە، بەڵام دین بنەڕەتی زانستە بۆیە خوای پەروەردگاری یەکەم وشەی قورئان (إقرأ)ی بەکارهێنا. ئەمەش نیشانە و هێمای بەیانکردنە کە سروشتی ئەم دینە زانست و خوێندنەوەیە کە قەڵەم بیناکراوە، دوورە لە خەیاڵ و فەنتازیا و خورافیات و کاری باتنییەوە، بەڵکو بنەماکانی هەموو جێگر و بنەمای زانستی لە خۆگرتووە و هانی نەوەکانی ئەدا کە ببنە دانشمەند و زانا، تایبەتمەند بە شێوەیەکی ئاستبەرز و سەرکەوتوو هەمیشە هانی ئوممەت و خەڵکەکەی ئەدا بە بەکارهێنانی زانست و ئامێرەکانی زانست خوای گەورە بۆ نیشاندانی خە ڵکی سوێند بە قەڵەم دەخوات کە ئەداتی نووسینە،

﴿نٓ وَٱلۡقَلَمِ وَمَا يَسۡطُرُونَ ﴿١﴾﴾ القلم

واتە: سوورەتی (قەڵەم) (واتە: پێنووس) سوورەتێکی مەککی یەو (٥٢) ئایەتە بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لەسەرەتای سوورەتی (بەقەرە)دا باسی ئەم

پیتانەمان کرد کە لەسەرەتای هەندێك لە سوورەتەکانی قورئانی پیرۆزەوە هاتوون فەزڵی قەڵەم و زانستخوای گەورە سوێند ئەخوات بە قەڵەم و بەو زانست و زانیاریانەی کە ئێوە بە قەڵەم ئەینووسن، یاخود سوێند خواردنە بەو قەڵەمەی کە خوای گەورە یەکەم شت دروستی کرد لە دوای (لەوح و کورسی و عەرش و ئاو) وە فەرمانی پێ کرد بە نووسینی هەموو شتێك کە ڕوو ئەدات تا ڕۆژی قیامەت، یاخود هەموو قەڵەمێك ئەگرێتەوە، (وریا کردنەوەی خەڵکییە کە خوای گەورە فێری نوسینی کردوون کە هەموو زانستەکان بەهۆیەوە دەستدەخەن).

ئیسلام تەنها داوای زانستێک ناکات، بەڵکو داوای زانستەکانت لێ دەکات بە ئەندازەیەکی سەرکەوتوو کە تێیدا لە ئاستی پلە بەرز و باڵا دابیت، بۆیە گرنگی دینی ئیسلام و بانگەوازەکەی لەوەدایە کە چالاکت ئەکات بۆ بواری زانستی وات لێ ئەکات کە تایبەتمەند بیت لەو بوارەی هەڵیدەبژێری، تاکو موسڵمانان سەرقاڵ بوون بە بانگەوازەوە زانستیان بە دنیادا دەبەخشی، هەموو جیهان زانستی لە ئوممەتی ئیسلامی وەرگرت ئەمەش چاو بەستوو دروشم و قسەی بەرئاگردان نییە، بەڵکو ئەوە ڕاستی و دروستی ژیانی موسڵمانانە لە دە سەدەی ڕابردوودا کە هاوشێوەیان نەبووە لە بوارەکانی زانستی شەرعی کە گرنگی زۆری پێ دراوە و بناغەی زانستیان بۆ بوارەکانی تەفسیر، فەرموودە، فیقە، ئوسووڵی فیقە، عەقیدە، زمانی عەرەبی و هتد، پاشان زانایان تەنها لە بواری زانستی دینیدا سەرکەوتوو نەبوون، بەڵکو لە بواری پزیشکی ماوەی ٨٠٠ ساڵ بێ هاوشێوە بوون لە جیهاندا. واتە لە دوای ٨٠٠ ساڵەوە توانرا ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات هەندێک کاری پزیشکی ئەنجام بدرێت

لە ئەورووپا و ڕۆژهەڵاتی دووردا، ئەمەش هۆکاری ئەوە بوو کە زانایانی شەرعناس و شوێنکەوتووان وتیان لە دوای زانستی شەرعی باشترین و شەریفترین زانستی پزیشکی یە، پاشان کەوتنە ئاوەدانکردنەوە و دروستکردنی ڕێگەوبان، قەڵا، قولە، شار، پرد، ئاشی ئاو و چەندین کاری ئاوەدانی و خزمەتگوزاری لە ئەندەلوسەوە تاکو باشووری ڕۆژهەڵاتی چین. ئەبو دەرداء لە پێغەمبەرەوە ئەگێڕێتەوە و ئەفەرمووێت: "پێغەمبەر ﷺ هەرکەس ڕێگای زانستی گرتە بەرو زانست فێر بوو ئەوە خوای پەروەردگار ڕێگەی بەهەشتی بۆ ئاسان دەکات".[١٠٤]

جیاوازی زۆرە دنیا و جیهانێک بە زانست بونیاد بنرێت و جیهانێکیش بێزانست بێ، پێغەمبەری خوا ﷺ دنیای بێزانستی بە مەلعوون ناو بردووە دنیا پڕ زانستیشی بە خێر و بەرەکەت ناو بردووە، هاوەڵی بەڕێز ئەبو هورەیرە ئەڵێت: گوێم لە پێغەمبەر بوو ئەیفەرموو: "ئەم دنیایە مەلعوونە[١٠٥] و ئەوەشی تێدایە مەلعوونە".[١٠٦]

پێغەمبەر ﷺ بەگشتی ئەفەرمووێت، واتا باسەکەی ڕەهایە ژیان و دنیا و جیهان هەموو مەلعونە ئەمەش قسەی زانا و هاوەڵان نییە، بەڵکو

---

[١٠٤]- رواهُ أبُو داود والترمذيُّ مَن سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فيه عِلْمًا، سَهَّلَ اللَّهُ له به طَرِيقًا إلى الجَنَّةِ/.

[١٠٥] -(لعنة) لە زمانی عەرەبیدا واتای دوورکەوتنەوەیە لە ڕەحمی خوا.

[١٠٦]- ألا إن الدنيا مَلعُونة، مَلعُونٌ ما فيها، إلا ذكرَ الله تعالى، وما وَالاهُ، وعالما ومُتَعَلِّما /رواه الترمذي وابن ماجه.

فەرموودەی پێغەمبەرە ﷺ. ئەویش لە خۆیەوە قسە ناکات، بەڵکو هەمووی وەحییە لەلایەن پەروەردگارەوەیە واتا چی لەم دنیا دایە بێنرخ و بەهایە و هیچ ئەرزشی (نرخی) نییە، تەنانەت ئەگەر دەسەڵاتی پاشای هەبێت، ئەگەر چەکی ئەتۆمی هەبێت، یا هەر هێز و توانایەکی هەبێت، لەناو ئەم هەموو گشتاندنەدا پێغەمبەر ﷺ تەنها چوار شتی لێ جیاکردەوە کە مەلعوون نییە.

یەکەم: زیکر و یادی پەروەردگار، دووەم: ئەوەی کە هاوشێوەی بەندایەتی یادی خوایە (الا ذکر الله تعالی و ما والاه) بە واتایەکی فراوانتر لە زمانی کوردیدا ئەوەی خوای گەورە پێی خۆشە لەم ژیان و دنیایەدا بریتییە لە یادی خوا و خۆشەویستی و بەندایەتی کردنی، چاکە و گوێڕایەڵ بوون بۆ پەروەردگارت لەسەر ئەوەی فەرمانی پێکردووی، بێجگە لەوانە هەمووی مەلعونە پاشان فەرمووی سێیەم: زانا، چوارەم: فێرکار یاخود مامۆستا و قوتابی (عالما و متعلما).

ئەم دووانەی کۆتاییش جیاکراوەتەوە لە لەعنەتەکە، هەرچی کاری فێرکاری و زانست هەیە کە لە دەوری زانا دا دەسووڕێتەوە لێی دەرکراوە لەو لەعنەتە، کەواتە زانا و قوتابی وەرگری زانست لای خوای پەروەردگار گەورە و بە بەها و بە نرخە. ئەوەی لە دەرەوەی ئەو چوار خاڵەیە هەمووی مەلعونە بە دەقی فەرموودە، ئەمە زۆر ترسناکە بۆیە هەر ئەمە بوو وای کرد کە هاوەڵان زۆر گرنگی بە زانست بدەن تا بەهای خۆیان لەناو هەموو خەڵکیدا زیاد بکەن. هاوەڵان بە هیوا نەبوون بە سەروەت و سامان یان بە دەسەڵاتی

خیلافەت یاخود بە سەرباز و بواری سەربازی هەروا لە ڕووی ڕووکەش و جوانی لاشە و هێز و بازووەوە لەناو خەڵکیدا پلە و پایەیان بەرز نەبوو، بەڵکو بە تەقوا و خواناسی بوو. لەوانەیە خوێنەر بپرسێت بەشێکی کۆتایی قسەکە تەواوە هۆکارەکەی تەقوا بووە، بەڵام خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ ١٣﴾ الحجرات

واتە: ئێوەمان کردووە بە چەند گەل و هۆزێکەوە تا یەکتری بناسن بەڕێزترینتان لای خوای گەورە ئەو کەسەیە کە لە هەموو کەس بەتەقواتر بێت ئەوە لای خوای گەورە لە هەموو کەس بەڕێزترەبە دڵنیایی، خوای گەورە زۆر زانایە وە زانیاریەکی زۆر وردی هەیە.

تەقوا فەزڵی زیادکردن، لێرەدا باسی زانست نەهاتووە!

لە وەڵامدا دەڵێم ئەی باشە کێ دەتوانێت ببێتە خاوەن تەقوا و خوا ناسی؟ ترسان لە خوای پەروەردگار مەگەر هەر بە زانست نییە؟ ئەگەر ئەو کەسەی زانستی هەیە بە سیفات و ناوە پیرۆزەکانی زیاتر لە خواترس و خۆپارێزە (المتقی)، ئەوەی زانایە بە شەرعی خوا هەر ئەو خاوەن تەقواو پارێزەرە یاخود ئەو کەسەی زانایە بە دروستکراوەکانی خوا زیاتر لە خوا ترس و خۆپارێزە. ئەو کەسەی کە زۆر شارەزایە ئەوە لە هەموو کەس خۆپارێزتر و خواناسترە و لە خوا زۆر ئەترسێت بە بەڵگەی قورئان خوای گەورە ئەوە دەفەرمووێت:

﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ مُخۡتَلِفٌ أَلۡوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَۗ إِنَّمَا يَخۡشَى ٱللَّهَ مِنۡ عِبَادِهِ ٱلۡعُلَمَٰٓؤُاْۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾﴾ فاطر

واتە: لەناو خەڵکی و گیانلەبەرو ئاژەڵاندا ڕەنگیان لێك جیاوازە و هەر یەکێك و ڕەنگێکی هەیە کە ئەمەش بەڵگەیە لەسەر دروستکارەکەیان کە خوای گەورەیە، (ئەنعام) بریتییە لە: مەڕو بزن و مانگاو وشتر تەنها بەندە زاناکان ئەوان بە زانیاریەوە لە خوای گەورە ئەترسێن، (ابن عباس) دەفەرمووێت: (زانا ئەو کەسەیە کە شەریك بۆ خوا دانەنێت و حەڵاڵی بە حەڵاڵ بزانێت و حەرامی بە حەرام بزانێت و ئامۆژگارییەکانی خوای گەورە بپارێزێت و جێبەجێی بکات و دڵنیا بێت کە دەگاتە خوای گەورە و لێپرسینەوەی لەگەڵدا دەکات)، (سەعیدی کوڕی جوبەیر) دەفەرمووێت: (ترسان لە خوا ئەوەیە کە لە تاوان بتگەڕێنێتەوە) بەڕاستی خوای گەورە زۆر بەعیززەت و لێخۆشبووە.

ترسان و خۆپارێزی واتا تەقوا لەو کەسانەدا دروست دەبێت کە زیاتر شارەزان لە دینی خوای گەورە و زانا بە قورئان و سوننەت، بۆیە ترسانیان زیاتر دەبێت لە خوا و خواناسییان بەهێزتر و تەقوایان زیاترە، ئەمەش بۆتە هۆکاری بەرز و بەڕێزییان، لێرەدا باسمان لە زانایانی گەورەی وەکو (ئیمام ئەحمەد، بوخاری، ئیبن ڕەجەبی حەنبەلی و...هتد) نییە، بەڵکو هەر کەس شارەزابوو بە بەشێک لە زانستی ئیسلام ئەوە زانایە بەوەی کە دەیزانێت جا هەیە لە بواری تەجوید دایە و قورئان جوان دەخوێنێتەوە، یاخود شارەزایە لە بواری ڕاڤەی فەرمووده ئەگەرچی یەک فەرمودەش بێت، یان لە بواری شەرعناسی و فیکر و بانگەواز و سیاسەتی ئیسلامی و...هتد. مرۆڤ بە

زانیاری زیاتر قیمەتی بەرز دەبێتەوە، هەموو كەرەستەیەک كە زۆر دەبێت قیمەت و بەهای كەم دەكات و دادەبەزێت، بێجگە زانست ڕێک پێچەوانەكەی ئەو هاوكێشەیە هەتا زیاتر و زۆرتر بێت بگرە بە هاونرخی زیاتر و زیاتر ئەبێت، بەرزترین پلە لە ژیانی ناو ئەم ئیسلامەدا پلەی زانایيە نەک بە پێوەری خەڵكی بەڵكو بە پێوەری خوای پەروەردگار لە تەرازووی خوای گەورەدا خاوەنی بەها و نرخ و ڕێزە، ئەگەر تەماشای مێژوو بكەین چەند سەركردە و خەلیفە ناسراون[١٠٧]، زیاتر لە ١٣٠ خەلیفەی عەباسی هەبووە، بەڵام تەنها ئەوەی خەڵک دەیناسێت چەند خەلیفەیەكە لە پەنجەی دەست تێپەڕ ناكات، ئەوانیش زانا و بیرمەند بوون نموونەی (هارونە ڕەشید، مەئموون، موعتەسیمی كوڕی) كە هەردوو كوڕەكەی لە فەیلەسووفانی موعتەزیلە هەژمار دەكرێن یان چەند لە خەلیفەكانی ئەمەوی دەناسرێت؟ ئەوەی كە زۆر ناسراوە تەنها (عومەری كوڕی عەبدولعەزیزە) ئەویش بەهۆكاری زانایيەوە ناوبانگی دەركردووە، كەواتە ئەوەندەی كە جەنابی (شافعی، ئەحمەد، ئەبو حەنیفە و مالیک) ناسراون كێ خەلیفەی عەباسی و ئەمەوی ئەناسێت؟ هەروەک ئاماژەمان پێداوە دەشێت هەندێک سەركردە بەناوبانگ بن وەكو (سەلاحەدینی ئەیووبی، یوسفی كوڕی تاشفین، عەبدوڕەحمانی داخل و ...هتد)، بەڵام هۆكاری ناسینیان و ناو ناوبانگیان لە

---

[١٠٧] -هەڵبەت مەبەستمان لەو خەلیفانەیە كە زانایەتییان بەرزی كردوونەتەوە نەک پلە و پایەی پۆستی خەلیفایەتی.

خواناسی و تەقوا و زانستی ئیسلامییەوە سەرچاوەی گرتووە نەک هێز و بازوویان.

ئەوەندەی ئارتوغرول و عوسمانی کوڕی خەریکی جیهاد و جەنگ بوون کەم موجاهید هەیە ئەوەندە کاری کردبێت، بەڵام عالیم نەبوون یان جەلالە دینی کوڕی خەواریزم شا، سەعدەدین دکل، ئەبو حاجب بن مەنسور...هتد، ئەمانە بە شمشێریان زۆر نشوست و شکستیان بە دوژمن هێنا، بەڵام چونکە پلەی زانستیان نەبوو ناوناوبانگیان لە لاپەڕەکانی مێژوو ون بووە.

ئەم زانیارییە زۆر گرنگە بیزانیت: ئەو کەسەی کە کاتەکانی بە زانستەوە بە سەر دەبات زۆر باشترە لەوەی کە کاتەکانی بە عیبادەتی وەقفی بەڕێ دەکات، بەڵام بە واتای ئەوە ناڵێم کاتەکەی لە یاری و تەماشای تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و تاوان و کاری خراپە بەسەر بەرێت گرنگیدان بە زانست و زانیاری لە ئیسلامدا لە بەندایەتیکردن گەورەترە!

ئەمەش لە گیرفانم دەرم نەهێناوە بەڵکو فەرموودەی ڕاستگۆترین مرۆڤی سەر زەوییە، پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: "زانایەکی شەرعناس کاریگەری زیاترە لە سەر شەیتان لە هەزار عابید" واتا شەیتان لە زانایەک زیاتر دەترسێت و قورسە لای تا هەزار کەس کە لە گۆشەیەکدا خەریکی بەندایەتین[١٠٨].

---

[١٠٨] -فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ/ ترمذي و ابن ماجة.

ئەمەش ئاستی زانستیان بۆ دەردەخات کە یەک مرۆڤی زانا لە هەزار گۆشەگیری خواناس باشترە، جا دەبێت باش لەوە تێ بگەین کە پێغەمبەر صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ دەفەرمووێت: لە عابد، نەک لە هەزار یاریچی تۆپی پێ یان هەزار کەس کە هەمیشە خەریکی مۆبایلەکانیانن! بەڵکو پێوەرەکە بەخواناسە عابیدەکانە، چونکە زاناکان زیاتر شارەزان بە ڕێگە و پلانەکانی شەیتان، هەر لە توانای ئەوەندایە کە ڕێگری لە کارە قیزەونەکانی شەیتان بگرن. لێرەدا نووسەر تەنها مەبەستی بە زانستە زانستی شەرعی نییە، بەڵکو هەموو زانستەکانی تری دنیایی یاخود زانستە مرۆییەکان. ئەو زانایەی کە شارەزایە لە بوارەکانی خانە و جینات (RNA, DNA)زیاتر قەدری خوای گەورەی لایە لەوەی کە هیچ شارەزانییە، چونکە خانەیەک با زۆر زۆر بچووک بێت خاوەنی جیهانی خۆیەتی کە پڕە لە زانیاری نەبڕاوە، لەسەرکردایەتی و ئیدارە، ناوەندەکانی وزە، ناوەندی خۆراک، ناوەندی بەرگری، ناوەندی بونیاد دروستکردن، ناوەندی هەڵسانەوە و وێرانکردن و جووڵە و زیاد بوون و جۆرەها فەرمانی تر کە لە ژمارە نایەت. گومانی تێدا نییە ئەو زانایەی کە شارەزایە لە وردەکاری ئەم جۆرە خانەیە زیاتر لە خوا دەترسێت، تاکە کەسێک عابید و زاهیدیش بێت بەڵام لەبەرئەوەی خاوەن زانست نییە لە ڕووی زانستییەوە، هەروەها عەمەلییەوە وەکو ترس و تەقوای زاناکەی نییە، هەروەها ئەو کەسەی کە لە ڕووەکێک یاخود درەختێک دەکۆڵێتەوە دەزانێت کلۆرۆفیل چییە و پێگەیشتن و نەشوونما و پێکهاتە و...هتد وەکو ئەوە نییە کە تەنها تەماشای دارێک دەکات وا دەزانێت بێ گیانە.

ئەو زانا فەلکناسەی کە بە دوای ئەستێرە و مەجەڕات و تاریکی شەو دایە وەکوو ئەو کەسە نییە کە تەنها تەماشای مانگ و ئەستێرە دەکات و چێژی جوانی لێ وەردەگرێت، هەموو زانستەکانی تر بەو شێوەیە لە فیزیا، کیمیا، جیۆلۆجی، زانستی دەریا، پزیشکی و هەموو زانستەکانی تر، خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴿٨٥﴾﴾ الإسراء

واتە: {کەس نازانێت حەقیقەتی ڕوح چییەو چۆنە} (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود) دەفەرمووێت: لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ لەناو کێڵگەیەك دەڕۆیشتین لە مەدینە، کە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆی دابوو بەسەر لقە دارێکدا، بە لای کۆمەڵێك جولەکە تێپەڕی، هەندێکیان وتیان: پرسیاری لێ بکەن سەبارەت بە ڕوح، هەندێکیان وتیان: پرسیاری لێ مەکەن نەوەکو شتێك بڵێت پێتان ناخۆش بێت، پرسیاریان لێ کرد دەربارەی ڕوح و وتیان: ئەی محمد ﷺ ڕوح چییە؟ دەفەرمووێت: بەردەوام خۆی دابوو بەسەر دارەکە گومانم دەبرد وەحی بۆ دابەزێت، خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاندو خوێندیەوە، هەندێکیان وتیان: وتمان پرسیاری لێ مەکەن، واتە: ئەی محمد ﷺ پرسیارت لێ ئەکەن دەربارەی ڕوح و حەقیقەتی ڕوح چییە؟ بڵێ: ڕوح کاری خوای گەورەیە و خوای گەورە خۆی نەبێ کەس نازانێ حەقیقەتی ڕوح چییە و چۆنە، ئەم ئایەتە لە مەککەیش دابەزیوە کە قوڕەیش بە جولەکەیان وت شتێکمان پێ بڵێن تا پرسیاری لە محمد ﷺ پێ بکەین، ئەوانیش وتیان: پرسیاری لێ بکەن سەبارەت بە ڕوح، ئەوانیش پرسیاریان لێ

کرد و خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند و دواتریش لە مەدینە دووبارە دایبەزاندەوە ئێوە لە زانیاری شتێکی کەم نەبێ هیچتان پێ نەدراوەو نایزانن.

هەردوو زانستەکە واتا بەشی شەرعی مرۆیی ترس و تەقوا و ڕێز بۆ خاوەنەکەی دروست دەکات لە بەرامبەر پەروەردگاریدا، ڕەزامەندی خوای موتەعال بە دەست دەهێنێت و ئێمەش لەم پەرتووکەدا بە دوای ڕەزامەندی خوای گەورەوەین.

ئادەم و نەوەکانی زانست و ڕێز

عەرەب لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ دا هیچیان لە بارەی پێغەمبەر ئادەم -عَلَيْهِ السَّلَامُ-ەوە نەدەزانی بگرە هەر ناوی ئادەمیشیان نەبیستبوو، خەڵکی لای ئەوان بەنەوەی ئادەم نەناسرابوو، بەڵکو بە نەوەی بەشەر ناسرابوون. تەنانەت لە شیعری جاهیلی دا مەگەر ئەوانەی شارەزای ئەدەبیاتی یەهوود بوون بەکاریان هێنا بە وشەی ئادەم، ناوی ئادەم لە ناوی عەرەبدا زۆر نامۆ بوو کاتێک خوای گەورە باسی ئادەمی لە قورئانا بۆ موسڵمانان باس کرد لە دوو حاڵەتی گرنگ یاخود دوو میحوەری سەرەکی تێپەڕی نەدەکرد.

میحوەری یەکەم: ململانێی مرۆڤ و شەیتان.

میحوەری دووەم: زانست و بوون بە جێنشین لەسەر زەوی یاخود ئاوەدانکردنەوەی زەوی.

ئەوەی لام گرنگە لەم باسەدا میحوەری دووەمیانە کە ئادەم بۆ لە قورئاندا باس کرا بە هۆکاری زانستی و هاوەڵان چۆن چاویان لێکرد؟

هاوەڵان وەکو ڕۆژی ڕووناک لایان ڕوون بوو کە قەدر و بەهای مرۆڤ لە زانستەوە سەرچاوە ئەگرێت، پاراستنی کەرامەتی مرۆڤ هەر بە زانستە، چونکە یەکەم سیفاتی خوای گەورە کە مرۆڤ لە قورئانەوە فێری بوو سیفەتی ئەکرەم بوو کە مرۆڤ بە هۆکاری خوێندن و خوێندنەوە و ئامرازی زانست کە قەڵەمە کەرامەتی دەپارێزێت.

هەر لەو ڕۆژەوەی کە خوای پەروەردگار ئادەمی دروست کردووە قیمەت و بەهای زۆر بەرز کردووەتەوە بە زانست، خۆ زانستی ئادەم تەنها زانستەکانی خواناسی نەبوو یاخود هێز و بازووی نەبوو یان گەورەیی و بەرزی باڵای نەبوو، بەڵکو لە عەقڵی دا بوو.

ئەگەر بە پێوەری خواناسی و عیبادەت ئادەم پلەی بەرز بووبێتەوە، هەرگیز ئادەم و نەوەکانی ناتوانن ئەوەندەی فریشتەکان بەندایەتی بکەن، چونکە ژیانی ئەوان تەنها لە بەندایەتی کردندایە و بێ فەرمانی خوا ناکەن. خۆ ئەگەر بە هێز و قودرەت بێت فریشتەیەک بە تەنها ئەتوانێت ئەم جیهانە لەناو بەرێ، کەواتە لە هێز و باڵا و بازووی ئادەمدا نییە کە فریشتە هەموو سووژدەی بۆ برد، بەڵکو لە ئاوەدانکردنەوەی سەر زەویدایە لە هەموو ڕوویەکەوە، کەواتە ئەو زانستەی کە بە ئادەم بەخشرا سەرەتاکەی لە ڕێگەی توانای ئەقڵیەوە بوو کە هیچ کام لە مەخلووقاتی خوای گەورە ئەو توانا ئەقڵیەی نییە، ئەو توانا ئەقڵیەش زانستی پێ فێر دەبێت و زەوی پێ ئاوەدان ئەکاتەوە خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِى بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾﴾ البقرة

واتە: خوای گەورە ئادەمی دروست کرد و ناوی هەموو شتەکانی فێرکرد پاشان خوای گەورە پرسیاری لە مەلائیکەت کرد دەربارەی ئەو ناوانە و فەرمووی: ئەگەر ڕاست ئەکەن ناوی ئەم شتانەم پێ بڵێن ﴿٣١﴾ وتیان: ئەی پەروەردگار پاك و مونەززەهی بۆ تۆ، ئێمە هیچ زانست و زانیارییەکمان نییە تەنها ئەوە نەبێ کە خۆت فێرمانت کردووە ئێمە غەیب نازانین هەر تۆ زۆر زاناو کاربەجێی ﴿٣٢﴾

ئەگەر تەماشای ئایەتەکە بکەین چەند جار وشەی زانست و ئەوەی پەیوەندی بە زانستەوە هەیە تێیدا دووبارە بۆتەوە، هەروەها بە دوایدا هێز و توانای ئادەم دەردەخات و ڕێز و حورمەتی کە فریشتەکان بە گشتی سوجدەی بۆ دەبەن کە بریتییە لە سوجدەی ڕێز، خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّىٓ أَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾﴾ البقرة

واتە: خوای گەورە فەرمووی: ئەی ئادەم هەموو ئەو ناوانەیان پێ بڵێ کاتێك کە ئادەم ناوی هەموو شتەکانی پێ وتن خوای گەورە فەرمووی: ئایا من پێتانم نەووت کە من نهێنی ئاسمانەکان و زەوی ئەزانم، ئەوەی کە

ئاشکرای دەکەن و دەریئەبڕن ئەویش هەر ئەزانم کە وتتان ئەمەی کە تۆ دروستی ئەکەیت ئاشووب ئەگێڕێ لەسەر زەوی و خوێن ئەڕێژێ، ئەوەیشی کە شاردووتانەوە ئەویش ئەزانم لەوەی کە ئیبلیس لە نەفسی خۆیدا تەکەبور و لووتبەرزی شاردبۆوە ﴿٣٣﴾ پەروەردگار ئەمری کرد بە فریشتەکان کە کڕنووشی ڕێزو ئیحترام بۆ ئادەم بەرن کە لە شەریعەتی خۆماندا حەرام کراوە، ئەم شتە تایبەت بووە بەوانەوە، هەموویان سوجدەیان بۆ برد تەنها ئیبلیس نەبێ کە لە جن بوو بەڵام زۆر خواپەرست و چاکەکار بوو لەناو مەلائیکەتەکاندا بوو ئەم سوجدەی نەبرد و ڕەفزی کر دو ڕەتی کردەوە و خۆی بە گەورە زانی و وتی من لەو باشترم من لە ئاگر دروستکراوم و ئەو لە قوڕ، لە زانیاری خوای گەورە هەبوو کە ئەمە کافر دەرئەچێ و کافر بوو﴿٣٤﴾

پرسیارەکە ئەوەیە بۆچی فریشتەکان سوجدەی ڕێزیان بۆ ئادەم برد؟

لە وەڵامدا ئەڵێین: "ئەو زانستەی کە ئادەم دەیزانی فریشتەکان نەیان دەزانی کەواتە فریشتە پەی بە زانستێک نەبات کە مرۆڤ ئەیزانێت دیارە ئەم مەخلووقە زۆر بەتوانایە، هەر ئەو زانستەش وای کردووە کە جێگەی ڕێز و گەورەی پلە و پایەی بێت.

زانستەکەی ئادەم چییە؟

خوای پەروەردگار زانستەکەی بە جارێک نەداوە بە ئادەم، بەڵکو ستراتیژی زانستەکەی داوەتێ کە ئاوەدانکردنەوەی سەر زەوییە، خوای گەورە فێری کرد کە بە زانست دەبێت سەر زەوی ئاوەدان بکەنەوە لە هەموو بوارەکانی ژیاندا لە پیشەسازی کشتوکاڵ و دەرهێنانی کانزاکان، کارکردن بە

هەموو کەرەستەکانی سەر زەوی. خوای پەروەردگار زەوی ئامادە کرد بۆ مرۆڤ تا بتوانێت لە سەری بژی و پێداویستییەکانی بۆ دابین کرد بەڵام پێداویستییەکانی لە شێوەی مادەی خام دا تا بە هۆکاری ئەو زانستەی پێی بەخشیوە سوودی لێ وەرگرت و کردیە جێنشین لە سەر زەوی و مرۆڤ ئیدارەی ئاوەدانکردنەوەی گرتە ئەستۆ، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓاْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾﴾ البقرة

واتە: {دروستکردنی ئادەم و بەسەرهاتی لەگەڵ ئیبلیسدا} پەروەردگارت بە فریشتەکانی فەرموو من ئەمەوێ لەسەر ڕووی زەویدا کەسانێك دانێم کە ببن بە جێنشینی یەکتری، فریشتەکان وتیان: ئەی پەروەردگار ئایا تۆ کەسانێکی تیا دائەنێی کە ئاشووب بگێڕن لەسەر زەوی و خوێن بڕێژن و تاوان بکەن، (ابن عباس) ئەفەرمووێت: پێشتر جنی هەبووە ئەم شتانەیان کردووەو مەلائیکەت ئەوەیان بینیوە بۆیە وایان وت، پرسیاری حیکمەتەکەیان کردووە نەك ڕەخنە بگرن لە کاتێکدا ئێمە تۆ بەگەورە و بە پاك ڕائەگرین لە هەموو کەموکوڕییەك لە هەموو شتێک کە شایەنی تۆ نەبێ، لەوەی کە خەڵکی ئەیداتە پاڵ تۆ لە شەریك دانان بۆ خوای گەورە پەروەردگار فەرمووی: ئەوەی کە من ئەیزانم ئێوە نایزانن، کە لەناو ئەو کەسانەی کە من دروستیان ئەکەم پێغەمبەران و ڕاستگۆیان و شەهیدان و زانایان و خواپەرستان و پیاوچاکانیشیان تیادا ئەبێت.

ستراتیژیە زانستییەکەی ئادەم لە نەوەکانییەوە دەست پێدەکات نەک هەموو لە خودی ئادەمەوە کۆبوبێتەوە ڕەوەند لە دوای ڕەوەند هەوڵی ئاوەدان کردنەوە و پێشکەوتن و زانستیان ئەدا.

هاوەڵان باش لەم پەیامە گەیشتن و شوێن ئایەتەکان کەوتن و دنیا و قیامەتی خۆیان ئاوەدان کردەوە، دەیانزانی کە نەوەکانی ئادەم ئەم سیفاتی زانستە لە دەست بدەن بە دڵنیاییەوە جێنشینکردن و ئیدارەی سەر زەوی لە دەست دەدەن، ئەو کات ژیانیان هیچ بەها و نرخێکی نامێنێت کەواتە دروست بوونی مرۆڤ لەبەر هۆکاری بڵاوکردنەوەی زانستە هەر ئەوەش وایکردووە جێگای زانست لە ئیسلامدا گرنگی تایبەتی هەبێت و بە بەرز ڕابگیرێت. زانست بنەمای سەرکردایەتی کردنی سەر زەوییە بەبێ زانست ئاستەمە ئەو سەرکردایەتی کردن و خیلافەتە مرۆڤ بیگرێتە دەست، باسی ئادەم تەنها سەرچاوەکەی لە زانستەوە هاتووە هەروەها باسی هەموو پێغەمبەران هەر بۆ بڵاوکردنەوەی زانست و گەیاندنی زانیاری هاتووە تا هۆز و گەلانی دنیا لە تاریکی و خورافاتەوە دوور بخەنەوە، هەوڵی زانستی باش و پاک و چاک بدەن تا خۆیان بکەنە سەرکردە لەسەر زەوی و گەلانی تر سەرکردایەتی بکەن، هەر گەلێک خاوەنی زانست بووبێت توانیویەتی سەرکردایەتی گەلانی تر بکات و شارستانییەتی دروست بکات بۆ هۆکاری شارستانییەتی ناو و ناوبانگی ببێت و تەنانەت بە شێوەی سەرسوڕمان لە ئێستاشدا باس دەکرێت گەلانی میزۆپۆتامیا بە شارستانیەتی گەورە هەژمار دەکرێت بەناو و ناوبانگیان

لە دنیادا هەر ماوە، جا چ لە ناوچەی بابل بێت یاخود ئور و ناوچەکانی میزۆپۆتامیا[١٠٩].

هەروەها گەلانی تر بە چاولێکردن لەم شارستانییەتانە توانیان ببنە سەرکردەی جیهان و فەرمانڕەوایی بکەن بە تایبەت ڕۆم و گریک کە ناسراوە بۆ یۆنانییەکان و پاشان میسرییەکان، زانست بە گشتی دوو دیوی هەیە، دیوی یەکەمی بۆ خزمەتی مرۆڤەکان و کاری خزمەتگوزارییە دیوی دووەمی ڕێک پێچەوانەکەی یەکەمە بۆ لەناو بردنی خەڵکی و بەرزکردنەوەی چەند کەسێکی دیاری کراوە کە بۆ خۆیان زانست بەکارئەهێنن، ئەمەش لە هەموو کات و سەردەمێکدا دووبارە دەبێتەوە، ڕاگرتن و ڕێکخستنی زانستی تەنها لە ڕێگای پێغەمبەرانەوە دەبێت یاخود مەنهەجی خوایی کە پێغەمبەران هێناویانە. لە ئێستاشدا هەمان مێژووە خۆی دووبارە دەکاتەوە جاران ڕۆم و فارس، ئێستا ئەمریکا و ڕووسیا و هاوپەیانەکانیان هەر لایە تەکنۆلۆجیای پێشکەوتوو دروست دەکەن لە تەکنەلۆجیای سەربازی بۆ بە دەست بە سەراگرتنی جیهان و قۆرخکردنی ئابووری جیهان و مۆنۆپۆڵکردنی لە لایەن هەردوو لایەنەوە.

کە ئیسلام هات پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئەو ڕەوشەی ڕوون کردەوە بۆ هاوەڵان بۆیە چیتر نەیانهێشت جیهان لە بن دەستی دوو زلهێزدا دابەش بکرێت و بۆ مەرامی قەیسەر و کیسراکان ژیانی خەڵکی لەناو بچێت. هەڵسان بە فەتحکردنی وڵات و گەڕانەوەی خاک و زەوی و زاری خەڵکی و

---

[١٠٩] -واتە ناوچەکانی موسڵی ئێستا و ئێران و کوردستان و ئەفغانستان و..هتد.

پاراستنی کەرامەت و بڵاوکردنەوەی مەنهەجی یەکتاپەرستی و نەهێشتنی خوادرۆزنەکانی سەر زەوی وەکو تاغوتە بتەکان و دەسەڵاتدارەکان.

هاوەڵان توانیان بە زانست پەیامی خوای گەورە بە هەموو جیهاندا بڵاوبکەنەوە، گەلانی جیهانیش وەک چۆن ئاو لە سوراحییەک دەکاتە ناو پەرداخێک زۆر بە ئاسانی ئاوا خێرا ئیسلامیان وەرگرت و زۆرێک لە گەلانی جیهان بەم ئیسلامە عەزیز بوون، ماوەی ١٢٠٠-١٣٥٠ ساڵ فەرمانڕەوایی سەر زەوی کرد بە گشتی هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ زانست و بڵاوکردنەوەی زانست بە جیهاندا، پاشای ئینگلتەرا داوای کرد لە عەبدوڕەحمانی ناسر کە چوار زانای ئینگلیز بنێرێت لە زانکۆی موسڵمانان بخوێنن. لە کۆتایی نامەکەیدا دەینووسێت خزمەتکار و گوێڕایەڵت پاشای ئینگلتەرا لە بواری زانستیدا گەورە و بچوکی نییە کێ خاوەن زانستە هەمیشە خەڵکی شوێنی دەکەوێت، حەزرەتی ئیبراهیم بە باوکی ئەفەرمووێت:

﴿يَٰٓأَبَتِ إِنِّي قَدۡ جَآءَنِي مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَمۡ يَأۡتِكَ فَٱتَّبِعۡنِيٓ أَهۡدِكَ صِرَٰطٗا سَوِيّٗا ٤٣﴾ مريم

واتە: ئەی باوکە من هەندێك لە زانیاری و وەحیم بۆ هاتووە لە لایەن خوای گەورەوە کە بۆ تۆ نەهاتووە، بۆیە تۆ شوێنی من بکەوە، هیدایەتت ئەدەم بۆ ڕێگای ڕاستی خوای گەورە.

ئەوەی کە دەبێتە هیدایەتی خەڵکی هەر زانستە ئەوەی کە شوێنکەوتووی زۆر دەبێت ئەو کەسەیە کە خاوەنی زانستە.

هاوەڵان و زانست

هاوەڵان -ڕەزامەندی خوایان لێبێت- دیدگایەکی تایبەتیان هەبوو بۆ زانست زۆر بە گەورە تەماشای زانستیان ئەکرد دەیانزانی هەر کەس هەڵگری زانست بێت پلە و پایەی زۆر بەرزە، زانستیان زۆر بە بەرەکەت و پیرۆز تەماشا کرد، کۆمەڵگا کە بووبووە کۆمەڵگایەکی زانستی و خۆشەویستییان بۆ زانست زۆر گەورە بوو.

ئەو گۆڕانکارییە لە جاهیلیەتەوە بۆ ئەوپەڕی خۆشەویستی بۆ زانست هۆکاری قورئان و پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، تەماشای ژیانی هەندێک لە هاوەڵان بکەین لە ڕووی زانستی و داهێنانی زانستی و ڕێزگرتنی ئەوانەی کە خاوەن زانستن.

نموونەی: زەیدی کوڕی سابت

ڕووداوی ژیانی ئەم هاوەڵە بەڕێزە لە وەرگرتنی زانستی چی بووە و چۆن بووە باس دەکەین، زەیدی کوڕی سابت تەمەنی ١٣ ساڵ بوو پەیوەندی کرد بە موجاهیدانی ئیسلام بۆ کاری سەربازی و چوونی بۆ جەنگی بەدر، بەڵام لەبەر بچووکی لاشەی و کەمی تەمەنی پێغەمبەری خوا ﷺ گەڕاندییەوە لەبەر هۆکاری تەمەنی، کاتێک گەڕایەوە بۆ لای دایکی زۆر خەفەتبار و چاو پڕ گریان بوو لە بەرئەوەی هەلی چوون بۆ جیهادی لە دەست دەرچووە، بەڵام هەروا دانەنیشت و بیریان کردەوە چی بکەن و چۆن خزمەت بە دینی خوای پەروەردگاز بکەن بە ڕێگایەکی تر، ئایا ئەگونجێت بێجگە جیهاد ڕێگایەکی تر هەبێ کە خزمەتی ئیسلام موسڵمانانی پێ بکات؟ زۆرێک

لە ئێمە لەوانەیە سەرکەوتوو نەبین لە یەکێک لە بوارەکانی بانگەوازدا یاخود یەکێک لە بوارەکانی ئیسلامدا دەرگای لەسەر دادەخرێت لە بوارێک لە بوارەکاندا، بەڵام بێ ئەوەی ئیرادەی خۆی تێدا بێت، نموونەی زەید جیهادی دەوێت و حەز لە بواری سەربازی ئەکات، بەڵام بۆی ناگونجێت یاخود هەیە حەز لە بەخشینی سەروەت و سامان ئەکات، بەڵام ناگونجێت و پارەی نییە یاخود ڕەغبەتی هەیە کار بۆ دینی خوای پەروەردگار بکات، بەڵام توانا و ئیمکاناتی لاوازە. هەریەک لە ئێمە لە بواری خۆیدا دەتوانێت خزمەت بە ئیسلام بکات، ئەمەش گەورەیی ئیسلام و ئایینەکە دەردەخات.

زەیدی کوڕی سابت نەگونجا بڕوات بۆ جیهاد لەبەر لاوازی لاشەی و کەمی تەمەنی، بەڵام دەشێت لە بوارێکی تر کار بکات بۆ ئیسلام و خزمەت بە موسڵمانان بگەیەنێت. زەیدی کوڕی سابت خاوەنی توانای لەبەرکردنێکی بەهێز بوو لە ماوەیەکی زۆر کەم دەتوانیت فێر ببێت و دەقی زۆر لەبەربکات، توانای خوێندن و خوێنەوەی هەبوو لە سەردەمەشدا خوێنەواری زۆر کەم بوو لەناو خەڵکدا، دایکی ئەم هاوەڵە بەڕێزە کە خۆشی هاوەڵێکی بەڕێز بوو ناوی ئەنواری کچی مالیک بوو داوای کرد لە زەید کە چیتر خەمبار نەبێت، بەڵکو دەڕوات بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ و توانا و چالاکییەکانی زەید بۆ پێغەمبەر ﷺ باس دەکات، بۆ ئەوەی دایبمەزرێنێت بۆ خزمەتی ئیسلام. ئەو توانا زانستییەی کە هەیەتی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا ﷺ بەکاری بهێنێت کاتێک تواناکانی بۆ پێغەمبەر ﷺ باس کرد فەرمووی بە پێغەمبەر ﷺ ئەم کوڕەم ١٧ سوورەتی لەبەرە و زۆر بە جوانی ئەیخوێنێتەوە، هەر وەکوو ئەوەی کە بۆ سەر دڵی تۆ دابەزیوە، لە سەر

و هەموو ئەوانەوەشەوە زۆر وریا و زیرەکە و خوێندن و خوێندنەوە دەزانێت[١١٠].

ئەمەش توانایەکی زۆر گەورە بوو لەو سەردەمەدا لە ڕووی زانستییەوە، خۆ ئەم مناڵە لە خۆیەوە فێر نەبوو بەڵکو پەروەردەی دەستی دایکێکە کە خۆشەویستی و ڕێزی بۆ زانست زۆرە، چونکە منداڵەکەی لەم سەردەمەدا فێری خوێندن و خوێندنەوە کردووە. پاشان بە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێت: "دەمەوێت زەید لێت نزیک بێتەوە، ئەگەر پێویست بێت لە خزمەتدا بێت و گوێی بۆ بگرە ئەگەر ویستت" حەزدەکەم ژیانی واتا تەمەنی ئەم هاوەڵە بەڕێزە دووبارە بکەمەوە تەمەنی سیانزە ساڵ بوو دەستی کرد بە خزمەتکردنی بۆ ئیسلام لە تەمەنی سێزدە ساڵیەوە کاتێک دەرگای سەربازی و جیهادی لێ داخرا نەیتوانی لە پێناوی خوادا بجەنگێت، بەڵام توانای تری زۆر بوو تا بتوانی خزمەتی ئیسلامی پێ بکات، هەموو لاوێک توانا و ئیمکانیەتی بەهێزی هەیە لە ئێستادا لاوەکان توانایان هەیە لە کۆمپیتەر لە بواری ئای تی و ئای پی، لە بواری تەکنەلۆجیا، لە بواری وتاربێژی و نووسین، دەنگخۆشی و لە بەرکردنی قورئان. هەیە توانای هەیە لە بواری وەرزش، توانای وەرگێڕان بە دڵنیاییەوە هەموو مرۆڤێک خوای گەورە توانایەکی پێ بەخشیوە جا ئیداری یان ئابووری و بازرگانی یان نووسین

---

[١١٠]- يا نبي الله هذا ابننا زيد بن ثابت يحفظ سبعة عشرة سورة من كتاب الله ويتلوها صحيحة كما أنزلت على قلبك، وهو فوق ذلك حاذق-ذكي- يجيد الكتابة و القراة، وهو يريد-أي زيد- أن يتقرب بذلك إليك، وأن يلزمك فاسمع منه إذا شئت./سيرة الرسول.

و...هتد، هەرکات حەزت کرد خزمەت بە ئیسلام و موسڵمانان بکەیت تایبەتمەندی خۆت بدۆزەرە و خزمەت بەو دینە بکە.

با بگەڕێینەوە بۆ لای زەیدی کوڕی سابت پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی بۆ گرت و تاقیکردەوە لە توانا و چالاکیەکانیدا، پێغەمبەر ﷺ بە دڵی بوو پێی سەرسام بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ ویستی زیاتر تواناکانی فراوانتر بکات و زۆرترین سوود لە تواناکانی وەرگرێت، داوای لێ کرد کە بەشێکی تر لە زانست بکاتەوە نەیفەرموو فێری فقهی ئیسلامی و عەقیدە یان فەرمودە ببە، بەڵکو داوای لێ کرد کە فێری زمانی بیانی بێت یاخود ئەو زمانانەی کە عەرەب لێی تێناگات. ئەویش خوێندنەوەیەکی قووڵی پێغەمبەری خوایە ﷺ بۆ مێژوو کە چەندە گرنگی ئەدات بە زمانەکانی تری جیهان، گرنگی زمانەکانی تر چەند کاریگەری هەیە لەسەر بونیادی ئومەتی ئیسلامی، هەر بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: فێری زمانی یەهوودی واتا عیبری، بەڵام نەک بەو مانایەی کە زمانی خۆی لە بیر بکات[111].

موسڵمانان پێویستیان بە فێربوونی زمانی خەڵکانی چواردەوریانە، ئەگەر پێغەمبەر ﷺ بمایە گومانی تیا نەبوو کە فەرمانی پێ ئەکردین فێری زمانی ئینگلیزی، فرەنسی، ئەڵمانی، چینی و...هتد ببین، زۆر زۆر گرنگە لاوی

---

[111]- أمرَني رسولُ اللَّهِ ﷺ أن أتعلَّمَ لَهُ كتابَ يَهودَ قالَ إنِّي واللَّهِ ما آمَنُ يَهودَ على كتابي قالَ : فما مرَّ بي نِصفُ شَهْرٍ حتَّى تعلَّمتُهُ لَهُ قالَ : فلمَّا تَعلَّمتُهُ كانَ إذا كتبَ إلى يَهودَ كتبتُ إليهِم وإذا كتَبوا إليهِ قرأتُ لَهُ كتابَهُم/ صحيح الترمذي.

موسڵمان فێری زمانی جیاواز بێت لە زمانی دایکی، هەموو پەیماننامە و ڕێکەوتنێک لەسەر بنەمای زمان و ڕێزمان و گراماتیک دادەمەزرێت، هەروەها هۆکارێکە بۆ گەیاندنی بانگەوازی خوا و کارێکی گەورە و زانستێکی بە پێزە پێغەمبەری خوا ﷺ متمانەی بە یەهوود نەبوو، چونکە ئەیزانی ئەوان کەلامی خوا دەستکاری ئەکەن ئێستا چۆن وتە و پەیماننامەکان دەستکاری ناکەن، لێرەدا پێویستە ئەمە بە لاوانی کورد بڵێم کە چەندە گرنگە زمانی تری بێگانە فێر ببین ئەوەنەش گرنگە زمانی عەرەبی فێر بین، بە ڕاستی تێگەیشتن لەم ئایینە لە ڕێگای زمانی عەرەبییەوەیە. ڕاستە بە زمانەکانی جیهان ئیسلام ڕوون کراوەتەوە بەڵام ناگاتە ئەوەی لە زمانی عەرەبی، پڕیەتی لە زانست چ لە ڕووی خودی زمانەکە، شیکاری، ڕێزمانەکەی و پاشان تێگەیشتن لە قورئان، ئەحکام و فەرموودە، لەبەر ئەوە پێم وایە لایەنی کەم ئەبێت هەموو موسڵمانێک شارەزای زمانی عەرەبی بێت نەک لە بەر خاتری عەرەب و نەتەوەی عەرەب، نا؛ بەڵکو لە پێناوی تێگەیشتنی دینی خوای گەورە.

زەیدی کوڕی سابت بەوپەڕی ئیخڵاس بۆ دینی خوای پەروەردگار ڕەغبەت و حەزی بۆ بانگەواز و خزمەتی ئایینی پیرۆزی ئیسلام خۆی فێری خوێندن و خوێندنەوەی زمانی جوولەکە کرد لە ماوەیەکی زۆر کەمدا، ئایا ساڵێک یان دوو ساڵی پێچوو بە دڵنیاییەوە نەخێر، بەڵکو لە ماوەی ١٧ شەو و ١٨ ڕۆژدا توانی خۆی فێری خوێندن و نووسینی عیبری بکات، ئەم بەرەکەتە تەنها لە دڵسۆزی و ئیخڵاس دا دەست دەکەوێت بۆ دینی پەوەردگار، خۆشەویستی بۆ زانست گومانی تیا نییە کە هاوکاری خوای پەوەردگاری لە

پشتەوە بووە. زەیدی کوڕی سابت بووە موتەرجمی پێغەمبەر ﷺ و دەوڵەتی ئیسلامی، پاشان فێری زمانی سریانی کرد کە زمانی مەسیحییەکان بوو لە ماوەیەکی زۆر کەم لە تەمەنی ١٣ ساڵ واتە پۆلی دە یان بە پێوەری کۆنی ئێمە لە قوتابخانە یەکی ناوەندی، بەم شێوەیە زەید ساڵ بە ساڵ پلەی زانستی بەرز دەبووەوە لەناو دەوڵەتی ئیسلامیدا، چووە ئاستی تایبەتمەندی و شارەزا لە بواری قورئان دا و بووە کاتبی وەحی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا ﷺ، پاشان بووە حافزی کەلامی خوا بە گشتی تەنها وەرگرێک نەبوو، بەڵکو کاتبی وەحی بوو لە هاتنە خوارەوەی قورئان و نووسینی بەلاغ و پەیاننامەی دەوڵەتی ئیسلامی. لە دوای وەفاتی پێغەمبەر ﷺ زۆر کەم لە هاوەڵان هەموو قورئانیان لە بەر بوو یەکێک لەوانە زەید بوو هەر بۆیە لە دوای وەفاتی پێغەمبەر ﷺ ئەبو بەکر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- ڕای سپارد بە کۆکردنەوەی قورئان لە دوو تۆی کتێبێکدا، کارەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی زۆرێک لەو کەسانەی کە قورئانیان لەبەر بوو لە جەنگی یەمامەدا شەهید بوون. ئەو کارە گرنگەیان سپارد بە زەیدی کوڕی سابت، ئەو کاتە تەمەنی ٢٣ ساڵ بوو، هەرچەندە کارەکە سەخت بوو، بەڵام لە توانای زەیددا هەبوو لە کاتێکدا دەیانی وەکو ئەبو بەکر، عومەر، عوسمان، عەلی، تەڵحە، زوبێر و سەعد ئەمانە هەموو حافزی قورئان بوون، بەڵام کارەکە بەزەید سپێردرا بە هۆکاری لێهاتوویی خۆی.

لەبەر ئەوەی خاوەنی زانست و زانیاری بوو، زانست و ئاست و پلەی ئەم هاوەڵە لاوەی بەرز کردەوە، زانست میراتی پێغەمبەرانە هیچ پێغەمبەرێک سەروەت و سامان و باڵەخانە و موڵک و ماڵی لە دوا بەجێ نامێنێت، بەڵکو

زانستی لە دوا بەجێ دەمێنێت هەر كەسە هەڵگری ئەو میراتە بێت بە دڵنیاییەوە لە دنیادا سەربەرز ئەبێت وەكو هاوەڵان دەبێتە ئەستێرە و نووری درەوشاوە دەبێت، نموونەی زۆر لە بەر دەستایە لەوانەی هەڵگری میراتی پێغەمبەر ﷺ بوون ئەوانیش بوونە ئەستێرە.

عومەری كوڕی خەتاب -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- ئەڵێت هەر كەس پرسیارێكی هەبوو لەسەر قورئان با پرسیار لە زەیدی كوڕی سابت -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بكات، لە كاتێكدا كە ئەم شایەتی دانە لە عومەرەوە كە خۆی یەكێكە لە زاناكانی هاوەڵان و شێخە گەورەكانی، بەو شێوەیە شایەتی بۆ ئەم لاوە ئەدات هۆكارەكەی گومانی تیا نییە زانستە، عەبدوڵلای كوڕی عەباس -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- بە زانای ئوممەت ناسراوە (حبر الأمة) هەروەها نازناوی دەریای وەرگرتووە دەگەڕێتەوە دەڵێت: ڕۆژێک من و زەید سواری ئەسپ بوو بووین ئەو لە پێشەوە منیش لە دواوە وەكو ڕێزێک بۆ زەید لە كاتێكدا هاوتەمەن بوون واتا جیاوازی نێوانیان تەنها ٨ ساڵ بوو، واتا زەید ٨ ساڵ لە عەبدوڵڵای كوڕی عەباس گەورەتر بوو. لەگەڵ ئەوەشدا زەید شەرم دەكات و دەڵێت تۆ كوڕە مامی پێغەمبەر ﷺ-ی تۆ لە پشتمەوە دابنیشیت لە وەڵامدا عەبدوڵڵای كوڕی عەباس دەڵێت: بە تێگەیشتنی قووڵ بەو شێوە فێركراوین كە بەو شێوەیە بەرخورد لەگەڵ زاناكانماندا بكەین[١١٢].

---

[١١٢]- هَكَذَا أُمِرْنَا أَنْ نَفْعَلَ بِعُلَمَائِنَا/مكتبة الشاملة، ص ٩٥.

ئەوە ڕێزگرتنی زانایانە لە ئیسلامدا تەماشای ڕێز و حورمەتی نێوانیان بکە کەچی لەم سەردەمەشدا گەنجێک دوو کتێب ئەخوێنێتەوە بێجگە لەوەی کە فێری ڕێز نابێت، بەڵکو دەکەوێتە تەکفیری زانایان و قسەی ناشیرین پێیان، لە کاتێکدا توانای خوێندنەوەی قورئانیشی نییە! پاشان زەیدی کوڕی سابت بە عەبدوڵڵا کوڕی عەباسی وت ئادەی دەستم نیشان بدە، کە دەستی نیشانی زەید دا دەستی عەبدوڵڵای ماچ کرد، پاشان وتی ئێمەش فێرکراوین کە بەو شێوەیە بەرخورد لەگەڵ ئالوبەیتی پێغەمبەر ﷺ-دا بکەین[113].

ئەمە چ کۆمەڵگایەکە ئاوا خۆشەویستی و ڕێزی تیا بەرقەرارە، کۆمەڵگایەکی جوان و ناوازەیە قورئان پەروەردەی کردوون، خۆ ئەگەر ئێمەش بمانتوانایە کۆمەڵگایەکی ئاوامان دروست بکردایە، کاتێک زەید وەفاتی کرد تەمەنی ٥٦ ساڵ بوو، لە ساڵی ٤٥ ک. بە خاک سپێردرا. ئەبو هورەیرە دەڵێت: "یەکێک لە قەڵەمەکانی ئومەتی ئیسلام کۆچی دوایی کرد، هیوا خوازم خوای گەورە جێگای پڕ بکاتەوە بە عەبدوڵڵای کوڕی عەباس".

کۆمەڵگایەک ئاستی زانستیان ئەوەندە بەرز بوو جێگای یەکتریان ون نەدەکرد نەک وەکو ئێستا، کە زانایەک وەفاتی کرد بە دە ڕەوەند دوای خۆی جێگاکەی بە ١٠٠ ساڵ پڕ نابێتەوە، ئەوان خاوەنی زانست بوون بۆیە چۆکیان بە هەموو جیهان دادا بوو، بوونە خەلیفە لەسەر زەوی بۆ ماوەی ١٤٠٠ ساڵ.

---

[113] -هَكَذَا أُمِرْنَا أَنْ نَفْعَلَ بِأَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّنَا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ/المكتبة الشاملة، ص ٩٥.

نموونەی: موعازی کوڕی جەبەل

کاتێ موسڵمان بوو لە پەیمانی عەقەبەی یەکەمدا تەمەنی هەژدە ساڵ بوو، هەموو غەزا و پەیماننامەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ -ی بینیوە و لە خزمەتی دا بوو لە جیهاد و جەنگەکاندا بە گشتی، پاشان دەرچووە بۆ فتوحاتی ئیسلامی لە وڵاتی شام، لە سەردەمی ئەبوبەکر و عومەردا ئەمیری موسڵمانان بوو لە شام لەگەڵ ئەو هەموو چالاکییە سەربازییە ڕێگر نەبووە لەوەی کە بە دوای زانست دا بگەڕێت، لەو ڕۆژەوەی موسڵمان بوو گرنگیدا بە زانست تاکو بووە مەعریفەیەکی گەورەی ئیسلامی جووڵاو، تەنانەت پێغەمبەری خوا ﷺ ناردی بۆ وڵاتی یەمەن بۆ ئەوەی خەڵکەکە فێری دینداری بکات. لە دوای وەفاتی پێغەمبەری خوا ﷺ گەڕایەوە بۆ شاری مەدینە، پاشان دەرچوو بۆ جیهاد بۆ وڵاتی شام. لەگەڵ جیهادەکەدا زانست و زانیاری بڵاو کردەوە، ئەبو ئیدریسی خولانی یەکێک لە شوێنکەوتووانی هاوەڵان ئەڵێت: "هاتم بۆ مزگەوتی دیمەشق ڕۆژانی فتوحاتی شام، بینیم زنجیرە هاوەڵێک بە دەوری کەسێک دا دانیشتبوون کە هەموو هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بوون کە کەسێکی جوانخاس، چاوڕەش، دان سپی و بریقەدار بوو. هاوەڵان هەرچی ڕای جیاوازیان هەبووایە دەگەڕانەوە لای ئەو فتوایان لێ وەردەگرت، زۆرێک لەو پیرە هاوەڵانەش هەر لەو فتوایان وەردەگرت". زۆر سەرسام بووم بەم کەسە وتم ئەرێ ئەو کەسە کێیە؟ ئەوەی تەنیشتم وەڵامی دامەوە وتی ئەوە موعازی کوڕی جەبەلە! ئەوە بەهای زانستە چۆن خەڵکی لێکۆدەبێتەوە، موعاز لە سەرەتای لاوێتییەوە خەریکی زانست کۆکردنەوە بوو، خۆی ماندوو کرد هەوڵیدا بۆ زانست، کەرامەتی پارێزراو بوو

بە زانستەکەی. پاشان گەیشتە ئەو ئاستەی کە نەک خەڵکی شام لێی کۆبێتەوە، بەڵکو خودی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لە خزمەتی ئەم هاوەڵە زانایەدا دادەنیشتن وەک خەڵکی بە گشتی ڕێز و تەقدیری زانستەکەی موعازیان دەگرت، پلە و ئاست و مەقامی بەرز کردبوەوە لەناو خەڵکیدا. یەزیدی کوڕی قوتەیب -ڕەحمەتی خوای لێ بێت- کە ئەویش لە تابیعەکانە ئەڵێت چوومە مزگەوتی حمس (حمص) کەسێکم بینی گەنجێکی جوانخاس بوو، پرچی ڕەش بوو خەڵک لە دەوری کۆبوونەوە کە لەکاتی قسەکردندا لە دەمی نوور دەردەچوو، منیش لە سەرسامیم پرسیم ئەم کەسە کێیە؟ وتیان: موعازی کوڕی جەبەلە! موعاز مەوسوعەیەکی عیلمی ئیسلامی گەڕۆک بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەیەوە ئەفەرموویت: زاناترین کەسی ناو ئوممەتەکەمە لە حەڵاڵ و حەرام[١١٤].

خوێنەری بەڕێز موعاز پێوەر ناکرێت بە قوتابی پەیمانگای ئیسلامی، زانکۆی ئیسلامی، کۆلێجی شەرعی، تەنانەت پێوەر ناکرێت بە شافیعی، ئەحمەد، مالیک و ئەبو حەنیفەش، بەڵکو پێوەردەکرێت بە هاوەڵانی وەکو عومەر، عەلی و عوسمان...هتد، ئەو لە قوتابخانەی پێغەمبەر ﷺ-دا شەهادەی وەرگرتبوو کام شەهادە لە بەرامبەریدا دەوەستێت، خودی پێغەمبەر ﷺ شاهیدی بۆ داوە. ئیتر چۆن نابێتە ئەستێرە و لە ئاسمانی ئەم ئیسلامەدا بەناوبانگ نابێت، ئەوەی باسی ئەکەین موعازی کوڕی جەبەلە لە

---

[١١٤] -أعلمُهم بالحلالِ والحرامِ معاذُ بنُ جبلٍ/الألباني.

هەموو زانا و بیرمەند و فەقیهەکانی ئیسلام زیرەکترە تا ڕۆژی قیامەت، چی گەیاندییە ئەو نیقۆ بەرزە؟ بە دڵنیایەوە کردار، نییەت، دڵسۆزی، ئیخلاس، زانست و ئازایەتی هەموو ئەمانە لە کەسێکدا کۆبێتەوە دڵنیا بن دەبێتە ئەستێرە لە ئاسمانی ئیسلامدا گەشاوە دەبێت، ئەم خاسیەتانە بۆ هەمووان والایە کە کێ دەیەوێت با بفەرمووێت، لەم دینەدا دەرگا بۆ هەموو کەس والایە تەماشای جێگای ڕێز و تەقدیری خەڵک و هاوەڵان بکەن. بۆ موعازی کوڕی جەبەل هەیبەتی هەبوو؟ ئاستی بەرز بوو؟ مەقامی تایبەتی هەبوو؟ چی ئەو جێگایەی پێ بەخشی؟ بە دڵنیاییەوە زانست، خۆشی باش لەوە تێگەیشتبوو بۆیە تا کۆتا چرکەساتی ژیانی هەر بە دوای زانستەوە بوو، مامۆستا بوو بۆ خەڵکی تر لە کۆتایی تەمەنیدا لەسەر جێگا ئەڵێت: "پەروەردگار ئەزانێت کە من دنیام لا خۆشەویست نەبوو، ماوەی مانەوەم خەریکی ڕواندنی دار و باخ نەبووم ئاوی بۆ ڕابکێشم، (مەبەستی ئەوەیە خەریکی کۆکردنەوەی بەروبوومی کشتوکاڵ بووبێت، باش لە دنیا تێگەیشتبوو، بەڵام ئەوەی لە دنیادا موعازی دڵخۆش کردبوو ئەوەیە کە خۆی لەسەر جێگای مردنی دا) دەڵێت: ئارەزووم بوو بە ڕۆژوو بم لە ڕۆژە زۆر گەرمەکاندا یاخود شەونوێژ بکەم و شەوی درێژ بە بەندایەتی بە سەر بەرم، ئارەزووم بوو کە لە خزمەت زانایان دا لە قەرەباڵغی ئەوان دا بم".[١١٥]

---

[١١٥]- قال معاذ إبن جبل: وهو على فراش الموت: اللهم إنك تعلم أنني لم أحب الدنيا، وطول البقاء فيها لغرس الأشجار، ولا لجري الأنهار، ولكن لظمأ الهواجر، ومكابدة الساعات، ومزاحمة العلماء بالركب في حلق الذكر/ المكتبة الشاملة.

خۆشی لە ژیانی ئەم کەڵە پیاوە جوامێرەدا ڕۆژوو بووە و شەونوێژ بووە، وەرگرتنی زانست بووە بۆ ئەمانەش ژیاوە، کاتێک کۆچی دوایی کرد تەمەنی ٣٧ ساڵ بوو بە نەخۆشی تاعوون لە وڵاتی شام بڵاو بووبوویەوە وەفاتی کرد، ئەم هەموو زانستە لە حەڵاڵ و حەرام لە تەمەنی ٣٧ ساڵیدا کۆ بووەوە، لە ساڵی ١٨ی کۆچی ماڵاوایی کرد لە ژیان و گەڕایەوە بۆ لای خوای پەروەردگار.

نموونەی: عەبدوڵڵای کوڕی عەباس

ناسراوە بە دەریا و زانای ئەم ئوممەتە واتە (البحر والحبر) یەکێکە لە باشترین زاناکانی هاوەڵان و پلە و پایەی زۆر بەرزە لەگەڵ ئەوەی کە تەمەنی منداڵ بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد ئەو لە تەمەنی چواردە ساڵیا بوو، بەڵام کاتەکانی بە فیڕۆ نەدا و هەوڵی زۆر جدی دا تا گەیشتە ئەو ئاستەی کە ببێتە زانا و دەریای ئەم ئومەتە لە زانستدا، یەکێک لە قوتابییەکانی بەناوی قەتادە کە لە پێشینەیە دەڵێت: ئایەت بە ئایەت و وشە بە وشە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەباسم پرسیوە نەیفەرمووە ئەو ئایەتە موتەشابیهـە، بەڵکو هەموو ئایەتەکان لای ئەو موحکەم بووە، وەڵامی هەموو پرسیارەکانی داوەتەوە. وشە، ئایەت و سوورەت نییە ئەو تەفسیرەکەی نەزانیبێت، گومانی تیا نییە هەر دەبێت وا بێت لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی خستۆتە سەر سنگی دوعای بۆ کردووە کە ببێتە ڕاڤەکاری قورئان، پاشان هەوڵی جددی خۆی و ماندووبوونی یەکێکە لەو هۆکارانەی کە کردوویەتییە حیبری ئەم ئومەتە و دەریای پڕ زانست و زانیاری. خۆی باسی وەرگرتنی

زانستیان بۆ ئەکات و دەڵێت: "ئەگەر فەرموودەیەکم پێ بگەیشتایە بووترایە لە لایەن هاوەڵێکەوە گێڕاوەتەوە ئەچوومە بە دەرگای ماڵەکەی کاتی گەرمای نیوەڕۆ و قەیلولەی خەڵکی لەو سەردەمەدا لە بەر دەرگاکەیدا دەوەستام و چەند کاتێک دەمامەوە تا دەردەرچوو، (واتا مانەوەکەی بەلای کەمەوە دوو بۆ سێ کاتژمێر بووە بۆ ئەوەی بزانێت چۆن فەرموودەکەی پێگەیشتووە چاوەڕوانی هاوەڵەکەی کرد تا دەردەچوو) پاشان دەفەرمووێت: کە هاوەڵەکەم دەبینی هەموو جلوبەرگەکەم خۆڵی پێوە هەڵنیشتبوو پێی ناخۆش بوو، دەیووت: بۆ لە دەرگات نەداوە بێم بۆ لات؟ (واتا دەموچاوی خۆڵاوی بوو لەگەڵ جلوبەرگەکەیا زۆر جار لە بەردەرگای ماڵانی هاوەڵان خەوی لێ ئەکەوت بۆ وەرگرتنی فەرموودەیەک، لە کاتێکدا ئەو کوڕی مامی پێغەمبەر ﷺ-ە و لە ئالوبەیتە و خاوەنی مەکانەت و ڕێزی تایبەتە)، هاوەڵان دەیانوت: ئەی کوڕە مامی پێغەمبەر ﷺ بۆچی بەم کاتە هاتوویت ئەگەر ڕات سپاردمایە من ئەهاتمە خزمەتت، لە وەڵامدا عەبدوڵڵا دەیفەرموو: بەڵکو من دەبێت بێمە خزمەتان، چونکە وا ڕاستتر و حەقترە بۆ وەرگرتنی زانست پرسیارتان لێ بکەم"[116].

عەبدوڵڵای کوڕی عەباس بە هۆکاری ئەو ماندووبوونە و خەوتنی لەناو خۆڵ و گەرمای نیوەڕۆدا بۆ وەرگرتنی فەرموودەیەک گەیاندی بەو ئاستەی

---

[116]- يقول: وإنما كنت افعل ذلك لأطيب نفسه، فإذا خرج من بيته رآني على هذه الحالة فيقول: يا ابن عم رسول الله ﷺ ماجاء بك؟ هلا أرسلت إلي فأتيك. فأقول: أنا أحق بالمجيء إليك ثم أسأله عن الحديث.

کە ببێتە حیبر ئومەت و بەحری زانستی ئومەت، گوێی بە ماندووبوون و خۆڵاوی بوون نەدا تا گەیشتە ئەو ئاستەی کە هەموو دەیبینن، خۆزگە ئەم پیاوەمان بکردایەتە پێشەنگ بۆ خۆمان تا چاومان لێ بکردایە تا ئێمەش بەو ڕێگایە بڕۆیشتینایە کە هاوەڵان پیایدا دەڕۆیشتن، کۆششمان بکردایە بۆ زانست و وەرگرتن و ڕێزی هاوەڵان بۆ زانست بە بەهای زانست لایان، خۆزگە چاومان لە هاوەڵان بکردایە ژیانی زۆربەی هاوەڵان بەم شێوەیە بووە لە وەرگرتنی زانست. نموونەی ئەبو هورەیرە، ئەبو شاتی یەمەنی، ئیسرائیلی کوڕی یونس، ئوبەی کوڕی کەعب، عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص، عەبدوڵڵای کوڕی عومەر، حەسەن، حوسەین و...هتد.

زانست بێ ماندووبوون بە دەست نایەت

بەدڵنیاییەوە هەموو ئامانجێک ماندووبوونی ئەوێت جا ئەو ئامانجە هەر بوارێک بێت، لە پەروەردەکردنی مناڵ، دروستکردن و بیناکردن، خوێندن و زانستە وەکو کوردەواری ئەڵێت: "کەس لە پڕێک نابێت بە کوڕێک".

زانست بە دەر نییە لەم هاوکێشەیە ئەو کەسەی کە هەوڵ و کۆشی بۆ زانست بوو بە دڵسۆزی کاری بۆ کرد بە دڵنیاییەوە دەگاتە ئەنجامەکەی هیچ کات و هیچ سەردەمێک زانست بەبێ ماندووبوون دەست خاوەنەکەی نەکەوتووە.

هەموو ئەوانەی بوون بە زانا بە دڵنیاییەوە شەونخوونی زۆریان کێشاوە تا پلەی زانستیان بە دەستهێناوە، ئەو قوتابییەی کە ئەبێتە پزیشک لە هەموو قوتابییەکانی تر زیاتر ماندوو دەبێت یاخود ئەندازیار و...هتد، مرۆڤ بە

گوێرەی ماندووبوونی بۆ زانست بەرهەمەکەی دەست دەکەوێت، ئەم ماندووبوونە تەنها بۆ تاکە کەس نییە بەڵکو بۆ وڵاتانێک کە خاوەنی پێشکەوتن و زانست و تەکنەلۆژیان، بۆ نموونە وڵاتێکی وەکو ژاپۆن کە بە ئەستێرەیەکی جیاوازتر دەناسرێت لە زەوی، وڵات و خەڵکەکەی زۆر ماندوو بوون تا گەیشتوونەتە ئاستی ئەو وڵاتەی کە لە جیهاندا لە تەکنەلۆجیای ورد و زیرەکدا نموونەن. وڵاتێکی وەکو ئەڵمانیا لە دوای جەنگی جیهانیی یەکەم و دووەم زۆر شکستی هێنا، بەڵام بە هۆکاری ماندووبوون و شەونخوونی میللەتەکەی توانی سەر لە نوێ هەڵسێتەوە و ببێت بە یەکێک لە وڵاتە پێشکەوتووەکانی جیهان، وڵاتی ئێران ئەگەرچی لە ڕووی ئابڵوقەی ئابووری و جەنگ و جوگرافیای سیاسی وڵاتەکە هەمیشە لە ململانێی سەربازییایە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وڵاتێکی پێشکەوتووە و گرنگی زۆر ئەدات بە زانست. هەموو ئەو ماندووبوون و کارکردنە بۆ زانست هەیبەت و توانا و قسە ڕۆیشتوویت پێ ئەبەخشێت، وڵاتێکی وەکو عێراق لە سەردەمی دیکتاتۆری ڕابردوودا (سەدام حوسەین) لە ناوچەکەدا یەکێک بووە لە دەوڵەتە پێشکەوتووەکان، بەڵام لە دوای سەرپێچی و لاساری سیستەمەکەی پاشەکشەی کردووە.

کورت و پوخت ئەوەی دەیەوێت سەربەرز بکاتەوە بە زانست پێویستە ماندوو بێت، هاوەڵان درکیان بەوە کرد کە هەوڵدان بۆ زانست و زانیاری ماندووبوونی دەوێت، لە ماندووبوون نەترسان و تەمەڵییان نەکرد. داڕێژەری بنەمای زانستی بوون لە بوارەکانی ژیاندا و هەوڵیاندا نەخشە ڕێگەیان داڕشت بۆ ئەوانەی دوای خۆیان ژیار و شارستانییەتی ئیسلامییان دروست کرد تا

ئەمڕۆش بەردەوامە، هەتاکو قامی قیامەت بەردەوام دەبێت. هاوەڵان ماندوو بوون لە مەککە و مەدینە نەمانەوە، بەڵکو بە وڵاتاندا گەڕان زانست و زانیارییان گواستەوە بۆ هەموو جیهان. خۆ دەیانتوانی لە مزگەوتی حەرام دا هەر خەریکی نوێژکردن و بەندایەتی بن، لە کاتێکا نوێژێک لە حەوشی کەعبەدا بە ١٠٠ هەزار نوێژە، بەڵام لەوە گەورەتر و بەهێزتریان هەڵبژارد لە ڕووی پاداشتەوە ئەویش گەیاندنی بانگەوازی ئیسلامی بوو، بانگەوازی ئیسلامی هەمووی پڕە لە زانست هەر لە ڕووی عەقیدە و قورئان و فەرموودەوە...هتد، هەموو هاندانی خەڵکییە بۆ چاکەکاری و بیناکردنی کۆمەڵگا و هاندانیان بۆ پێداویستییەکانیان. عومەری کوڕی خەتاب-ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت-لە سەردەمی فەرمانڕەواییدا بڕیاری دا هەر کەس خاکێک بۆ کشتوکاڵ زیندوو بکاتەوە دەبێتە خاوەنی زەوییەکە، بێجگە لەوەی خیلافەت هاوکاری ماددی و مەعنەوی دەکرد بۆ بووژانەوەی خاک و زەوی و زاری کشتوکاڵی، گومانی تێدا نییە ئەمەش هاندانێکی گرنگی خەڵکی بوو بۆ کاری پیشەسازی، چونکە پێداویستی کشتوکاڵ بە هەمان شێوە پێویستی بە کاری پیشەسازی ئامێری تایبەتی خۆی هەیە، ئەگەرچی پێشکەوتوو نەبوو بەڵام هاندانێکی گرنگ بوو لە کاتێکدا دەوڵەتی فارس و ڕۆم نە خاک نە زەویوزاری دابەش نەدەکرد، بەڵکو باجی زۆری لە سەر خەڵک دادەنا. ئیسلام پێچەوانەکەی بوو هانی خەڵکی داو هاوکاری پێشکەش کردن، ئەمەش هۆکارێکی گرنگی خەڵکی بوو کە هاتنە ناو ئایینی پیرۆزی ئیسلام بە تایبەت گەلی کورد، چونکە خاکی کوردستان فارس و ڕۆم کردبوویانە گۆڕەپانی جەنگ و زەویوزاری خەڵکیان وێران کرد و

گەنجەکانیان کرابوونە بەندە و بە زۆر بۆ جەنگ ئەنێردران و ئافرەتانیش بە کەنیزەک دەبران، ئیسلام هات خاکی بۆ زیندوو کردنەوە. ژیانی بۆ دابینکردن و ئاوەدانی خستە وڵاتیان، خەڵکی بە گشتی حەزی بە خۆشگوزەرانی و ڕەفاهییەتە. بنەمای بانگەوازی ئیسلامی بۆ نەهێشتنی خورافیات و دامەزراندنی یەکتاپەرستییە لە بیروباوەڕی چەوت و خراپە ڕزگاری دەکات، نان و ئەمانیان بۆ دابین دەکات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱلَّذِیٓ أَطۡعَمَهُم مِّن جُوعٖ وَءَامَنَهُم مِّنۡ خَوۡفِۭ۝٤﴾ [قریش]

واتە: {نیعمەتی هەبوونی و ئاسایش} ئەو خوایەی کە تێری کردوون لە برسێتی، بەهۆی ئەو دوو گەشتەی کە ئەیکەن ئەمینیشی کردوون لە ترس، لەبەر ئەوەی وتمان: عەرەب ئەیاندا بەسەر یەکدا، کەس ئەمین نەبوو لە ماڵ و ناموس و خوێن و ژیانی خۆی، کەس ئەمین نەبووە، هەموویان داویانە بەسەر یەکتردا قافڵە و کاروان و بازرگانی یەکتریان بەتاڵانی بردووە، بەڵام ئەمان بەهۆی کەعبەی پیرۆزەوە ئەمین بوونە و کەس دەستدرێژی نەکردۆتە سەریان، دەی کە مادام خوای گەورە ئێوەی لە برسێتی تێر کردووەو لە ترسیش ئەمینی کردوون کە دوو نیعمەتی یەکجار گەورەن و ژیان بەبێ ئەم دوو شتە ناڕوات مادام وایە ئێوەش بەتاك و تەنها عیبادەتی خوای گەورە بکەن و شەریك بۆ خوای گەورە بڕیار مەدەن، والله أعلم.

کە بیر و باوەڕی گۆڕیت و نان و ئەمانی دابین کرد مرۆڤ موحتاجی نەما ئیتر هەوڵی ئەوە ئەدات کە بوونی خۆی بسەلمێنێت، ئەوانەشی دەیانەوێت بوونی خۆیان بسەلمێنن گومانی تیا نییە ئارەزووەکانیانە تا بیهێننە دی لە

ساڵەکانی ٤٠-٥٠ی ز. (ئەبراهام ماسلۆ) هەرەمی پێداویستی ژیانی دامەزراند لە ئەمریکا، ڕێک لەسەر ئەو بنەمایە بوو کە هاوەڵان ئەنجامیاندا و دینی ئیسلام فێری کردبوون. بۆیە جیهانی ئیسلامی لە دوای هاوەڵان ساڵ بە ساڵ و سەدە بە سەدە بەرەو لووتکە دەڕۆشتن لە هەموو بوارەکانی ژیان، چونکە شوێن هەنگاوی هاوەڵان کەوتن، دڵسۆز بوون، ئازا بوون، هەوڵیان بۆ زانست بوو، تەمەڵ نەبوون بە هەزارەها فەیلەسووفی ئیسلامی دروست بوو کە جیهانیان پڕکرد لە مەعریفە و زانست لەوانە (کیندی، فارابی، ئیبن ڕوشد، جاحز، ئەبو عەلائی مەعڕی، ئیبن خەلدوون و...هتد)

لە بواری زانستی پزیشکی دا هەزارەهای وەکو (ئەبو قاسمی زەهراوی، فەخری ڕازی، ئیبن سینا، شەرەفەدین و صابوگۆ ئۆغلۆ، نەفیسی و...هتد).

لە بواری ئەندازیاری و بیناسازی و ئاوەدانی دەیان ئەندازیاری زانا و پێشکەوتووی بەرهەم هێنا وەکو سینانی عوسمانی، ئیبن طولون، سەید لوقمان، ئەبو یووسفی جەزەری، ئەبو عەباسی صەفەوی و...هتد.

بێجگە لە زاناکانی بواری فیزیا و کیمیا و بایۆلۆجی...هتد، موسڵمانان هەتاکو خۆیان ماندوو ئەکرد بۆ زانست هەموو دنیا زانستی لە دەستی موسڵمانان وەرئەگرت، بەڵام کە نەوەکانی خەویان لێ کەوت دوژمنەکانیان نەیان هێشت هەڵسن لە خەو، نەخۆشی باڵی بە سەرداکێشان و گەلانی تر پێشکەوتن بە هەوڵ و ماندووبوون، خوای گەورە لە ئەنجامی ماندووبوون بۆ کارکردن بۆ ئامانجێک نائومێدت ناکا، ئەگەر مرۆڤ ڕاستگۆ و دڵسۆز بێت بۆ کارەکەی خوای گەورە حەزرەتی ئیسماعیل و هاجەرە خاتوونی نائومێد نەکرد

لە دۆڵێکی بێ ئاودا، لە ئەنجامی هاتووچۆ و ڕاکردنی دایکی ئیسماعیل دا خوای گەورە زەمزەمی پێشکەشکردن، ئەنجامی کارکردنی هاجەرە خاتوون بوو. بەدڵنیاییەوە مرۆڤ لە کارکردن و ماندووبوون نائومێد نابێت، هەرگیز هاوەڵان نائومێد نەبوون بۆیە بوونە ئەستێرەی ئاسمان و ئیسلام هەرگیز نائومێدی ڕووی تێنەکردن تەمەڵیان نەکرد کۆچیان کرد، خەندەقیان لێدا، پلانیان دانا، خیلافەتیان دروست کرد، بە دوای دا ژیان و ژیار و شارستانێتیان بونیادنا، بە ماندووبوونیان توانیان ئامانجی خۆیان بپێکن.

هاوەڵان چۆن زانستیان وەردەگرت؟

زۆرێک لە خەڵکی ماندووبوونێکی زۆر دەکات، هەوڵێکی زۆر بێشومار دەدات بۆ بەدەستهێنانی زانست، بەڵام ناگاتە ئەوەی کە هاوەڵان پێی گەیشتوون لە زانست، لەبەر ئەوەی هاوەڵان کە زانستیان وەردەگرت یاسا و ڕێسای تایبەتیان هەبوو بۆ وەرگرتنی زانست، هەموو هاوەڵان لەسەر ئەو بنەماو ڕێسایانە زانستیان وەرگرت. ئەوەی ئەو ڕەوەندە پڕ لە زانستەی پێگەیاند هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بنەما و یاسایانە.

کەواتە ئەو بنەما و یاساو ڕێسایانە چییە؟

یاسا و ڕێساکان زۆرن هەموو شتی گرنگن، ئەوەی هاوەڵان زانستیان پێ بە دەست دەهێنا هەندێکی کورت دەکەینەوە لەو ڕێسا و یاسایانە کە بریتین لە:

ڕێسای یەکەم: یەک سەرچاوە

سەرچاوەی سەرەکی هاوەڵان بریتی بوو لە قورئان و سوننەت، ئەوە سەرچاوەی بنەڕەتی بوو بۆ وەرگرتنی زانست. هەموو هاوەڵان لەو سەرچاوەوە زانستیان وەرگرتووە، دید و تێڕوانینیان لەسەر بنەمای قورئان و سوننەت داڕشتووە، زانستێکی پاک و بێگەرد و بێ تێکەڵی و بێ هەڵە و پەڵەیە. ئەو زانستانەی کە لە دنیادا هەیە دەشێ ڕاست بێت بە پێچەوانەوە دەشێت هەڵە بێت، بە ئەزموون و تاقیکردنەوە ئەتوانین بگەینە ئەنجامی ڕاست و دروست لە زانستدا یاخود هەوڵی چەند جار ئەدەین تا ئەگەینە ئەنجامێک، بەڵام ئەو زانستانەی کە لە قورئان و سوننەتدا هەیە زانستێکی ڕاستە و هەرگیز هەڵەی تیا بە دی ناکرێت، بە ڕێژەی لە ١٠٠٪ پێوەر ناکرێت بە هیچ زانستێکی تر، چونکە کەلامی خوا و کەلامی پێغەمبەری خوایە ﷺ، ئەگەر موسڵمانان دەستی پێوە بگرن هەرگیزاو هەرگیز سەرلێشێواو نابن، چونکە بنەڕەتی هەرچی زانستی سەر زەوییە.

ئیمامی مالیک لە عومەری کوڕی خەتابەوە دەگەڕێتەوە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: لە دوای خۆم دوو شتم بۆ بەجێ هێشتوون مەبەست (قورئان و سوننەت)ە، ئەگەر دەستی پێوە بگرن هەرگیز سەرلێشواو و سەرگەردان و وێڵ نابن[١١٧].

---

[١١٧] -ترکتُ فیکم أمْرَیْنِ لن تَضِلُّوا ما تَمَسَّکْتُمْ بهما کتابَ اللهِ وسُنَّتي/ أخرجه مالك في (الموطأ).

ئەویش قورئان و سوننەتە ئەوە یاسا و ڕێسای سەرەكیی هاوەڵان بوو كە خاوەنی یەك سەرچاوەن جا لە بواری شەرعی و هەروەها لە بواری دنیایی و مرۆیی دا.

لەوانەیە پرسیارێک لای خوێنەر دروست بێت چۆن قورئان و سوننەت پێوەرن بۆ بواری زانستی بایۆلۆجی و كیمیایی و ئەندازیاری؟

لە وەڵام دا دەڵێین: قورئان و سوننەت بنەمای یاسا و ڕێسای بۆ هەموو زانستێک داڕشتووە، بە یاسا و ڕێسا ڕێكی خستووە هەموو زانستەكانی دنیا سوود لە قورئان و سوننەت وەرگرن بۆ دەرنەچوون لە چوارچێوەی چاكە و خراپە لە هەموو بوارەكاندا، هەموو زانستەكان و زاناكان دەبێت ئەوە بزانن چ لە بواری پزیشكی، ئەندازیاری، جیۆلۆجی، كۆسمۆلۆجی، بایۆلۆجی و...هتد، داهێنانێک ئەنجام نەدەن كە دژی حەڵاڵ و حەرام بێت، یاخود بیروباوەڕیان نەگۆڕێت لەسەر بنەمای زانست، بەڵكو بیروباوەڕ پێوەری ڕاستەقینەی قورئان و سوننەتە. ئەوەی بایۆلۆجی بیر لەوە نەكاتەوە كە سەرەتای مرۆڤ لە مەیموونە وەكو (داروین)، ناگونجێت بۆ كەسێک كە خواناس بێت بڵێت مرۆڤ بنەڕەتی مەیموونە، خوای پەروەردگار مرۆڤی دروست كردووە نەک حەشەرات و ئاژەڵ كەواتە هەر شتێک نەگونجا لەگەڵ قورئان و سوننەتدا ئەوە هیچ بەهایەكی نییە، ئەگەرچی ناویشی نرابێت بە زانست، ناشێت و ناگونجێت زانای موسڵمان بڕوات بە ڕێگای ئەو زانستەی كە دژی قورئان و سوننەتە، كاتێک هاوەڵان دەردەچوون لە یاسا و ڕێساكان پێغەمبەری خوا ﷺ لێیان تووڕە دەبوو، تووڕەبوونێكی زۆر.

ئیمامی ئەحمەد لە جابرەوە ئەگێڕێتەوە: کەوا عومەری کوڕی خەتاب نوسخەیەک لە تەوراتی دەست کەوت هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و فەرمووی بە پێغەمبەر ﷺ ئەوە نوسخەیەکی تەوراتە، پێغەمەری خوا ﷺ بێ دەنگ بوو، عومەر دەستی کرد بە خوێندنەوەی تەوراتەکە پاشان پێغەمەری خوا ﷺ دەموچاوی گۆڕا، ئەبو بەکر هەستی پێکرد وتی بە عومەر ئەی خاک بە سەر، دایک ڕۆڵەڕۆت بۆ نەکات، نابینی ڕوخساری پێغەمبەری خوا ﷺ چۆن گۆڕاوە؟ واتای توورەیی زۆر بە دەموچاویەوە دیارە، عومەر کە هەستی کرد دەموچاوی پێغەمبەر ﷺ -ی بینی خێرا وتی پەنا دەگرم بە خوا لە تووڕەبوونی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ، بە ئیسلام ڕازیم و بە خوای پەروەردگار ڕازیم، بە پێغەمبەرەکەی محمد ﷺ ڕازیم کە پەیامبەرە.

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی هیچ شک و گومانێکت هەیە ئەی کوڕی خەتاب؟ سوێند بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە ئەوەی هێناومە پاک و بێگەردە و بێ لەکە و پەڵەیە سپییە وەک شیر.

پرسیارتان نەکردووە لە شتێک بە ڕاستی و حەقیقەتەوە وەڵامتان وەرگرتووە لەسەری، ئایا بە درۆی دەخەنەوە ئەوەی باتڵ و جاهیلییەتە لێم

ئاگادار نەکردوونەتەوە، ئایا باوەڕی پێ ناکەن؟ سوێن بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە ئەگەر موسا لە ژیانا بووایە خێرا دەبووە شوێن کەوتووم[١١٨].

هاوەڵان باش لەوەتێگەیشتوون کە هیچ سەرچاوەیەک پێش ناخرێت بەسەر قورئان و سوننەتدا، ئەو دوو سەرچاوە بنەڕەتین و سەرەکین، ناگونجێت و نابێت هیچ بنەما و یاسا و تێگەیشتنێک لەگەڵ ئەو دوو سەرچاوە تێک بگیرێت، دەریای پڕە زانست و قەڵەمی ئەم ئومەتە عەبدوڵڵای کوڕی عەباس وانەیەکی زۆر گرنگ و پڕ زانست فێری ئومەتی محەممەد ﷺ دەکات و بوخاری گێڕاویەتیەوە، ئیبن عەباس دەڵێت: ئەی گرۆی ئیماندااران چۆن پرسیار لە ئەهلی کیتاب دەکەن لە کاتێکدا کتێبەکەتان کە (قورئان)ە و لە بەر دەستان دایە و بۆ پێغەمبەرەکەتان ﷺ دابەزیوە، نوێترە و ڕووداوەکانی چڕترە لە کتێبەکانی پێشووتر؟ کە خوای پەروەردگار ناردوێتی لە کاتێکدا دەستکاری نەکراوە و نەشێوێنراوە و خوای گەورە بۆی باس کردوون کە ئەهلی کیتاب دەستکاری کتێبەکانی خۆیان کردووە لەلایەن خوای گەورەوە بۆیان دابەزیبوو، هەروەها گۆڕانکارییان تێدا کردووە بە دەستی خۆیان ئەو کارەیان ئەنجام داوە و دەڵێن لای خواوە هاتووە بۆ ئەوەی

---

[١١٨]- عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما : " أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ بِكِتَابٍ أَصَابَهُ مِنْ بَعْضِ أَهْلِ الْكُتُبِ فَقَرَأَهُ على النَّبِيِّ ﷺ فَغَضِبَ وَقَالَ : (أَمُتَهَوِّكُونَ فِيهَا يَا ابْنَ الْخَطَّابِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِهَا بَيْضَاءَ نَقِيَّةً لَا تَسْأَلُوهُمْ عَنْ شَيْءٍ فَيُخْبِرُوكُمْ بِحَقٍّ فَتُكَذِّبُوا بِهِ أَوْ بِبَاطِلٍ فَتُصَدِّقُوا بِهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مُوسَى كَانَ حَيًّا مَا وَسِعَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي)" رواه أحمد.

بە پارەیەکی کەم بیفرۆشن، ئایا ئەوەتان بەس نییە کە خوای پەروەردگار لە باسی مێژوو و ژیانیان بۆی باس کردوون هێشتا هەر پرسیاریان لێ دەکەن، سوێند بە خوا هەرگیز نەماندیوە پیاوێک لەوان پرسیار لە ئێوە بکات لەوەی بۆتان هاتووە، مەبەستی قورئانە[119].

لای عەبدوڵڵای کوڕی عەباس ڕوون بوو، هەروەها هاوەڵان بە گشتی کە خاوەنی یەک سەرچاوەن ئەویش قورئان و سوننەت بوو بەم ڕێگا و یاسا و ڕێسایانەدا کە سەرچاوەی سەرەکی قورئان و سوننەتە زانستیان وەرگرت.

ڕێسای دووەم: زانستی سوودبەخش

مرۆڤ دەبێت هەوڵ بدات و زانستی سوودبەخش و بە سوود بە دەست بهێنێت چونکە زانست دوو دیوی هەیە دەشێت سوودبەخش بێت دەشێت زیانبەخش بێت.

کاتێک TNT دۆزرایەوە بۆ بەکارهێنان و دروستکردنی (نەفەق)[120] خاوەنەکەی ناوی (نۆبڵ) بوو دیاری بە ناوی خۆیەوە وەرگرت، بەڵام لە

---

[119]- يَا مَعْشَرَ المُسْلِمِينَ، كيفَ تَسْأَلُونَ أَهْلَ الكِتَابِ وكِتَابُكُمُ الذي أُنْزِلَ علَى نَبِيِّهِ صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ أَحْدَثُ الأخْبَارِ باللَّهِ، تَقْرَؤُونَهُ لَمْ يُشَبْ، وقدْ حَدَّثَكُمُ اللَّهُ أنَّ أَهْلَ الكِتَابِ بَدَّلُوا ما كَتَبَ اللَّهُ وغَيَّرُوا بأَيْدِيهِمُ الكِتَابَ، فَقالوا: هو مِن عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا به ثَمَنًا قَلِيلًا؟! أفلا يَنْهَاكُمْ ما جَاءَكُمْ مِنَ العِلْمِ عن مُسَاءَلَتِهِمْ؟! ولَا واللَّهِ ما رَأَيْنَا منهمْ رَجُلًا قَطُّ يَسْأَلُكُمْ عَنِ الذي أُنْزِلَ علَيْكُم/رواه البخاري.

[120] -تونێل.

دوایدا بۆ ماڵ وێرانکاری بەکارهات. یاخود زانستی کیمیا و فیزیا بە دیوەچاکەکەیدا سوودی مرۆڤایەتی تێدایە بە دیوەخراپەکەی دا دەشێت هۆکاری جۆرەها نەخۆشی و کاری خراپ و وێرانکاری لێ بکەوێتەوە، دەشێت زانست هەبێت حەرام بێت مرۆڤ پێی کافر بێت، وەکو زانستی سیحر و جادوو. فەلسەفە لە بوونی خوا و بەهەشت و دۆزەخ...هتد. بۆیە مرۆڤ گرنگە بە دوای زانستی سوودبەخشدا بگەڕێت تا خەڵکیش سوودبەخش بکات و بۆی ببێتە چاکە و خێری نەبڕاوە واتە (صدقة جارية)، ئیمامی موسلم لە ئەبو هورەیرەوە دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: کە مرۆڤ مرد هەموو کردەوەکانی دەوەستێت تەنها سێ شت نەبێت کە پێی دەگات کارێکی چاک و خێرێکی نەبڕاوە واتە(صدقة جارية)، زانستێک کە خەڵک سوودی لێ وەربگرێت یاخود منداڵێکی چاک و باش دوعای بۆ بکات[١٢١].

ناشێ و گونجاو نییە بۆ مرۆڤێکی موسڵمان تەمەن و هێز و توانای خۆی بە کار بهێنێت بۆ زانستی بێسوود کە سوودی بۆ خۆی و ئوممەت و گەلەکەی نەبێت یان بە شێوەیەکی گشتی بۆ هەموو مرۆڤایەتی ناکرێت تەمەنێکی زۆر بەکار بهێنێت لەسەر ژیانی پێغەمبەران کە هیچ سوودی نەبێت، بگەڕێین بە دوای شارستانیەتی ئادەم عَلَيْهِ السَّلَامُ یاخود کەشتییەکەی نووح عَلَيْهِ السَّلَامُ چەند مەتر بووە؟ یان مێروولەکە کە سولەیمان پێغەمبەر عَلَيْهِ السَّلَامُ گوێی لێبوو قسەی

---

[١٢١] -إِذَا مَاتَ الإِنْسَانُ انقَطَعَ عنه عَمَلُهُ إِلَّا مِن ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِن صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو له/ صحيح مسلم.

کرد نێر بوو یان مێ؟ یاخود سەگەکەی هاوەڵانی ئەشکەوت ناوی چییە؟ یان یونس عَلَيْهِالسَّلَامُ چۆن لە سکی حووتەکەدا نانی خواردووە یاخود؟ تەمەنی هابیل پێش مردنی چەند بووە؟ دوای قابیل کەسی تر تۆڵەی هابیلی نەسەندەوە لە قابیل؟...هتد، ئەم ڕوونکردنەوانە و باسکردنی هیچ جۆرە زانست و زانیارییەک لەبارەیەوە سوود بە مرۆڤ ناگەیەنێت هەموو لاوەکین و هیچی لەسەر بنیات نانرێت، یاخود لە زانستەکانی تری ژیان زۆر شت هەیە سوودی نییە و خۆسەرقاڵکردن پێوەی وەکو ئەوە وایە خەڵکی وڵاتی کوێت بیت لە کەنەدا و ئەمریکا بخوێنێت بۆ زانستی دارستان و ماستەر و دکتۆرای لەسەر وەربگری، بۆ وڵاتی کوێت هیچ سوودی نییە تەنها کات بە سەر بردنە، بەڵام ئەگەر بۆ نەوت و غاز و کانزاکانی تر خۆی ماندوو بکات بە دڵنیاییەوە سوودی دەبێت، چ سوودێکی هەیە کۆمەڵێک شیعر و شانامەی وروژێنەر یان ڕۆمانی بێ مانا کە هیچی لەسەر بونیاد نانرێت، ئەگەر گەورەتر تەماشای بکەین دەبێت بزانین چی باشە بۆ مەنهەجی خوێندن. زانکۆکان ئەیانەوێت بزانن تا چەندە خزمەت بە قوتابی و پێشکەوتنی وڵات دەکات، ئایا بە کەڵکی ئەوە دێت کە قوتابی بخوێنێت و زانستەکەی تەنها شتێکی لاوەکییە یان بۆ پێشکەوتن و فێرکاری ڕاستەقینەی قوتابییە بۆ بەدەستهێنانی زانست، ئەگەر بۆ قوتابییەکە ئەوە دەستەبەر نەکرێت لەو زانستە نەفعی بۆ خۆت و گەل و ئومەتەکەت هەیە، ئەوا قوتابییەکەش سوود لەو زانستە وەرناگرێت. دەسەڵات ڕۆڵی سەرەکی دەبینێت لە دامەزراندنی مەنهەجی باش و پڕ زانست بۆ ئەوەی نەوەکانی نیشتمان پێی بگات. فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوا صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەم بارەوەیە زیاتر بۆمان ڕوو دەکاتەوە کە چۆن بەرخورد لەگەڵ زانست و

مەنهەجی زانستیدا بکەین و دەفەرمووێت: زەیدی کوڕی ئەرقەم دەگێڕێتەوە و دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: لە شێوەی دوعا دا دەپاڕێتەوە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێت: پەروەردگارا پەنا دەگرم لە زانستێک کە سوود ناگەیەنێ و بە دڵێک کە نەرم نەبێت و گەردن کەچ نەبێت بۆ زیکری خوا، لە نەفسێک کە هەرگیز تێر نابێت، لە نزا و پاڕانەوەیەک کە زاتی بەرزت وەرینا گرێت[١٢٢].

کەواتە پێغەمبەری خوا ﷺ پەنا دەگرێت بە خوا لە بەکارهێنانی کات لە زانستی بێسوود.

ڕێسای سێیەم: بەفیڕۆنەدانی کات

هاوەڵان هەرگیز کاتیان بەفیڕۆ نەئەدا، هەمیشە لە وەرگرتنی زانست و زانیاریدا بوون پرسیاریان زۆر نەدەکرد و بە شەودا زوو دەخەوتن، چونکە زەمەنەکەیان سەردەمی هاتنی وەحی بوو دەترسان وەحیان لەسەر دابەزێنرێت لەبەر ئەو هۆکارە زوو دەخەوتن و هەوڵیان بوو لە مزگەوت لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دا قورئان و فەرموودە و ڕاڤەی قورئان و مێژووی گەلانی ڕابردوو وەربگرن، لە نێوانی خۆیاندا گفتوگۆی بە ئەدەب و ڕێزی بەرامبەریان هەمیشە ڕادەگرت هەرگیز کاتیان بە فیڕۆ نەئەدا یان لە وەرزشی سەربازی دا بوون باز و هێز و لاشەیان بەهێز ئەکرد و ڕمبازی و شمشێربازیان ئەکرد و

١٢٢- كانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يقولُ: اللَّهمَّ إنِّي أعوذُ بكَ منَ الأربعِ من عِلمٍ لا ينفَعُ، ومِن قَلبٍ لا يخشَعُ ومِن نَفسٍ لا تَشبعُ ومِن دُعاءٍ لا يُسمَعُ/ صحيح أبي داود.

خۆیان بۆ جەنگ ئامادە ئەکرد یان لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دا وەرگری قورئان و فەرموودە بوون یان سەرقاڵی کاروباری ژیان و بازرگانییان بوون، ئەوەندە بێ کات بوون داوای ئیزنیان لە یەکتر ئەکرد بۆ بینین. ژنانیان سەرقاڵی پەروەردەی مناڵ و جوان بەخێوکردن و ماڵ و حاڵیان بوون، پیاوانیان لە جیهاد و کۆشش و وەرگرتنی زانست بوون، دەیانزانی کات زۆر گرنگە چونکە خوای گەورە سوێندی پێخواردووە.

﴿وَٱلۡعَصۡرِ ۝١﴾ العصر

واتە: سوورەتی (عەسر) (واتە: سەردەم و زەمانە) سوورەتێکی مەککی یەو (٣) ئایەتە، هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك کە بگەیشتنایە بە یەکتری لە یەکتر جیا نەئەبوونەوە تا ئەم سوورەتەیان نەخوێندایە، یەکێکیان بەسەر ئەوی تردا سوورەتی عەصری ئەخوێند پاشان سەلامیان لە یەکتری ئەکرد و ئەو کاتە یەکتریان بەجێ ئەهێشت و لە یەکتری جیا ئەبوونەوە، لەبەر ئەوەی سوورەتێکی یەکجار گەورەیە، تا ئیمامی شافعی ئەفەرمووێت: (ئەگەر خەڵکی لەم سوورەتە تێبفکرن و تێبڕوانن ئەوە ئەم سوورەتەیان بەسە)، لەبەر ئەوەی خوای گەورە باسی ئیمان و کردەوەی چاك و ئامۆژگاری کردنی یەکتری کردووە بە حەق و گەیاندنی دین، وە ئامۆژگاری یەکتری کردن بە صەبر کە دین لەمانەدا کۆبۆتەوە، خوای گەورە سوێند ئەخوات بە عەصر کە مەبەست پێی کاتی نوێژی عەصرە، یاخود وتراوە: مەبەست پێی سەردەم و زەمانەیە ئەمەیان تەواوترە لەبەر ئەوەی هەموو کردەوەکانی مرۆڤ لە چاك و خراپ و هەموو گۆڕانکارییەکان لە سەردەم و زەمانەدا ڕوونەدات بۆیە خوای گەورە سوێندی پێ خواردووە.

هەموو ئەوانە خەسارەتمەندن کە ڕێزی کات ناگرن تەنها ئیماندار ڕێزی کاتی لایە، چونکە کات بەکاردەهێنێت بۆ چوار بوار، ١- بواری ئیمانی، ٢- بواری کردەوەی چاک، ٣- بواری ئەنجامدانی کاری حەق و لە حەقدا کاتەکانی بەکار بهێنێت، ٤- ئارامگرتن لەسەر ناڕەحەتی ژیان و وەرگرتنی ئەزموون و زانست و...هتد.

بە فیڕۆنەدانی کات زۆر گرنگە، چونکە هەموو ژیانت پەیوەستە بە کاتەوە. لە سەرت دەژمێرێت لە چیدا بەکارت هێناوە، لە قەبردا پرسیاری لاوێتی و لێ دەکرێت چونکە چالاکترین و بەهێزترین سەردەم و کاتی ژیانتە، لەوە دەرچوویت بەشێکی بەهەشتت بۆ خۆت بردووە.

هاوەڵان زۆر لەوە دەترسان کە کات بە فیڕۆبدەن، تەنانەت لە کاتی سەفەر و جیهاد و بەتاڵییاندا خەریکی دەورکردنەوەی لەبەرکردنی سوورەتەکان بوون کە لەبەریان کردبوو دەیانزانی لەگەڵ ناڕەحەتی خۆشی و شادی دێت، بەڵام بە مەرجی ئەوەی لە کاتێکدا لە دەست بەتاڵی تۆبە و ئیستخبار بکەیت، خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿فَإِذَا فَرَغۡتَ فَٱنصَبۡ ۝٧ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَٱرۡغَب ۝٨﴾ الشرح

واتە: کاتێك لە کاروباری دونیا و سەرقاڵی بوویتەوە ئەوە خۆت یەکلا بکەوە بۆ پەرستنی خوای گەورە بە دڵسۆزی و نیازپاکی ڕوو لە خوای گەورە بکە و گورج وگۆڵ بە، یاخود مەبەست پێی شەونوێژە لە شەونوێژەکانتدا خۆت بۆ خوای گەورە یەکلا بکەوە و شەونوێژ بکە، یاخود ئەگەر لە فەرزەکان

بوویتەوە ئەو کاتە شەونوێژیش بکە، یاخود ئەگەر هاتوو لە ڕاگەیاندنی دینەکەت بوویتەوە یان لە غەزاو جیهاد کردن تەواو بووی ئەو کاتە خۆت یەکلا بکەرەوە بۆ عیبادەت و پەرستنی خوای گەورە ﴿٧﴾ نیەت و ڕەغبەتت بۆ لای خوای گەورە هەبێت و بەتاك و تەنها ملکەچ بە بۆ خوای گەورە وە ڕوو لە خوای گەورە بکە و داوای بەهەشتی لێبکە، والله أعلم ﴿٨﴾

ڕێسای چوارەم: گەیاندنی زانست لە مامۆستا بۆ قوتابی یان ئەوەی دەیزانی فێری خەڵکی تری بکەیت.

زانست نابێت لای خاوەنەکەی بوەستێنرێت هەر بێت بیگەیەنێت، چونکە شاردنەوەی زانست حەرامە. موعازی کوڕی جەبەل ئەڵێت: فێرکردنی خەڵکی بەوەی کە نایزانن سەدەقەیە[١٢٣].

زانستی ڕاستەقینە ئەوەیە کە دەستا و دەستی پێ بکرێت لەناو خەڵکیدا بە گشتی و بە تایبەت لەناو موسڵمانان، هەر بۆیە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەفەرمووێت: چاکترین لە ئێوە ئەوەیە کە قورئان فێرە بێت و پاشان خەڵکی تر فێرئەکات[١٢٤].

---

[١٢٣]- وتعلمه لمن لايعلمه صدقة.

[١٢٤]- خيرُكُم مَن تعلَّمَ القرآنَ وعلَّمَهُ/صحيح الترمذي.

هەروەها لەعنەت کراوە لەوەی کە زانست ئەشارێتەوە لە جابری کوڕی عەبدوڵلا دەڵێت: لەعنەت لەسەر کەسێکی ئەم ئومەتە لە یەکەم کەس تا کۆتا کەس کە زانستی لایەو ئاشکرای ناکات[١٢٥]!

مەبەست لێرەدا زیاتر ئەوەیە کە ڕێزی هاوەڵان دەبێت باش بزانیت، ئەوان بەو تێگەیشتنە قووڵەوە زانستی ئیسلامیان گەیاندووە هیچیان لێ نەشاردووەتەوە هەموو زانستەکان وەکو خۆی گەیاندووە. بەدڵنیاییەوە ئەمەش وەڵامێکە بۆ ئەوانەی کە بێ ئەدەبی دەکەن بەرامبەر بە هاوەڵان و قسەی ناشیرین و جنێویان پێ ئەدەن، گوایە زانیارییان شاردووەتەوە کە لە ڕاستیدا بوختانێکی زۆر گەورەیە بۆ هاوەڵانی بەڕێزی پێغەمبەری خوا ﷺ.

چونکە شاردنەوەی زانست بە تایبەت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ زۆر ترسناک و خەتەرناک دەبێت، جگە لە حەرامی خاوەنەکەی تووشی لەعنەت دەبێت و بەر لەعنەتی هەموو موسڵمانان دەکەوێت. جابر بەردەوام ئەڵێت: کەواتە هەر کەس زانست بشارێتەوە واتا ئەوەی شاردووەتەوە کە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ هاتووە[١٢٦].

---

[١٢٥]- إذا يلعن آخر هذه الأمة أولها فمن كان عنده علم فليظهره.

[١٢٦]- قال جابر بن عبدالله: فإن كاتم ذلك العلم، ككاتم ما أنزل على محمد صلى الله عليه والسلم.

هاوەڵان هەموو دینیان بە تەواوەتی بە جوانترین شێوە گەیاندووە خۆ ئەگەر هاتوو تانە و تەشەرمان لە هاوەڵان دا ئەم دینە لە ڕێگای ئەوانەوە بە ئێمە گەیشتووە، بە واتای ئەوەی تانە و تەشەرمان داوە لە دینەکە و دینەکەمان نوقسانە پەنا بەخوا، ئەوەش دەچێتە چوارچێوەی کوفرەوە، کەواتە گەر کەسێک تانەوتەشەری دا لە ئەبو بەکر، عومەر، عوسمان، عەلی و هاوەڵانی تر کەواتە یاسا و ڕێسای ئەم ئیسلامەی بەزاندووە، چونکە ئەوان ڕاستگۆترین خەڵک بوون پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردوون کە لە جەنابیانەوە بەناو خەڵکیدا بڵاوی بکەنەوە ئەگەر ئایەتێکیش بووە (بلغوا عني ولو آية).

کەواتە هاوەڵان جەختیان لەسەر بڵاوکردنەوەی ئایینەکە بووە لە سەرەتا تا کۆتایی، چونکە بە ئەرکی سەرشانی خۆیان زانیوە ئەمەش ڕوون و ئاشکرایە هاوەڵان لە بن شاخ و بەرد و ئاوی وڵاتاندا گیانیان بەخشیوە، هەر کووچە و جێگایەکی ئەم دنیایە دەڕۆیت لە وڵاتان و کیشوەرەکان هاوەڵان بڵاو بوونەتەوە بە دنیادا، زۆر بە دەگمەن هاوەڵان دەبینی دوای پێغەمبەر ﷺ لە شاری مەککە و مەدینە مابێتنەوە، بەڵکو کۆچیان کردووە بۆ وڵاتان بۆ گەیاندنی زانست و زانیاری ئیسلام.

ڕێسای پێنجەم: بەکارنەهێنانی وشەی نازانم، یاخود دانی فتوا بە بێ زانست و زانیاری

یەکێکە لە کێشەکانی ئێستا و کارەساتی گەورەی دروست کردووە هەندێک لاو وە خەڵکانێک زۆر بە سەختی تێکەوتوون لە بواری دینیدا، خۆی لێ بووە بە ئیمامی زەمان و یاخود وا ئەزانێت پلەی شەیخولئیسلامی بە

دەست هێناوە، یان لە بواری دنیاییدا هەندێک خۆیان لێ بووە بە دکتۆر و چارەسەری خەڵکی ئەکات بە ڕوقیەی شەرعی و گژوگیا و خەریکی جن دەرهێنان و ڕاوکردنی جنۆکەیە. لە بواری تریشا وەکو سیاسەت و ستراتیژی ئابووری پیشەسازی و...هتد بەبێ ئەوەی زانیاری لە بوارەکەدا هەبێت بە گوێرەی پێویست ئەمەش دەردێکی کوشندەیە کە لەناو کۆمەڵگادا بڵاوبۆتەوە، هۆکارەکەی یان بۆ ناو ناوبانگ پەیاکردنە یا بۆ هەڵخەڵاتاندنی خەڵکە، پارە و سەروەت و سامانی پێکۆدەکرێتەوە.

ئەنگی و عەیبە نییە مرۆڤ بڵێ نازانم، زۆر شەرمە بۆ مرۆڤ لە بوارێک نەزانێت و زوو خۆی تێ هەڵقورتێنێت بۆ ئەوەی بڵێن شارەزایەو دەزانێت، خۆشی دڵنیایە کە نایزانێت! ئەگەر مرۆڤ لە بوارێکا بڵێ شارەزاییم نییە زۆر زووتر فێر دەبێت تا نەزانییەکەی بشارێتەوە بەوەی کە لێی ئەزانێت، چونکە حاڵەتی نەفسی بۆ دروست ئەبێت ئیتر گوێ ناگرێت، لە بواری ئایینی زۆر ترسناکە مرۆڤ بێ زانیاری و ئادابی فتوادان فتوا بۆ خەڵک بدات و باسی حەڵاڵ و حەرام بکات، هاوەڵان زۆر باش لەوە تێگەیشتبوون کە بەبێ زانیاری قسە و باس لەسەر بابەتێک بکەن کە شارەزاییان لە بارەوە نییە، ئەمەش لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فێر ببوون پێغەمبەر ﷺ بەو گەورەیی و عەزەمەتەی، بەو پڕ حیکمەتیی و پڕ لە زانستە لەگەڵ ئەو هەموو فەزڵەی لای شەرم نەبوو بڵێت نایزانم، یان شارەزاییم نییە، هیچ لەبارەوەیەوە ئاگادار نیم، ئەو سەروەر و پێشەنگ بوو بۆ هاوەڵان بۆیە هاوەڵانیش چاویان لێ کرد، ئیمامی ئەحمەد لە هاوەڵی بەڕێز (محمد جوبەیری کوڕی موتعیم) دەگێڕێتەوە کە پیاوێک هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و پرسیاری

لێ کرد ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ چ جێگایەک یاخود وڵاتێک خراپترین جێگا و وڵاتە؟ پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاستەوخۆ فەرمووی: نایزانم! کاتێک کە جوبریل عَلَيْهِ السَّلَامُ هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ پرسیاری لێ کرد چ جێگایەک خراپترین و ناجۆرترین جێگایە؟ جوبریلیش عَلَيْهِ السَّلَامُ ڕاستەوخۆ فەرمووی: نایزانم! پەلەم لێمەکە تا دەچمە خزمەت پەروەردگارم و پرسیاری لێ دەکەم. جیبریل عَلَيْهِ السَّلَامُ گەڕایەوە بۆ لای پەروەردگار و پرسیاری لێکرد، چەندی پێچوو کاتەکەی دیاریکراو نەبوو بەڵام بە وەڵامەکەوە بۆ لای پێغەمبەری خوا عَلَيْهِ السَّلَامُ گەڕایەوە و فەرمووی: محەمەد عَلَيْهِ السَّلَامُ پرسیارم کرد لە پەروەردگارم کە کام جێگا و شوێن و وڵات خراپترین و شەڕترین جێگایە؟ پەروەردگار فەرمووی: بازاڕ![١٢٧] لەبەر ئەوەی بازاڕ جێگای لەبیرکردنی یادی خوایە بە هۆکاری پارە پەیداکردن درۆی زۆری تیا ئەکرێت، سوێندی زۆری تیا ئەخورێت کە دوورە لە ڕاستییەوە، حەقیقەت و دەمەدەمێ و بۆڵەبۆڵ و شکاندنی کاڵای خەڵکی و ڕق بۆ موسڵمانان دروست ئەبێت، فیتنە و پارە و پاشان تێکەڵ بوونی پیاو و ژن و زۆری تر لەم بوارانە تا ئەگاتە ئاستی زوڵم لێکردن. پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ ئەوەی کە

١٢٧- عن محمد بن جبير بن مطعم، عن أبيه، أن رجلا أتى النبي صلى الله عليه وسلم، فقال: يا رسول الله، أي البلدان شر؟ قال: فقال: " لا أدري " فلما أتاه جبريل عليه السلام قال: " يا جبريل، أي البلدان شر؟ " قال: لا أدري حتى أسأل ربي عز وجل فانطلق جبريل عليه السلام، ثم مكث ما شاء الله أن يمكث، ثم جاء، فقال: يا محمد، إنك سألتني أي البلدان شر، فقلت: لا أدري، وإني سألت ربي عز وجل: أي البلدان شر؟ فقال: أسواقها/مسند أحمد.

حەکیمی مرۆڤایەتییە، زانایە لەسەر هەموو مرۆڤایەتی، لە خۆیەوە وەڵامی نەداوە و فتوای نەدا بە بێ زانیاری، بەڵکو جەنابیان زۆر جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە بە بێ زانیاری و قسە و باس نەکرێت، لە فەرموودەیەکدا کە لە سوننەتی ئەبو داوود دا هاتووە لە جابری کوڕی عەبدوڵڵاوە دەڵێت: کۆمەڵێک لە هاوەڵان بۆ سەفەرێک دەرچوون، یەکێک لە هاوەڵان سەری بەر بەرد کەوت و شکاو بریندار بوو، پاشان لە کاتی خەودا تووشی (ئیحتیلام) بوو واتە لەشی قورس بوو، بە هاوەڵەکانی وت ئایا هیچ چارەسەر و ڕوخسەتێک هەیە بۆ من کە تەیەموم بکەم؟ هاوەڵەکان وتیان: هیچ ڕوخسەت و چارەسەرێک نابینین لە بوونی ئاودا، تۆ دەتوانیت خۆت بشۆریت، هاوەڵەکە خۆی شورد پاشان وەفاتی کرد، کاتێک گەڕانەوە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ باسەکەیان بۆ گێڕایەوە کەچی ڕووی داوە پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر تووڕە بوو فەرمووی: کوشتتان، خوا بتان کوژێت! ئەی نەئەکرا پرسیار بکەن ئەگەر شارەزایی و زانستتان نەبوو، شیفا و چارەسەری هەموو دەردێک پرسیار کردنە بۆ ئەو مەبەستە کە تەیەموم بکات و قورسی نەکەن لە سەری (دەیتوانی ئەو جێگایەی مەسح بکات کە بریندار بووە پاشان لاشەی بشۆردایە).

لە ڕیوایەتێکی تردا بەم شێوەیە هاتووە:

في سنن أبي داود عن جابر قال: خرَجْنا في سفَرٍ فأصابَ رجلًا منَّا حجَرٌ فشجَّهُ في رأسِهِ ثمَّ احتَلَمَ فسأَلَ أصحابَهُ فقالَ هل تَجِدونَ لي رخصةً في التَّيمُّمِ فَقالوا ما نجِدُ لَكَ رُخصةً وأنتَ تقدرُ علَى الماءِ فاغتَسَلَ فماتَ فلمَّا قدِمنا علَى

النَّبيَّ ﷺ أُخْبرَ بذلكَ فقالَ قَتلوهُ قتلَهُمُ اللّهُ ألا سألوا إذْ لَم يعلَموا فإنَّما شفاءُ العيِّ السُّؤالُ إنَّما كانَ يَكْفيهِ أن يتيمَّمَ ويعصرَ.

لەم ڕووداوە دەردەکەوێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ تۆمەتباری کردن بە کوشتنی هاوەڵەکەیان، چونکە فتوایان دا بەبێ زانست و زانیاری. کەواتە ئەم کێشەیە زۆر ترسناکە فتوادان و باسکردنی زانست بەبێ سەرچاوە و لە خۆتەوە بەر پرسیارێتی دەکەوێتە سەرشان، بەرپرسیارێتی خودی زانستی و بەر پرسیارێتی قیامەتی و دوورکەوتنەوەیە لە ئاتیک و مۆڕاڵی زانستی.

زۆر گرنگە فێری وشەی نازانم ببین و لامان شەرم نەبێت بڵێین نایزانین، شارەزانین، هەوڵ ئەدەم وەڵامەکەت بۆ پەیدا بکەم، لێم بوەستە تا سەرچاوەیەکی لەسەر ئەخوێنمەوە، با پرسیار بکەم هەتا دوایی، ئەم جۆرە ئەرگۆمێنتانە لە پلەی مرۆڤ دانابەزێنێت، بەڵکو پلەی زانستی و ئاستی بەرز دەکاتەوە ئەوەشی لە کرداری زاناکان بووە کە وشەی نازانمیان بەکارهێناوە.

ڕێسای شەشەم: کارکردن بە زانست

لە ڕاستیدا دەبێ بەبێ ئەم ڕێسایە زانست هیچ بەهایەکی نییە و سوود ناگەیەنێت بە هیچ کەس، ئەگەر خاوەنەکەی کاری پێ نەکات با ئەزموون و زانیاری زۆری لاکۆ بووبێتەوە، وەکو گۆمێکی مەنگ وایە کە لە سەری نەڕۆشت و نەجووڵە ئاوی ناو گۆماوەکە بۆگەن دەکات، زانست کە کاری پێنەکرا سوودی نییە و ئەپوکێتەوە و کۆتایی پێدێت لەگەڵ خاوەنەکەیدا.

گرنگە مرۆڤ کە دەخوێنێتەوە یاخود زانست وەرئەگرێت بزانێت کە بۆچی دەخوێنێت و بۆچی وەری ئەگرێت؟ بۆ کێی ئەخوێنێت و بۆ کێ زانست وەرئەگرێت؟ کەواتە دەبێت بزانی (بۆچی و بۆ کێ) کارەکە ئەنجام ئەدەیت؟ ئەگەر هەر بۆ زانیاری خۆتە زانستی زۆری پێکەڵەکە ئەکەیت و سوود ناگەیەنێت بە کەسی تر، ئەوا ئەو زانستە هیچ قیمەتی نییە و تەنها کات بە فیڕۆدانە، عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب ئەفەرمووێت: ئەی هەڵگرانی زانست کار بە زانستەکەتان بکەن، زانا بە هۆکاری کردارەکانیەوە دەناسرێت کە بە عیلمەکەی کار دەکات، کردارەکانی ڕاست و دروستە لەگەڵ زانستەکەی پاشان کۆمەڵێک لە نەتەوەکان دێن و دەبنە هەڵگری زانست، بەڵام زانستەکەیان فەرموودەی بابەتێکی گەورەیە لە قوڕگیان زیاتر تێناپەڕێت، چونکە هەموو زانستەکان ڕێک پێچەوانەی کردارەکانیانە. زانستەکەیان پێچەوانەی ژیان و کاری ڕۆژانە و ڕووکەشیانە بە هۆکاری زانستەکەیان لە مەجلیسدا دادەنیشن کات بەسەر ئەبەن لەگەڵ یەکتردا[١٢٨].

بە دیوێکی تردا مەجلیس و دانیشتنیان زۆر قەرەباڵغ و پڕ خەڵکە بەڵام، بە زانا ناژمێردرێت و زانست نابەخشن هەروەها عەلی کوری ئەبی تاڵیب

١٢٨- في مسند الإمام المجمع على حفظه وإمامته أبي محمد الدارمي- رحمة الله عليه- عن علي بن أبي طالب- رضي الله عنه- أنه قال: يا حملة القرآن، أو قال: يا حملة العلم: اعملوا به؛ فإنما العالم من عمل بما علم، ووافق علمه عمله، وسيكون أقوام يحملون العلم لا يجاوز تراقيهم، يخالف عملهم علمهم، وتخالف سريرتهم علانيتهم، يجلسون حلقا يباهي بعضهم بعضا.

دەفەرمووێت: زۆرێک لە دانیشتووانی وەرگری زانست لە یەکتر تووڕە ئەبن و فەخر و شانازی دەکەن بەو زانستەی کە وەریان گرتووە، لەبەر ئەوەی دەیەوێت تەنها و تەنها لەو کەسە زانست وەربگرێت لە کەسی تر زانست وەرناگرێت. پەنا بە خوا ئەو کەسە لەوانەیە لە ڕۆژی قیامەتدا یەکەم کەس ئاگری دۆزەخی پێ خۆشەکرێت، لەبەر ئەوەی زانست وەردەگرێت بۆ بەکاریهێنانێت لە پێناوی خوادا، تەنها بۆ ناو و ناوبانگە[١٢٩].

ئیمامی عەلی ئەفەرمووێت: ئەوانەی کارەکانیان لای خوای گەورە وەرناگرێت و بەرز نابێتەوە چونکە دانیشتنەکەیان بۆ پەروەردگار نییە[١٣٠].

پەنا بە خوا کارنەکردن بە زانست زۆرترسناکە خاوەنەکەی لە کۆتاییە لە ئاگری دۆزەخ دەهێلرێتەوە، موعازی کوڕی جەبەل دەفەرمووێت: لە بارەی زانستەوە و کار پێکردنی زانست فێربن، چونکە فێربوونی زانست وات لێدەکات لە خوا بترسیت، داواکردنی زانست بەندایەتییە لێکۆڵینەوە و لێ وردبوونەوە لە زانست تەسبیحاتە، گەڕان بە دوایدا جیهادە، فێرکردنی ئەوەی

---

١٢٩ -حتى إن الرجل ليغضب على جلسه أن يجلس إلي غيره ويدعه.

١٣٠ - أولئك لا تصعد أعمالهم في مجالسهم تلك إلى الله.

کە نەیزانێت سەدەقەیە، هەوڵدان بۆی نزیکبوونەوەیە لە زانایان و زانستخوازان، لە تەنیاییدا سەرگەرمییە و لە خەڵوەتدا هاوڕێیە[١٣١].

زانستی ئیعجاز و پڕنهێنی

کاتێک مرۆڤ بیر دەکاتەوە لە گۆڕانکاری شارستانیەتی ناوچەی عەرەبی و هاتنی ئیسلام بۆ نیوە دوورگەی عەرەبی ئەو گواستنەوە خێرایە لە جاهیلییەتەوە بەرەو ژیار و مرۆڤ و تووشی سەرسوڕمان ئەکات، کە بە هەموو شێوەیەک پێوەرێکی ناوازەیە و دەتوانین بڵێین موعجیزەیە نامەوێت بە وشەی جوان و قسەی باق و بریق ئەو سەردەمە وەسف بکەم، بەڵکو لە ڕووی واقیعی و حەقیقەتەوە دەبێت بپرسین چی بوو وای کرد عەرەب لە ماوەی ٢٣ ساڵدا کۆمەڵ، دەسەڵات، حکوومەت، دەوڵەت، شارستانییەت و ئیمپراتۆریەتی بە دەست هێنا؟ لە هەر ئاست و چین و توێژێکدای فەرموو بیری لێ بکەرەوە بزانم بە چی لێی دەردەچیت؟ چوار پرسیار لە خۆت بکە دەشتەکی و خەڵکێکی بیابان نشین و دواکەوتوو نەخوێنەواری پەراوێزخراو لە جیهاندا نە ڕۆم گرنگی پێ ئەدان نە فارس، خاوەنی هیچ کەرەستە و پێشکەوتنی سەردەمی خۆشیان نەبوون، چوار پرسیارەکە ئەمانەن:

یەکەم: چۆن وایان لێهات؟

-.-

[١٣١] -عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال: تعلموا العلم فإن تعلمه لله تعالى خشية وطلبه عبادة ومذاكرته تسبيح والبحث عنه جهاد وتعليمه لمن لا يعلم صدقة وبذله لأهله قربة، والأنس في الوحشة والصاحب في الغربة والمحدث في الخلوة.

دووەم: بۆچی وایان لێهات؟

سێیەم: کەی وایان لێهات؟

چوارەم: لەکوێ وایان لێهات؟

بە شێوەیەکی تەجریدی پرسیارەکە ئەکەم چونکە وەڵامی قووڵی ئەبێت لەوانەیە زۆر جار وەڵامان دابێتەوە بە هەندێک باسی هزری بنەمای فەلسەفی، بەڵام لە ڕووی مەعریفی و ئەبستمۆلۆجیاوە نەگەیشتوونەتە ئاستی بەرزی وەڵامێک کە پڕ پێستی خۆیەتی، یاخود دڵی نووسەر ئاوی نەخواردۆتەوە بەو وەڵامانە هەمیشە دوو جۆر وەڵام خۆی زیتکردۆتەوە لەم بارەیەوە.

یەکەمیان: جەختی لە سەر سلوک و ڕەوشت و کاری نموونەی پێغەمبەری خوا ﷺ کردووەتەوە، پاشان بوارەکانی ئیمان و بەهەشت و دۆزەخ و گوێڕایەڵی.

دووەمیان: پێچەوانەی بۆچوونی یەکەمە کە دەڵێت: غەنیمەت، زەکات، باج، خەراج و جزییە.

لە ڕاستیدا وەڵامی پرسیارەکە زۆر ڕەنگی جوانتر و زیاترە لەو ڕەنگانە.

زیاتر هەڵدەگرێت بۆ کێشانی تابلۆکەمان، چونکە لایەنی ئیمان و گوێڕایەڵی لە بواری ڕەوشی ئیسلامی دا خۆی ئەبینێتەوە، غەنیمەت و زەکات و جزیە لە بواری دەوڵەت دا خۆی ئەبینێتەوە هەرچەندە هیچ پارادۆکس و جیاوازی لە نێوانیاندا نییە، بەڵکو ڕێک تەواوکەری یەکترن. ئەمەش

سەرەتای ئەو کۆمەڵگایەمان پێ دەناسێنێت کە چۆن پێگەیشت، بە دڵنیاییەوە بە وتاری قورئانی هەموو هاوەڵان پەروەردە بوون و نهێنی ئیعجازی گۆڕانکاریەکە لێرەوە دەست پێ ئەکات و ئەستێرەگەلێکی دروست کرد یاخود گەلە ئەستێرەی دروست کرد خێر و چاکە و زانستیان بە دنیادا بڵاو کردەوە.

کە قورئان هات عەرەب تووشی شۆک بوون، هەموویان ماوەی ٥-٧ ساڵ تەنها ٦٥ کەس موسڵمان بوون، هەموو گەورە پیاوانی عەرەب و زانا و شاعیرەکانیان ئەگەڕان بەدوای ئەوەی ناوێک بۆ ئەم قورئانە دابتاشن هەموویانی سەرسام کردبوو، جارێک کۆدەبوونەوە ڕێک دەکەوتن و دەیان وت ئەمە (شیعرە)، پەشیمان دەبوونەوە چونکە لە شیعر و هۆنراوە نەئەچوو، خۆیان شارەزای باشیان هەبوو لە شیعر دەیانووت (جادووە) وشەکانی سیحر ئەکات، بەڵام لە واقیعی ئەو کۆمەڵگایە دەدوا، وشەکانی لە ڕووی بەلاغە و جوانی و ساز و دەنگی مۆسیقی بێوێنە بوو. ناچار دەگەڕانەوە بە دوای پلانێکی تر ئەگەڕان دەوترا کە گوایە ویردی کاهین و دەمەبۆڵێ یاخود لاوانەوەی کاهین و پیاوانی ناو تەمپڵەکانە (معبد)، بەڵام لەسەر ئەوەش ڕێ نەکەوتن ناچار دەیان وت شێتییە!

کەچی قورئان زیاتر دەیورژاندن دەیفەرموو ئەگەر ڕاستدەکەن وەرن هاوشێوەی بهێنن یان سوورەتێک بنووسن یاخو ئایەتێک، لە ئاستی ئەم تەحەددایەدا بێ لە بەرامبەردا کاروانی ئیماندارا ڕۆژ بە ڕۆژ پەیوەندی پێوە ئەکرا و قافڵەکە درێژتر دەبوویەوە ئەم قورئانە سێ پرسی گرنگی پێ پێوە نووسابوو یەکەم تەحەدداکردنی خەڵکی، دووەم دەسەوسانبوون لە ئاستیدا

واتا موعجیزە، سێیەم خۆبەدەستەوەدان و تەسلیم بوونی. هەموو لە ئاستی قورئاندا ئاڵای سپییان هەڵکرد و خۆیان دایە بە دەستەوە کە زانیان هیچیان بۆ ناکرێت ئینجا شوێن قورئان کەوتن.

شوێنکەوتنی قورئان گەیاندنی بە ئامانج

عەرەب لە جاهیلی تەسلیم بوو بە قورئان بوونە یار و یاوەری پێغەمبەرێک لە لایەن خواوە هاتووە، قورئانەکەی وەحییە واتا کەلامی خوایە، ئەو جاهیلیەتەی کە لە چرکەساتێکدا گۆڕی بۆ هاوەڵ، دوای قۆناغی هاوەڵ بوون بۆ کارکردن پاشان دڵسۆزی ئینجا زانست و ئازایەتی. گۆڕانکارییەکە لە کۆدێکی گرنگ دایە کە هاوەڵانی کردە خاوەن عەقڵ، موشریکی عەرەب بە گشتی کە بوونە ئیماندار قورئانیان وەک موعجیزەی پێغەمبەرانی تر تەماشا دەکرد، وەکوو زیندووکردنەوەی مردوو، بە سەر ئاودا ڕۆیشتن، چارەسەری گوللی و بەڵەکی وەکو عەسا و گۆچانی ڕۆیشتو، کەرتبوونی دەریای سوورو...هتد. ئەو موعجیزە حسییانەی کە پێغەمبەرانی ڕابردوو هەیان بوو، بەڵام قورئان موعجیزەی عەقڵی و مەعریفی پێشکەشی کۆمەڵگای کرد و توانیان ببنە خاوەنی زانست و زانیاری و گۆڕانکاری پێبکەن لە هەموو جیهاندا، قورئان مێشکی کردنەوە پێش ئەوەی فێری نوێژی فەرزیان بکات، فێری ئەوەی کردن کە قووڵ بیر بکەنەوە لە چوارچێوەی عەشیرەت و هۆز و تیرە دەربچن و کار بۆ ئیمپڕاتۆرییەت و ئومەت بکەن فێری کردن لەبەری بکەن بۆ ئەوەی کاری پێ بکەن، لەگەڵ واقیعی خۆیاندا بیگونجێنن، پاشان تێگەیشتن کە هەموو واقیعێک پێویستە لەگەڵ قورئان خۆی بگونجێنێت لەو

سەردەمە جاهیلیەتەدا لەگەڵ هاتنی قورئاندا عەقڵی بەهێزکردن، یەک هاوەڵ نەبوو بێت بڵێت محەمەد ﷺ موعجیزەم دەوێت، نەک لە بەرئەوە عەقڵیان پێ نەدەشکا نا؛ بە پێچەوانەوە قورئان وا پڕی کردن لە زانست و زانیاری ئیتر شەرمیان کرد لەناو ئەو هەموو گوتارە پڕ موعجیزەیەی قورئاندا داوای موعجیزەی حسی و بینین و بیستن لە پێغەمبەر ﷺ بکەن، هەموو گوێ ڕایەڵ بوون تا ڕاددەیەک کە لە خودی پرسیارکردن دەترسان نەک لە بەرئەوەی عەقڵیان بە پرسیار نەدەشکا نا؛ بەڵکو قورئان وەڵامی هەموو پرسیارەکانی دانەوە تەنانەت قورئان فێریاندەکات پرسیار بکەن، ئەوان گەیشتنە لووتکە و بوونە ئەستێرە بەم قورئانە. هەرگیز هاوەڵان بە دوای موعجیزەی حسییەوە نەبوون، چونکە کاریان لەسەر زانست و عەقڵ ئەکرد، قورئان فێری کردبوون خۆ چەندین جار موعجیزەیان بە چاوی خۆیان دەبینی بەڵام هێندەی قورئان کاریگەری نەبوو لەسەر دڵ و دەروونیان، شێخ یووسف قەرزاوی -ڕەحمەتی خوای لێ بێت- دەڵێت: موعجیزەی هاتنی ئاو لە نێوانی پەنجەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بەو ئاوە ٦٠-٨٠ کەس دەستنوێژی گرت، لێرەدا کە چوومە سەر ناوی ئەو هاوەڵانە هیچ کام ئەوەندەی کە قورئان سەرسامی کردوون ئەو موعجیزە حسی و بەرچاوانە سەرسامی نەکردبوون ئەوان بە دوای موعجیزەی حسی و بەرچاو نەبوون، کە دەستیان بینی ئیمانیان زیادی دەکرد، هەبوو ئیمانی جێگیر بوو وەکو خۆی چونکە گەیشتبوو بە پلەی یەقین کە قورئانی لە بەردەست دایە موعجیزە لە سەرەتا و کۆتاییە. بینی ئەو جۆرە موعجیزانە لایان ئاسایی بوو یەقینیان هەبوو کە محمد ﷺ پێغەمبەری خوایە یان لە کاتی خەندەق هەڵکەندندا هەزار سەرباز و چەند

خێزانێک بە موعجیزەی حسی و بەرچاو لە قاپێکدا نانیان خوارد و هەموو تێر بوون هۆکاری بەرگری جیهاد و کارکردنیان لەبەر ئەو بابۆڵە یاخود پاروەنانە نەبوو، بەڵکوو زۆر قوڵتر و گەورەتر بیریان دەکردەوە کە قورئان موعجیزەیە و کاری لە سەر عەقڵی ئەوان کردووە، هەزاران پرسی گەورەتری فێرکردن لە زانست، کاری ئەوان بە بینینی موعجیزەیەکی بەرچاو بەرز و نزم ناکات، بەڵکو موعجیزەی قورئان عەقڵی ئەوانی وا لێکرد کە ببنە هۆکاری گۆڕانکاری و بەخشینی زانست لە هەموو جیهاندا، قورئان فێری کردن خوێندنەوەی نوێ بکەن بۆ مرۆڤ ناخی مرۆڤ بخوێننەوە، قورئان فێری کردن خوێندنەوە بۆ گەردوون بکەن و مەخلووقاتی خوای گەورەی تێدا بناسن و بزانن بۆ چ ئامانجێک دروست بووە، قورئان فێری کردن خوێندنەوە بۆ کۆمەڵگە و ستراتیژی ئابووری کاری سەربازی و پەرەسەندنی زانست و زانیاری بکەن بۆ هونەری ئیدارە و لە سەر و هەموویەوە بڵاوکردنەوەی ڕەوشت و دادپەروەری کە لە سەرچاوەی پاکی یەکتاپەرستییەوە هاتبوو، هەموو ئەو خوێندنەوەیە پاشان ئومەتەکە ناسرا بە ئومەتی (إقرأ) تێگەیشتن کە وشەی (إقرأ) خوێندنەوە هیوایەت و ئارەزوو نییە، بەڵکو پێداویستی ژیانە وەکوو ئاو و هەوایە بۆ مرۆڤ دەبێت بەردەوام بێت لە خوێندنەوە ئەو خوێندنەوەیەش سەرچاوەکەی لە قورئانەوە وەرگیراوە لەگەڵ سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە هەردوو بەشەکە وەحی خوای پەروەردگارە بە دوای چیرۆک و ڕۆمان و فکر و فەلسەفەی یۆناندا یاخود گریهان و فەرزیات وێڵ نەبوون خۆیان خاوەنی بەرهەمی فکر و مەعریفە بوون لە سەرچاوەی پاکی قورئان و سوننەتەوە تەنانەت زۆرێک لە ئایینە

ئاسمانییەکانیان بە ناچاری خۆیان تەسلیم بە تەواوکەری ئایینە ئاسمانییەکان کرد کە ئیسلامە، فارس و ڕۆم عەرشیان هاتە خوار و خەڵکیان هاتە سەر چۆک کە ماوەی هەزاران ساڵ بگرە زیاتریش هەردوو لایان خاوەن شارستانییەت و دەوڵەت و ژیار بوون، ئایا خاوەن عەقڵ و ژیرەکان ناپرسن ئەم قورئانە چۆن ئەو توانایەی بەخشی بەم خەڵکە ڕەش و ڕووتە ئاوا سەرکەوتنیان بە دەست هێنا؟ بە دڵنیاییەوە دەزانن بەڵام نایانەوێت بە دەنگی بەرز بیر بکەنەوە و ڕاستییەکە بدرکێنن، چونکە پرۆژەکانی خۆیان لاسەنگ و لەق دەبێت بۆیە تا بۆیان بکرێت لە ئێستادا نەوەکانی ئەم ئیسلامە بە دەنگی مۆسیقای پڕ سەمای ئافرەتان و بازاڕی سەرمایەداری و سیفاتی خۆویستی و خۆپەسەندی ناشیرنکردنی دەموچاوی موسڵمانان خودی نەوەکانی ئەم ئیسلامە سەرقاڵ ئەکەن تاکو نەیان پەرژێتە سەر قورئان و تێگەیشتنی ئەم موعجیزەیە کە خوای پەروەردگار ناردوویەتی لە لای خواوە هاتووە، چ ڕێزێکە ئەگەر مرۆڤ پەی پێ بەرێت و بزانێت خوا نامەی بۆ ناردووە، پێم وایە ڕۆژێک بێت ئەو خەڵکە بە چاوی هاوەڵان و عەقڵی هاوەڵان تەماشای قورئان و سوننەت بکەن نەک بۆ دەمەدەمێ و خوێندنی قورئان لە تەعزیە و کۆمەڵ و کۆمەڵکاری و بەکاری بهێنن ناوی جوانی موسڵمان بگۆڕێت بۆ ناوی لاوەکی وەکو سەلەفی و ئەشعەری و سۆفی و مەزهەبی و حیزبی و...هتد.

تابلۆی حەوتەم:

هاوەڵان و کارکردن دیدی کارکردن لای هاوەڵان

ئەم تابلۆیە لایەنێکی گرنگ و گەورەی ئەم پرۆژەیە، ئەوەش چۆنیەتی کارکردنی هاوەڵانە بۆ ئایینی پیرۆزی ئیسلام و چۆن ئیمان و کرداریان لە یەک جیا نەکردۆتەوە. پێشتر باسی چەند سیفاتێکی هاوەڵانمان کرد کە بریتییە لە چەند پایە و کۆڵەکەیەکی گرنگ ئەوانیش ئازایەتی، ڕاستگۆیی، دڵسۆزی، ئیخلاس و زانست لەم تابلۆیەدا ئەو پایە گەورە و گرنگە ڕوون دەکەینەوە کە کرداری هاوەڵانە چۆن کارکردنیان ئەنجام داوە؟ چەند لاپەڕەیەک لە ژیانیان هەڵئەدەینەوە کە ئەو چەند لاپەڕەیە مانای چەندین کتێبمان ئەداتێ لە هەمان کاتدا شیکاری بیروباوەڕی ئەوان و دید و تێڕوانینیان بۆ ژیان، مرۆڤ، گەردوون و ئایین چۆن بووە؟ بە دڵنیاییەوە جیاوازییەکی زۆر گەورە دەبینرێت لە کارکردن لە ژیانی هاوەڵان و ژیانی دوای هاوەڵان، چونکە ئەوان کە قورئان و سوننەتیان هەڵگرت بە هیوا و ئامانجی پیادەکردنی لە سەدا سەد لە پێناوی خوای گەورەدا و هیچ جۆرە تێکەڵاوییەکی تر نەبوو لە دڵسۆزی و نیەتیاندا، گوێ ڕایەڵیان بە مەبەستی بەندایەتی بوو، جوانترین پرەنسیپ لای هاوەڵان گوێ ڕایەڵی و خۆساغ کردنەوە و پیادەکەری هەموو فەرمانێکی ئیسلام بوون،

﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَـٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّن رُّسُلِهِۦۚ وَقَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ﴿٢٨٥﴾﴾ البقرة

واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم وە باوەڕداران ئیمانیان بەو قورئانە پیرۆزە هێناوە کە لەلایەن پەروەردگارەوە بۆیان دابەزیوە، وە بە هەموو ئەو شتانەی کە لەم قورئانەدا هەیە، هەموویان ئیمانیان بە خوای گەورەو مەلائیکەتەکانی و کتێبە ئاسمانیەکانی و پێغەمبەرانی هێناوە ، ئێمە جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ پێغەمبەرێك لە پێغەمبەران و ئیمان بە هەر هەموویان ئەهێنین، باوەڕداران وە پێغەمبەرەکان فەرموویان: ئەی پەروەردگار ئێمە بەگوێ فەرمایشتی تۆمان بیست وە لێی تێگەیشتین وە گوێڕایەڵی تۆمان کردو وەڵامان دایتەوە، ئەی پەروەردگار تۆش لێمان خۆشبە وە مەصیرو سەرەنجام و گەڕانەوەی ئێمە هەر بۆ لای تۆیە.

دکتۆر ڕاغب سەرجانی دەڵێت: هاوەڵان -ڕەزامەندی خوایان لەسەر بێت- هاوشێوە و نموونەی نەخۆش و پزیشک بوون لە کاتی وەرگرتنی دەرمان و چارەسەری نەخۆشیدا، کاتێک پزیشکەکە بە نەخۆشەکە دەڵێت دەبێت نەشتەرگەریت بۆ بکرێت تاوەکو چارەسەری دەرد و نەخۆشییەکەت بکەین لەناو سکتدا، هەروەها دەبێت ناو سکت هەڵبدڕین و ورگت بکەینەوە دەبێت واز لە کارەکەت بهێنیت، پاشان دەبێت پارەیەکی زۆر بدەیت و کاتی بۆ دابین بکەیت، پێویستیشە کەوا ئەو نەشتەرگەرییە بکەیت چونکە لە بەرژەوەندی خۆتە. نەخۆشەکە لە گوێڕایەڵی زیاتر هیچی تری دەسەڵات نییە، خۆ ئەگەر

سەرپێچی بکات خۆی زەرەرمەند ئەبێت، لەسەری پێویستە گوێڕایەڵی بکات تاکوو چارەسەری بۆ بکرێ هیوای چاکبوونەوەی بۆ بگەڕێتەوە، پێویستە نەخۆش متمانەی تەواوی هەبێت بە پزیشکەکەی، متمانەش زیاتر دڵنیایی بە هەردوو لا دەبەخشێت بۆ سەرکەوتنی کارەکە، هاوەڵان سوارچاک و سەربازی مەیدان بوون هەموو سەربازێک لە خاکی جەنگدا لە بەرامبەر دوژمنەکەیدا چاوەڕوانی فەرمانی سەرووخۆیەتی کە چۆن هەنگاو هەڵ بهێنێتەوە، لە خۆیەوە ناتوانێت هەنگاو بنێت، چونکە ترسناکە لەوانەیە بکەوێتە حاڵەت و بواری مردن، یاخود کارەسات بە سەر هاوڕێکانی تری دابهێنێت یاخود هەر موسیبەتێکی تری زەمەن و جێگا، ئایا سەرباز لەو جێگایەدا فەرمان بە گاڵتەوە گەپ وەردەگرێت؟ بەدڵنیایەوە نەخێر زۆر جدین، سەرباز لەخۆیەوە هەنگاو نانێت تا سەرکردایەتی فەرمانی پێنەکات، ئەویش متمانەی تەواوی بە سەرکردەکەی هەیە هیچ دەمەدەمێ و موناقەشەی لەگەڵ ناکات، چونکە دەزانێ سەرۆکەکەی بەرژەوەندی ئەو و براکانی دەوێت. هاوەڵان بەو شێوەیە بەرخوردیان دەکرد دەیانزانی هەر بابەتێکی ئەمر و فەرمانیان پێکردن لە لایەن خوا و پێغەمبەری خواوە ﷺ

بەرژەوەندی هاوەڵانە بۆیە بێ ئەوەی پرسیاری لەسەر بکەن دەست بەجێ پیادەیان دەکرد.

لایان گران نەبوو بزانن مەبەست و حیکمەت چییە، هەرچەندە گەڕان بە دوای حیکمەت و زانست و مەبەستی فەرمانێك یان داواکارییەک لەلای

خوای پەروەردگار و پێغەمبەرەوە ﷺ کارێکی زۆر باش و چاک و سوپاس کراوە، بەڵام لای هاوەڵان پێش ئەوەی بە شوێن حیکمەت و زانستدا بگەڕێن لایان گرنگ بوو کە خوای موتعال ڕازی بکەن، ئەگەر بیان زانیایە خوای گەورە لە چ خاڵێکدا لێ ڕازی دەبن ئەو کارەی ئەنجام دەدا، هەموو پەلە پەلەیان دەکرد لەو فەرمانەی خوای پەروەردگار پێی خۆشە و لێی ڕازییە ئەمەش ئەو ئیمتیازەیە کە هاوەڵانی لە خەڵکی تر و لە جیلەکانی تر پێ جیا دەکرێتەوە.

لەو ئایاتە قورئانییە باش تێگەیشتبوون

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتٍۭ بِأَمْرِهِۦٓ أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾﴾ الأعراف

واتە: بە دڵنیایی پەروەردگاری ئێوە ئەو الله یەیە کە ئاسمانەکان و زەوی دروست کردووە لە ماوەی شەش ڕۆژدا، کە لە ڕۆژی یەك شەممە دەستی پێکردوو لە ڕۆژی جومعە تەواو بووە، هەر چەندە خوای گەورە توانای هەبوو بە (کُنْ فَیَکون)، دروستی بکات بەڵام هەموو شتێك لای خوای گەورە کاتی دیاریکراوی خۆی هەیە {خوای گەورە لەسەر عەرشی پیرۆزە}، پاشان بەرز بۆتەوە بۆ سەر عەرشی پیرۆزی خۆی، بەرزبوونەوەیەك کە شایەن و گونجاو و لایەقە بە گەورەیی خوای گەورەو لە بەرزبوونەوە هیچ لە دروستکراوەکان

ناچێت، وە چۆنێتیەکەیشی خوای گەورە خۆی نەبێ کەس نایزانێ، کە پرسیاری (الإستواء) لە ئیمامی (مالیك) کرا فەرمووی: (الإستواء غیر مجهول، والکیف غیر معقول، والإیمان بە واجب، والسؤال عنە بدعة)، واتە: ئیستوا زانراوە، چونکە لەقورئاندا باسکراوە، وە چۆنێتیەکەی نەزانراوە، چونکە باس نەکراوە، وە ئیمان هێنان پێی واجبە، چونکە ئایەتی قورئانی پیرۆزە، وە پرسیار کردن لە چۆنێتی بەرز بوونەوەی خوای گەورە بۆ سەر عەرشی پیرۆزی بیدعەیە، چونکە هاوەڵان ئەو پرسیارەیان لە پێغەمبەری خوا ﷺ نەکردووە، وە چواندنی بە بەرزبوونەوەی دروستکراوەکان کوفرە، چونکە تەشبیهـکردنی خوای گەورەی خالقە بە دروستکراوی لاوازی مەخلوق، گۆڕینی ماناکەی ٣

، چونکە مەبەست نیە و هەڵەیە، وەکو گۆڕینی بۆ (استولی) کە بە مانای زاڵ بوون و دەستبەسەراگرتن دێت هەڵەیە، چونکە بە گوێرەی ئەم تەئویلە فاسیدە بێت واتە پێش خوای گەورە کەسێکی تر دەستی بەسەر عەرشدا گرتووە کە مرۆڤی ژیر قسەی واناکات، (ابن القیم) دەفەرموێت: ئەم لامەی کە زیادی دەکەن و(استوی) دەکەن بە (استولی) چەند لەو نونە دەچێت کە بەنو ئیسرائیل زیادیان کرد کە خوای گەورە پێی فەرموون: بڵێن: (حطة) ئەوان وتیان: (حنطة) خوای گەورە غەزەبی لێگرتن، ئەو کەسانەیشی کە سیفاتی خوای گەورە تەئویل دەکەن و ماناکەی دەگۆڕن با لە خوای گەورە بترسن نەك وەك بەنو ئیسرائیل خوای گەورە غەزەبیان لێ بگرێت [يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ] خوای گەورە بە تاریکی شەو ڕووناکی ڕۆژ دائەپۆشێ و بە

پێچەوانەوە، بەخێرایی شەو بەدوای ڕۆژدا دێت و لێك جیا نابنەوە خۆرو مانگ و ئەستێرەکان هەمووی خوای گەورە دروستی کردوون و ژێرباری کردوون و لە ژێر فەرمان و توانای خوای گەورەدایەو بەفەرمانی خوای گەورە هەڵسوکەوت دەکەن، ئایا دروست کردن و فەرمان دەرکردن هەر بۆ خوای گەورە نیە، واتە: چۆن لە دروست کردندا کەس شەریکی خوا نیە لە فەرمان دەرکردن و ئەحکامی شەریعە و یاسادانانیشدا نابێت کەس شەریکی خوای گەورە بێ، الله کە پەروەردگاری هەموو جیهانە خێرو بەرەکەتی یەکجار زۆرو فراوانە.

هاوەڵان جیاوازیان لە ڕەوەندەکانی دوای خۆیان لەوەدا بوو کە دەیانزانی فەرمانکردن تەنها بۆ کەسێکە کە بەدیهێنەرە، حوکم و دەسەڵات بۆ پەروەردگاری خالق و ڕازقە، ئەو زاتەیە کە ڕۆحی مرۆڤی بە دەستە دەیانزانی هەرچی کار و فەرمانێک کە دەگەڕێتەوە بۆ زاتی پەروەردگاری باڵادەست، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾﴾ الأحزاب

واتە: {نابێت باوەڕداران لە بڕیاری خواو پێغەمبەری خوا ﷺ لابدەن} بۆ هیچ باوەڕدارێکی پیاو و ئافرەت حەڵاڵ نیە کە کاتێك خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بڕیارێك بدەن ئەوان سەرپشك بن لەوەی کە

شتێکی تر هەڵبژێرن، بەڵکو پێویستە لەسەریان پابەندی گوێڕایەڵی فەرمانی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بن، هەر کەسێك سەرپێچی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بکات، ئەوە گومڕا بووە گومڕابوونێکی زۆر ئاشکرا، (ابن کثیر) سێ هۆی هاتنە خوارەوەی بۆ ئەم ئایەتە هێناوە و دەفەرمووێت: لەسەر (ئوم کلثومی کچی عوقبەی کوڕی ئەبی موعیەط) دابەزیوە، کە یەکەم ئافرەت بووە لە دوای ڕێککەوتننامەی حودەیبیە کۆچی کردووە، خۆی پێشکەشی پێغەمبەری خوا ﷺ کردووە ئەمیش خۆی نەیویست و مارەی کرد لە (زەید) لەپاش ئەوەی (زەینەب)ی تەڵاقدا و ئەمیش خۆی و براکەی پێیان ناخۆش بوو، خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند، یاخود لەسەر(جولەیبیب) دابەزیوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ داخوازی ئافرەتێکی ئەنصاری بۆ کرد باوکی وتی: با پرس بە دایکی بکەم، دایکی وتی: کەس نەما پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ (جولەیبیب) داوای دەکات! سوێند بە خوا نایدەمێ کە نەمداوە بە فلان و فلان، کچەکەیش گوێی لێبوو وتی: ئایا فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەت دەکەنەوە ئەگەر ئەو ڕازی بێت منیش ڕازیم و نامفەوتێنێت و ڕازی بوون و خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند، یاخود لەسەر (زەیدی کوڕی حارثە) لەگەڵ (زەینەبی کچی جەحش) دابەزیوە کە پێغەمبەر ﷺ داخوازی (زەینەبی) کردووە - کە خزمی خۆی بووە- بۆ (زەید) کە (زەینەب) قوڕەیشی بووە و (زەیدیش) کۆیلەیەکی ئازادکراو بووە وتوویەتی: پێی ڕازی نابم، دواتر خوای گەورە ئەو ئایەتەی دابەزاندووە و (زەینەب) پێی ڕازی بووە.

وریا و زیرەک بوون تا ئەو کاتەی فەرمان و بەندایەتی پەیوەستە بە خواوە ئەوان هیچ هەڵبژاردەیەکی تریان نەبوو، یاخود پەلەیان دەکرد لە جێبەجێ کردنی فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ بە جوانترین شێوە پیادەیان دەکرد ئەگەرچی ئەو فەرمانە گونجاو بێت لەگەڵ حەز و ئارەزووەکانی یاخود دژی بیرکردنەوە و رەغبەتی بێت، لایان گرنگ نەبوو رۆژهەڵات و رۆژاوا چی ئەڵێت یاخود یاسای نێودەوڵەتی و عورف و عادات و داب و نەری چی ئەڵێت بە دوای لاساییکردنەوەی کەس و کۆمەڵگا نەبوون تەنها و تەنها بە دوای رازیکردنی پەروەردگارەوە بوون لە فەرمانی خوا و پێغەمبەر ﷺ-دا ئێمە هیچ هەڵبژاردەیەکمان نییە پێویستە بە نییەتی پاک و بەوپەڕی خۆشەویستییە و فەرمانی خوا و پێغەمبەر ﷺ پیادە بکەین، ئایەتەکەش لە سوورەتی ئەلئەحزاب دا هەر داوای ئەوەمان لێ دەکات بە دڵێکی پاک و رازی بوون لە پیاو و ژنی ئیماندار رەزامەند بن لە فەرمانی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ.

لەبەرەوە تێگەیشتین لە ئایەتی ٣٦ سورەتی ئەلئەحزاب و هەندێک لە هاوشێوەکانی تری ئەو ئایەتە فێری ئەوەمان دەکات کە ئەستەمە زانست بەبێ کردار.

حەسەنی بەصری لە شوێنکەوتووانە دەڵێت: "ئیمان لە خۆیەوە دروست نابێت و نایەتە ناو دڵ یان بە داواکردن و ئارەزوومەندبوون نییە، بەڵکو ئیمان

بریتییە لەوەی کە لە دڵدا جێگر دەبێت و کرداری پێ دەکەیت و بە ڕاستگۆیی دادەنێیت"[١٣٢].

کەواتە مرۆڤ دەبێت باش لەوە تێ بگات چی لە دڵ دا جێگیر بووە بۆ خوای پەروەردگار لە دڵسۆزی و نیەت پاکی، چونکە تەنها خوای پەروەردگار ئەزانێ چی لەناو دڵ دایە هیچ کەس توانای زانینی پەنهانی نییە، بێجگە لە خوای موتەعال لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە کە کردار بە ئیمانەکەت بکەی تا ڕاستگۆییت دەربکەوێت بۆ پەروەردگار و پاداشتی لەسەر وەربگری، چونکە پاداشت لەسەر کردار و ڕاستگۆیی وەردەگیرێت ئیمان وەکو خاکێکی پڕپیت و بەرەکەتە، بەڵام ئەگەر فەلاح (جوتیار) تۆو نەپرژێنێت و زەوی نەکێڵێت ئەستەمە بەرهەمی هەبێت، ڕێک ئیمان وەکو ئەو خاکە وایە بۆ بەروبووم و بەرهەم پێویستیشی بە کردار و چاودێری تۆوە.

ئەو کەسە گێلە وابزانێت بەبێ کردار ئەڕواتە ناو بەهەشت، جۆرێکە لە شێتی تەواو، چونکە خوای پەروەردگاری یاسا و ڕێساکانی ئەم گەردوونە تێک نادات لە بەرخاتری بیرکردنەوەی تۆ. چوونە ناو بەهەشت کارو کرداری ئەوێت، هەر بۆیە پێغەمبەری ئازیز ﷺ لەم بارەیەوە ئەفەرموێت: کەسی عاقڵ و خاوەن ژیری هەمیشە سەرزەنشتی نەفسی خۆی ئەکات، کار و کردەوەی باش ئەکات پێش مردنی. دەستەوسانی و بێکاری بۆ ئەوانەیە کە شوێن هەوا و ئارەزوو نەفسی خۆیان کەوتوون، پاشان داوا لە خوای

---

[١٣٢]- ليس الإيمان بالتمني ولا بالتحلي، ولكن ما وقر في القلب وصدَّقه العمل.

پەروەردگار دەکەن و بە ئارەزووی خۆیان وا پەی دەبن خوای گەورە تەمەنناو ئارەزووەکەیان بەدی دەهێنێت.[١٣٣]

چۆن دەبێت مرۆڤ هەرچی تاوانە دەیکات، نوێژ ناکات و بەندایەتی ناکات، هیچ فەرمانێک جێ بەجێ ناکات پاشان دەڵێت خوا گەورەیە و بە ڕەحمە، (إن الله غفور رحيم).

زۆر لەم جۆرە قسانە دەبیستین لەناو خەڵکیدا بە گشتی، هەرچی سەرپێچی و کاری زشت و خراپە ئەیکات، دەڵێ خوا گەورەیە و بە ڕەحمە لێم خۆش ئەبێت، مرۆڤ کاتێک بیر لە ئایەتە ڕەحمەتەکان ئەکاتەوە دەبێت بیریش لەو ئایەتانە بکاتەوە کە هەڕەشەیە بۆ ئەوانەی تاوان و سەرپێچی دەکەن، ئایەتی سزا و تۆڵەسەندنەوە یەکجار زۆرە، خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٤٩ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ۝٥٠﴾ الحجر

---

[١٣٣]- عَنْ أبي يَعلَي شدَّادِ بنِ أوْسٍ رضي اللهُ عنه، عنِ النَّبي صلَّي اللهُ عليه وسلمَّ قال الكيِّسُ مَنْ دَانَ نفْسَه، وعَمِلَ لما بعدَ الموْتِ، والعاجزُ مَنْ أتْبعَ نَفْسَه هواها، وتمنَّى علَى اللهِ/رواه الترمذي، ابن ماجة و احمد.

واتە: ئەی محمد صَلَّىٰ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەواڵ بە بەندەکانم بدە کە بە دڵنیایی منم زۆر لێخۆشبوو بە بەزەییم ﴿٤٩﴾ بە دڵنیایی سزای من یەکجار سزایەکی بە ئێش و ئازارە ﴿٥٠﴾

یان هەیە هەر زۆر داماو و گێلە خۆی دەخڵەتێنێت بە تەواوەتی ژیری و عەقڵی لە دەست داوە دەڵێت: من دڵم پاکە خوای پەروەردگار سەیری دڵی پاک ئەکات! کێ دەڵێ تۆ دڵت پاکە؟ دڵ پاکی تۆ لە کوێدایە، نوێژ بۆ خوا ناکەیت، هەرچی حەرامە ئەیکەیت، زیکر و قورئان خوێندنت نییە، سڵاوات لە پێغەمبەر صَلَّىٰ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نادەیت، شوێن سوننەتی ناکەویت ئەم دڵەی تۆ لەکوێ پاکە؟

یان دڵێکی پڕ ڕق و کینە و پڕ لە تاوان، دڵی پاک ئەوەیە بە خواوە پەیوەستە یادی دەکات گوێڕایەڵی پەروەردگارە، ئاخر دڵی پاک چۆن سەرپێچی پەروەردگاری ئەکات؟ دڵی پاک چۆن تەمەڵی ئەکات لە یادی خوا و پێغەمبەرەکەی؟ گوێ بۆ خالقی زەوی و ئاسمان ناگرێت، ئەم دڵە کوێی پاکە؟ ئەم قسانە هیچ ڕاستییەکی تێدا نییە وەکو ئیمامی عەلی دەفەرمووێت: قسەیەکی حەق کە ناوەخنەکەی هەمووی نادروستە تەنانەت ناچێتە ئەو خانەیەش[١٣٤].

---

[١٣٤] - كلام حق يراد به باطل.

ڕاستە دڵی پاک جێگای بایەخە، بەڵام دڵی پاک بە کرداری جوان و ئیمان دروست دەبێت کەواتە بە دڵنیاییەوە دەبێت لەگەڵ ئیماندا کردار هەبێت، وەکو وتراوە تۆ بە دوای ڕزگار بوونەوەیت بەڵام هیچ ڕێگایەکی گرنگت نەگرتووەتە بەر بۆ ڕزگار بوونت، کەشتی لە وشکانیدا ناڕوات[١٣٥].

زۆرێک هەر زۆر بە دڵنیاییەوە دەڵێن کێشە نییە خوای گەورە غەفوور و ڕەحیمە، دەی کە ئەوەندە حوسنی زەنت بە پەروەردگارت هەیە چۆن کاری بۆ ناکەیت؟ هۆکار ناگرێتە بەر ئایا جێگای باوەڕکردنە لە مرۆڤ بەبێ هاوسەرگیری مناڵ و نەوە بخاتەوە؟ ئایا جێگای باوەڕە مرۆڤ بەبێ چاندنی کشتوکاڵ بەرهەمی دەست بکەوێت؟ ئایا کەشتی لە بیابانا ئەڕوات؟ بڵێن چاوەڕوانی تۆفانی نوح پێغەمبەر عَلَيۡهِ‌ٱلسَّلَامُ دەکەم.

ئەم یاسایانە هەموو دژی ئەم کەون و گەردوونەی خوای پەروەردگارە، مرۆڤ لەسەریەتی کە شوێن سوننەتی خوای پەروەردگار بکەوێت، خوای گەورە هاوکاری ئەو کەسانە دەکات کە بە گوێرەی یاسا و ڕێساکانی خوای گەورە دەڕۆن و هاوکاریان دەکات و پشت و پەنایان ئەبێت، چونکە جێبەجێ کاری کەلامی خوایە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ ذَلُولٗا فَٱمۡشُواْ فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُواْ مِن رِّزۡقِهِۦۖ وَإِلَيۡهِ ٱلنُّشُورُ ١٥﴾ الملك

---

[١٣٥]- ترجو النجاة ولم تسلك مسالكها إن السفينة لا تجري على اليبس.

واتە: خوای گەورە ئەو خوایەیە کە ئەو زەوییەی بۆ ژێربار کردوون، سووك و ئاسان و ساناو نەرمی کردووە کە بتوانن لەسەری بژین، بە هۆی شاخەکانەوە چەسپاو و جیگیری کردووە تا نەجولێت و نەهەژێت ئێوەش گەشت بکەن بۆ بەرژەوەندیەکانتان و بە ڕێگاو لایەکانیدا بڕۆن لە ڕزق و ڕۆزی خوای گەورە بخۆن و هەوڵی کاسبی حەڵاڵ بدەن، گەڕانەوەتان لە ڕۆژی قیامەت تەنها بۆ لای خوای گەورەیە.

لەسەر مرۆڤە کە کار بکات و چاوەڕوانی ئەنجام نەبێت، ئەنجام لە ڕۆژی قیامەتدایە مرۆڤ فەرمانی پێ کراوە کە زەحمەتکێش بێت، جا خۆی هەڵبژێرێت بۆ خوا کارەکات لە پێناوی ڕازیکردنی ئەو زاتەیە یاخود بۆ کەسی تر و سەرکردە و حیزب و...هتد.

مرۆڤ تا کاتی قیامەت دەبێت کار بکات، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێ دەکات کە ئەگەر بانگ درا قیامەتە، ئەگەر نەمامێکی بچووکی دارخورمای بە دەستەوە بوو بیڕوێنێت چونکە مرۆڤ لە سەریەتی کار بکات نەک چاوەڕێی ئەنجام بێت، چونکە ئەنجام تەنها خوای موتەعال دەیزانێت. ئیتر چۆن مرۆڤ بەبێ کارکردن دەڕواتە بەهەشت؟ هەموو کاتەکانی لە یاری، نادی، تەلەفۆن، تەلەفزیۆن و کاری سەرگەرمییەوەیە دوورە لە یاد و زیکری خوای پەروەردگار و بەندایەتی ناکات، ئەم کەسانە زۆر ئاساییە نەڕۆنە بەهەشت پێویستە بە یاسا و ڕێسای خوای گەورە دابڕۆیت و یاسای گەردوون نەبەزێنیت، خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ۝٨﴾ الزلزلة

واتە: {چاکەو خراپە چەندێك کەم بێت دەیبینیتەوە} لەو ڕۆژەدا هەر کەسێك کردەوەی چاکی کردبێ لە دونیادا بە ئەندازەی مسقاله زەڕەیەك واتە: بچووکترین مێرووله یاخود ئەو گەردەی کە ئەبینرێت تەپو تۆزێك لە پەنجەرەیەکەوە دیارە ئەوەش ئەگرێتەوە، جا کەسێك بە ئەندازەی یەکێك لەو گەردانە چاکە و خێری کردبێ ئەوە لە ڕۆژی قیامەتدا ئەجرو پاداشتەکەی وەرئەگرێ، بۆیە نابێ مرۆڤی موسڵمان چاکەی لەلا کەم بێ، هەر بۆیە پێغەمبەر صَلَّىٰاللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ ئەفەرمووێ:)خۆتان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن ئەگەر بە لەتە خورمایەکیش بێت کە کردووتە بەخێر لە پێناو خوای گەورەدا بەکەمی مەزانە، ئەگەر قسەیەکی چاکیش بێ بەکەمی مەزانە، ئەگەر لە دۆلکەکەت ئاو بکەیتە ناو گڵاسی کەسێکی ترەوە بەکەمی مەزانە، ئەگەر بەڕووی خۆش بەرامبەر موسڵمانێك ڕاوەستی و ڕووت لە گەڵیدا خۆشبێ بەکەمی مەزانە، ئەگەر پێی ئاژەڵێك بەدیاری بەری بۆ هاوسێکەت بەکەمی مەزانە)، ئەمانە هەرچەندە خێرو شتێکی یەکجار کەمن، بەڵام لە ڕۆژی قیامەتدا هەر کەسێك لەوانە کەمتر بە ئەندازەی گەردێك یان مێروولەیەکی بچووك خێرو چاکە بکات ئەیبینێتەوەو خوای گەورە ئەجرو پاداشتی ئەداتەوە لەسەری، وە چاکەیش یەك بە دەیە تا یەك بە حەوت سەد تا زیاتریش ۝٧ بە پێچەوانەیشەوە هەر کەسێك ئەگەر بە ئەندازەی مێروولەیەکی بچووك یان گەردێکی بچووك شەڕ و خراپە بکات لە ڕۆژی قیامەتدا ئەیبینێتەوە ئەگەر خوای گەورە لێی خۆش

نەبێت، ئەگەر لێی خۆشبوو ئەوە هیچ ئەگەر لێی خۆش نەبووبێ ئەوە لە ڕۆژی قیامەتدا خوای گەورە لێپرسینەوەی لەگەڵدا ئەکات، بۆیە نابێ مرۆڤی موسڵمان تاوانی بچووکیشی پێ کەم بێ لەبەر ئەوەی هیچ بچووکێك لەگەڵ بەردەوامیدا بچووك نیە بەڵکو گەورە ئەبێت، والله أعلم ﴿٨﴾

کەواتە بە گوێرەی کارکردن و پاداشت وەردەگریت پاداشت لە ئەنجامی کارکردنە، هەروەها تەوەکول بە خوای پەروەردگار کەسێک بڕوای وا بێت بەبێ کارکردن ڕزگاری دەبێت، ئەوە ڕێگەی پیاوچاوکان نییە هەروەها ڕێگەی هاوەڵانیش نییە، بەڵکو ڕێگەی سەرلێشێواو و نەگبەتەکانە لەسەر زەویدا چونکە بە نی ئیسرائیل ئەو ڕێگە هەڵەیان گرت بۆیە سەریان لێشێواو چەندین نموونەیان لەسەر هاتووەتەوە لە قورئان دا، کە لاڕێ و سەرلێشێواو بوون خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لِمَ تَلْبِسُونَ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَـٰطِلِ وَتَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾﴾ آل عمران

واتە: ئەی جوولەکەو گاورەکان بۆ کوفر ئەکەن بە ئایەتەکانی خوای گەورە لە کاتێك خۆتان شایەتن ئەوەی لە کتابەکانتاندا هەیە باسی ڕاستێتی هاتنی محمد ﷺ-ی تیایە ﴿٧٠﴾ ئەی ئەهلی کتاب بۆ حەق و باتڵ تێکەڵ ئەکەن بۆ ئەوەی سەر لە خەڵك بشێوێنن، حەقەکە ئەشارنەوە کە هاتنی

پێغەمبەری خوایە ﷺ لە کاتێکدا ئەزانن کە محمد پێغەمبەری خوایە ﷺ لە کتابەکانی ئێوەدا ئەو موژدەیەتان پێدراوە(٧١)

بەنی ئیسرائیل هەموو حەقیقەتێکی دینەکەیان دەزانی، بەڵام دژی دەوەستانەوە هەرگیز پیادەیان نەدەکرد شوێنی نەدەکەوتن، دەیانزانی بەڵام کاریان پێ نەدەکرد ئەنجامەکەی ئەوە بوو کە گومڕا و کافر و سەرلەشێواو بوون و تووشی لەعنەت بوون و بەرەو ئاگر ڕۆیشتن، نموونەی گەورە زانای یەهوود حوییەی کوڕی ئەختەب بە براکەی دەڵێت: بە ڕاستی موحەمەد ﷺ ئەو پێغەمبەرەیە کە چاوەڕێمان ئەکرد، براکەی بۆ دڵنیایی پرسیار ئەکاتەوە دەڵێت ئەو کەسەیە کە ناوی لە کتێبەکەماندا هاتووە. حوییە دەڵێت: بەڵێ؛ خۆیەتی! براکەی دەڵێت: ئەی چۆن مامەڵەی لەگەڵ بکەین؟ وەڵامێکی زۆر سەیری براکەی ئەداتەوە لە کاتێکدا دەزانێ و دڵنیای ئەکاتەوە تەواوە کە محەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە، دەڵێت: هەتاوەکو ژیانم مابێت دژایەتی ئەکەم تا مردن لەگەڵیا جەنگم خاوەنی زانین و زانستە بەڵام بێکارکردن، ئەمەش جۆرێکە لە شێتی و نەفامی و گەوجی مێژووی یەهوود بەو شێوەیە هەمیشە زانست بێ کردار.

هەموو وشەیەکیان ئەگۆڕی، ڕستەیان لە تەوراتەکەیان ئەشێواند و دەستکارییان ئەکرد بە ویستی خۆیان لە بوخاری موسلیم دا هاتووە کە ئەبو هورەیرە دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ یەکێک لە پێغەمبەرەکەیان واتا پێغەمبەری بەنی ئیسرائیل فەرمووی بڕۆنە ناو خاکی قودس لە هەیئەتی سوجدە بردندا بەڵام ئەوان بە سنگەخشێ ڕۆیشتن هەر بۆ ئەوەی سەرپێچی

بکەن، خوای پەروەردگار ئەفەرمووێت: وتمان گەردن کەچ و گوێڕایەڵ بن کەچی وشەی گوێڕایەڵیان گۆڕی بۆ وشەیەکی تر کە پەیوەندی بەو باسەوە نەبوو. نموونەی (حطة) کردیان بە (حبة) یان (حنطة) واتا دەنکە گەنم، یاخود گەنم لەناو ئارد دا.

(عن أبي هريرة -رضى الله عنه- أن رسول الله ﷺ قال: قيل لبني إسرائيلَ: {أُدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ} فبدَّلوا فدخَلوا البابَ يزحَفونَ على أستاهِهم) قال الراوي: فبدلا من السجود، دخلوا بالزحف، وقالوا:حبَّةٌ في شَعرةٍ، يعنى بدل مايقول: حطة: قالوا: حبة في شعرة، وفي رواية قالوا: حنطة) البخاري و مسلم

ئەوەندە سەرپێچی و ناشایستە و خراپەکار بوون هیچ فەرمانێکی خۆیان جێ بەجێ نەدەکرد لە کاتێکدا هەموو ڕاستی و حەقیقەتێکیان نەزانی، چونکە زانا و شارەزایی ئاینەکەیان بوون، زاناییان کەس گومانی لێی نییە چونکە خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُاْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ١٩٧﴾ الشعراء

واتە: ئایا زانا دادپەروەرەکانی بەنی ئیسرائیل کە موسڵمان بوونە و شایەتن لەسەر ڕاستی ئەم قورئانە و لە کتابەکانی خۆیان بینیویانە وەکو (عبدالله-ی کوڕی سەلام و سەلمانی فارسی) بەس نیە و بەڵگە نیە بۆ ئەوان کە موسڵمان بن.

بەڵام هیچ کردارێکیان نەبوو، کاریان بە زانستەکەیان نەدەکرد.

ئەگەر کارێک بدرایە بە سەریاندا هەر بۆ ئەوەی ئەنجامی نەدەن هەنجەت و بیانووی زۆریان لێ دەردەهێنا بۆ ئەوەی ئەنجامی نەدەن نموونەی سەربڕینی مانگەکە کە خوای گەورە سوورەتێکی بەناوەوە ناو ناوە، هەر جارە و بیانوویەکیان ئەدۆزییەوە، خوای پەروەردگاریش سێ جار لەسەری قورس دەکردن و مەرجی بۆ دادەنان یاخود بێ ڕێزیان ئەکرد لە بەرامبەر پێغەمبەرەکەیان دا مووسا عَلَيْهِ السَّلَامُ دەیان وت گاڵتەمان پێ دەکەیت،

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً ۖ قَالُوٓا۟ أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾﴾ البقرة

واتە: { بەسەرهاتی مانگاکەی بەنی ئیسرائیل} دوای ئەوەی کەسێکی دەوڵەمەند کە منداڵی نەبوو لەناو بەنو ئیسرائیلدا کوژرا و نەزانرا کە بکوژەکەی کێیە هەر کەسێك لەسەر خۆی لای ئەدا، خوای گەورە ئەمری کرد بە موسی پێیان بفەرمە با مانگایەك سەر ببڕن، مووسا عَلَيْهِ السَّلَامُ بە قەومەکەی فەرموو پەروەردگار فەرمانتان پێ ئەکات کە مانگایەك سەر ببڕن، وتیان: ئەی موسی تۆ گاڵتە و سووکایەتی و یاریمان پێ ئەکەی، مووسا عَلَيْهِ السَّلَامُ فەرمووی: پەنا ئەگرم بەخوای گەورە من لە نەفام و نەزانان بم کە بەناو خوای گەورەوە قسە بکەم.

هەمیشە خەریکی بێ ڕێزی و گاڵتەکردن بوون بەخوا و پێغەمبەر، ئاواتیان موجادەلەکردن و دەمەدەمێ بوو نەفام و گەوج بوون ئارەزوومەندی پیادەکردن نەبوون، دەیانبیست گوێیان لە قسەی پێغەمبەرەکەیان بوو، بەڵام

هیچیان پیادە نەدەكرد خوای پەروەردگار لە ئەنجامی كارە قیزەونەكانیان بەم شێوەیە وەسف و پێناسەیان دەكات.

﴿مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَٱسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَٰعِنَا لَيًّۢا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى ٱلدِّينِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَٱسْمَعْ وَٱنظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾﴾ النساء

واتە: {جولەكە دەستكاری تەورات دەكەن} ئەو كەسانەی كە جوولەكەن دەستكاری تەورات ئەكەن و وشەكان لە جێی خۆی ئەگۆڕن و ماناكانی دەگۆڕن و تەئویلی ئەكەن و دەڵێن ئەی محمد ﷺ ئەوە قسەی تۆمان بیست بەڵام سەرپێچی فەرمانی تۆ ئەكەین و بە قسەت ناكەین دوعا لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەكەن ئەڵێن: ببیستە دەی هەرگیز نەبیستیت ئا بەو شێوازە دوعا لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەكەن، لە زمانی خۆیاندا (ڕاعینا) وشەیەك بوو بۆ تانە و تەشەرو جوێندان بوو، بەڵام وایان دەرئەبڕی كە مەبەستیان ئەوەیە ڕەچاومان بكەن، خوای گەورە نەهی لە موسڵمانانیش كرد وەكو لە (سوورەتی بەقەرە ئایەتی ١٠٤) باسمان كرد كە خوای گەورە نەهی كرد كە موسڵمانان مەڵێن: (ڕاعینا) ئەوە قسەی جوولەكەكان بوو، زمانیان لوول ئەكەن و لاری ئەكەنەوە بۆ ئەوەی كە تانەو تەشەر لە دینەكەتان بدەن بەڵام ئەگەر ئەوان بیانووتایە: ئەی محمد ﷺ ئەوە وتەی تۆمان بیست وە گوێڕایەڵی فەرمانی تۆ ئەبین (وَاسْمَعْ) تۆش گوێ بگرە كە ئێمە چی

ئەڵێین (وَانظُرْنَا) چاوەڕێمان بکە یان ڕەچاومان بکە و چاودێریمان بکە، ئەوە بۆ ئەوان باشتر و دادپەروەرتر بوو لەو قسانەی تر کە ئەیانکرد بەڵام خوای گەورە نەفرەتی لێ کردن و لە ڕەحمەتی خۆی دەری کردن و دووری خستنەوە بەهۆی کوفریانەوە کە کوفریان بە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەکرد و ئیمانیان پێی نەهێنا، ئەوان ئیمان ناهێنن تەنها کەمێکیان نەبێت.

هەموو زانین و سەرپێچییەکانیان بردنی قۆناغێکی نوێ کە شەرمەزارترین قۆناغ بوو بۆیان، چوونە ئاستی گوێدرێژ چونکە زانستیان زۆر لەگەڵ خۆیان هەڵگرتبوو کاریان پێ نەدەکرد وەکو گوێدرێژ لە خۆیان بار کردبوو. گومانی تێدا نییە گوێ درێژیش باری لێ بار بکە ئاڵتون بێت یان کتێب یاخود خۆڵ و خاشاک ئەو کاری تەنها هەڵگرتن و گواستنەوەیە سوود لە بارەکە نابینێت، لە قۆناغی بەکەربوونیاندا خوای گەورە لە بارەیانەوە دەفەرمووێت:

﴿مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُواْ ٱلتَّوْرَىٰةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ ٱلْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًۢا ۚ بِئْسَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ۝٥﴾ الجمعة

واتە: {نموونەی جولەکە} جوولەکە کە تەوراتیان وەرگرت بۆ کارپێکردن پاشان وەکو خۆی هەڵیان نەگرت و کاریان پێ نەکرد و دەستکارییان کرد نموونەی ئەمانە وەکو نموونەی گوێدرێژێك وایە کە بارێك کتێب هەڵبگرێ نازانێ کە لەسەرییەوە چەندێك زانست و کتێبی بەنرخی تیادایە و لێی

سوودمەند نابێت کە ئەمەیش خراپترین نموونەی قەومێکە کە ئایەتەکانی خوای گەورە بە درۆ ئەزانن خوای گەورە بەڕاستی هیدایەتی ئەو کەسانە نادات کە ستەمکارن.

خوای پەروەردگار چەندین جار هاوکاری کردن بۆ هەڵگرتن و پیادەکردنی زانستی دینەکەیان بە تایبەت پاداشت و هەڵگرتنی تەورات داواکاری لەوان ئەوە بوو کە پیادەی تەورات بکەن، پێغەمبەر لە دوای پێغەمبەر بۆی دەناردن جاری وا هەبوو سێ پێغەمبەر و چوار پێغەمبەر لەگەڵیان دا دەژیا وەکو موسا و هارون و یوشەع عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ یاخود یەحیا و زەکەریا و عیسا عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ یان طالوط و داود و سولەیان عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ، بەڵام هەمیشە گەلی ئیسرائیل لە سەرپێچی دابوون و ڕەتیان دەکردەوە کە پیادەکاری تەورات بن. ئایەتە خواییەکانیان دەبیست هەموو بەڵگەکانیان ئاشکرا و ڕوون بوون کەچی ڕەتیان دەکردەوە کە کاری مرۆڤ ئەنجام بدەن و ئەرکی مرۆڤایەتی بوونی خۆیان بە ئەنجام بگەیەنن، بۆیە بە دوای ئەرکێکی تردا گەڕان ئەویش ئەرکی گوێدرێژ بوو! گوێدرێژ کتێب هەڵدەگرێت بەڵام نازانێ چییە هەروا ئەزانێت خواردنی بار کردووە چونکە ئەو لای گرنگ نییە بارەکەی چییە و ئەرکی خۆی ئەنجام دەدات کە هاوکاری خاوەنەکەیەتی. بە کورتی نان هەڵگرێت بەرد هەڵگرێت یاخو کتێبی پڕ زانست و زانیاری هیچ سوودێکی نییە بۆ گوێدرێژەکە ئەمە بۆ گوێدرێژ عەیب نییە بەڵکو کاری خۆیەتی ئەنجامی ئەدات، ئەوەی کە نەنگی و سەرشۆڕییە مرۆڤ لە ئاستی خۆی دابەزێت بڕواتە ئاستی گوێدرێژ بوون و کاری ئەو ئەنجام بدات.

خوای گەورە مرۆڤی دروست کردووە بۆ بەندایەتی و کارکردن و وەرگرتنی زانست، بەڵام فەرمان و ئەرکی خۆی لە بیر بکات و ببێتە جێگری گوێدرێژ.

خوای پەروەردگار تەوراتی نارد کە هەڵگری بن و کرداری پێ بکەن و لێی تێبگەن، بەڵام وایان نەکرد، چوونە ئاستی چوارپێکان، تەنها خۆیانیان پێوە با ئەدا و بە پشتیان هەڵیانگرتبوون بێ ئەوەی فەرمانەکانی تەورات جێبەجێ بکەن. لەمڕۆدا لەناو ئومەتی ئیسلامیدا زۆرێک هەن کاری گەلی ئیسرائیل دووبارە دەکەنەوە و چوونەتە ئاستی گوێدرێژ تەنها بارەکەیان هەڵگرتووە، بەڵام سوود لە ناو و ناوەرۆکی کتێبەکان نابینن یاخود ئەوانەی کە حافزی قورئان بوو لە شەریعەت و زانستەکان دەزانن ئاگاداری سوننەتی پێغەمبەری خوان ﷺ شارەزاییان هەیە لە بارەی ئیسلام و بانگەوازەوە کاری پێ ناکات و گوێی خۆی لێ خەواندووە بە هەمان شێوە دەچێتە ژێر وەسف و پێناسەی ئەو ئایەتەی کە خوای گەورە باسیان دەکات بە گوێدرێژ. هەر کەس ئایەتی ڕیبا بخوێنێتەوە کاری پێ نەکات یان باسی حەقی دایک و باوک و ڕێزی دایک و باوکی نەگرێت یاخود سیلەی ڕەحم یان نەبەخشین و جیهاد هەر بەخیل و ترسنۆکە ئەوە ئەچێتە ژێر ئەو وەسفەی کە خوای گەورە ناوی ناون بە گوێدرێژ، زۆر ناشیرینە مرۆڤ خۆی ناو نابێت بە موسڵمان و ڕووکەشی موسڵمان بێت لە دایک و باوکی موسڵمان بێت کەچی سەرپێچی فەرمانی خوا بکات، لەوە قەبیحتر و ناشیرینتر نییە چونکە ناو و نازناوی

مونافیق و دەبڵ مۆڕاڵ و دووڕوو بۆ خۆی هەڵدەگرێت، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا بە مونافیق ناویان دەبات و دەفەرمووێت:

﴿وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُواْ مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ ٱلَّذِى تَقُولُ ۖ وَٱللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾﴾ النساء

واتە: {هەندێك لە سیفاتی مونافیقان} مونافیقان لای تۆن ئەڵێن: گوێڕایەڵیت ئەکەین، بەڵام کاتێك کە لەلای تۆ دەرئەچن و ون دەبن کۆمەڵێك لەوان قسەی تۆ ئەگۆڕن و دەستکاری ئەکەن خوای گەورەش ئەو قسانەی کە گۆڕیویانە و دەستکاریان کردووە لە نامەی کردەوەکانیاندا ئەینووسێ لە ڕێی فریشتەکانەوە تا لە ڕۆژی قیامەت سزایان بدات، تۆ پشتیان تێ بکە و وازیان لێ بێنەپشت بەخوای گەورە ببەستە و کارەکانت تەنها بە خوای گەورە بسپێرە بەسە کە خوای گەورە پشتیوان و سەرخەرو یارمەتیدەرت بێت.

ئەو جۆرە مرۆڤانە پێ ئەچێت فەرمووده بخوێننەوە، بڕۆنە ناو دەرس و دەوری بانگخوازان، دەڵێن بە پشتیوانی خوا پیادەی دەکەین، بەڵام لە نیەتیاندا نییە پیادەی بکەن. دەشێت فەرمان بە خەڵکی بکەن بە چاکە و خێر و پیاوەتی، بەڵام خۆی نایکات لەوانەیە خۆی لەوانەبێت کە ئامۆژگاری خەڵکی ئەکات خۆی بە چاکەخواز و ڕێ نیشاندەر ئەزانێت لەوانەیە هەر مینبەرێکی داگیر کردبێت، خەڵکی زۆر سەرسام بن بە عەقڵ و قسە و باس و جوانی و وتار و قسەی شیرین و ناسکی، بەڵام ڕێک پێچەوانەی وتەکانی کار ئەکات، خۆی وتاربێژە بە خەڵکی دەڵێت درۆ مەکەن ڕق لە دڵ مەبن واز

لە حەرام و گوناهو تاوان بهێنن زوڵم مەکەن زۆر ئاساییە شارەزای قورئان و فەرمووده بێت بەڵام کردار لە ژیانیدا نابینی، کوا کرداری بە میکرۆسکۆپیش کردار نابینین کە داوای دەکات. ئەم جۆرە کەسانە لە قیامەتدا زۆر لە وێستگەیەکی ترسناک و خەتەرناکدان لە بوخاری موسلم دا هاتووە لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "لە ڕۆژی قیامەت کەسێک دەهێندرێت لە هەموو ناو سکی هەڵدراوە بە هەموو ناوسکی خۆی و ڕیخۆڵەکانی پێچ ئەخوات لەناو ئاگری دۆزەخدا هەر وەکو گوێدرێژ چۆن بە دەوری بەرداش هەڵدەسووڕێت خەڵکی دۆزەخ لێی کۆدەبنەوە پێی ئەڵێن ئەی فولان تۆ چی دەکەیت لێرە؟ هەروەکو چۆن خوای گەورە لە سوورەتی ﴿مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ ٱلْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًۢا ۚ بِئْسَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ۝٥﴾ الجمعة وەسفی دەکات کە لە دنیا پیشەی کەری ئەنجام داوە و لە قیامەتیش هەر وەکو پیشەی کەر ئەنجام دەدات بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە و لە بازنەی بەتاڵدا.

واتە: {نموونەی جولەکە} جوولەکە کە تەوراتیان وەرگرت بۆ کارپێکردن پاشان وەکو خۆی هەڵیان نەگرت و کاریان پێ نەکردو دەستکاریان کرد نموونەی ئەمانە وەکو نموونەی گوێدرێژێك وایە کە بارێك کتێب هەڵبگرێ نازانێ کە لەسەرییەوە چەندێك زانست و کتێبی بەنرخی تیادایە و لێی سوودمەند نابێت کە ئەمەیش خراپترین نموونەی قەومێکە کە ئایەتەکانی

خوای گەورە بە درۆ ئەزانن خوای گەورە بەڕاستی هیدایەتی ئەو کەسانە نادات کە ستەمکارن.

هەر بۆیە لای خەڵکی دۆزەخیش جێگای سەرسوڕمانە بۆیە لایان سەیرە و پێی ئەڵێن مەگەر تۆ پیاوێکی بەڕێز و بە ویقار نەبوویت لە دنیادا فەرمانت بە چاکە دەکرد و ڕێگریش لە خراپە؟ ئەی تۆ نەبوویت وانەی جوانت دەوتەوە و لە تەلەفزیۆن و یوتوب و...هتد ئامۆژگاری خەڵکیت دەکرد؟ چییە بۆ وات بەسەر هاتووە کوا ئەو هەموو خێر و چاکەی کە فەرمانت پێ دەکرد؟

لە وەڵامدا دەڵێت خۆم هیچ کارم پێنەدەکردن! ڕاستە بە ئێوەم دەوت بەڵام خۆم پێچەوانەکەیم ئەنجام دەدا.[١٣٦] خوای گەورە پەنامان بدات لەو جۆرە کارانە، قسەی زۆر و بێ کردار و کردەوە زۆر ترسناکە، پێویستە هەڵوەستەی لەسەر بکەین ئەم نەخۆشییە زۆر کوشندەیە مرۆڤی خاوەن زانست و زانیاری زۆر بێت، بەڵام پاڵی پێوە نەنێت بۆ کردار. ئەمەش ڕەوشتی هاوەڵان نەبوو، هەروەها سلوک و مەسلەکی پیاوچاکانیش نییە، بۆیە هاوەڵان دەهاتن قورئانیان لە پێغەمبەر ﷺ وەردەگرت دە ئایەت دە ئایەت پاشان لە

---

[١٣٦] - ذكر حديث أسامة بن زيد رضى الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: ؤتى بالرجل يوم القيامة فيلقى في النار، فتندلق أقتاب بطنه فيدور بها كما يدور الحمار في الرحى، فيجتمع إليه أهل النار، فيقولون: يا فلان، ما لك؟ ألم تك تأمر بالمعروف وتنهى عن المنكر؟ فيقول: بلى، كنت آمر بالمعروف ولا آتيه، وأنهى عن المنكر وآتيه./البخاري و مسلم.

خۆیاندا پیادەیان دەکرد، دەڕۆیشتن دە ئایەتی تریان وەردەگرت. هاوەڵان گوێڕایەڵ بوون دەست بەجێ کارەکانیان ئەنجام دەدا.

گوێڕایەڵی هاوەڵان لە کارکردن و پیادەکردنیدا

هاوەڵان هەر کاتێک ئایەتێک دادەبەزی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ پەلەیان ئەکرد کە کێ زووتر جێبەجێ بکات و کاری پێ بکات، لە بەخشینی سەروەت و سامان لە ڕۆیشتنی بۆ جیهاد و بەخشینی ڕۆح و ماڵ و سامان، کە دوو شتی زۆر خۆشەویستن لای مرۆڤەکان بە گشتی. هاوەڵان بە هیچ شێوەیەک ژیانی دنیا لایان گرنگ نەبوو ئەوەش وای کرد کە ببنە خاوەنی پرەنسیپی بەخشین و گوێڕایەڵی لە پیادەکردن. نموونەی بەخشین و سەروەت و سامان لایان زۆر ئاسان بوو لە کاتێکدا بەخشینی ماڵ و سەروەت و سامان هەروا ئاسان نییە، چونکە خوای پەروەردگار لە دڵی مرۆڤدا زۆر خۆشەویستی کردووە بە بەڵگەی قورئانی خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَتُحِبُّونَ ٱلْمَالَ حُبًّا جَمًّا۝٢٠﴾ الفجر

واتە: ماڵیشتان خۆش ئەوێ خۆشوویستنێکی یەکجار زۆر و خراپ.

حیکمەتی ئەو خۆشەویستییەی ماڵ و سامانە لە دڵ و دەروونددا بۆ ئەوەیە بزانێت کێ لەو خۆشەویستییەی دەبەخشێت، خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ ٱلْخَيْرِ لَشَدِيدٌ۝٨﴾ العاديات

واتە: مرۆڤ زۆر خۆشەویستی بۆ ماڵ هەیە و ئەم خۆشەویستییە بۆ ماڵ وای کردووە کە ڕەزیل و چروك بێت.

ئەو کەسەی دەڵێت من حەزم بە سەروەت و سامان نییە ڕاست ناکات، هەموو مرۆڤێکی ئاسایی حەزی پێیەتی بەو شێوەیە خوای پەروەردگار دروستی کردووە و ئەو غەریزەیەی تێدا ڕواندووە، تا مرۆڤەکان تاقیبکاتەوە ئایا کێ ئەتوانێت لەو تاقیکردنەوەیەدا سەرکەوتوو بێت؟ هەر لەبەر ئەوەشە دانراوە بە بەفیتنە و تاقیکردنەوە. ئەگەر بەخشینی سەروەت و سامان کارێکی ئاسایی بووایە نەدەچووە خانەی فیتنە و تاقیکردنەوە، بۆیە لە کاتی بەخشیندا مرۆڤی ئیماندار دەردەکەوێت بە ڕەزامەندی و خۆشحاڵییەوە دەیبەخشێت.

زانست و کردار لە ژیانی ئەبی دەحداح دا

عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- ئەڵێت: لە کاتێکدا ئەو ئایەتە دابەزی،

﴿مَّن ذَا ٱلَّذِي يُقۡرِضُ ٱللَّهَ قَرۡضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضۡعَافًا كَثِيرَةً ۚ وَٱللَّهُ يَقۡبِضُ وَيَبۡصُۜطُ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾﴾ البقرة

واتە: کێ هەیە قەرزێکی باش بەخوای گەورەی ببەخشێ کە لە دڵیەوە دەرچێ، واتە: خێر و صەدەقە و چاکە بکات، ئەوا خوای گەورە لە ڕۆژی

قیامەت یەك بە دە تا یەك بە تا حەوت سەد تا زیاتر پاداشتی دەداتەوە، کەم کردنەوەی ڕزق و فراوان کردنی ڕزق بەدەست خوای گەورەیە ترسی صەدەقەتان نەبێت، گەڕانەوەشتان هەر بۆ لای خوای گەورەیە خوای گەورە ئەجرو پاداشتتان ئەداتەوە ئەگەر بەخشیبێتتان و سزاتان ئەدات ئەگەر هاتوو ڕەزیلیتان کردبێ، کاتێك ئەم ئایەتە دابەزی (ئەبو دەحداحی ئەنصاری) باخێکی خورمای هەبوو شەش سەد دارخورمای تیا بوو هەمووی بەخشی لە پێناو خوای گەورە.

ئەبی دەحداحی ئەنساری گوێی لێ بوو لە لایەن هاوەڵانەوە ئایەتەکەیان دەخوێندەوە، ئەو تەنها گوێی لێنەگرت و تەواو بە سەردا بڕوات، بەڵکوو لە دڵیدا جێگیر بوو بۆیە بە پەلە خۆی گەیاندە لای پێغەمبەری خوا ﷺ، یەکجار گوێی لەو ئایەتە بوو داخۆ ئێمە چەند جار گوێمان لەو ئایەت و سوورەتە بووە؟ عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- دەڵێت: ئەبو دەحداح -ڕەزامەندی خویا لەسەر بێت- خۆی گەیاندە پێغەمبەر ﷺ و پێی وت ئەی ڕەسوولی خوا ﷺ خوای پەروەردگار داوای قەرز لە ئێمە دەکات؟ بە واتای ئەوەی خوای گەورە پێویستی بە قەرزە لە لایەن ئێمەوە پارە و سەروەت و سامان لە ئێمە داوا دەکات؟ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: بەڵێ ئەی باوکی دەحداح! وەڵامەکە پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر کورت بوو، هیچ شیکارییەکی تێدا نییە و بەوەندە کۆتایی هێنا. بەڵێ خوای گەورە داوای قەرز دەکات! ئەبو دەحداحیش بە هیچ شێوەیەک نەکەوتە پرسیارکردن ئاخر چۆن و چۆنیەتی قەرزەکە، موناقەشە و

دەمەدەمێی نەکرد و چاوەڕێی ئەوەی نەکرد سیمیناری بۆ بگرێت. تەنها ئەوەندە بەس بوو بۆی کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: بەڵێ؛ ئەی باوکی دەحداح ئەویش زۆر بە سادەیی خۆی سەرقاڵ نەکرد بە چۆنیەتی قەرزەکە بەڵکو خۆی سەرقاڵ کرد بە کارکردنەوە، خێرا گوێڕایەڵی خۆی ڕاگەیاند و پیادەکەری فەرمانی خوایە. لەناو مەجلیسەکەدا کە لە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ دا بوو بە پێغەمبەر ﷺ -ی فەرموو دەستم بدەرێ، پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی خستە ناو دەستی ئەبو دەحداح وتی: ئەوا باخەکەی خۆم بەخشی بە قەرز بە پەروەردگارم! باخەکەشی زۆر گەورە بوو هەمووی کردە سەدەقە و خێر لە پێناوی خوادا. عەبدوڵلای کوڕی مەسعود دەڵێت: زیاتر لە ٦٠٠ دار خورمای تێدا بوو، بە ڕاستی هەڵوێستێکی پڕکردار و پڕ زانست بە بیستنی تەنها یەک ئایەت شەش سەد دارخورمای بەخشی لە پێناوی خوادا، لەو کاتەدا خێزانی واتە دایکی دەحداح و مناڵەکانی لەناو باخەکەدا بوون بانگی کرد ئەی دایکی دەحداح! وەڵامی دایەوە، ئەبو دەحداح وتی: وەرنە دەرەوە لە باخەکەدا بە قەرز بەخشیومە بە خوای پەروەردگارم، چەند زوو فەرمانی خوای گەورەی جێ بەجێ کرد هیچ دواى نەخست بۆ ساڵێک یان ماوەیەک. ڕاستەوخۆ گەڕایەوە سەر مەبدەئی گوێڕایەڵی پیادەکردن، خۆزگە ژیانی ئەم هاوەڵەمان بکردایەتە نموونە لە ژیانی

خۆماندا، خێزانی هیچ جۆرە پرسیارێکی نەکرد چونکە هەموو لەسەر مەنهەجی گوێڕایەڵی بۆ دینی خوا پەروەردە بووبوون[١٣٧].

خۆزگە لە هاوەڵانەوە فێری ئەو مەنهەجی گوێ ڕایەڵییە ببووینایە کە ئەوان لە قورئانەوە فێر ببوون، خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿... وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَاۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ۝٢٨٥﴾ البقرة

واتە: باوەڕداران وە پێغەمبەرەکان فەرموویان: ئەی پەروەردگار ئێمە بەگوێ فەرمایشتی تۆمان بیست وە لێی تێگەیشتین وە گوێڕایەڵی تۆمان کردو وەڵامان دایتەوە، ئەی پەروەردگار تۆش لێمان خۆشبە و مەصیر و سەرەنجام و گەڕانەوەی ئێمە هەر بۆ لای تۆیە.

١٣٧- يقول عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وأرضاه: لما نزل قول الله عز وجل: ﴿مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةًۚ وَٱللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝٢٤٥﴾ البقرة، سمع أبو الدحداح الأنصاري رضي الله عنه وأرضاه هذه الآية-وكأنها وقعت في قلبه لا في أذنه، فأسرع إلى الرسول صلى الله عليه وسلم وقال له: يا رسول الله! وإن الله عز وجل ليريد منا القرض؟ قال: نعم يا أبا الدحداح!
قال أبو الدحداح: أرني يدك يا رسول الله! قال- عبد الله بن مسعود راوي الحديث-: فناوله يده، قال أبو الدحداح: فإني أقرضت ربي حائطي.
يقول عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وأرضاه: وحائطه فيه ستمائة نخلة.
وأم الدحداح فيه وعيالها، فجاء أبو الدحداح فناداها: يا أم الدحداح! قالت: لبيك! قال: اخرجي من الحائط؛ فإني أقرضته ربي عز وجل. المكتبة الشاملة، ج ٦، ص ٦.

بەپێچەوانەی هاوەڵانەوە لە دابەزینی ئایەتی٢٤٥ی سورەتی البقرة، یەهوود لەوپەڕی کوفر و فسق و خراپەکاریان وتیان: (ئەم خوا هەژار و فەقیرە کێیە کە داوای قەرزمان لێ دەکات؟)، ئەوەندە خراپەکار و ناپوختە بوون قسەی خوای گەورەیان هەڵدەگێڕاوە تانە و تەشەریان لە کەلامی خوا ئەدا، خۆیان بە دەوڵەمەند دەزانی و خوای پەروەردگاریان بە هەژار، بەو مانایەی کە خوا موحتاجی یەهوودە هەموو وتە و بیر و بۆچوونیان کوفر و گومڕایی و سەرلەشەواوی بوو. پاشان دەیانوت ئێمە داوا لە خوا ناکەین خوا داوامان لێ ئەکات، داواشیان لێ ئەکات کە بگەڕێینەوە بۆ لای و تەوبە بکەین، ئێمە زۆر لە خوا دەوڵەمەنترین، خوا هەژارە بۆیە داوای قەرزمان لێ دەکات پاشان بە زیادەوە بۆمان ئەگەڕێنێتەوە کەواتە خواش ڕیبا بەکارئەهێنێت خۆ محەممەد ڕێگریان لێئەکات لە ڕیبا کەچی خواکەتان بەکاری ئەهێنێت[١٣٨].

واتای قسەکان ئەوە ئەگەیەنێت خوای پەروەردگار لە سەرتان حەرامی کردووە ڕیبا ئەگەر خوا دەوڵەمەند بووایە ڕیبای داوا نەئەکرد لێتان، بە مانای ئەوەی داوای قەرزتان لێ ئەکات دوایی بۆتان زیاد دەکات وایان پەیی دەبرد کە موسڵمانان و خوا پەنا بەخوا لە بازاڕی کڕین و فرۆشتندان، لە مەیدانی فرۆشتنی کاڵا و بوارەکانی بازرگانی ئەم ژیانە وا پەییان نەئەبرد کە خوای

---

[١٣٨]- قالوا اليهود: ما بنا إلى الله من فقر، وإنه إلينا لفقير، وما نتضرع إليه كما يتضرع إلينا، يطلب منا أن نرجع إليه ونتوب إليه، وإنا عنه لأغنياء وما هو عنا بغني، ولو كان عنا غنياً ما استقرضنا أموالنا كما يزعم صاحبكم، ينهاكم عن الربا ويعطيناه/كن صحابيا.

گەورە مەبەستی پێی چاکە و حەسەنات و بەرزکردنەوەی پلەیانە لە قیامەتدا بۆ بەهەشت. ئەوەندە بە خراپە بیریان ئەکردەوە ئەوەش جوولەکە و بیرکردنەوەی جوولەکەیە لە سەردەمی حەزرەتی مووسا عَلَيْهِ السَّلَامُ دا خەریکی کاری خراپەکاری بوون، لامان ئاساییە کە نەوەکانیان بەو شێوەیە بێهانایە بیر بکەنەوە، هاوەڵانیش بە شێوەی ئەبو دەحداح مامەڵەیان لەگەڵ ئایەتەکاندا دەکرد.

جیهادو حەنظەڵەی کوڕی ئەبی عامر

هاوەڵان ئەگەر لە بەخشیندا بێوێنە بوون کاردانەوەیان لەگەڵ ئایەتەکاندا بە شێوەیەکی زۆر خێرا بووە بۆ پیادەکردن، لە جیهادیشدا بە هەمان شێوە گوێڕایەڵ و بە خێرایی وەڵامی پێغەمبەر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- یان داوەتەوە بۆچی سەرەتا باسی بەخشینی سەروەت و سامانم کرد، ئەگەر مرۆڤ لە ماڵ و سامانی نەبەخشێت هەرگیز ئامادە نییە ڕۆحی ببەخشێت. حەنظەڵەی کوڕی ئەبی عامر ناسراوە بەو کەسەی کە فریشتەکان شۆردیان، هۆکارەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەم هاوەڵە بەڕێزە کە بانگی جیهاد درا بۆ جەنگی ئوحود یەک ڕۆژ بوو خێزانی گواستبووەوە، ساتەوەختی بانگی جیهاد ئەو لاشەی قورس بوو لەگەڵ خێزانی سەر جێی کردبوو، ئەوەندە بە پەلە دەرچوو خۆی بۆ نەشۆردرا، بۆ ئەوەی بگات بە سوپاکە داوای جیهادی لە دەست دەرنەچێت ئارامی نەگرت تا خۆی بشوات چووە ناو سوپاکە و وەڵامدانەوە و کارکردنی بۆ دینی خوا زۆر خێرا بوو، بە زۆر نەڕۆیشت، بەڵکو ئەوەندە

حەزی بە وەڵامدانەوەی بانگی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بوو خۆشۆردنی لە بیر کرد، چووە ناو غەزای ئوحود و شەهید بوو لاشەی قورس بوو، بەڵام کەرەمی خوای پەروەردگار وابوو کە فریشتەکان ئەو هاوەڵە بەڕێزە بشۆرن لای هاوەڵان وشەیەک نەبوو بە ناوی ئەوەی زرووفی من تایبەتە، لای ئەوان کەلامی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێش هەموو ڕەوشێکەوە بوو، هیچ لایان گرنگ نەبوو تەنها ڕازیکردنی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئەوان گرنگ بوو. ئایە حەنظەڵە زەرەری کرد دەرچوو بۆ جیهاد و شەهید بوو لە مانگی هەنگوینیدا؟ بە دڵنیاییەوە حەنظەڵە دەبوو لەو سعاتەدا هەر بمردایە جا ئەگەر دەرنەچووایە بۆ جیهاد لەناو ماڵ خۆیدا دەمرد، کەواتە مردن بە دەست خوایە، هەڵبژاردنی جۆری مردنەکە بە دەست خۆتە لە خاکی جیهادا شەهید دەبیت یا لەناو جێگا دەمرێت خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿قُل لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۗ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۚ إِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾﴾ یونس

واتە: { سوودو زیان تەنها بەدەست خوایە} ئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: من بۆ خودی خۆیشم زەرەر و زیان و سوودم بەدەست نیە ئیلا ئەگەر خوای گەورە ویستی لێ بێت و ئاگادارم بکاتەوە ئەگەر نا توانای سوود و زیانم بۆ خۆم نیە چۆن ئەتوانم سوودو زیان بە جگە لە خۆم بگەیەنم، هەموو ئوممەتێك کاتی دیاریکراوی خۆیان هەیە، کە کاتی دیاریکراوی خۆیان هات

ئەوە تەنها ماوەیەکی کەم نە دوا ئەکەوێ و نە پێش ئەکەوێ و خوای گەورە ئەیانباتەوە.

خۆ حەنزەڵە نەیدەیزانی کەی دەمرێت، بەڵام ڕێگای مردنەکەی هەڵبژارد ئەمە زیرەکی و لێهاتووی مرۆڤ دەردەخات، کەواتە لە ئیماندار داوای کارکردنی لێ کراوە جا لە ماڵ بێت یان بازاڕ یان موجاهید، هەر دەبێت بمرێت و کۆتایی بە ژیانی بێت جا کۆتاییەکەی لە زیرەکی و توانایی خۆتەوە دەردەکەوێت بۆ کارکردنت.

لێخۆشبوونی -ئەبوبەکری سدیق

کاتێک لە ژیانی هاوەڵان وردەبینەوە نهێنی ژیانیان لە قورئاندایە، خۆیان بەشێک بوون لە موعجیزە قورئانییەکان. قورئان لەگەڵ دڵ و ناخیان ئاخەوتنی کردووە، دڵیش جیهانێکی زۆر سەیرە، سەیر و سەمەرەکەشی لە ڕادە بەدەرە بە پلەیەکی گەورە، هەندێک کات مرۆڤ وا تووڕە دەبێت لە خەڵکی تر تا دەگاتە ڕادەی خۆ کوشتن، یان ناتوانێت هەرگیز ڕق و کینە لە دڵی دەربکات لە بەرامبەر زوڵم و زۆردا، یان ڕق لە کەسێک هەڵدەگرێت بە هۆی دروستکردنی سکاندال (فضيحة) و قسە بۆ هەڵدەبەستن، هاوەڵان ڕێک پێچەوانەی ئەم سروشتە بوون زۆر بە ئاسانی دەیان توانی کاریگەرییان هەبێت بەسەر دڵیاندا، دڵیان بە دەستی خۆیان بوو دەیانتوانی لە چرکەساتدا ڕق و کینە لە دڵیان دەربکەن بە ئاراستەی قورئان و سوننەت کەی بیانویستایە دڵیان پاک دەکردەوە، ئەگەر تەماشای ڕووداوێکی زۆر گرنگ بکەین چەندین

وانەی قووڵی لێوە فێر دەبین پڕە لە حیکمەت و ئەزموون، ئەو ڕووداوەش بەسەر ئەبو بەکر و کچەکەیدا هاتووە لە کاتێکدا -ئەبوبەکری صدیق - ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- وەکو هاوکاری و مووچە بۆ کوڕی پووری بڕیبووەوە و هاوکاری کرد، کوڕە پوورەکەی ناوی موستەحی کوری ئوثاثە بوو -ڕەزامەندی خوا لە هەموویان بێت- لە کاتێکا موستەح قسە لە سەر شەرەفی خاتوو عایشە ئەکات واتە هەروا شتێکی سانا و ئاسان نییە قسە لەسەر ئەوە ناکات بۆ نموونە بڵێیت خاتوو عایشە بەخیلە یان نەدەبوو وا بکات یاخود لەسەر هەر بوارێکی تری کۆمەڵایەتی، بەڵام موستەح قسە لەسەر شەرەفی خاتوو عایشە دەکات و تۆمەتی بۆ دروست دەکات، کاردانەوەی باوکی واتا ئەبو بەکر زۆر ئاساییە چونکە بریندار کراوە لەسەر بواری شەرەف. قسە بە شەرەفی خۆی و کچی وتراوە کە دایکی ئیماندارانە و خێزانی پێغەمبەری خوایە ﷺ، -ئەبوبەکری سدیق -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- وتی سوێند بە خوا جارێکی تر هاوکاری موستەح ناکەم، چیتر پارە لە من وەرناگرێت یاخود هاوکاری وەرناگرێت[١٣٩].

-ئەبوبەکری سدیق بڕیاریدا کە چیتر هاوکاری ناکات و پارە و مووچە لە ئەبو بەکر وەرنەگرێت، هیچ کەس ناتوانێت لە ڕووی کۆمەڵایەتی و پاشان بواری قسە و قسەڵۆک لۆمەی جەنابی ئەبو بەکر بکات، پێشتر هاوکاری

-.-

[١٣٩]- قال أبو بكر وكان ينفق على مسطح لقرابته وحاجته: والله لا أنفق على مسطح شيئًا أبدًا، ولا أنفعه بنفع أبدًا بعد الذي قال لعائشة ما قال، وأدخل عليها ما أدخل.

دەکرد واتا خێر و چاکە و سەدەقە بوو نەک زەکات، چونکە خێر و سەدەقە بە ئارەزوو ویستی موسڵمان خۆیەتی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا فەرمانی خوای گەورە لە دوای بە پاک ڕاگرتنی خاتوو عایشە خوای گەورە لە بارەی ئەبو بەکرەوە دەفەرمووێت:

﴿وَلَا يَأْتَلِ أُوْلُواْ ٱلْفَضْلِ مِنكُمْ وَٱلسَّعَةِ أَن يُؤْتُوٓاْ أُوْلِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُواْ وَلْيَصْفَحُوٓاْ ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾﴾ النور

واتە: {لێبووردنو لێخۆشبوون لە تاوانبار} (ئەبوبەکری صدیق) ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت، (موسطەحی کوڕی ئوثاثە) ەکات کە بوهتانی بۆ (عائیشە)ی کچی کرد، خوای گەورە ئەم ئایەتەی لەسەری دابەزاند و فەرمووی: با ئەوانەی خاوەن فەزڵ و چاکەن وە دەوڵەمەندن با سوێند نەخۆن کە خێر بە فەقیرو هەژاران و خزمی خۆیان نەکەن و پێیان نەبەخشن کە (موسطەح) پورزای (ئەبوبەکر) بوو فەقیریش بوو، کۆچکەریش بوو لە پێناو خوای گەورە با لێبووردە و لێخۆشبوو بن لەو شتەی کە ئەوان کردوویانە، ئێوە لێیان ببورن و چاوپۆشیان لێ بکەن، ئایا ئێوە پێتان خۆش نیە خوای گەورە لێتان خۆش بێت؟ واتە: ئەگەر لە خەڵك خۆشبی خوای گەورە لێت خۆش ئەبێ، (ئەبو بەکر) -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- فەرمووی: بەڵێ سوێند بەخوا پێم خۆشە خوای گەورە لێم خۆشبێ، دەستی کردەوە بە خێر کردن بە (موسطەح) و فەرمووی: سوێند بە خوا هەگیز بێبەشی ناکەم لە خێرو بەخشین و یارمەتیدان، خوای گەورە زۆر لێخۆشبوو بە بەزەییە.

ئەگەر تەماشای ئایەتەکە بکەین خوای گەورە فەزڵی ئەبو بەکر دەردەخات و بە خاوەن فەزڵ و چاکەخواز ناوی دەبات، (لا یأتل) واتا سوێند خواردنەکەیەتی کە هاوکاری ناکات جارێکی تر، هەروەها فەرمانەکەی خوای پەروەردگار بۆ ئەبو بەکر هەڵبژاردەیە دەتوانێت هاوکاری موستەح نەکات، هەروەها باسی حەقی موستەح ناکات بە سەر ئەبو بەکرەوە، بەڵام داوا لە ئەبو بەکر دەکات پەروەردگار بەوپەڕی خۆشەویستی کە لە موستەح خۆش ببێت.

چونکە کۆتایی ئایەتەکە دەفەرمووێت: ﴿... أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَكُمْۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴿٢٢﴾﴾، ئەگەر لە خەڵکی خۆش بوویت خوای گەورە لێتخۆش دەبێت، واتە چاکە بە گوێرەی چاکەی کارەکەتە لای پەروەردگار.

(الجزاء من جنس العمل) کاتێک ئەبو بەکر گوێ لە ئایەتەکە بوو خێرا بە یەقینەوە بە بێ دوو دڵی فەرمووی: بەڵێ؛ پەروەردگار من ئەمەوێت خوای گەورە لێم خۆش بێت (فقال ابوبکر: بلی والله إني لأحب أن يغفر الله لي)، هەر بە گوێبیست بوونی خێرا دڵی گۆڕا، پەرچکرداری نەماوە ڕاستەوخۆ کۆتایی بە ڕقەکەی هێنا لە دڵیدا.

لە دوای ئەو بڕیارەی هەرگیز پارەی لە موستەحی کوڕی ئوثاثە نەبڕێت پارەی وەکو ئەو جاران چۆن بووە لەگەڵیا هەروا بۆی دەنارد، ئەوە -ئەبوبەکری سدیقە بەو شێوەیە مامەڵەی کرد هیچ کەس لۆمەی نەدەکرد ئەگەر پارەشی نەدایەتێ، بەڵام بۆ ئەوەی خوای پەروەردگار ڕازی بکات و لێی خۆش بێت لە موستەح خۆش بوو بە گەیشتنی پەیامەکە بۆ دڵی -ئەبوبەکری

صدیق، ئایا چەند کەس لە ئێمە ئەتوانێت هاوشێوەی ئەو هاوەڵە بەڕێزە بێت؟ داخۆ چەند کەس لە دراوسێکەی توڕەیە یاخود لە دایک و باوکی توڕەیە یان لە کەس و کار و هاوڕێکەی ئایا بیری کەلامی خۆی ناکەوێتەوە.؟

ئەمەش ئادابی ئیماندارە کە گوێی لە وتەی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بوو خێرا دەست بەجێ بگەڕێنەوە سەری و کاری پێ بکات، بەڵام مونافیق هەر قسەی بێ کردارە. مونافیق هەرگیز ناگەڕێتەوە سەر شەرعی خوا، مەگەر کارێک لە بەرژەوەندی خۆی نەبێت ئەگەر لە بەرژەوەندی نەبوو ئەوە بە دڵنیاییەوە کەلامی خواش بێت وازی لێدەهێنێت و خوای گەورە وەسفی ئەو جۆرە کەسانە دەکات و دەفەرمووێت:

﴿وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لَـٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾﴾ النور

واتە: {هەندێك لە سیفاتی مونافیقان} مونافیقان ئەڵێن: ئێمەش ئیمانمان بە خوای گەورە و بە پێغەمبەری خوا ﷺ هێناوە، گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەری خوامان ﷺ کردووە، ئەمە تەنها بە زمان نەك بە کردەوە و بیروباوەڕ، لە دوای ئەوە کۆمەڵێك لەم مونافیقانە پشت هەڵئەکەن لە گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ یان لە جیهاد کردن، ئا ئەم کەسانە بەڕاستی باوەڕدار نین.

خوی گەورە پێناسەی مونافیق دەکات کە بە زمان باسی ئیمان ئەکەن، بەڵام بە هیچ شێوەیەک کرداری پێناکەن، قسە خۆشە و زۆر قسەی جوان هەیە،

بەڵام كێشە لە كردار و كار پێكردن دایە، وتنی ئیمان بە دەم وشەی خۆشم ئەوێت بە ئایین و خوا و پێغەمبەر ﷺ ئاسانە، بەڵگەی دەوێت من ئەگەر بڵێم پێغەمبەر گیان ﷺ خۆشم ئەوێیت دەبێت بیسەلمێنم ئەو خۆشەویستییە، پاشان خوای پەروەردگار لە ئایەتی دوای ئەودا زیاتر شیكاریمان ئەداتێ لەسەر ناخ و بۆچوون و هەڵسوكەوتكردنیان و دەفەرمووێت:

﴿وَإِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَهُمۡ إِذَا فَرِيقٞ مِّنۡهُم مُّعۡرِضُونَ ٤٨﴾ النور

واتە: كاتێك بانگ بكرێن بڵێن: ئەی مونافیقان وەرن بۆ لای خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ تا حوكم و بڕیار لە نێوانتاندا بدەن، كۆمەڵێك لەوان پشت لە حەق ئەكات، یاخود لە حوكم هێنان بۆ لای خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ.

كە بانگیان دەكەیت بۆ قورئان و سوننەت، نایانەوێت و ڕەتی دەكەنەوە. تەنها لەیەك كاتدا قبوڵی دەكەن كە بەرژەوەندی خۆیانە، خوای گەورە دەفەمووێت:

﴿وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلۡحَقُّ يَأۡتُوٓاْ إِلَيۡهِ مُذۡعِنِينَ ٤٩﴾ النور

واتە: بەڵام ئەگەر بزانن شەرع حەق بەمان ئەدات ئەو كاتە بە ملكەچیەوە دێن و ڕازی ئەبن، بەڵام بزانن حەقیان پێ نادات ڕازی نابن.

ئیتر ئەو کاتە نەخۆشییەکەیان دەردەکەوێت ئەگەر حەق بەوان بوو خێرا بۆی ڕادەکەن ئەمەش ئەو نەخۆشیە کوشندەیە کە ناوی نیفاق و دوڕووییە،

﴿أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرۡتَابُوٓاْ أَمۡ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡ وَرَسُولُهُۥۚ بَلۡ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ۝٥٠﴾ النور

واتە: ئایا ئەمانە دڵیان نەخۆشە نەخۆشی لە دڵیاندا هەیە نەخۆشی گومان و دوودڵی و نیفاقیان لە گوماندان لە پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر ﷺ، یان لە دادپەروەری پێغەمبەر ﷺ یاخود لەوە ئەترسێن خواو پێغەمبەری خوا ﷺ نا دادپەروەر بن لە حوکم دان بەسەریاندا، شتی وا نییە بەڵکو ئەمانە خۆیان زاڵم و ستەمکارن.

خۆ مانای ئەو نەخۆشییە دەردی گورچیلە، گەدە، جگەر، دەمار و ئەندامەکانی لاشە نییە، بەڵکو گومانە لە کەلامی خوا لە مەنهەجی خوای موتەعال و پێغەمبەرەکەی ﷺ، بە پێچەوانەوە ئیماندارن وتە و گوفتار و کرداریان یەکێکە و ئیسلام بە گشتی وەرئەگرن نەک ئەو کاتەی بە دڵیان نەبوو وازی لێ بهێنن خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿إِنَّمَا كَانَ قَوۡلَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ إِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَهُمۡ أَن يَقُولُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ۝٥١﴾ النور

واتە: کاتێك کە باوەڕداران بانگ بکرێن بۆ لای خواو پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئەوەی بڕیار لە نێوانیاندا بدات، واتە: ۆ لای قورئان و سوننەت تەنها وتەیەك هەیان بێت ئەوەیە ئەڵێن: ئێمە فەرمان و فەرمایشتی خوا و

پێغەمبەری خوا ﷺ -مان بیست و گوێڕایەڵین، ئا ئەم کەسە باوەڕدارانە سەرفراز و سەرکەوتوون لە دونیا و قیامەتدا هەر کەسێك گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بکات بە زانیاریەوە لە خوای گەورە بترسێت تەقوای خوای گەورە بکات، ئا ئەم کەسانە براوەن لە دونیا و قیامەت.

ئیماندارانن تەنها بە گوفتار نایسەلمێنن کە ئیماندارن بەڵکو بە کرداریش دەیسەلمێنن و هەوڵی جددی بۆ ئەدەن.

مرۆڤ کە هاتە سەر پیادەکردنی دینی خوای گەورە دەبێت لە هەموو لاکانیەوە پیادەی بکات نەک ئەوەی بە دڵیەتی و لەگەڵیدا گونجاوە بەکاری بهێنێت و ئەوەی ناگونجێ بڵێت عەقڵم نایبڕێت، دین بە عەقڵی مرۆڤ ئەنجام نادرێت بەڵکو بە فەرمانی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ ئەنجام دەدرێت، مەرج نییە عەقڵی تۆ لەو کاتەدا بەو کارە بشکێت و حیکمەتەکەی بزانی، دەبێ چاوەڕوانی ڕوونکردنەوە بیت تا بۆت ڕوون دەکرێتەوە تەسلیمی بە، کەی بۆت ڕوون کرایەوە ئەوا چاکە و باشە و فەزڵی خوایە بە سەرتەوە، خۆ ئەگەر وا نەبوو کەلامی خوا بە عەقڵی خۆت و مرۆڤ بە گشتی پێوەر ناکرێت. ئەوە قورئان نییە لەگەڵ عەقڵدا بگونجێت بەڵکو دەبێت عەقڵمان لەگەڵ قورئان بگونجێنین تا ئاستمان بەرز بێتەوە بە قورئان، نەوەک بە پێچەوانەوە خۆمان بەتواناتر بزانین لە کەلامی خوا، دەبێت خۆمان بپارێزین لەو جۆرە بیرکردنەوە و کارانە چونکە نیشانەی مونافیقە، یاخود حیجاب و باڵاپۆشی فەرزە تۆ کە نایکەیت و تاوانباریت داوای هیدایەت بکە هەوڵی کردنی بدە، بەڵام هەوڵ

مەدە بڵێیت حیجاب فەرز نییە لەگەڵ عەقڵم ناگونجێت، ئەو کات زۆر ترسناکە و تووشی نەخۆشییە کوشندەکەت دەکات کە نیفاقە.

گۆڕانکاری لە ڕووگەدا و کرداری هاوەڵان

ئەگەر بە چاوی وردەکارییەوە تەماشای هاوەڵان بکەین لە بواری بەندایەتیدا و کاتی گۆڕانی قیبلە لە مزگەوتی قودسەوە بۆ مزگەوتی حەرەم لە شاری مەککە و ڕووگەیان وەرگێڕا لە ئەقسا بۆ کەعبە بە فەرمانی خوای پەروەردگار، ئەم کارە شتێکی هەروا سادە و سانا نییە هاوەڵان ماوەی یەک ساڵ و پێنج مانگ ڕوویان لە قودس دەکرد لە پڕ لە شاری مەدینە ڕووگەیان گۆڕی بۆ ماڵی خوا لە شاری مەککە ئیتر ڕاگەیاندنی یەهوود و مونافیقەکان کەوتە کار و دەستیان کرد بە گومان بڵاوکردنەوە بۆ موسڵمانان، گوایە موسڵمانان نازانن ڕوو لەکوێ بکەن بەڵام یەهوود و مونافیقەکان حیکمەتی گۆڕینی قیبلە تێنەگەیشتن هەر زۆر ساکارانە لێیان دەڕوانی عەقڵیان بەوە نەدەشکا کە گەورەترین تاقیکردنەوەیە بۆ بەجێهێنانی فەرمانی خوای پەروەردگار خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُواْ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًاۗ وَمَا جَعَلْنَا ٱلْقِبْلَةَ ٱلَّتِي كُنتَ عَلَيْهَآ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ ٱلرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِۚ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمْۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ١٤٣﴾ البقرة

واتە: { ئوممەتی ئیسلام باشترین ئوممەتە} بەم شێوازە ئێوەمان گێڕاوە بە ئوممەتێکی مامناوەند، (وَسَطًا) واتە: باشترین یان دادپەروەرترین ئوممەتن بۆ ئەوەی ئێوە لە ڕۆژی قیامەتدا ببنە شایەت بەسەر خەڵکیەوە و شایەتی بۆ پێغەمبەران ئەدەن کە دینیان بە ئوممەتەکانیان گەیاندووە، وەکو ئەوەی کە شایەتی بۆ نوح پێغەمبەر عَلَيْهِ السَّلَامُ دەدەن کە پەیامی خوای گەورەی گەیاندووەبۆ ئەوەی پێغەمبەری خواش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شایەت بێ بەسەر ئێوەوە کە دینەکەی خوای گەورەی پێگەیاندوون، کاتێك کە ئێمە ئەو قیبلەیەمان گۆڕی لە بیت المقدسەوە بۆ کەعبەی پیرۆز تەنها بۆ ئەوە بوو بزانین کێ بەڕاستگۆیی شوێنی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەکەوێت، کێیش پاشگەز ئەبێتەوەو لە دین هەڵئەگەڕێتەوە، هەر چەندە گۆڕینی قیبلە زۆر قورس بوو لەسەر خەڵکی ئیلا لەسەر کەسانێك کە خوای گەورە هیدایەتی داون لەسەریان سووك بوو، کە صەحابە شانزە مانگ یان حەڤدە مانگ نوێژیان کرد ڕوویان لە (بيت المقدس) و دوای ئەوە وتیان: ئەی ئەو شانزە حەڤدە مانگەی کە نوێژمان کردووە و ڕوومان لە (بيت المقدس)بووە، هەندێکیان مردوون خوای گەورە ئەو ئایەتەی دابەزاند کە خوای گەورە ئیمانەکەتان نافەوتێنێ واتە نوێژەکەتان، ئەو شانزە حەڤدە مانگەی کە نوێژتان کردووە خوای گەورە نایفەوتێنێ و هەمووی بۆتان نووسیوبە دڵنیایی خوای گەورە بەرامبەر بە خەڵکی زۆر بەڕەئفەت و ڕەحمەتە.

بنەڕەتی کردارەکە لەسەر خودی قیبلەکە نییە هەرچەندە میحوەری تایبەتی خۆی هەیە لە گۆڕانکاری قیبلەدا بەڵام بنەڕەت لە بەجێهێنانی فەرمانی خوای

پەروەردگارە لە هەموو بوارەکانی ئایندا، ئیماندار لە هەر فەرمانێکی خواییدا دەبێت دەست بەجێ گوڕایەڵی خۆی بۆ فەرمانەکانی خوای گەورە نیشان بدات و جێ بەجێ کردنی فەرمانی خوایی دەبێت بەوپەڕی ڕازیبوون و خۆشەویستی و گوێڕاڵی ئەنجام بدرێت، جا نوێژ ڕووە و مزگەوتی قودس بکەین یاخود مزگەوتی حەرەم، موسڵمانان دەڵێن: (سمعنا واطعنا) لای هاوەڵان ڕوون و ئاشکرا بوو تەنانەت هەندێک لە هاوەڵان لە یەکێک لە مزگەوتەکانی گەڕەکی مەدینە نوێژیان ئەکرد خێرا و دەست بەجێ کە فەرمانەکەیان گوێ لێ بوو قیبلەیان گۆڕی و چاوەڕێی موناقەشە و موجادەلە نەبوون، تەنانەت لە مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ -دا دوو ڕکعەت نوێژیان ڕووە و مزگەوتی قودس کردو دوو ڕکعەتی تری ڕووە و مزگەوتی حەرەم لە شاری مەککەدا، ئەمەش پیادەکردنی کردارییان بوو خێرا و دەست بەجێ فەرمانەکەیان جێبەجێ کرد و وتیان: (سمعنا) ئەمەش مانای تەواوەتی و حەقیقەتی بەندایەتییە بۆ خوای پەروەردگار.

ئەگەر تەماشای کاردانەوەی مونافیق و یەهوود بکەین خێرا بیروبۆچوون و پرەنسیپیان ڕۆشت بۆ موجادەلەکردن و مناقەشە کردن، خوای گەورە لە بارەیانەوە ئەفەرموونێت:

﴿۞ سَيَقُولُ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَ ٱلنَّاسِ مَا وَلَّىٰهُمۡ عَن قِبۡلَتِهِمُ ٱلَّتِي كَانُواْ عَلَيۡهَاۚ قُل لِّلَّهِ ٱلۡمَشۡرِقُ وَٱلۡمَغۡرِبُۚ يَهۡدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ١٤٢﴾ البقرة

واتە: کاتێك کە قیبلە لە قودسەوە گۆڕا بۆ کەعبەی پیرۆز کەسانێکی گێل و گەوج و بێ نرخ لە جوولەکەو مونافیقان و هاوبەش بڕیاردەران ئەیانووت: باشە ئەمانە بۆچی ڕووی خۆیان وەرگێڕا لە قودسەوە بۆ کەعبە؟ خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاندئەی محمد ﷺ پێیان بڵێ: ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوا و ئەوەی لە نێوانیاندایە هەمووی موڵکی خوای گەورەیە و بە ویست و فەرمانی ئەو ڕوومان وەرگێڕاوە،خوای گەورە هیدایەتی هەر کەسێك ئەدات بۆ ڕێگای ڕاست کە ویستی لێ بێت، کەواتە گۆڕینی قیبلە بۆ کەعبە ئەمە هیدایەتێك بوو بۆ پێغەمبەری خواو ﷺ موسڵمانان.

خوای پەروەردگار وەڵامێکی لۆژیکی و عەقڵانی ئەداتەوە بەو کۆمەڵانە و باسی هیچ جۆرێک لە حیکمەتی بۆ نەکردن، بەڵام تێی گەیاندن کە ئەم گەردوونە بە دەست پەروەردگارەوەیە، ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوا هەموو خوای پەروەردگار خاوەنێتی، ئەوەی فەرمانتان پێ کراوە ئەنجامی بدەن و دەمەدەمێ و قسەی بەتاڵ مەکەن.

عەبدوڵڵای کوڕی عومەر و شەونوێژ

لە شاری مەدینەدا هەر هاوەڵێک خەونی بدیبایە خێرا دەچووە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و خەونەکەی بۆ دەگێڕایەوە، عەبدوڵڵای کوڕی عومەر دەڵێت: ئاواتە خواز بووم بۆ ئەوەی خەونێک ببینم بۆ پێغەمبەر ﷺی باس بکەم، پاشان دەڵێن ئاواتەکەم هاتە دی و خەونێکم بینی لە خەوما دوو فریشتە هاتن و بردیانم بۆ سەر ئاگرێک لە ناو شێوەی بیرێکی ئەودا بڵێسەی

سەندبوو، لەم لاولای بیرەکە ئاگرەکە دوو دار یاخود تەختە بۆ دەرهێنانی ئاو بەملاولای بیرەکەوە دروست کرابوو، کۆمەڵێک لە خەڵکی لەسەر بیرەکە بوون دەمناسین، منیش لەو کاتەدا وتم پەنا دەگرم بە خوا لە ئاگر! پەنا دەگرم بە خوا لە ئاگر! دەڵێت: لەو کاتەدا فریشتەیەکی ترمان پێ گەیشت وتی: دڵنیابە! عەبدوڵڵای کوڕی عومەر -ڕەزامەندی خوای لەسەر بێت- دەڵێت: خەبەرم بوویە لەو کاتەدا ویستم بڕۆم بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ خەونەکەی بۆ بگێڕمەوە بەڵام شەرمم کرد و ڕووم نەبوو بڕۆمە خزمەتی، ئەو دەمە عەبدوڵڵای کوڕی عومەر مناڵ بوو، چووە لای خوشکە گەورەکەی حەفسەی کچی عومەری کوڕی خەتاب -ڕەزامەندی خوای گەورە لەسەر هەموویان بێت- خێزانی پێغەمبەری نازدار ﷺ و دایکی ئیماندارانە، تەمەنی عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ئەو کاتە دوانزە ساڵ بوو هەروەها خاتوو حەفسە تەمەنی بیست و یەک ساڵ بوو، خەونەکەی بۆ خاتوو حەفسە گێڕایەوە کە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ -ی بگێڕێتەوە دایکی ئیمانداران خەونەکەی بۆ پێغەمبەر ﷺ گێڕایەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ بۆی تەفسیر کرد و خەونەکەی بۆ لێکدایەوە بە چەند وشەیەکی سادە، بەڵام واتاکەی زۆر گەورە و قووڵە هەروەها فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ کاریگەری لەسەر ژیانی عەبدوڵڵا دانا تا ئەو ڕۆژەی وەفاتی کرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:

باشترین پیاوە عەبدوڵڵا، خۆ ئەگەر شەونوێژ بکات پلە و پایەی بەرزتردەبێتەوە[١٤٠].

لێرەدا وتەکەی پێغەمبەر ﷺ مەرجدانان نەبوو لە سەرباشترین پیاوێک کە عەبدوڵڵایە، ئەگەر شەو نوێژ بکات، بەڵکو ئیبن حەجەری عەسقەلانی ئەڵێت: (نعم الرجل) لێرەدا ڕستەکە کۆتایی دێت، ئەوە سەنا و چاکەی عەبدوڵڵا دەردەکەوێت پاشان کە فەرمووی: (لو كانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ)، داوای ڕازانەوە جوانی چاکەی زیاتر بۆ عەبدوڵڵا کە بە شەونوێژ زیاتر پلەی بەرز دەبێتەوە، ئەمەش گومانی تیا نییە کە ئاماژەیە بۆ پارێزگاری

١٤٠- إنَّ رِجالًا مِن أصْحَابِ رَسولِ اللَّهِ ﷺ، كَانُوا يرَوْنَ الرُّؤْيَا علَى عَهْدِ رَسولِ اللَّهِ ﷺ، فَيَقُصُّونَهَا علَى رَسولِ اللَّهِ ﷺ، فَيَقولُ فِيهَا رَسولُ اللَّهِ ﷺ ما شَاءَ اللَّهُ، وأَنَا غُلَامٌ حَديثُ السِّنِّ، وبَيْتي المَسْجِدُ قَبْلَ أنْ أنْكِحَ، فَقُلتُ في نَفْسِي: لو كانَ فِيكَ خَيْرٌ لَرَأَيْتَ مِثْلَ ما يَرَى هَؤُلَاءِ، فَلَمَّا اضْطَجَعْتُ ذَاتَ لَيْلَةٍ قُلتُ: اللَّهُمَّ إنْ كُنْتَ تَعْلَمُ فِيَّ خَيْرًا فأرِنِي رُؤْيَا، فَبيْنَما أنَا كَذلكَ إذْ جَاءَنِي مَلَكَانِ، في يَدِ كُلِّ واحِدٍ منهما مِقْمعةٌ مِن حَدِيدٍ، يُقْبِلَانِ بي إلى جَهَنَّمَ، وأَنَا بيْنَهُما أدْعُو اللَّهَ: اللَّهُمَّ إنِّي أعُوذُ بكَ مِن جَهَنَّمَ، ثُمَّ أُرَانِي لَقِيَنِي مَلَكٌ في يَدِهِ مِقْمعةٌ مِن حَدِيدٍ، فَقالَ :لَنْ تُرَاعَ، نِعْمَ الرَّجُلُ أنْتَ، لو كُنْتَ تُكْثِرُ الصَّلَاةَ .فَانْطَلَقُوا بي حتَّى وقَفُوا بي علَى شَفِيرِ جَهَنَّمَ، فَإِذَا هي مَطْوِيَّةٌ كَطَيِّ البِئْرِ، له قُرُونٌ كَقَرْنِ البِئْرِ، بيْنَ كُلِّ قَرْنَيْنِ مَلَكٌ بيَدِهِ مِقْمعةٌ مِن حَدِيدٍ، وأَرَى فِيهَا رِجَالًا مُعَلَّقِينَ بالسَّلَاسِلِ، رُؤُوسُهُمْ أسْفَلَهُمْ، عَرَفْتُ فِيهَا رِجَالًا مِن قُرَيْشٍ، فَانْصَرَفُوا بي عن ذَاتِ اليَمِينِ . فَقَصَصْتُهَا علَى حَفْصَةَ، فَقَصَّتْهَا حَفْصَةُ، علَى رَسولِ اللَّهِ ﷺ، فَقالَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ: إنَّ عَبْدَ اللَّهِ رَجُلٌ صَالِحٌ، لو كانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ/صحيح البخاري.

مرۆڤ لە ئاگری دۆزەخ بە هۆکاری شەونوێژ، لە دوای فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ کە داوای لێکرد شەونوێژ بکات، عەبدوڵلا دەڵێت: هەموو ژیانم شەونوێژم کرد و بە شەودا کەم دەخەوتم! هەموو تەمەنی وازی لەو کارە نەهێنا تەنها بە بیستنی فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوا ﷺ مەدحەکەی خۆی لا گرنگ نەبوو، هەرچەندە بڕوانامەیەکی پڕ بەهایە و لەو شەهادەیە بەرزتر دەست ناکەوێت، بەڵام ٧٣ ساڵ ژیا یەک شەو بێ شەو نوێژ نەبوو. ئێمە ڕۆژانە بە چەند فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەین؟ چەند فەرموودەمان بۆ شەرح کراوە؟ بەڵام ئایا بە چەندی کارمان کردووە لە خۆمانا بن پیادەمان کردووە؟ هاوەڵان بە کرداریان بوونە ئەسێرە و لە ئاسمانی ئیسلام و ئوممەت دا گەشاوەن، هاوەڵان پیاوی کردار و ڕەفتار و گوفتار بوون، مەنهەجی هاوەڵان مەنهەجێکی ڕوون و ئاشکرا بوو، بریتیبوو لە گوێڕایەڵی کردن (السمع و الطاعة) ئەگەر گوێت لە ئایەتێک یان فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ بوو کاری پێ بکە، ئەگەر کارەکەش کەم بێت گرنگە کاری پێ بکەیت بە گوێرەی توانای خۆت.

نوێژکردنی هاوەڵێک بە هەڵە

ئەبو هورەیرە دەگێڕێتەوە پیاوێک هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی کرد، پاشان هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ سڵاوی لێ کرد، پێغەمبەری خوا ﷺ وەڵامی سڵاوەکەی دایە و پێ فەرمووو: بڕۆ

نوێژەکەت بکەرەوە، چونکە تۆ نوێژت نەکردووە![141] ئەم هاوەڵە بەڕێزە بێ ئەوەی مناقەشە و دەمەدەمێ بکات دەست بەجێ فەرمانەکەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -ی جێبەجێ کرد و نوێژەکەی دووبارە کردەوە، ئیتر نەیوت پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئێستا نوێژم کرد، هیچ قسە و باسێکی نەکرد خێرا نوێژی کردەوە. بۆ جاری دووەم گەڕایەوە سەرلەنوێ پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمووی: بڕۆ نوێژەکەت بکەرەوە! بێ موناقەشە و دەمەدەمێ خێرا گەڕایە و دەستی کردەوە بە نوێژ، بۆ جاری سێیەم گەڕایەوە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمووی نوێژت نەکرد بڕۆ نوێژەکەت بکە! ئەم هاوەڵە بەڕێزە تەنها گوێڕایەڵی ئەنجام دا و هەڵسا نوێژەکەی کردەوە بەڵام پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەر فەرمووی نوێژت نەکردووە! لە هەموو جارەکاندا هاوەڵەکە بەوپەڕی ڕازیبوون و پەیوەستییەوە نوێژەکەی کرد، بەڵام بۆ جاری چوارەم هاوەڵەکە فەرمووی: سوێند بەو کەسەی کە جەنابتی بە حەق ناردووە لەوە زیاتر نازانم، فێرم بکە[142].

کێشەی ئەو هاوەڵە بەڕێزە نەزانی بوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەی کە شارەزا نەبوو زۆر بە سادەیی وەری گرت و تووڕە نەبوو، لەگەڵ هەڵسانی بە کردارەکە

---

[141]- أنَّ رَسولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ المَسْجِدَ فَدَخَلَ رَجُلٌ، فَصَلَّى، فَسَلَّمَ علَى النبيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَدَّ وقالَ: ارْجِعْ فَصَلِّ، فإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ/البخاري.

[142] -فَرَجَعَ يُصَلِّي كما صَلَّى، ثُمَّ جَاءَ، فَسَلَّمَ علَى النبيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقالَ: ارْجِعْ فَصَلِّ، فإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ثَلَاثًا، فَقالَ: والذي بَعَثَكَ بالحَقِّ ما أُحْسِنُ غَيْرَهُ، فَعَلِّمْنِي/صحيح البخاري.

لە کۆتاییدا نەزانی خۆی ڕاگەیاند، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ بۆی شیکردەوە کە چۆن نوێژ بکات، ئەم هاوەڵە بەڕێزە وەکو کەڵەشێر چۆن دەنووک دەدات لە دانەکە بەو شێوەیە و بەپەلە نوێژی ئەکرد لە نێوانی ڕوکنەکانی نوێژدا مافی خۆی نەئەدا بە نوێژەکە هەر بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ سێ جار نوێژەکەی پێ دووبارە کردەوە تا پێغەمبەری خوا ﷺ بۆی ڕوون کردەوە و فەرمووی کە هەڵسایت بۆ نوێژ پێش هەموو شتێک خوای گەورە بە بەرز ڕابگرە و تەکبیر بکە واتا الله اکبر، پاشان چەند ئایەتێک لە قورئانی پیرۆز بخوێنە، پاشان بڕۆ بۆ ڕکوع بچەمێرەوە بوەستە لە کاتی ڕکوع دا لە دوایدا سەر بەرزبکەرەوە ڕاست بەرەوە ماوەیەک پشوو بدە، بڕۆ بۆ سوجدە لە سوجدەدا بمێنەرەوە پشووی تێدا وەربگرە پاشان سەربەرز بکەرەوە لە نێوانی سوجدەکاندا ئارام بگرە و پشوو بدە[١٤٣].

کێشەی ئەم هاوەڵە بەڕێزە ئارام گرتن و پشوودان بوو لە کاتی ڕوکنی نوێژەکاندا، چەند جار ئارام بگریت لەسەر قسەی پێغەمبەری خوا ﷺ سێ جار نوێژی کردەوە ئەو گوێ ڕایەڵییە بوو، مادەم پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی دەبێت جێبەجێ بکرێت بەبێ موجادەلە و مناقەشە، تا لە کۆتاییدا بەو پەڕی ڕێزەوە و ئەدەبەوە پرسی نازانم فێرم بکە وازی لە نوێژ

١٤٣- فَقالَ: إذَا قُمْتَ إلى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ، ثُمَّ اقْرَأْ ما تَيَسَّرَ معكَ مِنَ القُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ حتَّى تَعْدِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا، وافْعَلْ ذلكَ في صَلَاتِكَ كُلِّهَا/صحيح البخاري.

نەهێنا و مزگەوت بە جێ بهێڵێت ئەوەندە گوێڕایەڵ بوو لە کرداردا بە دوای زانست و زانیاریدا گەڕا، بەڵام لەم ڕۆژەدا بە برایەک بڵێ بە دەستی ڕاست نان بخۆ مۆڕەت لێ ئەکات یا کە پژمی پێی بڵێ (الحمدلله) بڵێ، ئەوەندە لووت بەرزە ئەڵێ لە دڵی خۆما وتم ڕاستیش ناکات یان بە یەکێک ئەڵێیت لە ئەنجامدانی قسەکردنی فێری ئەکەیت یان بیری ئەخەیتەوە پێی بڵێ (إن شاء الله) هەر بە زمانی دانایەت بڵێت (إن شاء الله). پێویستە سەر لە نوێ بە ناخ و دڵ و دەروونماندا بچینەوە و کردار و زانست و ئیخلاس و ئازایەتی لە ناخماندا چەکەرە پێ بکەینەوە، هەندێک وائەزانن ئازایەتی لە شەڕکردن دایە یاخود لە چاونەترسی دایە، بەڵام لە ڕاستیدا ئازایەتی حەقیقەتە بە بۆچوونی من لە زوو وەرگرتنی حەق دایە لە گوێ ڕایەڵی دایە بۆ خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ.

گوێڕایەڵی شاری مەدینە بە گشتی

زۆربەمان ڕووداوی جەنگی تەبووکمان بیستووە بە تایبەت ئەو سێ کەسەی کە سزا دران لە لایەن پێغەمبەری خواوە ﷺ کە بە هیچ شێوەیەک نابێت قسەیان لەگەڵ بکرێت. ئەمەوێت لێرەدا باسی لایەنی گوێڕایەڵی و جێبەجێکردنی فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ بکەم کە ئاراستەی شاری مەدینەی کرد. هەموو شارەکە بە قسەی پێغەمبەری خوا ﷺ -ی کرد تا پەنجا ڕۆژ ئەم سزادانەی هەر سێ هاوەڵەکە بەردەوام بوو کە بریتی بوون لە (کەعبی کوڕی مالیک، هیلالی کوڕی ئومەییە و

موڕارەی کوڕی ڕەبیع) ڕەزامەندی خوا لە هەرسێکیان بێت، وەحی هاتە خوارەوە بە سزادانی هەرسێ هاوەڵەکە بەوەی کە قسەیان لێدا ببڕێت و هەجریان بکەن لە شەرعدا ئەو ناوەی بۆ دانراوە (هەجر) ئەم سزایەش زۆر سەخت بوو بۆ ئەو سێ هاوەڵە، شارێک بە گشتی گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ -یان کرد و ئەمەش تەنها و تەنها یەک جار ڕووی دا لە ژیانی هاوەڵاندا، کەعبی کوڕی مالیک خۆی دەگێڕێتەوە و دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگری کرد لە هاوەڵان کە نابێت بە هیچ شێوەیەک قسەمان لەگەڵا بکرێت هەر بەو فەرمانەی پێغەمبەر ﷺ خێرا خەڵکی شاری مەدینە فەرمانەکەیان جێبەجێ کرد بە گشتی، لە هەمووی سەیرتر ئەوە بوو خەڵکی شاری مەدینە بێ موناقەشە و موجادەلە لە دەمەدەمێ و هەنجەت و هێنانەوە و بیانوگرتن و جیاکاری فەرمانەکەیان جێبەجێ کرد، کەس نەیوت خۆ ئەم هاوەڵانە لە هاوەڵانی سەرەتایین و لە پەیمانەکانی عەقەبەدا بەشدار بوون؟ کەس نەیوت خۆ خەڵکی تر نەهاتووە بۆچی هەر ئەو سێ کەسە عقووبە ئەدرێن؟ زۆرێک لە خەڵکی شاری مەدینە دەرنەچوون بۆ جەنگی تەبووک، بەڵام کەسیان ئەو سزایەیان بە سەردا نەسەپێنرا لەوانە عەبدوڵڵای کوڕی ئەبی سەلول و هاوکارەکانی لەبەر ئەوەی ئەوان مونافیق بوون، خێرا هاتن و بیانووی درۆیان دۆزییەوە، بەڵام ئەم سێ هاوەڵە لە موسڵمانانی ڕاستگۆ بوون نەیانەتوانی درۆ بکەن، چرکەساتی لاوازی ئیمان بوو هات بە سەریاندا لە بەرخاتری باخ و بەروبوومی باخەکانیان نەڕۆیشتن. واتە لە بەر دنیایان قیامەتیان لە بیر کرد، بەڵام پەشیمانن وەڵامدانەوەیەکی خێرا ڕووی دا لەناو

خەڵکی شاردا هەموو وتیان (سمعنا واطعنا) گوێ ڕایەڵ بوون بۆ وتەی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ، خەڵکی شاری مەدینە و کەس و کار و هاوڕێکانیان کەس بیری لە سیلەی ڕەحم و برایەتی و هاوڕێیەتی نەکردەوە، بەڵکو تەنها جێبەجێکردنی فەرمانەکە گرنگ بوو لایان مادام فەرمانە دەبێت جێبەجێ بکرێت و جێبەجێش کرا بە شێوەیەکی بەرفراوان لە ناو شار و خەڵکی دا بە گشتی کەعبی کوڕی مالیک دەڵێت: خەڵکی شاری مەدینە هەموو ڕووی لێوەرەگێڕاین تەنانەت زەویش حەزی بە هەڵگرتنمان نەبوو، هەموو خەڵکی گۆڕا لەگەڵماندا وا پەیمان ئەبرد کە ئەو شاری مەدینەی منەوەرەیە گۆڕاوە، هەموو هاوەڵان کەوتنە پیادەکردنی ئەو ئایەتە کە دەفەرمووێت:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَـٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾﴾ الأحزاب

واتە: {نابێت باوەڕداران لە بڕیاری خواو پێغەمبەری خوا ﷺ لابدەن} بۆ هیچ باوەڕدارێکی پیاو و ئافرەت حەڵاڵ نییە کە کاتێك خواو پێغەمبەری خوا ﷺ بڕیارێك بدەن، ئەوان سەرپشك بن لەوەی کە شتێکی تر هەڵبژێرن، بەڵکو پێویستە لەسەریان پابەندی گوێڕایەڵی فەرمانی خواو پێغەمبەری خوا ﷺ بن، هەر کەسێك سەرپێچی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ بکات ئەوە گومڕا بووە گومڕابوونێکی زۆر ئاشکرا، (ابن کثیر) سێ هۆی هاتنە خوارەوەی بۆ ئەم ئایەتە هێناوە و دەفەرمووێت:

لەسەر (ئوم کەلثومی کچی عوقبەی کوڕی ئەبی موعیەط) دابەزیوە، کە یەکەم ئافرەت بووە لە دوای ڕێککەوتننامەی حودەیبیە کۆچی کردووە، خۆی پێشکەشی پێغەمبەری خوا ﷺ کردووە ئەمیش خۆی نەیویست و مارەی کرد لە (زەید) لەپاش ئەوەی (زەینەب)ی تەڵاقداو ئەمیش خۆی و براکەی پێیان ناخۆش بوو، خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند، یاخود لەسەر (جولەیبیب) دابەزیوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ داخوازی ئافرەتێکی ئەنصاری بۆ کرد باوکی وتی: با پرس بە دایکی بکەم، دایکی وتی: کەس نەما پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ (جولەیبیب) داوای دەکات! سوێند بە خوا نایدەمێ کە نەمداوە بە فڵان و فڵان، کچەکەیش گوێی لێبوو وتی: ئایا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەت دەکەنەوە ئەگەر ئەو ڕازی بێت منیش ڕازیم و نامفەوتێنێت و ڕازی بوون و خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند، یاخود لەسەر (زەیدی کوڕی حاریثە) لەگەڵ (زەینەبی کچی جەحش) دابەزیوە کە پێغەمبەر ﷺ داخوازی (زەینەبی)ی کردووە -کە خزمی خۆی بووە- بۆ (زەید) کە (زەینەب) قوڕەیشی بووە و (زەید)یش کۆیلەیەکی ئازادکراو بووە وتوویەتی پێی ڕازی نابم، دواتر خوای گەورە ئەو ئایەتەی دابەزاندووەو (زەینەب) پێی ڕازی بووە.

ئەو سێ کەسە هیچ هەڵبژاردەیەکیان نەبوو ئەم دابڕانەش یەک ڕۆژ و دوو ڕۆژ نەبوو پەنجا ڕۆژی خایاند، ماوەیەکی زۆر زۆر بۆ کۆمەڵگایەکی بچووک وەکو شاری مەدینە بۆ ئەو سەردەمە زۆر سەخت بوو، وەکو ئێستا نییە کە دراوسێ دراوسێکەی ناناسێت، دابڕان بەو شێوەیە لە سەخت

سەختترە تەنانەت ژن و کەس و کار و هاوڕێ و نزیکەکانیش بگرێتەوە. کەعب دەگێڕێتەوە و دەڵێت: جارێک ئەوەندە بێزار بووم بە لای باخی ئەبو قەتادەدا ڕەت بووم ئەبو قەتادە کوڕی مامیەتی خۆشەویسترین و نزیکترین کەسم بوو، سڵاوم لێکرد سوێند بە خوا وەڵامی نەدامەوە، لە کاتێکدا سڵاو کردن سوننەتە وەڵامدانەوەی فەرزە، واتە هەر کەس وتی (السلام علیکم) فەرزە لە سەرت وەڵامی بەیتەوە و بڵێی (وعلیکم السلام)، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو حاڵەتەی لەو کاتەدا جیاکردەوە، دەتوانرێت وەڵامی هەجر کراو نەدرێتەوە. کەعب دەڵێت: بە ئەبو قەتادەم وت: سوێندت ئەدەم فێرم بکە خۆشەویستی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ.

واتا گومانی لە خۆیدا دروست کردبوو کە بە دووڕوو مونافیق تەماشای خۆی ئەکرد وا پێ ئەبرد کە ڕقی لە خوا و پێغەمبەرە ﷺ، بەڵام بۆی دووبارە کردەوە کە هەڵەیەک بووە و بە سەرمدا تێپەڕیوە، خۆ پێغەمەری خوا ﷺ -م خۆشدەوێت. کەعب دەڵێت: ئەبو قەتادە وەڵامی نەدایەوە جارێکی تر بۆم دووبارە کردەوە هەر وەڵامی نەدامەوە داوام لێکرد و سوێنمدا هەر وەڵامی نەدامەوە چەند جار سوێندمدا لە کۆتاییدا وتی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ ئەزانن، لەبەر ئەوە هیچ نازانێت لە ئیمانی کەعب گومانی هەیە و متمانەی تەواوەتی پێی نەماوە، ئەمەش زۆر خراپتر بوو لە وەڵام نەدانەوەکە خۆزگە هەر وەڵامی نەدایەتەوە بێدەنگ بوایە، بەڕستەی (الله ورسوله أعلم) ئەوەندەی تر دەردی کەعب سەختتر بوو، ئەویش ئەیویست لە خۆی دووری بخاتەوە و چیتر قسەی لەگەڵ نەکات لە دوای ئەوە کەعب زۆر بێزار بوو

دەڵێت چاوم پڕ بوو لە گریان لووتکەی ناڕەحەتی و برینداری و خەمۆکییە، لە دوای پەنجا ڕۆژ فەرمانی نوێ هات بە لێخۆشبوونیان و عەفوکردنیان تەوبە کردنیان، خوای گەورە لە قورئاندا فەرمانەکەی بۆ ناردن بە پێغەمبەر ﷺ -دا

لە دوای دەرچوونیان لەو میحنەتە لە بەیانییەکی نوێژی جەماعەتدا لە مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ فەرمان هات کە ئەو سێ کەسە فەرمانی لێخۆشبوونیان بۆ دەرچووە و دابڕانەکە لە سەریان هەڵگیراوە، لە هەجرەوە بۆ خۆشەویستی و لە بێدەنگییەوە بۆ گرنگی پێدان و گەیشتنەوە بەیەک و خۆشەویستی، هەروەکو بڵێی دڵیان لەسەر دەستیانایە و بە ئارەزووی خۆیان هەڵی دەسووڕێنن و چییان بوێت وای لێئەکەن لە دوای لێخۆشبوونی خوا خێرا دڵەکان پاک بوونەوە.

تەماشای ئەم ڕەوشە بکەن کە خودی کەعب بۆمان وێنا دەکات و دەڵێت: کە نوێژی ی کرد دانیشتبووم لە یادی خوای پەروەردگارا بووم، واتە زیکرەکانم ئەخوێند دنیام لا بچووک بووبووەوە زەوی وەکو ژوورێکی بچووکی لێ هاتبوو، گوێم لە دەنگێک بوو لە پڕ هاواری کرد بەوپەڕی دەنگ بەرزییەوە، ئەی کەعب مژدەم بەرێ، هۆ کەعب مژدەم بەرێ، هەر ئەو وتەی دووبارە ئەکردەوە دەڵێت: یەکسەر سوجدەم بۆ خوا برد زانیم خوای گەورە لێم خۆشبووە و دەرگای ڕەحمەتی بۆ کردوومەتەوە و پێغەمبەری خوای ﷺ ئاگادار کردۆتەوە کە تەوبەمان قوبوڵ بکات، لە کاتی نوێژی

بەیانیدا کەعب دەڵێت: ڕامکرد بۆ لای سوارەکە کە هاواری کرد ئەو کەسە لەسەر گردێک وەستاوە و هاواری لێ دەکردم لە دوورەوە دەنگەکەی خێراتر بوو لە غاردانی ئەسپەکەی کە گەیشتە لام مژدەدانەکەی عەباکەی خۆم بوو بۆم داکەند و پێشکەشم کرد، بێجگە لەو عەبایە هیچی ترم نەبوو پێشکەشی بکەم، دوای ئەوە جلم قەرز کرد و چووم بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ خەڵکی کۆمەڵ کۆمەڵ هاتنە لام بۆ پیرۆزبایی و خۆشحاڵیان دەردەبڕی بە تەوبەکردن و قبووڵی بوونی تەوبەکەم، پیرۆزبایی زۆرم لێ کرا لە لایەن خەڵکی شاری مەدینەوە بە ڕاستی ئاهەنگێکی جوان و خۆشە پاش پەنجا ڕۆژ دابڕان و هەجرکردن ئێستا خۆشی و شادی و لێخۆش بوون، کەعب دەڵێت: خۆم کرد بە مزگەوتدا پێغەمبەری خوا ﷺ دانیشتبوو هاوەڵان لە دەوری جەنابیان دانیشتبوون، سڵاوم کرد لە پێغەمبەر ﷺ و وەڵامی دامەوە دەڵێت: دەموچاوی پڕ خۆشی و شادی و پێکەنین بوو پێغەمبەری خوا ﷺ. پاشان فەرمووی مژدەیەکی پڕ خێروبەرەکەت وەک ئەو ڕۆژەت لێهاتەوە کە لە دایک بوویت[١٤٤].

بە دڵنیاییەوە ڕۆژی تۆبەیە و دەزانی تەوبەکەی قوبووڵ بووە، بە ڕاستی ئاهەنگی ئەوێت لەسەر ئەوەی لە جیهاد دواکەوت، لە دوای ئەو تەوبەیە هەموو شتێک گۆڕانکاری بە سەر دا هات، خۆپیشاندانی ئیمانی ڕووی دا هاوەڵەکانی لەبیریان کرد کە نەچووە بۆ جیهاد بەڵکو تەنها بیری ئەوەیان

١٤٤- أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ/البخاري و مسلم.

هەبوو کە تۆبەی کردووە. ئەوە کۆمەڵگای ئیسلامیە و پەروەردە کراوی دەستی پێغەمبەر ﷺ و مەنهەجی ئیسلامە، ئەوە کۆمەڵگای پڕ کردارە جیلێکی مەنسوورن لە تایفەی مەنسوور.

کۆتایی ئەم باسە بە وتایەکی موعازی کوڕی جەبەل دەهێنم کە دەفەرمووێت: فێری زانست بین و هەوڵی بە دەست خستنی بدەن تا بە کردار و پاداشتی لەسەر وەربگرن.[١٤٥] کورت و پوخت ئیمان قوبووڵ ناکرێت بێ کردار و ئیمان لە دڵدا جێگیر دەبێت بە کردار دەسەلمێنرێت.

---

[١٤٥] - قال معاذ بن جبل رضي الله عنه: اعلموا ما شئتم أن تعلموا، فلن يأجركم الله بعلمكم حتى تعملوا.

تابلۆی هەشتەم:

تابلۆی ژیان

هاوەڵان چۆن گەیشتنە ئەو ئاستە بەرزە

ئیسلام ئایینێکی عەقڵانییە و دوورە لە فەنتازیا و یوتوبیایی، لەسەر بنەمای عەقڵ کار دەکات بۆ پێگەیاندنی تاکە کەس و کۆمەڵگە، خاوەنی کەرەستەی تایبەتی خۆیەتی، هەر پزیشکێک ئەگەر شارەزایی لە پیشەکەیدا نەبێت با نازناوی پزیشکی هەڵبگرێت، خاوەن نەخۆشخانە و جێگای تایبەتی پشکنین بێت ناتوانێت چارەسەری نەخۆش بکات، چونکە لە ئاستی کارەکەیدا نییە هەر بەناو پزیشکە.

کۆمەڵگەیەک لەناو نیوە دوورگەی عەرەبی دا ژیان دەکەن، لار و لەوێر، خراپ و چەوت، جاهیل و نەزانن زۆر سەیر و عەجیبە ئەم کۆمەڵگایە لە ماوەی بیست و سێ ساڵدا گۆڕانکارییەکی خێرا هات بە سەریاندا و لە سفرەوە گۆڕان بۆ پلەی سەد، لەم نێوەندەدا نهێنییەک هەیە ئەویش ئەوەیە کە چی وای کردووە کە کۆمەڵگەی عەرەبی جاهیلی ئاوا ئاست بەرز بن؟ نەک لە یەک بواردا بەڵکو لە هەموو بوارەکانی ژیاندا و لە ماوەیەکی زۆر کورتدا، بە ڕاستی توانیان تابلۆی ژیان بە هەموو ڕەنگەکانیەوە بکێشن.

بە دڵنیاییەوە ئەم نهێنییە لە پێغەمبەرەکەیدایە ﷺ، گومانی تیا نییە کە پێغەمبەری خواش ﷺ بە وەحی پەروەردە کرا، بەڵام لەڕووی

کردارەوە پێغەمبەری خوا ﷺ نموونەیەکی واقعی بوو، بۆیە هاوەڵان چاویان لێکردووە و لاساییان کردەوە. پێغەمبەری خوا ﷺ لە بوارێکدا یا لە چەند بوارێکدا سەرکەوتوو نەبوو، بەڵکو لە هەموو بوارەکانی ژیاندا نموونە بوو. هاوەڵان لە هەموو کردار و هەڵسوکەوتێکدا چاویان لێدەکرد و دەگەڕانەوە لای جەنابیان، پێغەمبەری خوا ﷺ بە کردار و گوفتار بۆی سەلماندن کە دەبێت لە هەموو بوارەکاندا سەرکەوتوو بن، سەرەتا لە ناخیانەوە دەستیان پێکرد چونکە مرۆڤ کە چاکسازی کرد لە ناخ و ڕەفتار و کردار و گوفتاریدا بەدڵنیاییەوە مرۆڤێکی چاک و باشی لێ دەردەچێت، پێغەمبەری خوا ﷺ فێری ڕەوشت بەرزی کردن وەک ئاوێنە خۆیان لە بەردەم پێغەمبەردا ﷺ بە ڕەوشتی ئەو دەڕازاندەوە لەوەوە ڕەفتاریان وەردەگرت.

ڕەوشتی پێغەمبەر ﷺ و ئاوێنەی هاوەڵان

پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوێنەیەک بوو کە هاوەڵان خۆیان لە بەردەمیدا دەڕازاندەوە شانازی و فەخری پێغەمبەری خوایە ﷺ کە خوای گەورە لە وەسف و پێناسەی دا دەفەرمووێت:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝٤﴾ القلم

واتە: {ڕەوشت بەرزی پێغەمبەری خوا ﷺ}، تۆ لەسەر ڕەوشت و ئاکارو ئەدەب و ئەخلاقێکی یەکجار گەورە و بەرزی، پێغەمبەری خوا ﷺ بەشەرم و بەزەیی و بەڕێز و ئازا و جوامێر و بوێر و هێمن و ئارام

و لێبوردە و لێخۆشبوو نەرمونیان و خۆبەکەمزان و ڕاستگۆ ودەست پاك و دەم پاك و داوێن پاك و دڵ پاك و دەروون پاك بووە، یاخود (خُلُق) بە مانای دینیش هاتووە تۆ لەسەر دینێکی یەکجار گەورەی، ڕەوشت و ئەخلاقی پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان بووە و قورئانی پیرۆزی لە خۆیدا جێبەجێ کردووە و بۆ ئەوە نێردراوە تا ڕەوشتە جوانەکان تەواو بکات.

هاوەڵان پێشەواکەیان جێگای فەخر و شانازی بوو چۆن ئەوان پریشک و ڕۆشنایی ئەو پێغەمبەرە وەرناگرن؟ ئەوروپییەکان وتەیەکیان هەیە دەڵێن: "ئەگەر نازییەک سەرۆکایەتی گرووپێک بکات هەموو گرووپەکە دەبێت بە نازیی، ئەگەر مرۆڤەکانی ژێردەستی چاکە خوازیش بن هیچ کاریگەری لەسەر سەرۆکەکەیان ناکات، ئەگەر مرۆڤ دۆستێک سەرکردایەتی کۆمەڵێک بکات هەرچی مرۆڤەکانی ژێردەستی خراپەکار بن بە ئاراستەی سەرۆکەکە و مرۆڤ دۆستەکەیان ڕێگا دەبڕن و کار دەکەن"، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: بۆ ئەوە هاتووم تا ڕەوشتە جوانەکان تەواو بکەم[١٤٦].

ئەگەر بە وردی تەماشای فەرموودەکە بکەین دەفەرموێت: هاتووم تا ڕەوشتە جوانەکان تەواو بکەم، واتا پێشتر ڕەوشتی جوان هەبووە لەناو عەرەبدا، بەڵام بە گوێرەی پێویست نەبووە، پێغەمبەر ﷺ هات هەموو

-.-

١٤٦- إنما بُعِثْتُ لأُتَمِّمَ مكارمَ الأخلاقِ/الألباني، وفي رواية بُعِثْتُ لأُتَمِّمَ صالحَ الأخْلاقِ/الألباني، اخرجه احمد و البخاري في الأدب المفرد.

ڕەوشتە جوانەکانی تەواو کرد و هاوەڵانیش چاویان لێکرد و شوێنی کەوتن لە هەرچی ڕەوشتی جواندایە لاسایی پێغەمبەر ﷺ -یان دەکردەوە. پاشای عومان واتە ئوردنی ئێستا کاتێک لە دەمی هاوەڵی بەڕێز عەمری کوڕی عاسەوە وەسفی پێغەمبەری خوا ﷺ -ی زانی سەرسام بوو بە ڕەوشتی، هەروەها بە ئاوێنەی پێغەمبەری خوا ﷺ و لاساییکردنەوەی لەلایەن عەمری کوڕی عاسەوە زیاتر سەری سوڕما، چونکە نوێنەری پێغەمبەر ﷺ بوو ڕاستەوخۆ موسڵمان بوو. کاریگەری ڕەوشتی پێغەمبەر ﷺ لەسەر هاوەڵان و هاوەڵانیش گواستیانەوە بۆ خەڵکی تر، پاشای عومان دەڵێت: :سوێند بەخوا پیشانیان دام ئەو پێغەمبەرە ﷺ نەخوێنەوارە کە بە ڕاستی هەرگیز فەرمان ناکات بە چاکەیەک ئەگەر خۆی یەکەم کەس نەبێت ئەنجامی بدات و پیادەی بکات، هەرگیز ڕێگری ناکات ئەگەر خۆی یەکەم کەس نەبێت لە کارێک کە وازی لێ بهێنێت، هەرگیز بە سەریدا کەس سەر ناکەوێت و شکست ناخوات و سەرکەوتوو دەبێت، وەفا و پەیمان جێبەجێ دەکات و هەرگیز نایشکێنێت، منیش شاهیدی بۆ ئەدەم کە پێغەمبەری خوایە ﷺ[١٤٧].

-.-

[١٤٧]- قال ابن حجر في الإصابة :أن رسول الله ﷺ بعث عمرو بن العاص إلي الجلندي ملك عمان يدعوه إلى الإسلام، قال الجلندي: لقد دلّني على هذا النبي الأمي أنه لا يأمر بخير إلا كان أول آخذ به، ولا ينهى عن شر إلا كان أول تارك له، وأنه يغلب فلا يبطر، وأنه يفي بالعهد وينجز الوعد، وأشهد أنه نبي./قاض عياض، كتێبی الشفاء بەرگی ٢٤٨/١.

شاعیری گەورەی ئەڵمانی گۆتێ دەڵێت: "لە مێژوودا گەڕام بۆ کەسێک کە نموونەی هەموو مرۆڤەکان بێت ئەوەی کە دۆزیمەوە موحەممەد پێغەمبەری عەرەبییە ﷺ [148].

پێغەمبەری خوا ﷺ هاوەڵانی فێر دەکات و دەفەرموویت: بە ڕاستی کامڵترین ئیماندار کە ئیمانی کامڵ بێت، خاوەنی ڕەوشتی جوان و چاکە و باشترینە بۆ کەسوکاری و خێزانەکەی[149].

جەنابیان کە فێرکاری ئەم ئومەتەن و بە تایبەت هاوەڵان گومانی تێدا نییە کە قوتابییەکانی هەموو ناودار و ئەستێرەیان لێ دەردەچێت، خودی خۆی تێکەڵی هاوەڵان دەبوو، بە سەری دەکردنەوە لە خۆشی و ناخۆشی و نەخۆشیان دا بوو، شوێن تەرمی مردووەکانیان دەکەوت لە کۆڵان و گەڕەکەکاندا گوێی بۆ هەموو کەس دەگرت هەمیشە زەردەخەنەی لەسەر لێو بوو بە بەزەیی بوو لەگەڵیاندا دەستی بەخشینی زۆر زۆر بوو، لێخۆشبوو بوو لە مافی خۆی، هاوەڵان بە هەموو کردار و ڕەفتاری سەرسام بوون بۆیە کردیانە لۆگۆی خۆیان و شوێنی کەوتن.

---

[148] -سەرچاوە: کتێبی مەملەکەتی نوور بەرگی چوار/ماکوان کەریم.

[149] - حديث أبي هريرة قال: قال رسول الله ﷺ أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً، وخياركم خياركم لنسائهم/رواه الترمذي وقال: حديث حسن صحيح.

ڕاستگۆیی

ڕاستگۆی گەورەترین و بەرزترین ڕەوشتی مرۆڤە و کلیلی دەرگای هەموو چاکەکانە، عەرەب دەڵێت: درۆزن کەسی ترسنۆکە" لە جاهیلەتیشدا عەرەب درۆیان لا قێزەون بوو، خۆیان بە ترسنۆک ئەزانی ئەگەر درۆیان بکردایە.

لە سەردەمی پێش هاتنی وەحی بۆ پێغەمبەر ﷺ لەناو ئەو کۆمەڵگایەدا کە درۆ ناشیرنتر و بوغزن بوو، واتا هەموو کۆمەڵگە تا ڕادەیەکی زۆر گەورە و پلەی بەرز ڕاستگۆ بوون، لەناو ئەم کۆمەڵگەیەدا پێغەمبەر ﷺ لە سەردەمی جاهیلیەتدا نازناوی ڕاستگۆی و دەستپاکی وەرگرت (الصادق الأمین).

لە سەرەتای بانگەواز هەموو عەشیرەتەکەی خۆی کۆ کردەوە لە سەر کێوی سەفاو پێی فەرموون ئەگەر پێتان بڵێم و ئاگادارتان بکەمەوە کە لە کۆمەڵێک سوار لەو دۆڵەوە هاتوون دەیانەوێت هێرش بکەنە سەرتان ئایا بڕوام پێ دەکەن؟ لە وەڵامدا عەشیرەتەکەی وتیان: "بەڵێ؛ بڕوا دەکەین، چونکە هیچ درۆیەکمان لێ نەبینیویت".

کەسێک لە پێش هاتنی وەحیدا درۆی نەکردووە چۆن لە دوای هاتنی وەحی درۆ ئەکات، لە هەمان کاتدا چۆن هاوەڵەکانی -ئەبوبەکری سدیق واتە ڕاستگۆ، ئەبو عوبێدەی جەڕاح ئەمین و دەستپاکی ئەم ئومەتەیە، عومەر نازناوی فاروقی وەرگرت لە جیاوازی لە نێوان حەق و ڕاستیدا خراپەکاری و باتڵ دەکات بە ڕاستگۆیی...هتد. هاوەڵانی بەڕێز وەرگری ئەو کلیلی

چاکەیە بوون، ئەوانیش لەوەوە زیاتر فێری ڕاستگۆیی بوون ئەم دینەیان بە ڕاستگۆیی بە هەموو جیهان گەیاند و شوێنکەوتوانیان فێری ڕاستگۆیی کرد.

نهێنی سەرکەوتنی هاوەڵان لە ژیاندا لە کار و فەرمان و ئیخلاسیاندا ڕاستگۆیی بوو، ڕاستگۆیەکەش لە پێغەمبەری خوا ﷺ وەریان گرت و خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ ٱلصَّـٰدِقِينَ۝١١٩﴾ التوبة

واتە: ئەی باوەڕداران ئێوە تەقوای خوای گەورە بکەن لەگەڵ ڕاستگۆیاندا بن، واتە لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵان بن.

هەر سیفاتێکی پێغەمبەری خوا ﷺ کە هاوەڵان وەریانگرت بۆ بیناکردنی کەسایەتی خۆیان بوو، بۆیە کۆمەڵگەیەکی بێوێنەیان لێ دەرچوو پێغەمبەری خوا ﷺ هاوەڵان فێردەکات دەفەرمووێت: پارێزگاری شەش شتم بۆ بکەن لە خۆتاندا، منیش گرێنتی بەهەشتان بۆ دەکەم، یەکەم: ڕاستگۆ بن لە قسەکردندا، دووەم: بە وەفا بن لە وەعد و پەیماندا. سێیەم: ئەمانەت پارێز بن. چوارەم: پارێزەری پاش و پێشی خۆتان بن. پێنجەم: پارێزەری چاوتان بن. شەشەم: دەستپاک و دەستپارێز بن[١٥٠].

١٥٠- اضمَنوا لي سِتًّا من أنفسِكم أضمَنْ لكم الجنَّةَ اصدُقوا إذا حدَّثتم وأوفوا إذا وعدتم وأدُّوا الأمانةَ إذا ائتُمِنتم واحفَظوا فروجَكم وغُضُّوا أبصارَكم وكُفُّوا أيديَكم/رواه احمد.

یەکەم ڕۆژی هاتنی هۆزی هەوازن بۆ ئیسلام فێری کردن کە خۆشەویسترین شت لای پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاستگۆییە[١٥١] مرۆڤ کە ڕاستگۆ بوو بە بەزەیی دەبێت، خەڵکی درۆزن هەمیشە دڵ ڕەق و دوور لە بەزەییە چونکە هۆکاری درۆکردنی وای لێ ئەکات مافی خەڵکی بخوات و زوڵم و زۆر بکات.

گەورەترین سیفەتی پێغەمبەر ﷺ ڕەحمەتە

زۆرترین باسێک لە قورئاندا لەسەر سیفەت کرا بێت سیفەتی ڕەحمەتە، خوای پەروەردگار یەکێک لە سیفەتەکانی ڕەحمەتە، گەورەترین ڕەحمەتی خوای پەروەردگار ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ -ی ناردووە بۆ سەر

-.-

١٥١- أنَّ رَسولَ اللَّهِ ﷺ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وفْدُ هَوَازِنَ مُسْلِمِينَ، فَسَأَلُوهُ أنْ يَرُدَّ إليهم أمْوَالَهُمْ وسَبْيَهُمْ، فَقالَ لهمْ رَسولُ اللَّهِ ﷺ: مَعِي مَن تَرَوْنَ، وأَحَبُّ الحَديثِ إلَيَّ أصْدَقُهُ، فَاخْتَارُوا إحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ: إمَّا السَّبْيَ، وإمَّا المَالَ، وقدْ كُنْتُ اسْتَأْنَيْتُ بكُمْ. وكانَ أنْظَرَهُمْ رَسولُ اللَّهِ ﷺ بضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنَ الطَّائِفِ، فَلَمَّا تَبَيَّنَ لهمْ أنَّ رَسولَ اللَّهِ ﷺ غَيْرُ رَادٍّ إليهم إلَّا إحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ، قالوا: فإنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا، فَقَامَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ في المُسْلِمِينَ، فأثْنَى علَى اللَّهِ بما هو أهْلُهُ، ثُمَّ قالَ: أمَّا بَعْدُ: فإنَّ إخْوَانَكُمْ قدْ جَاؤُونَا تَائِبِينَ، وإنِّي قدْ رَأَيْتُ أنْ أرُدَّ إليهم سَبْيَهُمْ، فمَن أحَبَّ مِنكُم أنْ يُطَيِّبَ ذلكَ فَلْيَفْعَلْ، ومَن أحَبَّ مِنكُم أنْ يَكونَ علَى حَظِّهِ حتَّى نُعْطِيَهُ إيَّاهُ مِن أوَّلِ ما يُفِيءُ اللَّهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ، فَقالَ النَّاسُ: قدْ طَيَّبْنَا ذلكَ يا رَسولَ اللَّهِ، فَقالَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ: إنَّا لا نَدْرِي مَن أذِنَ مِنكُم في ذلكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذَنْ، فَارْجِعُوا حتَّى يَرْفَعَ إلَيْنَا عُرَفَاؤُكُمْ أمْرَكُمْ، فَرَجَعَ النَّاسُ، فَكَلَّمَهُمْ عُرَفَاؤُهُمْ، ثُمَّ رَجَعُوا إلى رَسولِ اللَّهِ ﷺ فأخْبَرُوهُ أنَّهُمْ قدْ طَيَّبُوا وأَذِنُوا. هذا الذي بَلَغَنِي عن سَبْيِ هَوَازِنَ./صحيح البخاري.

زەوی بە تایبەتی و بە گشتیش هەموو پێغەمبەران، پێغەمبەری خوا ﷺ -ی نارد بۆ هەموو مرۆڤایەتی کە لە تاریکییەوە بیانبات بۆ ڕۆشنایی ئیمان، خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾ الأنبياء

واتە: ئەی محمد ﷺ تۆمان نەناردووە ئیلا وەکو ڕەحمەت نەبێ بۆ هەموو جیهان، ئەوەی ئیمانی پێ بێنێت و شوێنی بکەوێت رەحمەتە بۆ دونیاو قیامەتی، ئەوەیشی ئیمانی پێ نەهێنێت و شوێنی نەکەوێت تەنها ڕەحمەتە بۆ دونیای کە خوای گەورە وەکو ئوممەتانی تر لە دونیا بە کۆمەڵ سزایان نادات و لەناویان نابات.

پێغەمبەری خوا ﷺ زۆرترین وتەی بەرامبەر بە هاوەڵان دەیفەرموو: ئەی خەڵکینە من بە ڕاستی ڕەحمەت و هیدایەت و ڕێنموونیکەری ئێوەم[١٥٢].

پێغەمبەری خوا ﷺ فێری هاوەڵانی کرد کە بۆ گشت خەڵکی ڕەحمەتە و بەتایبەتیش بۆ ئوممەتەکەی، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموو بە هاوەڵان نموونەی من وەکو نموونەی کەسێک وایە کە ئاگرێکی کردبێتەوە، کاتێک ئاگرەکە بڵێسە دەسێنێت لە دەوری ئەو ئاگرە پەپوولە کۆ دەبێتەوە، ئەیانەوێت بەرەو ڕۆشنایی ئاگرەکە بڕۆن، خۆیان فڕێی ئەدەنە ناو ئاگرەکە

١٥٢- / يا أيُّها النَّاسُ إنَّما أنا رحمةٌ مُهداةٌ./ البخاري، رقم ٣٦٩

منیش لە دەوری ئاگرەکەدا پارێزەری ئێوەم بۆ ئەوەی نەکەونە ناو ئاگرەکەوە، بە شەرواڵەکانتان ڕاتان دەکێشمەوە دواوە، ڕەحمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بەو شێوەیە پارێزەری خەڵکییە کە نەکەونە ناو ئاگرەوە.

ئەم ڕەحمەتی پێغەمبەری خوایە ﷺ هاوشێوەی نییە لە جیهاندا[153].

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەحمەتی بەرامبەر بە مناڵ و گەورە، پیاو و ژن، دوور و نزیک بوو بەڵکو بۆ دوژمنەکانیشی بەڕەحمەت بوو پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەحمەتی بۆ کات و شوێن نییە، بەڵکو بۆ دنیا و قیامەتە (للعالمين) فێری هاوەڵان و ئومەتەکەی دەکات و دەفەرمووێت: بە ڕاستی خوای پەروەردگار ڕەحم بە کەسانێک دەکات کە بە بەزەیی و بە ڕەحمن[154].

هاوەڵانی بە گشتی فێری سیفاتی بەزەیی کرد هەموو چاویان لە پێغەمبەر ﷺ کرد، هەروەها لە قورئاندا زۆرترین سیفات کە باس کراوە سیفاتی ڕەحمەتە (٣١٥) جار لە قورئان دا باس کراوە، پاشان ڕاستگۆیی (١٤٥) جار باس کراوە، ئارامگری و سەبر (٩٠) جار باس کراوە، (٤٣) جار باسی

---

[153]- إنما مثلي ومثل ما بعثني الله به كمثل رجل استوقد نارا فلما أضاءت ماحوله جعل الفراش هذه الدواب التي تقع في النار يقعن فيها، فجعل ينزعهن ويخلينه فيقتصمن فيها، فأنا آخذ بحجزكم عن النار و أنتمْ تقصمون فيها/البخاري.

[154]- إنَّما يرحمُ اللهُ من عبادهِ الرُّحماءَ/صحيح البخاري.

لێخۆشبوون کراوە، بەخشین، سەروەت و سامان، سەخاوەتی دڵ و دەروون (٤٢) جار باس کراوە، (٤٠) جار باسی سیفاتی ئەمانەت کراوە، (٩) جار باسی ئەمان پارێزی کراوە، (٢٤) جار باسی دادپەروەری کراوە، (١٥) جار باسی حیلم و حیکمەت کراوە.

ئەم سیفەتانە بەرزترین پلەی ڕەوشتە بۆ بیناکردنی تاک و کۆمەڵگە، ڕەحمەتی پێغەمبەر ﷺ بەرامبەر مرۆڤ دەرچووە، تەنانەت بە بەزەیی بوو بەرامبەر بە ئاژەڵ و باڵندە، هەموو چیرۆکی ئەو ئافرەتانە دەزانین کە پێغەمبەر ﷺ بۆیان باس دەکات، ئاوی نەدایە پشیلەکەی تا مردار بووەوە خوای گەورە خستیە دۆزەخ، کەسێکی زیناکار بە هۆی هاوکاری سەگێک خوای گەورە لێی خۆش بوو، تەنانەت پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگری کردووە لە کوشتنی باڵندە بەبێ هۆ، واتە ئەگەر بۆ خواردن بێت ئاساییە ڕاو بکرێت، بەڵام هەروا بەبێ هۆ باڵندەیە بکوژرێت تاوانە و لێپرسینەوەی لەسەرە لەڕۆژی قیامەتدا[155].

---

[155]- أخبرنا محمد بن داود المصيصي قال حدثنا أحمد بن حنبل قال حدثنا أبو عبيدة عبد الواحد بن واصل عن خلف يعني ابن مهران قال حدثنا عامر الأحول عن صالح بن دينار عن عمرو بن الشريد قال سمعت الشريد يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من قتل عصفورا عبثا عج إلى الله عز وجل يوم القيامة يقول يا رب إن فلانا قتلني عبثا ولم يقتلني لمنفعة/سنن النسائي.

دادپەروەری خۆشەویستی لە ناخی خەڵک دروست دەکات

دادپەروەری ڕەوشتێکی بەرزە خۆشەویستی لە دڵی خەڵکیدا دروست دەکات، هیوا و ئومێد لە دڵی زوڵملێکراواندا زیندوو دەکاتەوە، خوای گەورە فەرمانی کردووە بە مرۆڤەکان کە داپەروەر بن بە تایبەت لە ئیماندارانﭽ إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَٱلۡإِحۡسَٰنِ وَإِيتَآيِٕ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَيَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡبَغۡيِۚ يَعِظُكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ﭼ النحل

بەهەمان ئیسلام فەرمانی کردووە بە دادپەروەری لەگەڵ دوژمندا،

ﭽيَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعۡدِلُواْۚ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ﴿٨﴾ﭼ المائدة

واتە: ئەی باوەڕداران دادپەروەر بن بەرامبەر خێزان و منداڵەکانتان یان لە نێوان خەڵکدا، یان فەرمانڕەوایان هەمووتان دادپەروەر بن بۆ خوای گەورە نەك بۆ ڕیاو ناوبانگ دەرکردن شایەتی بدەن بەدادپەروەری، ڕق لێبوونتان بۆ کەسانێك واتان لێ نەکات کە دادپەروەر نەبن، بەڵکو ئێوە دادپەروەر بن لە نێوان دۆست و دوژمندا ئەمە نزیکترە لە تەقواوە یان نزیکترە لەوەی کە خۆتانی پێ بپارێزن لە ئاگری دۆزەخ، تەقوای خوای گەورە بکەن بەڕاستی خوای گەورە زانستێکی وردەکاری هەیە بە کردەوەکانی ئێوە.

دادپەروەری لە ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ -دا ڕۆشن و دیارە و بەرجەستە بووە، هاوەڵان هەموو لە پێغەمبەر ﷺ -ەوە فێر دەبوون کە مافی خەڵکی بگێڕنەوە، هۆکاری داپەروەری بن لەسەر زەویدا، پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو: ئەوانەی کە لە دنیا داپەروەرن لە ڕۆژی قیامەتدا لەسەر مینبەری گەوهەرن، خوای گەورە پێیان دەبەخشێت و لە حوزووری خوادا دەوەستن بە هۆکاری ئەوەی داپەروەر بوون لە دنیادا.[١٥٦]

بەو شێوەیە لە دڵی هاوەڵاندا دادپەروەری دەڕواند و خۆشەویستی پێشەنگ و نموونەی بەرزی پیادەکردنی دادپەروەری بوو بۆ هاوەڵان، لەناو هاوەڵاندا لە پێش هاتنی وەحی بۆ جەنابی پێغەبەری خوا ﷺ لەماڵی عەبدوڵڵای کوڕی جوعان پەیاننامەی فضول بەسترا، پێغەمبەر ﷺ بەشدار بوو، پەیاننامەکە بۆ هاوکاری مەزڵوم و زوڵملێکراوەکان بوو، چونکە خودی پێغەمبەر ﷺ لەو کاتەدا هەڵبژاردەی قوڕەیش بوو بۆ دادپەروەری.

پاشان لە دوای ڕووخانی کەعبە بە هۆکاری لافاو، قوڕەیش ڕێک نەدەکەوتن لەسەر ئەوەی بەردە ڕەشەکە بخەنەوە جێگای خۆی، هەموویان ئەیانویست ئەو شەرەف و ڕێزە بۆ هۆزەکەیان بێت، تا لە کۆتایدا بۆ ئەوەی جەنگ دروست نەبێت لەسەر ئەوە ڕێک کەوتن کە نێوەندگیر بکەوێتە

-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-

١٥٦- إن المقسطينَ في الدُّنيا على منابرَ من لؤلؤٍ يومَ القيامةِ بينَ يدي الرحمنِ بما أقسطوا في الدُّنيا/صحيح مسلم.

نێوانیان، ڕازی بوون بە نێوەندگیری پێغەمبەری خوا ﷺ هەمووان کۆک بوون لە سەری کە نێوەندگیر بێت، عەبای موبارەکی داناو بەردەکەی خستە سەری و هەریەک لە هۆزەکان بەرزیان کردەوە پێغەمبەری موبارەک ﷺ بەردەڕەشی موبارەکی بە دەستی موبارەکی خستەوە جێگای خۆی. پێغەمبەری خوا ﷺ بونیادی دەوڵەتەکەی لەسەر دادپەروەری ئەنجام دا و هاوەڵان لەو دەوڵەتەدا خۆیان بەشداریی هەموو سیکتەرەکانی بوون.

بەخشین ڕێز و بەهای مرۆڤ زیاتر ئەکات

ئیسلام دینی بەخشینە لە بونیادنانی بەخشینەوە هاتووە، دەست و دڵ و باوەشی بەخشین و سەروەتی و سامان لە پێناوی خوادا مرۆڤ بەڕێز و بەهادار دەکات. پێغەمبەری خوا ﷺ بە خاوەن کەرەم و دەست و دڵ باش ناسراو بووە، بەسە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ خوای گەورە وەسفی دەکات و بە کەرەم و کەریم دەفەرمووێت:

﴿إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝٤٠ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ۝٤١﴾ الحاقة

واتە: ئەم قورئانە پیرۆزە جبریل لەلایەن خوای گەورەوە هێناویەتی بۆ پێغەمبەرێکی بەڕێز کە محمدە ﷺ کە بە باشترین شێواز گەیاندوویەتی، کە وتە و فەرمودە و فەرمایشتی خوای گەورەیە ۝٤٠ ئەم قورئانە پیرۆزە قسەی شاعیرێك نیە وەکو ئێوە کە ئەڵێن: محمد ﷺ

شاعیرە، بەڵکو پێغەمبەری خوا ﷺ لە ژیانیدا شاعیر نەبووە و شیعری نەزانیوە،بەڵام کەمێکتان هەیە ئیمانێکی ڕاستەقینە ئیمانی پێ بهێنن﴿٤١﴾

هەرچەندە هەموو ڕەوشتی هەر کەریم و بەڕێز بووە، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ هەرگیز لە بەخشین نەترساوە، کەسێکی سەخی تەبیعەت بووە، بۆیە هاوەڵانیشی لە بەخشین نەدەترسن هەبوو هەموو سەروەتی دەبەخشی، هەبوو نیوەی، هەشبوو لە نیوە زیاتر یان کەمتر.

لە ئیسلامدا سەدانی وەکو ئەبو بەکر، عومەر، عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف، عوسمانی کوڕی عەفان، سومامەی کوڕی ئوسەیل، عوبادەی کوڕی سامت و هتد -ڕەزامەندی خوای گەورە لەسەر هەموویان بێت- لەسەر ڕەوشتی سەخاوەتی پێغەمبەری خوا ﷺ دادپەروەر دەبوون.

تەنانەت خاتوو خەدیجە باسی وەسف و پێناسەی دەکات پێش بوون بە پێغەمبەری ﷺ دەڵێت: هەمیشە سیلەی ڕەحم بەکاردەهێنێت ئەوەی بە خەمی خۆیەوە نییە پێغەمبەر ﷺ خەمی هەڵدەگرێت، هاوکاری نەداران و بێدارەتانانە ڕێزی میوانی زۆری لایە، هەمیشە پشتگیری ڕاست و حەق دەکات[١٥٧].

-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-

[١٥٧] - فقالت خديجة كلا والله ما يخزيك الله أبدًا، إنك لتصل الرحم وتحمل الكل وتكسب المعدوم وتقري الضيف وتعين على نوائب الحق/البخاري.

هاوەڵان لە پێغەمبەر ﷺ- مەوە فێری بەخشین و سەخاوەتی بوون، عەبدوڵلای کوڕی عەباس دەڵێت: بە ڕاستی پێغەمبەر ﷺ بەخشندەترین و دەست و دڵ باشترین بوو بە تایبەت لە مانگی ڕەمەزاندا لەو کاتانەی کە جوبریل دەهاتە لای بۆ پێداچوونەوەی قورئان، پێغەمبەر ﷺ بۆ بەخشین لە ڕەشەبا خێراتر بوو هەرگیز داوا لە پێغەمبەر ﷺ نەکراوە بۆ شتێک بڵێت نا، یاخود نایدەم، هەمیشە بەخشندە بووە[١٥٨].

ئەگەر تەماشای ژیانی پێغەمبەر بکەین دەبینین چۆن کاریگەری لەسەر هاوەڵان داناوە بۆ بەخشین و دەست و دڵباشی، فێری کردن هەر ماڵێک و سەروەتێک لێی ببەخشرێت بە هەزاران خوای گەورە زیادی دەکات بە پێچەوانەشەوە هەر ماڵێک دەستی پێوە بگیرێت زیاد ناکات، دەفەرمووێت: هەموو ڕۆژێک کە ڕۆژ دەبێتەوە دوو فریشتە دێت و دادەبەزێتە سەر بەندەکان و یەکێکیان دەڵێت خوای پەروەردگار ئەوەی لە ماڵ و سەروەتیدا دەبەخشێت بۆ زیاتر لەوەندەی کە بەخشیوەتی فریشتەکەی تریان دەڵێت پەروەردگار

---

[١٥٨]- قال جابر بن عبدالله: ما سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ شيئًا فقال : لا/البخاري.

ئەوەی نابەخشێ و دەست نوقاوە بۆی بهێڵەرەوە وەکو خۆی یاخود بەرەکەتی تێمەخە[159].

هاوەڵان هیچ کات درێغیان نەدەکرد لە بەخشینی سەروەت و سامانیان، بەڵکو زۆر موبالەغەیان دەکرد لە بەخشین بۆ هەژاران و جیهاد لە پێناوی خوادا، پێغەمبەری خوا ﷺ لە کۆتایی ژیانیان لە سەرەمەرگدا سەرقاڵ بوو بە بەخشینەوە، خاتوو عایشە دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ تووشی ئازارێکی سەخت بوو، لە ماڵیاندا ٧ دینار یاخود ٩ دینار ئاڵتون هەبوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: عایشە چیت کرد لەو ئاڵتوونانە؟ خاتوو عایشە دەفەرمووێت: لای منە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بیبەخشە لە پێناوی خوادا، عایشە دەفەرمووێت: سەرقاڵ بووم بە پێغەمبەرەوە ﷺ پاش ماوەیەکی کەم دیسان فەرمووی: ئەی عایشە چیت کرد لە ئاڵتوونەکان؟ خاتوو عایشە وتی لای منە، پارێزراوە. ئینجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بۆم بهێنە، خاتوو عایشە هێنای بۆی کردیە دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ، سەروەرمان فەرمووی: چی بڵێم لای خوای پەروەردگار کە پێی گەیشتم ئەم ئاڵتوونانەش لە ماڵەکەم دا، بێت پاشان لەو کاتەدا خاتوو دایکی سەلەمە خێزانی پێغەمبەر ﷺ هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ بینی

---

[159] - عن أبي هُريرة رضى الله عنه قَال: قالَ رَسُول اللَّه ﷺ مَا مِنْ يَوْمٍ يُصبِحُ العِبادُ فِيهِ إِلاَّ مَلَكَانِ يَنْزِلانِ، فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا، وَيَقُولُ الآخَرُ اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا/البخاري.

دەموچاوی تێکچووە زۆر ناڕەحەت دیارە دەڵێت وامزانی ئازاری زۆرە عەرزی پێغەمبەر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -م کرد بۆ وا ڕەنگ و ڕوخسارت تێکچووە؟ بۆ ئازارت هەیە؟ پێغەمبەر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە وەڵامدا فەرمووی: لەبەر ئەم دینارە ئاڵتوونانەیە، حەوت دیناری ئاڵتوون لە دوێنێوە لە ماڵماندایە و لە تەنیشتمەوە دانراوە نەمان بەخشیوە! مامۆستایەک خۆی بەم شێوەیە بێت بە دڵنیاییەوە کاریگەری زۆر ئەرێنی لەسەر قوتابییەکانی دادەنێت.

پێغەمبەری خواش صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مامۆستای هەموو مرۆڤایەتییە هاوەڵان گەڕان بە شار و وڵات و کیشوەرەکانە لە ماڵ و سەروەت و سامانی خۆیانە بەخشی لە کاتی خۆیان دەبەخشی، گیان و ڕۆحی خۆیان بەخشی بۆ ئەم دینە.

نموونەی ئازایەتی تەنها پێغەمبەرە صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قورئان مرۆڤ بۆ ئازایەتی پەروەردە دەکات خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿۞ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يَشْرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْـَٔاخِرَةِۚ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ٧٤﴾ النساء

واتە: (فەرمانکردن بە کوشتارکردن لە پێناو خوای گەورە) خوای گەورە هانی باوەڕداران ئەدا با باوەڕداران ئەوانەی کە ژیانی دونیا ئەفرۆشن بە قیامەت با ئەوانە کوشتاری کافران بکەن، هەر کەسێ لە پێناو خوای گەورەدا کوشتاری کافران بکات و بکوژرێت ئەوە شەهیدە و خوای گەورە ئەیخاتە

بەهەشتەوە، ئەگەر زاڵ و سەرکەوتوو بێت بەسەر کافراندا ئەوە ڕێزی خوای گەورەیە لە دونیادا بۆیان و ئەجرو پاداشتێکی زۆریان ئەداتەوە.

ئەو ئایەتە ڕاستەوخۆ ئاراستەی هەموو ئوممەتە، بەڵام ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ نموونەیەکی بەرزی ئازایەتییە کە لە مناڵی و ژیانی بە گشتی تەماشا دەکەیت لە بنەڕەتەوە ئەم سیفتە لە ناخیدا هەبووە، تووشی چەندین کێشە بووە، توانیویەتی زۆر جار بە ئازایانە چارەسەری بکات. خوای پەروەردگار ئاراستەی تایبەت بە پێغەمبەر ﷺ دەکات و دەفەرمووێت:

﴿فَقَٰتِلۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفۡسَكَۚ وَحَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأۡسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأۡسٗا وَأَشَدُّ تَنكِيلٗا ٨٤﴾ النساء

واتە: ئەی محمد ﷺ خۆت کوشتاری کافران بکە لە پێناو خوای گەورە، تەکلیف لە هیچ کەسێك ناکرێ تەنها لە نەفسی خۆت نەبێت، بەڵام ئەوەندەت لەسەرە کە هانی باوەڕدارانیش بدەی بۆ کوشتار و جیهاد کردن، بەدڵنیایی خوای گەورە کۆتایی بە توانا و دەسەڵاتی کافران دێنێ کە (عَسَى) لەلایەن خوای گەورەوە بۆ تەئکیدە تواناو دەسەڵات و سزا و زاڵبوونی خوای گەورە زۆر سەختترە بەسەر کافراندا.

هەر لە منداڵییەوە خوای گەورە ئازایەتی لە ناخ و سروشتی پێغەمبەر ﷺ -دا ڕواندبوو لە تەمەنی چواردە ساڵیدا بەشداری جەنگی

فیجار[١٦٠] بوو لەگەڵ مامەکانیدا تیری دروست دەکرد و دەیدایە دەستی مامەکانی دژی دوژمن کە هۆزی هەوازن بوون. پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناوەندی بیاباندا لە ئەشکەوتدا دەمایەوە خەڵوەتی دەگرت، وێنای ئازایەتی لە جەنابیاندا لە کاتی پێغەمبەرایەتیدا لای هاوەڵان سەیر نەبوو، جەنابیان پێشتریش هەر ئازابوون لە ژیانیدا هەمیشە ڕەنگی داوەتەوە لە سەرەتادا هەر خۆی ڕووبەڕووی موشریک و قوڕەش بووەیەوە ماوەی پێنج ساڵ تەنها خۆی ئاشکرا بوو، بە تەنها جوانترین نموونەی ئازایەتی بوو لە هەموو سەردەمەکاندا لە هەموو وێستگەکانی ژیاندا ئازایەتی خۆی دەنواند دژی

---

[١٦٠]- جەنگی فیجار واتە: جەنگی خراپە و ناڕەوایی ئەم ناوەی لێنراوە چونکە لەمانگە یاساخ و ڕێزلێگیراواندا بووە (الاشهر الحرم) ڕوویداوە و بەپێی باو و یاسای عەرەبەکان هەر لەکۆنەوە لەو مانگانەدا جەنگ و هەراکردن یاساغ بووە بەڕادەیەک پیاو لەو مانگانەدا دوژمنی خوێنە خۆی و براکوژی خۆی بدیایە دەنگی لەگەڵا نەدەکرد، لەو مانگانەدا بازاڕیان دەڕازاندەوە لە (عکاظ) کەلەناوەندی (طائف) و (نخله)دا بوون وەلە (مجنه) و (ذی المجاز) کەلەنزیکی عەرەفاتەوە بوون بازاڕی (عکاظ) گەورە ترین بازاڕیان بوو لەوێدا بوێژە بەناوبانگەکان حەوت پارچە هۆنراوە هەڵواسراوەکانیان دەوتەوە لەوێدا ووتارو دواندن دەوتراو بیروڕا دەردەبڕاو چاووڕا بۆ ئاین و بیروباوەڕەکان بەسەربەستی دەکراو شانازی بەنەژادو تیرەو گەل دەکراو بەبێ ترس هەرکەس چی لەدڵابوایە دەری دەبڕی.

لەگەڵ ئەم یاسایەداو لەگەڵ ئەو یاساغی و ڕێزەدا هەر لەم مانگانەدا چوارجار جەنگ ڕوویداوە و پیان وتراوە جەنگی فیجارو خراپەکاری محمد ﷺ لەجەنگی چوارەمدا هاوبەشی کردووە.

زاڵم و زۆردار مافی مافخوراوانی وەردەگرتەوە بە زووترین کات، کەسێکی خەڵکی بابل لە ناوچەی ئاراش-ەوە هاتبووە شاری مەککە بۆ کارکردن کاری بۆ ئەبو جەهل ئەکرد، ئەبو جەهل مافی کارەکە خۆی نەدا بەو کەسەکە ڕۆژێک لەناو کەعبەدا هاواری کرد کە کەسێک هاوکاری بکات مافەکەی وەربگرێتەوە لە ئەبو جەهل خەڵکی مەککەش وەکو گاڵتە پێکردن ناردیان بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەو دەیانزانی کێشەی زۆر لە نێوانی ئەبو جەهل و پێغەمبەر ﷺ-دا هەیە، کەسە ئاراشییەکە چووە خزمەت پێغەمبەر ﷺ و داوای وەرگرتنەوەی مافی خۆی کرد کە هاوکاری بکات و ناونیشانی پێغەمبەریان پێداوە دەست بەجێ پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵسا و لەگەڵ کەسەکەدا چوونە لای ئەبو جەهل و مافەکەی وەرگرتەوە بۆ کەسەکە، پاشان کەسەکە گەڕاوە لای ئەوانەی کە بە گاڵتەوە ناردبوویان سوپاسی کردن و وتی بە ڕاستی مافەکەی بۆ وەرگرتمەوە هەموو خەڵکەکە لایان سەیر بوو، کە ئەبو جەهل هات لێیان پرسی چۆن بە قسەی موحەمەدت کردووە؟ لە وەڵامدا وتی: کە هاتە بەردەرگای ماڵەکەم ترسێکی زۆرم لێ نیشت ئەگەر بموتایە پارەکە نادەم سەری دەپەڕاندم، هەروەها ئەنەسی کوڕی مالیک دەڵێت: شەوێک دەنگێکی سەیر لە شاری مەدینە دروست بوو، ئەو شەوە هەموو خەڵکی شاری مەدینە ترسان، تاکە کەسێک کە بە دەم دەنگەکەوە ڕۆیشت پێغەمبەری خوا ﷺ بوو خێرا ئەسپەکەی ئەبی تەڵحەی وەرگرت و بێی زین کردن سواری بوو شمشێرەکەی بە دەستەوە گرت و ڕووەو دەنگەکە ڕۆیشت تا لە کۆتایدا گەڕایەوە شاری مەدینە بە تەنها

خەڵکەکەی دڵنیاکرد کە کۆمەڵێک سوار بوون، بەڵام بە خێرایی هەڵهاتوون[١٦١].

عەلی کوڕی ئەبی تالیب دەڵێت: کاتێک کە جەنگ لەگەڵ دوژمندا گەرم دەبوو بە تەواوەتی لەگەڵ دوژمناندا تێکەڵ بووین، پێغەمبەر ﷺ -مان دەبینی لە پێشی پێشەوە بوو، نزیکترین کەس بوو لەناو ڕیزی دوژمنان جەنگی ئەکرد[١٦٢].

هەر ئەم ئازایەتی و جوامێری و نەبەردییەی پێغەمبەر ﷺ بوو هاوەڵانی پێدا ڕۆیشت و لەسەر ئەو مەنهەجی ئازایەتییە توانیان وڵاتان و شاران فەتح بکەن و نووری ئیسلامی تێبەرن، هیچ کات لە جەنگدا هەڵنەهاتووە لە خاک و مەیدانی جەنگ دا ماوەتەوە نموونەی ئوحود لە خاکی جیهاد دا مایەوە ئەگەرچی موسیبەت و شکست هات بە سەر موسڵمانان‌دا هەڵنەهات و خۆڕاگربوو، لە جەنگی حونەین دا هەموو سوپاکەی پێغەمبەر ﷺ هەڵهاتن، بەڵام پێغەمبەر ﷺ خۆی و چەند

١٦١- قالَ أنس بن مالك: كانَ رَسولُ اللّهِ ﷺ أَحْسَنَ النَّاسِ، وأَجْوَدَ النَّاسِ، وأَشْجَعَ النَّاسِ، قالَ: وقدْ فَزِعَ أَهْلُ المَدِينَةِ لَيْلَةً سَمِعُوا صَوْتًا، قالَ: فَتَلَقَّاهُمُ النبيُّ ﷺ علَى فَرَسٍ لأَبِي طَلْحَةَ عُرْيٍ، وهو مُتَقَلِّدٌ سَيْفَهُ، فَقالَ: لَمْ تُرَاعُوا، لَمْ تُرَاعُوا، ثُمَّ قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: وجَدْتُهُ بَحْرًا يَعْنِي الفَرَسَ/صحيح البخاري.

١٦٢- قال علي بن ابي طالب: قال: كنا إذا احمر البأس ولقي القوم القوم اتقينا برسول الله فما يكون أحد أقرب إلى العدو منه/رواه احمد.

هاوەڵێک ڕووبەڕووی سوپاکە بوونەوە تا خوای گەورە سەرکەوتنی پێ بەخشینەوە پێغەمبەری خوا ﷺ هاوەڵانی فێری دوعا و نزای دەکرد کە پەنا بە خوای پەروەردگار بگرن لە ترسنۆکی[١٦٣].

جۆری مامەڵەی پێغەمبەری خوا ﷺ

ڕەوشتی بەرز و جوان مامەڵەی جوان و بەرز بۆ خاوەنەکەی دروست دەکات پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ ئەوەی ڕەوشت بەرز بوو بە جوانترین شێوە ڕەوشتی خۆی گواستەوە بۆ هاوەڵانی، هاوەڵانی لەسەر هەمان ڕێچکە و ڕێگە و ڕەوشت بەردەوام بوون تا ئەم ئاکار و ڕەوشتە بەرزانە بۆیان بوو بە کردار و لەناو خەڵکیدا مامەڵەیان پێ دەکرد، لەگەڵ خێزان و مناڵ و هاوڕێ و ناسراو نەناسراودا، بۆ نموونە لەناو عەرەبدا مامەڵەکردن لەگەڵ ئافرەتدا زۆر توند بوو چونکە وا پەییان دەبرد کە ئافرەتان لە جنسی شەیتان و ڕۆحی یان ڕۆحێکی پیسە و زۆر جار بە عەیب و عاریان دەزانی، یاخود لەگەڵ مناڵەکانیاندا زۆر ڕەق و دوورە پەرێز خۆیان دەگرت بە هۆکاری بیروباوەڕی جاهیلی دەبوو مرۆڤی بە توانا و ئازا لە سەردەمی جاهیلیەت دا دوور بێت لە سۆز و بەزەیی بۆ ماڵ و مناڵی.

١٦٣- اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعوذُ بِكَ مِنَ الجُبْنِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ العُمُرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ/البخاري.

هەروەها مامەڵەی هاوڕێیەتی لەسەر بنەمای عەشیرەتگەرایی و هێز و توانا بوو نەک لە سەر برایەتی و خۆشەویستی و هاوبەشی مرۆڤایەتی ژیان و مامەڵە، لەناو ئەو کۆمەڵگەیەدا لە سەر بنەمای هێز بوو واتا یاساکانی دارستان بە تەواوەتی پیادە دەکرا، ئەوەی لاواز بووایە دەکرایە کۆیلەو بۆ خزمەتی دەسەڵاتدار و بەهێزەکان بەکار دەهاتن. کاتێک کە پێغەمبەری خوا ﷺ بانگەشەی پێغەمبەرایەتی کرد گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لەناو ئەو کۆمەڵگایەدا ڕوویدا سەد پلەی سەدی لە سفرەوە بۆ سەد گۆڕا، کۆمەڵگەیەکی بە بەزەیی هاتە ئەنجام لە ڕێگای پێغەمبەر ﷺ -ەوە تەنانەت بە ڕەحم بوون بۆ مرۆڤ و ئاژەڵ و دار و بەرد و ژینگە، لە ڕێگای پێغەمبەر ﷺ -ەوە ئەو کۆمەڵگەیە بووە کۆمەڵگەیەکی نموونەیی و هاوەڵانی هەمان کاری پێغەمبەر ﷺ -ی خۆیان دووبارە کردەوە چەند سیمایەکی مامەڵەی پێغەمبەری خوا ﷺ بخەمە ڕوو کە هاوەڵان جێگرەوەی بوون لە داهاتوودا.

سیمای مامەڵەی خێزان

خوای گەورە مرۆڤی وا دروست کرد کە پێکهاتووە لە نێر و مێ، لە نێوانیاندا هاوسەرگیری ڕوو دەدات تا پارێزگاری لە جنسی مرۆڤایەتی بکەن، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:

﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا لِّتَسْكُنُوٓا۟ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾﴾ الروم

واتە: { خوای گەورە خۆشەویستی و سۆزو بەزەیی خستۆتە نێوان هاوسەرەکانەوە} یەکێکی تر لە نیشانەکانی توانا و دەسەڵاتی خوای گەورە لەسەر زیندوو بوونەوە ئەوەیە کە لە نەفسی خۆتان خێزانی بۆ دروست کردوون، واتە: لە پەراسوی چەپی ئادەم حەوای دروست کردووە، بۆ ئەوەی ئەو خێزانانە وەکو سوکناو هێمنی و ئارامی و پشوویەکی دەروونی بێت بۆ ئێوە، خۆشەویستی و ڕەحم و سۆزو بەزەیی خستۆتە نێوانتانەوە، یان (مَوَدَّةً) واتە: (وَرَحْمَةً) واتە: منداڵ ئا ئەمانە هەمووی بەدڵنیایی بەڵگەیە لەسەر تاك و تەنهایی و تواناو دەسەڵاتی خوای گەورە بەڵام بۆ کەسانێك کە بیر بکەنەوە و تێیبفکرن.

پێغەمەری خوا ﷺ پیادەی تەواوی قورئانیان کرد بۆ هاوسەرە بەڕێزەکانی، تەنانەت دەیفەرموو باشترینتان باشترینە بۆ هاوسەرەکەی و منیش باشترینم بۆ هاوسەرەکانم[١٦٤].

بە واتای ئەوەی ئەوەی باش نەبێت بۆ هاوسەرەکەی بە دڵنیاییەوە باش نابێت بۆ خەڵکی تر، چونکە هاوسەر نزیکترین کەسە لە هاوژینەکەیەوە سەدان نموونەی جوان و پڕ بایەخمان لە بەردەستایە کە چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ مامەڵەی لەگەڵ هاوسەرەکانیان کردووە بەڵکو باشترین هاوسەر بووە پێغەمبەری خوا ﷺ، هەرگیز قسەی بە هاوسەرەکانی نەوتووە لێی

---

[١٦٤]- قَالَ رَسُولُ اَللّٰهِ ﷺ: خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي/ ابن ماجه وترمذي.

نەداون بەڵکو هەریەک لەو خانمانەی نازناوی جوان و ناسکی پێ بەخشیون، بەڵکوو کردوونی بە خاوەنی ئیمتیاز و پلە و پایەی بەرز کردوونەتەوە یاری و قسەی خۆشی لەگەڵ هاوسەرەکانیان بەردەوام بووە بە وەفا بووە بەرامبەریان تەنانەت خۆشەویستی زۆری پێ بەخشیوین لە ڕووی واقیعیەوە لە جێگای دەمیان ئاوی خواردووەتەوە کە نیشانەی خۆشەویستی و گەورەییە، ناوی کەسوکاریان بە ڕێزەوە بردووە تەنانەت جارێک خاتوو حەفسە دایکی ئیمانداران بەخاتوو سەفیە دایکی ئیمانداران دەڵێت: ئەی کچی یەهوودی بە چاوی کەم وشەیەکی ناشیرین بەکاردێنێت پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەڕێتەوە دەبینێت خاتوو سەفیە دەگری دەفەرمووێت: چی ڕووی داوە؟ خاتوو سەفیە دەڵێت: پێی وتووم کچی یەهوودی، پێغەمبەری خواش ﷺ دڵنەوایی دەکات و دەفەرمووێت: وەڵامی بەرەوە کە باوکم موسایە و مامم هاروونە و هاوسەرەکەشم موحەممەدە ﷺ، تەنانەت لە تووڕەبوونی کەس و کاری پێغەمبەر ﷺ دەیپاراستن، جارێک ئەبوو بەکری صدیق لە خاتوو عایشە تووڕەبوو ویستی لێی بات، پێغەمبەری خوا ﷺ خێرا خستیە پشتی خۆی و فەرمووی: چۆنم پاراستیت لەو پیاوە؟ پێغەمبەری خوا ﷺ هاوشێوەی مامەڵەی خۆی بۆ هاوەڵان گواستەوە تا ئەوانیش بەو شێوەیە مامەڵە لەگەڵ خێزانەکانیان بکەن.

سیمای مامەڵەی لەگەڵ مناڵان دا

ئیسلام هاتووە بۆ پێوەری ڕاستی و دروستی مامەڵەکردنی دایک و باوک لەگەڵ مناڵدا بە ڕەحم و بەزەیی و خۆشەویستی، ئیسلام بەخێوکردنی مناڵ زۆر بە گرنگ دادەنێت، چونکە هەموو مرۆڤێک ڕزقی لای خوای پەروەردگارە بەڵکو پەروەردەی مناڵی لا گرنگە، قورئان ئەو نێوانەمان بۆ دەردەخات لە نێوان باوک و کوڕدا کە دەفەرمووێت:

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾﴾ لقمان

واتە: {ئامۆژگاری لوقمانی حەکیم بۆ کوڕەکەی} کاتێك لوقمان ئامۆژگاری کوڕەکەی خۆی ئەکرد پێی فەرموو ئەی کوڕی خۆم شەریك و هاوبەش بۆ خوای گەورە بڕیار مەدە لەبەر ئەوەی خوای گەورە تاك و تەنها و بێ هاوەڵەبەڕاستی شەریك دانان بۆ خوا گەورەترین زوڵم و ستەمە کە کرابێت.

پاشان مامەڵەی جوان و ڕێزگرتن لە مناڵ ئەگەر تەماشای زۆربەی ئایەت و فەرموودەکان بکەیت بەو ڕێز و خۆشەویستییە باوک لە قورئان یاخود پێغەمبەر ﷺ لە فەرموودەدا منداڵەکانیان بانگ دەکەن نەک بە ناو و ناتۆرەی ناشیرین وەک زۆرێک لە دایک و باوکانی ئێستا بە داخەوە بەدی دەکرێت، پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر بە خۆشەویستی و ڕێزەوە فاتمەی کچی دەدواند، لە شاری مەککەدا زەینەبی کچی دەکردە قەڵادۆشکانی، دڵنەوایی ڕوقیە و ئوم کەلسومی ئەدایەوە. هەمیشە لەدوای مردنی خاتوو خەدیجەی خێزانی، کاتێک خوای پەروەردگار ئیبراهیمی پێ بەخشی لە

خاتوو ماریەی قیبتی دوای ماوەیەک خوای گەورە قەدەری وا بوو ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد گەڕایەوە بۆ لای خوای پەروەردگار، ئیبراهیم لە تەمەنی زۆر منالّیدا کۆچی نەکرد بەڵکوو ئیبنو ئیسحاق دەڵێت: لە سەر دوو ساڵەوە بوو پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر خۆشی دەویست کاتێک کە وفاتی کرد هەرچی سۆزی باوکایەتی بوو لە پێغەمبەری خوا ﷺ -دا دەرکەوت، لەسەر تەرمەکەی تەماشای ئەکرد و دەیفەرموو: بە دڵێکی پڕ کەیلەوە ئەی ئیبراهیم مردن حەقە پەیمان و ڕاستگۆیی خوایە ڕۆژی کۆکردنەوەمان لای پەروەردگارە ئەجەلی مرۆڤ دیاری کراوە کاتی تەواو بوونمان بۆ دیاری کراوە، دەنا زۆر دڵتەنگ و خەمبار ئەبووم بۆت لەوەی کە ئێستا خەمبارم، بەڵام ئیبراهیم ئێستاش زۆر خەمگین و خەمبارم بۆت چاوم فرمێسکی لێ دێت بۆت، دڵم خەفەتبارە بۆت بەڵام هیچ شتێک ناڵێم کە خوای پەروەردگارم تووڕە بکات[١٦٥].

پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر گرنگی ئەدا بە نەوەکانی بە تایبەت بە دۆزینەوەی ناوی جوان و لایەق بۆیان، عەلی کوڕی ئەبی تالیب دەڵێت کاتێک یەکەم منالّیان بوو ناوم نا حەرب، بردمە خزمەتی پێغەمبەری خوا

---

[١٦٥]- يا ابراهيم لولا أنه امر حق ووعدك حق و يوم جامع، لولا أنه أجل محدود، و وقت صادق، لحزنا عليك حزنا أشد من هذا، واونا بك يا ابراهيم لمحزونون، تدمع العين و يحزن القلب، ولا تقول ما يسخط الرب/ فتح الباري شرح صحيح البخاري.

ﷺ فەرمووی: ئادەی کوڕەکەم نیشان بدەن ناوت ناوە چی؟ (اروني ابني ما سميتموه؟).

ئیمامی عەلی دەڵێت: ناوم ناوم حەرب، واتا ناوی جەنگ (فقلت: حرباً)

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: نا بەڵکو چاکەخوازە و ناوی حەسەنە، (فقال: بل هو حسن) پاشان منالی دووەمان لە دایک بوو ناوم نا جەنگ، (فلما ولد الحسين سميناه حرباً فأتى رسول الله صلّى الله عليه فقال ايتوني ابني ما سميتموه؟ فقلت حرباً) پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ناوی حوسێنە (فقال: بل هو حسين)، منداڵی سێیەمم بوو ناوم نا حەرب (فلما ولد الثالث سميته حرباً فجاء رسول الله صلّى الله عليه وسلم فقال: اروني ابني ما سميتموه؟ فقلت: حرباً) پێغەمبەری خوا ﷺ بە هەمان شێوە فەرمووی: ناوی موحسینە (فقال: بل هو محسن) ئینجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: بە ناوی کوڕەکانی هاروون پێغەمبەرەوە ناوم ناون کە ناویان (شیبر و شەبیر و موبەشیر)ە (ثم قال: اني سميتهم باسماء ولد هارون شبر وشبير ومشبر)رواه احمد.

حەسەن و حوسێنی زۆر خۆشەویست لە مزگەوتدا لە باوەشی خۆیدا دای دەنان و ماچی دەکردن، جارێ پێغەمبەری خوا ﷺ حەسەنی ماچ کرد و لە مەجلیدەکەیدا (ئەقرەع بن حابس تەمیمی) دانیشتبوو لای سەیر بوو پێغەمبەر ﷺ مناڵ ماچ دەکات، ئەقرەع وتی دە منالم هەیە تا ئێستا کەسیانم ماچ نەکردووە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوەی ڕەحم نەکات

ڕەحمی پێناکرێت (قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ لاَ يَرْحَمُ، لاَ يَرْحَمُ) رواه احمد.

پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ هەموو مناڵاندا بەو شێوەیە بوو، کاتێک منداڵان دەهاتن بۆ مزگەوتی پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ ئەو پشیلانەی کە لە مزگەوتەکەدا بوون یارییان ئەکرد جارێک مناڵێک بە ناوی مەحموود لە تەنیشت پێغەمبەری خوا ﷺ - وە دەستنوێژی ئەگرت پێغەمبەری خوا ﷺ دەمی پڕکرد لە ئاو کردی بە مەحموودا واتا شەڕەئاوی لەگەڵ کرد، یاخو لەگەڵ ئەو مناڵانەی کە حەزیان لە باڵندە بوو بەخێویان ئەکرد هەواڵی باڵندەکەی لێ ئەپرسین کە باڵندەکانیان مردار دەبوویەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی دەپرسین و بەشداریی خەمیانی دەکرد، هاوەڵانی بەڕێزی پێغەمبەر ﷺ چاویان لە ڕەفتار و کردارە جوانەکان و موبارەکەکانی پێغەمبەر ﷺ دەکرد تا توانیان سەرکەوتووی هەردوو دنیا بن و ببنە ئەستێرە.

مامەڵەی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ هاوەڵانی

یەکێک لە نیعمەتەکانی ئەم ئیسلامە خۆشەویستی و برایەتییە لە پێناوی خوای گەورەدا، لە سەرەتای بانگەوازی ئیسلامییەوە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرقاڵی کردن بە برا و ڕێکخستنی پەیوەندی نێوان هاوەڵان بوو لە مەککە و پاشان لە مەدینە زیاتر کاری لە سەر کرد خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿... فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا ...﴿١٠٣﴾﴾ آل عمران

واتە: خوای گەورە کردنی بە برای یەکتری...

هەروەها دەفەرمووێت:

﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ...﴿١٠﴾﴾ الحجرات

واتە: تەنها باوەڕداران برای ڕاستەقینەی یەکترن

پێغەمبەری ئازیزمان دەفەرموووێت: حەوت جۆر لە خەڵک لە ڕۆژی قیامەت لەژێر سێبەری خوای گەورەدان یەکێک لەو جۆرانە بریتین لەو کەسانەی کە لەبەر خوای یەکتریان خۆشدەوێت و لەبەر خاتری خوای پەروەردگار لەگەڵ یەکتریش جیا دەبنەوە[١٦٦].

پێغەمبەری خوا زەم و گەلەیی ئەوانە دەکات کە تا دوای سێ ڕۆژ قسە لەگەڵ برا موسڵمانەکەی ناکات بە حەرامی داناوە هەروەها لە کاتی گەیشتنی ئەو دوو کەسەدا کامیان پێشتر سڵاوی کرد، ئەو کەسە بە باشتر و چاکتر دانراوە[١٦٧].

-.-

[١٦٦]- حديث أبي هريرة: عن النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: رجلان تحابا في الله اجتمعا عليه وتفرقا عليه/البخاري.

[١٦٧]- وعَنْ أَبِي أَيُّوبَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، يَلْتَقِيَانِ، فَيُعْرِضُ هَذَا، ويُعْرِضُ هَذَا، وخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ/متفق عليه.

هاوەڵان ئەم وانانەی پێغەمبەری خوایان ﷺ لە خۆیاندا پیادە دەکرد و چاویان لە ڕەفتار و گوفتاری پێغەمبەر ﷺ کرد هەر بۆیە هاوەڵان لە برای دایک و باوکی باشتر بوون بۆ یەکتری هەروەها لە هاوەڵان هەریەک لەقەبی جوان و ناوی جوانی بۆ دەستنیشان دەکردن بە ئوبوبەکر و عومەری بە وەزیری خۆی ناساند، ئەبوو عوبەیدە بە ئەمینی ئەم ئومەتە، حوزەیفەی یەمانی بە جێگای نهێنی خۆی، خالیدی کوڕی وەلید بە شمشێری خوا، حەمزە بە شێر و...هتد، هەروەها هاوەڵانی خۆی بەشدار دەکرد لە خواردنیداو بەشدار بوو لە دانیشتن و خۆراک و خۆشی و ناخۆشیاندا، لە نەخۆشیدا بە سەری دەکردنەوە هەواڵی دەپرسین و جیاوازی ژن و پیاوی نەئەکرد جیاوازی مناڵ و گەورەی نەئەکرد هەواڵی هەمووی ئەپرسی هەمیشە لە ڕوویاندا پێدەکەنی، هەروەها لەگەڵیاندا قسەی خۆش و گاڵتە و گەپی ئەکرد پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو خۆشی و گاڵتە و گەپە زیاتر لە پێغەمبەری خوا ﷺ نزیک دەبوونەوە کەسێکی ناوچەی بیابان نشین بە ناوی زاهیر کەرەستە و پەنیر و شیر و ماستی بۆ پێغەمبەر ﷺ دەهێنا پێغەمبەری خواش لە بەرامبەریدا پارە و خورمای ئەدایە.

پێغەمبەری خوا ﷺ خۆشیدەویست جارێک هاتە خزمەتی بۆ ماڵەکەی، بەڵام پێغەمبەر ﷺ لە ماڵ نەبوو کە گەڕایەوە جەنابیان ئاگادار کردەوە زاهیر هاتووە لە بازاڕا کەرەستەکانی ئەفرۆشێت، پێغەمبەری خوا ﷺ چووە بازاڕ لە دواوە زاهیری بینی، پێغەمبەر ﷺ لە دواوە چاوی گرت و فەرمووی: ئەم بەندەیە بۆ فرۆشتن، زاهیر کە زانی

پێغەمبەری خوایە ﷺ ووتی: ئەی ڕەسوولی خوا بە خوا کەس بەندەیەکی لاواز و ناشیرینی وەکوو من ناکڕێت.

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: تۆ لای خوای پەروەردگار بە قیمەت و بە بەهایت هەروەها لەگەڵ کەسێکی بە ساڵا چوو کە ئافرەتێکی بە تەمەن و پیر بوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: پیرێژ ناچیتە بەهەشت، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ بۆی ڕوون کردەوە کە هەموو تەمەنمان گەنج دەبێتەوە و پیری نامێنێت.

لە کاتی خەندەق دا کە هەموو هاوەڵان برسی و ماندوو بوون پێغەمبەری خوا ﷺ داوای کرد هەوەڵانی کە زیاد لە هەزار کەس بوون لە کاتی کارکردندا هەموویان بانگ کرد و پارووی بۆ ئەکردن و خواردنی پێشکەش کردن، ئا بەو شێوەیە مامەڵەی لەگەڵ هاوەڵانی دەکرد لە خۆشی و نەهامەتی و موسیبەتدا لەگەڵیاندا ئەژیا و بە دەم ئازار و موعاناتیانەوە بوو، هەرگیز دەوری سەرکردە و پاشای نەئەبینی بەڵکوو هەمیشە وەکوو برا بوو لەگەڵیاندا، وەکوو باوک بە بەزەیی بوو لەگەڵیان چونکە پێغەمبەر بوو ڕۆڵی پێغەمبەرایەتی دەگێڕا هەر هۆکاری ئەم مامەڵە جوان و پەسەندەی بوو کە هاوەڵان لە سەری پەروەردە بووبوون خۆشەویستی و برایەتییان گەیشتە ئاست و ڕادەیەک کە ئامادە بوون سەروەت و سامانیان بکەن بە دوو کەرتەوە، بەڵکوو ماوەیەک میراتیان لە یەک وەردەگرت لەوەش بەرزتر ئامادە بوون خێزانی خۆیان تەڵاق بدەن بۆ براکەی کە خاوەنی خێزان نەبوو کۆمەڵگەیەک لەناو هاوەڵاندا

دروست بوو کە پەیوەندی برایەتی دایک و باوک بەهێزتر بوو کە ئیسلام کۆی دەکردنەوە.

مامەڵەی لەگەڵ ئەوانەی کە نەیدەناسین

یەکێک لە سیمای پێغەمبەری خوا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە پێغەمبەرایەتیدا دوو جۆر مامەڵەی هەبوو لەگەڵ ئەوانەی کە نەیدەناسین مامەڵەی جوان و ڕێز و دڵنەرمی بوو، خوای گەورە ئەفەرمووێت:

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾﴾ آل عمران

واتە: نەرمونیانی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەی **محمد** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەهۆی ڕەحمەتی خوای گەورەوە بەسەر تۆوە تۆ ئاوا نەرم و **نیان بووی لەگەڵ** ئەوانەی دەوروبەرتئەگەر تۆ کەسێکی قسە خراپ و **ڕەوشت خراپ** و ڕەق و ووشك و دڵڕەق بوویتایە ئەوا لە دەورت دوور **ئەکەوتنەوە، بۆیە لە** مافی خۆتدا کەمتەرخەمیان کرد تۆ لێیان ببورە لە **مافی خوای** گەورە بوو داوای لێخۆشبوونیان بۆ بکەلە کاروباردا **ڕاوێژیان پێ بکە، ئەگەر** بۆ هەر کارێکیش دوای ئەوەی ڕاوێژت پێیان کرد ویستت **بیکەیت** و عەزیمەتت هەبوو **ئەوا** پشت بە خوای گەورە ببەستە لە **ئەنجامدانی** بەدڵنیایی خوای **گەورە ئەو** کەسانەی خۆش ئەوێ کە پشت بە خوای گەورە دەبەستن و **کارەکانیانی پێ** دەسپێرن.

پێغەمبەری خوا ﷺ هەر کەس بهاتایەتە شاری مەدینە ناسیاوی بووایە یاخود نەیناسیبایە دەبردەوە ماڵ، جارێک کەسێک هاتە شاری مەدینە پێغەمبەر ﷺ جەختی کردەوە لای خۆی میوانداری بکات، بەڵام لەبەر هەژاری چووە لای خێزانەکانی هەموو وتیان سوێن بەو خوایەی کە بە حەق ناردوویتی لەوە زیاتر خواردن لە ماڵمانا نییە، تا پێغەمبەری خوا ﷺ ناچار بوو لەناو خەڵکی مزگەوت فەرمووی: ڕەحمەتی خوا لەو کەسەی ئەم شەو میوانداری ئەم ڕێبوارە دەکات.

یەکێک لە ئەنسار دەست بەجێ فەرمووی من ئەی ڕەسوولی خوا ﷺ[١٦٨].

تەنانەت ئەوانەش دوژمنی بوون و دەهاتن بۆ کوشتنی مامەڵەی جوانی لە گەڵا دەکردن، تا ئەو کاتەی دڵیان نەرم دەبوو دەهاتنە ناو ئایینی پیرۆزی ئیسلام وەکو سومامەی کوڕی ئوسەیل.

هاوەڵان بەگشتی چاویان لە ڕەوشت و مامەڵەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەکرد بۆیە گەیشتنەوە ئاستێک کە خوای گەورە ڕەزامەندی خۆی

---

[١٦٨]- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: إني مجهود، فأرسَل إلى بعض نسائه، فقالت: والذي بعَثَك بالحق ما عندي إلا ماءٌ، ثم أرسَل إلى أخرى، فقالت: مثلَ ذلك، حتى قلن كلُّهن مثل ذلكلا والذي بعثك بالحق، ما عندي إلا ماءٌ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم من يُضيف هذا الليلة؟ فقال رجلٌ من الأنصارِ: أنا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم./مسلم.

بۆ هەموویان دەربڕی و هەموویانی خستە بەهەشت هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە سەرسام بوون بە کەسایەتی پێغەمبەری خوا ﷺ لە قسەکردن و ڕەفتارو کرداریدا، تەنانەت جەنابیان قسەیان ئەکرد ئەگەر وتەیەکی پێغەمبەر ﷺ -یان دووبارە بکردایەتەوە لەکوێ وشەکەدا پێکەنیوە هاوەڵان پێدەکەنین یاخود گریاوە لەو جێگایەدا دەست بەجێ دەگریان، یاخود هەر جووڵە و کردارێکی ئەنجام دابێت هاوەڵان کوتومت ئەنجامیان ئەدایەوە لە جیهادیاندا وەکو پێغەمبەر ﷺ بوون لە بانگەوازدا وەکو پێغەمبەر ﷺ بوون لە بەندایەتیدا، لە مامەڵەیاندا لەگەڵ خێزان و مناڵ و دۆست و دوژمنیاندا هاوشێوەی پێغەمبەر ﷺ هەڵسوکەوتیان دەکرد، بۆیە توانیویانە ببنە مەملەکەتی ئەستێرە و پێغەمبەرستانێک دروست بکەن.

لەگەڵ قورئان دا ژیان خۆیان موعجیزەی قورئانیان لە بەر دەست دا بوو بەو موعجیزەیە بەشدار بوون لە چاککردنی کۆمەڵگادا، هاوەڵان گەڕان بە ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوادا بە ڕاستگۆیی هەواڵی پێغەمبەر ﷺ -یاندا بە گوێی هەموو جیهاندا دوای ئەوانیش قوتابییانی هاوەڵان درێغیان نەکرد لە نووسینەوەی فەرموودە و دانانی بنەڕەتی زانستی و بیردۆز بۆ زانستە ئیسلامییەکان لە تەفسیر و فەرموودە و لە نووسینی کتێب و پاشان داهێنانی زانستی نوێ لەسەر بنەمای قورئان و سوننەت هەر لە بوارەکانی بیروباوەڕ و ئوسووڵی فیقهو مێژوو جەڕح و تەعدیل و ڕێزمان و تەجوید و تەشکیل و

ئالاتەکانی زمان و شیتەڵ کاری و فیقەو...هتد دنیایان پڕ کرد لە زانست و نوور و بەرەکەت و خێر و چاکە.

پێرست

پێشەکی لە پێشەکیەکدا...٧

پێشەکی مەملەکەتەکە...١٦

پوختەی مێشکی ماکوان دەیەوێت بڵێت چی؟ ٢٠

سەرەتای مەملەکەت...٢٢

فافۆریت و ئەستێرەکانی ئێمە...٢٥

ئەستێرەکانمان هەمیشە درەوشاوەیە...٢٨

سەیرتر لە خەیاڵ کردن...٣٢

هاوەڵان لە تەرازووی بیروباوەڕدا...٣٤

تابلۆی یەکەم:

لە ژیانی هاوەڵان ڕەوەندێک هاوشێوەی نییە

....٤٢

هاوەڵان چۆن بوون بە ئەستێرە...٤٩

هاوەڵان مژدەی بەهەشتیان پێدراوە...٧٧

وەسفی خوای پەروەردگار بۆ هاوەڵان...٨١

شیکارییەک بۆ تێگەیشتن لە وەسفی خوای پەروەردگار.........................٨٤

تابلۆی دووەم:

ژیانی ناودارانی کافر و بێ باوەڕان

.... ٩٠

پادشای بەریتانیا ئێدواردی هەشتەم ٩٢

چیرۆکی دامەزرێنەری حیزبی سەوزی ئەڵمانی ٩٤

دیمەنی چەند ناودارێکی ئەمریکی ٩٥

دیمەنێک لەناودارانی فەڕەنسا ٩٨

کۆی گشتی باس لەم تابلۆیەدا ١٠٠

تابلۆی سێیەم:

بە هاوەڵ بوون چۆن ببینە هاوەڵی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

.... ١٠٤

گەڕانەوەی مرۆڤ بوون بۆ هاوەڵان ١٠٧

هۆکاری نائومێد بوون.. ١١٧

پوختەی باس:... ١٢٩

ئایا دەتوانین ببینە هاوەڵی پێغەمبەر؟.. ١٤٣

تابلۆی چوارەم:

هاوەڵان وەکو ئەستێرەن شوێنیان بکەون

.... ١٥٢

پیاوەتی هاوەڵان... ١٥٨

ئیسلام کارگەی دروستکردنی پیاوە... ١٦٠

لە نا مرۆڤ بوونەوە بۆ مرۆڤ بوون ١٦٨

نموونەی یەکەم: عومەری کوڕی خەتاب.. ١٧٥

نموونەی دووەم: عەمری کوڕی جەموح.. ١٨٢

نموونەی سێیەم: موسعەبی کوڕی عومەیر.. ١٨٧

نموونەی چوارەم: موغیرەی کوڕی شوعبەی کوڕی مەسعوودی سەقەفی ١٩٢

نموونەی پێنجەم: ئەبو سوفیانی کوڕی حەرب ١٩٤

نموونەی شەشەم: هۆزی غیفار.. ١٩٥

شوێنکەوتووانی هاوەڵان و ڕەوەندەکانی دوای ئەوان ٢٠٠

نموونەی ڕابوونی ئیسلامی لە سەردەمی نوێدا ٢٠٧

نهێنی گەورەی هاوەڵان لە چیدایە؟.. ٢٠٨

تابلۆی پێنجەم:

فێربوونی ئیخڵاس چۆن فێری ئیخڵاسی هاوەڵان ببین

.... ٢١٣

گرنگترین کێشە لە ژیانی موسڵمانانە.......................... ٢١٤

ڕاستگۆ بە لەگەڵ خوا ئەوەی دەتەوێت پێت دەبەخشێت.......... ٢٢٦

چۆن بتوانین ئیخڵاس لە دڵماندا بروێنین........................ ٢٣٣

هەرکەس ئیخڵاسی هەبوو ژیانی لا بچووکە........................ ٢٦٢

ئەبووبەکری سدیق، جەنگی هەڵگەڕاوەکان........................ ٢٦٣

دڵسۆزی عومەر لە خەیاڵ فەنتازیا زیاتر........................ ٢٦٥

دڵسۆزی عوقبەی کوڕی نافیع لە سەر زەریای ئەتڵەسی............ ٢٦٦

ماچی سەری عەبدوڵڵای کوڕی حوزافە............................ ٢٦٧

دڵسۆزی و نییەت پاکی دیاری خوای گەورە دەهێنێت................ ٢٧٣

دڵسۆزی محەممەد فاتیح و دیاری خوای پەروەردگار.............. ٢٧٥

دڵسۆزی -ئەبوبەکری عومەری لەمتوونی............................ ٢٧٨

دڵسۆزی ئیبن تەیمییە و کارکردنی بۆ ئیسلام...................... ٢٧٩

تابلۆی شەشەم:

ئومەتی بخوێنە (إقرأ) هاوەڵان و زانست

.... ٢٨٢

ئادەم و نەوەکانی زانست و ڕێز.. ٢٩٥

زانستەکەی ئادەم چییە؟.. ٢٩٨

هاوەڵان و زانست ٣٠٣

نموونەی: زەیدی کوڕی سابت ٣٠٣

نموونەی: موعازی کوڕی جەبەل.. ٣١١

نموونەی: عەبدوڵڵای کوڕی عەباس.. ٣١٤

زانست بێ ماندووبوون بە دەست نایەت.. ٣١٦

هاوەڵان چۆن زانستیان وەردەگرت؟.. ٣٢١

ڕێسای یەکەم: یەک سەرچاوە ٣٢٢

ڕێسای دووەم: زانستی سوودبەخش ٣٢٦

ڕێسای سێیەم: بەفیڕۆنەدانی کات.. ٣٢٩

ڕێسای چوارەم: گەیاندنی زانست لە مامۆستا بۆ قوتابی یان نەوەی دەیزانی فێری خەڵکی تری بکەیت.. ٣٣٢

ڕێسای پێنجەم: بەکارنەهێنانی وشەی نازانم، یاخود دانی فتوا بە بێ زانست و زانیاری..... ٣٣٤

ڕێسای شەشەم: کارکردن بە زانست.. ٣٣٨

زانستی ئیعجاز و پڕنهێنی ٣٤١

شوێنکەوتنی قورئان گەیاندنی بە ئامانج ٣٤٤

تابلۆی حەوتەم:

هاوەڵان و کارکردن دیدی کارکردن لای هاوەڵان

.... ٣٤٨

گوێڕایەڵی هاوەڵان لە کارکردن و پیادەکردنیدا.......................... ٣٧٣

زانست و کردار لە ژیانی ئەبی دەحداح دا.......................... ٣٧٤

جیهاد و حەنظەڵەی کوڕی ئەبی عامر ٣٧٩

لێخۆشبوونی -ئەبوبەکری سدیق.......................... ٣٨١

گۆڕانکاری لە ڕووگەدا و کرداری هاوەڵان.......................... ٣٨٩

عەبدوڵلای کوڕی عومەر و شەونوێژ ٣٩٢

نوێژکردنی هاوەڵێک بە هەڵە ٣٩٥

گوێڕایەڵی شاری مەدینە بە گشتی.......................... ٣٩٨

تابلۆی هەشتەم:

تابلۆی ژیان هاوەڵان چۆن گەیشتنە ئەو ئاستە بەرزە

.... ٤٠٦

ڕەوشتی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ئاوێنەی هاوەڵان ٤٠٧

ڕاستگۆیی ٤١١

گەورەترین سیفاتی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ڕەحمەتە.......................... ٤١٣

دادپەروەری خۆشەویستی لە ناخی خەڵک دروست دەکات ٤١٧

بەخشین ڕێز و بەهای مرۆڤ زیاتر ئەکات ٤١٩

نموونەی ئازایەتی تەنها پێغەمبەرە صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٤٢٣

جۆری مامەڵەی پێغەمبەری خوا صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٤٢٨

سیمای مامەڵەی خێزان.......................... ٤٢٩

سیمای مامەڵەی لەگەڵ منداڵان دا ٤٣٢

مامەڵەی پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەگەڵ هاوەڵانی.......................... ٤٣٥

مامەڵەی لەگەڵ ئەوانەی کە نەیدەناسین ٤٣٩

MAKWAN KERÎM

MEMILEKETÎ ESTÊRE - BERGÎ YEKEM

مەملەکەتی

ئەستێرە

نازانم ئێمە پیاوی کام سەردەمین؟ ئەگەر ئیسحاق نیوتن بە سێوێک هێزی ڕاکێشانی دۆزییەوە لە دارەکە کەوتە خوارەوە، ئاخر چەندین ساڵە باخەوان و خواناسانی ئێمە لە ژێر دارسێوەکاندا دانیشتوون هەر سێوێک بکەوێتە خوارەوە قەپێکی لێ ئەدەن بۆ ئەوەی بزانن تامی خۆشە و گەیووە، ئیتر کوا گەڕاوە بەدوای بۆچی و لە کوێوە و چۆن و... هتد دا.

Cover Design: **Braw** Al-Najjar

کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی

حاجی قادری کۆیی

لقی یەکەم: هەولێر - بەرانبەر دەرگای قەڵا - بازاڕی ڕۆشنبیری

لقی دووەم: چوارڕیانی شێخ مەحموود - بەرانبەر مزگەوتی مەحموود عەللاف

٠٧٥٠٤٦٧١٣٩٤ - ٠٧٨٢٤٦٧١٣٩٤

M.Ktebxan

نرخ: ١٥٠٠٠